

BİSEKSÜEL AKTİVİSTLER AÇISINDAN TOPLUMSAL CİNSİYETİN
PERFORMATİĞİ VE AYRIMCILIKLA BAŞ ETME STRATEJİLERİ

Müge YILMAZ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2020

KABUL VE ONAY

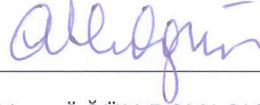
Müge YILMAZ tarafından hazırlanan "Biseksüel Aktivistler Açısından Toplumsal Cinsiyetin Performatiği Ve Ayrımcılıkla Baş Etme Stratejileri" başlıklı bu çalışma, 15 Ocak 2020 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Feryal TURAN (Başkan)

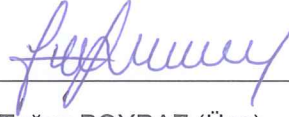
Doç. Dr. Ayça GELGEÇ BAKACAK (Danışman)

Doç. Dr. Aslıhan ÖĞÜN BOYACIOĞLU (Üye)

Doç. Dr. Rahşan BEKTAŞ BALAMİR (Üye)

Doç. Dr. Tuğça POYRAZ (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- o Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihinden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- o Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihinden itibaren ..... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- o Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

11 / 03 / 2020

Müge YILMAZ

¹“**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tez in erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tez in erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

* Tez **danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Doç. Dr. Ayça GELGEÇ BAKACAK** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Müge YILMAZ

TEŞEKKÜR

Araştırmam sürecinse başta danışmanım Doç Dr. Ayça GELGEÇ BAKACAK olmak üzere tezimde emeği geçen hocalarıma katkılarından dolayı teőekkürlerimi sunarım.

Ayrıca araştırmamın her aşmasında desteğini esirgemeyen aileme, yakınlarıma, bana desteğini esirgemeyen tanıdıklarına ve araştırmada gönüllü olarak yer almayı kabul eden katılımcılara sonsuz teőekkürlerimi sunarım.

ÖZET

YILMAZ, Müge. *Biseksüel Aktivistler Açısından Toplumsal Cinsiyetin Performatifliği ve Ayrımcılıkla Baş Etme Stratejileri*, Doktora Tezi, Ankara, 2020.

Araştırmada ana tema olarak belirlenen ayrımcılık, aktivizm, açılma sürecinden elde edilen verilerin kesiştiği alanlarda ortaya çıkan kendine özgü tavırların, tutumların, durumların ve pratiklerin neler olduğu ve bu pratiklerin ayrımcılık süreçlerini sağlıklı bir biçimde yönetebilmek için nasıl yürütülmesi gerektiği meselesi aktivist mücadele ve görünürlük eksenini üzerinden tartışılmaya çalışılmıştır. Araştırma biseksüel yönelimli olan yedisi kadın biri erkek toplamda sekiz farklı kişi ile gerçekleştirilen mülakat süreci üzerine kuruludur. Görünürlük meselesinin tartışma ve yoruma açık hali feminist bakış açısı ile olan etkileşimi de dikkate alınarak biseksüel aktivizmin imkanlarını, sınırlılıklarını açarak eğitim, iş yerindeki deneyimler, politik alandaki etkileşim süreçleri gibi toplumsal olarak cinsiyetlendirilmiş alanların biraradalığına ilişkin ipuçlarına eğilerek açıklama yoluna gidilmiştir. Burada homofobinin çoğunlukla heteroseksist düzlemle ve bifobinin ise hem patriyarkal hem de heteroseksist düzlemde sınıfsal ve cinsiyet açısından iç içe geçen eşitsizliklerden beslenen alanlar yarattığı görülmüştür. Bu alanlara yönelik değerlendirmelerden hareketle biseksüeller açısından görünmezlik kılıfını sağlamlaştıran, alanın “özne”si olmaktan uzak tutan patriyarka unsurunun güçlü etkisinin ve hegemonik erkekliği biçimlendiren tüm etkileşim süreçlerinin zorlayıcılığının da dikkat çekici bir biçimde öne çıktığı gözlemlenmiştir. Araştırmada ayrımcılık ve olası nefrete dayalı süreçlerle baş edebilmek amaçlı ortaya koyulan yönetim stratejilerinin daha kapsamlı ve demokratik düzlemde ele alınması gerektiği tartışmalarına ışık tutmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Ayrımcılık, Biseksüel, Görünürlük, Heteroseksizm, LGBTİQ, Patriyarka, Yönetme

ABSTRACT

YILMAZ, Müge. *The Performativity of Gender and Coping Strategies with Discrimination in Bisexual Activists*, PhD Dissertation, Ankara, 2020.

The discrimination, activism, which is determined as the main theme in the research, what the distinctive attitudes, manners, situations and practices that arise in the areas where the data obtained from the opening process are and the issue how these practices should be carried out to manage the discrimination processes in a healthy way, are tried to be discussed through the axis of activist struggle and visibility. The research is based on the interview process with eight different people, seven of whom are female and one male, who are bisexual oriented. The discussion and open-ended aspect of the visibility issue, taking into consideration its interaction with feminist perspective, through opening the opportunities and boundedness of bisexual activism, it is resorted to explain by referring to the hints about the coexistence of socially gendered areas such as education, workplace experiences, interaction process in the political field. Here it is seen that homophobia creates areas that feed mostly from the heterosexist plane and biphobia creates areas that are intertwined in both patriarchal and heterosexist planes in terms of class and gender. Based on the evaluations for these areas, it was observed that the strong effect of the patriarchal element that reinforces the invisibility sheath in the sense of bisexuals, that keeps it away from being the “subject” of the field and the compulsiveness of the interaction process that shape the hegemonic masculinity are also remarkable. In the research, it was tried to shed light on the discussions that management strategies put forward in order to deal with discrimination and possible hate-based process should be handled in a more comprehensive and democratic level.

Key Words

Discrimination, Bisexual, Visibility, Heterosexism, LGBTIQ, Patriarchy, Managing

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	xii
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ	8
1.1.ARAŞTIRMANIN KONUSU	8
1.2.ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	17
1.3.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	18
1.3.1.Araştırmaya İlişkin Soru Cümleleri	18
1.3.2.Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi	19
1.3.3.Metodolojik Arka Plan	35
1.3.3.1.Araştırmada Metodolojik İzlek Olarak Feminist Kuram	35

1.3.3.2.Araştırmada Feminist Epistemoloji ve Ötekinin Bilgisi.....	44
1.3.3.3.Araştırmada Veri Toplama Aracı Olarak Görüşme.....	47
1.3.3.4.Araştırmada Sahaya Erişim.....	53
1.3.3.5.Araştırmada Yer Alan Katılımcı Grup.....	55
1.3.3.6.Araştırmada Veri Toplama Süreci	57
1.3.3.7.Araştırmada Gerçekleştirilen Veri Analizi	58
1.3.3.8.Araştırmada Karşılaşılan Kolaylıklar ve Zorluklar.....	58
1.3.3.9.Araştırmada Etik Boyut.....	59

2.BÖLÜM: FEMİNİZM ve LGBT HAREKETİNİN SEYRİ: TÜRKİYE’DE VAROLUŞ MÜCADELESİ.....61

2.1.TOPLUMSAL CİNSİYET MESELESİ AÇISINDAN LGBTİQ TARTIŞMASININ DAYANAK NOKTALARI: İKTİDAR, BEDEN VE ÖZNE	78
---	-----------

2.2.LGBTİQ VE FEMİNİZMİN KESİŞEN YÜZÜ: TÜRKİYE’DE BİSEKSÜEL AKTİVİZMİN İMKANLARINI SORGULAMAK	91
--	-----------

2.2.1.Butler’cı Performatif Siyaset ve LGBTİ Aktivizmi.....	93
--	-----------

2.2.2.Olasılıklar, Mücadele Pratikleri Çerçevesinde Bir Tartışma Alanı Olarak Biseksüel Kimlikler ve Görünürlük Meselesi.....	107
--	------------

2.3.LGBTİQ VAROLUŞ EKSENİNDE BİSEKSÜEL KİMLİKLER: İDEOLOJİ, SÖYLEM VE AYRIMCILIK.....	118
--	------------

3.BÖLÜM: ARAŞTIRIMANIN VERİ ANALİZİ.....	146
3.1.AKTİVİZMDEN BAĞIMSIZ İLERLEYEN SÜREÇTE BİSEKSÜEL BİREYLER AÇISINDAN AYRIMCILIKLA BAŞ ETMEYE DÖNÜK ÇABANIN SEYRİ VE KİMLİKSEL KONUMLANMA	146
3.1.1.Kendini Fark Etme ve Açılma Süreci	146
3.1.2.İlk Açılmayı Gerçekleştirme ve Deneyimleme	151
3.1.3.İlk Açılma Sürecinde Aile ve LGBTİ Çevre İle İlişilenme.....	161
3.1.4.İlk Baskı, Baskının Kaynağı ve Baskıyı Deneyimleme	171
3.1.5.İlk Baskının Kişide Bıraktığı İzler.....	182
3.1.6.Destek Alma ve Destek Olma Süreçleri.....	191
3.1.7.Yalnız Kalma Sürecinden Yalnızlaşma Sürecine Geçiş.....	201
3.1.8. Bir Deneyim Alanı Olarak Kapanma	209
3.1.9.Yakın Çevrede Kapanma Deneyimi Yaşamış Kişilere Tanıklık	212
3.2.AKTİVİZMLE BİRLİKTE İLERLEYEN SÜREÇTE BİSEKSÜEL BİREYLER AÇISINDAN AYRIMCILIKLA BAŞ ETMEYE DÖNÜK ÇABANIN SEYRİ VE KİMLİKSEL KONUMLANMA	220
3.2.1.Aktivist Çevrelerde Örgütlenme.....	220
3.2.1.1.Aktivist Bireylerle İlk Temas.....	220
3.2.1.2.Aktivist Bireylerle Yürütülmüş Olan Faaliyetler ve Katılımcıların Getirdiği Eleştiriler	226

3.2.1.3. Aktivist Bireylerle Yürütülmekte Olan Faaliyetler, Katılımcıların Getirdiği Eleştiriler ve Katkıları.....	239
3.2.2. Aktivizmin LGBTİQ Hareketi İçin Önemine Dair Görüşler.....	249
3.2.3. Sosyal Haklara Erişim ve Ayrımcılık	253
3.2.3.1. Sağlık Hakkına Erişimde Yaşanan Zorluklar ve Ayrımcılık	253
3.2.3.2. Eğitim Hakkına Erişimde Yaşanan Zorluklar ve Ayrımcılık	260
3.2.3.3. Barınma Hakkına Erişimde Yaşanan Zorluklar ve Ayrımcılık	267
3.2.3.4. Çalışma Hakkına Erişimde Yaşanan Zorluklar ve Ayrımcılık	271
3.2.4. Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmalar, Ayrımcılık Meselesi ve Performativite.....	279
3.2.4.1. Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmalara Katılım, Bifobi ve İntersekslere İlişkin Gözlemler.....	279
3.2.4.2. Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmalar ve Onur Haftası Etkinliklerinin Performativitenin Kurulumuna Etkisi.....	298
3.2.5. Patriyarkal ve Heteroseksist Düzlemde Hegemonik Erkeklik Meselesine Bakış.....	303
3.2.5.1. Kişide Hegemonik Erkekliğin Karşılığı.....	303
3.2.5.2. Hegemonik Erkekliğin Önüne Geçilmesine Dair Pratiklere İlişkin Öneriler.....	307
3.2.6. Feminist Hareket ve LGBTİQ Etkileşiminin Önemi.....	314

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	325
KAYNAKÇA	338
EK 1. YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU	347
EK 2. ORJİNALLİK RAPORU	350
EK 3. ETİK KURUL/KOMİSYON İZİNİ	351

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: Katılımcılara Ait Sosyo-Demografik Kesit.....	56
--	----

GİRİŞ

İnsan toplumlarının toplumsal bütün gözetildiğinde mevcut iki cinsiyet olan kadın ve erkeğe farklı işlevler atfederek belirgin bir biçimde biyolojik farklılaşmayı üstbelirlemektedir. Bu farklılaşmaya toplum tarafından bir “gramer” uygulanmaktadır. Dişi olana onu toplumsal ve kültürel anlamda bir “kadın” a dönüştürecek olan kadın toplumsal cinsiyeti dayatılmaktadır. Erkek için ise toplumsal anlamda onu bir erkeğe dönüştürecek erkek cinsiyeti dayatılmaktadır. Bu nedenle toplumsal cinsiyet maddi olarak kendini toplumsal cinsiyetli iş bölümü ve üretim araçlarının toplumsal cinsiyetli bölünmesi ve üreme emeğinin toplumsal örgütlenişi üzerinden göstermektedir. Bunun sonucunda insan yaşantısının bütününde yaygın hale gelmesi, insanların büyük bir kısmını cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin birbiri ile çakıştığı cinsiyet farklılıkları terimi ile düşünmeye yönlendirmektedir¹.

Bir kavrayış biçimine göre pek çok toplumda toplumsal cinsiyetin ikiye ayrılması heteroseksüellik olarak karşılık bulan ikiye bölünmüş cinsiyet ile örtüşmek zorundadır. Toplumsal cinsiyet bir anlamda cinsiyeti tercüme etmektedir. Bir başka kavrayış biçiminde ise toplumsal cinsiyetin, işlev ve tutumların, toplumsal olarak ikiye ayrıştığını bir diğer şekli ile toplumsal cinsiyete öncelik verdiği kavrayış biçimidir. Böylesi bir durumda toplumsal cinsiyet cinsiyetin simgesine dönüşebilmektedir. Ayrıca bunun tam tersinin de mümkün olduğu bilinmektedir².

Toplumsal cinsiyet bir yanıla erkekler ve kadınlar arasındaki farklılıkları doğallaştırma eğilimi taşıyan doğalcı eğilimleri sarsıcı bir tarafı olması nedeniyle

---

¹ (bkz.Eleşritel Feminizm Sözlüğü içinde Mathieu, 2015,s.77)

² A.g.k.(bkz.)

önemlidir. Mevcut türdeş kadın ve erkek kategorilerini sorgulayıcı yanı teorik, epistemeolojik ve metodolojik seçeneklerin kendisi toplumsal cinsiyet egemenliğinin sonuçları olarak anlaşılmaya başlamaktadır. Buradan hareketle egemenlik kurmanın biçimlerinin başvurduğu araçların erke ya da kadınlar arasında onarı tikelleştirici bir ayrıma gitmek, doğal hakikatler olarak kendini sunan temsil ve normlar adına damgalamak, toplumsal mekanlardan dışlamak olduğunu belirtmek gerekmektedir³.

Toplumsal cinsiyet kadın ve erkek kategorisi içerisinde yer alan kişilerin beklentileri, inançları, değer yargıları ve kanılarına ilişkin fikirlerinin sosyal yaşam içerisinde bir yapı ile ortaya çıkması, kısacası sosyo-kültürel olarak belirlenen cinsiyet rolleri biçiminde (Saygılıgil,2016, s.7) adlandırılması demektir. Toplumsal cinsiyet tartışmaları içerisinde yerini alan LGBTİQ⁴ hareketi bütün insanların kadın erkek demeden birey olarak kabul edildiği evrenselci bakış açısından kadın ve erkek olmak üzere iki cinsiyeti kabul eden farklılıkçı bakış açısına ve en nihayetinde iki bakış açısını da reddeden postmodern ve queer bakış açısına doğru evrilen cinsiyet farklılığı teorilerinden payını almaktadır. Tüm bunları kapsayacak biçimde geniş bir perspektiften değerlendirilmesi gereken bir alan olarak durmakta olduğu da görülmektedir. Hareketin bütünsel yapısı, üzerine tartışılan konuların daha ayrıntılı ve karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesine

³ A.g.k.(Apfelbaum,2015,s.110).

⁴ Lezbiyen, gey, biseksüel, trans, interseks ve queer kelimelerini içeren kısa yollu bir kullanımdır [https://lgbtunited.org/?page_id=141&lang=en],24.02.2020.LGBT hareketinin hak mücadelesine ilişkin tarihçesi göz önünde bulundurulduğunda başlarda eşcinselleri önceleyen (gey ve lezbiyen) ve devamında transların intersekslerin ve quirlerin mücadele pratikleri doğrultusunda dahil olup hareket içerisinde yer alması ile birlikte LGBTİ (lezbiyen,gey, biseksüel, trans, interskes), LGBTT(lezbiyen, gey, biseksüel, trans, travesti), LGBTQİA (lezbiyen, gey, biselsüel, trans, queer, interskes, aseksüel),LGBTQ (lezbiyen, gey, biseksüel, trans, queer) ya da eşcinsel, trans ve biseksüelleri dışında kalanların plus (+) tabir edilen bir adlandırma yoluna giderek LGBT+ (lezbiyen, gey, biseksüel, trans, plus) gibi tanımlandığını görmek olasıdır. Örnekleri GLB, GLBT, LGB, LGBTİ+ şeklinde çoğaltmak mümkündür. Hareketin Türkiye'deki seyrinden yola çıkarak LGBTİ kullanımının daha güncel bir kullanım olduğu bilinmekle beraber, araştırma kapsamında cinsel yönelimin ve cinsiyet kimliğinin sınırlarına ilişkin tartışmalara biseksüeller üzerinden yoğunlaşmaya çalışılmıştır. Bu nedenle queerin de dışarıda bırakılmadan meselenin daha belirgin bir şekilde ele alınmasını sağlayacağı düşünülerek LGBTİQ şemsiye teriminin kullanılması uygun bulunmuştur.

kolaylık sağlamakta, aynı zamanda alanın zengin bir veri kaynağına sahip olması gerçeğinin gözden kaçmayan bir ayrıntı olarak görüldüğü fikrini de yinelemeyi gerektirmektedir.

Bilindiği gibi farklı cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine mensup kişilerin LGBTT hareketi ile süregelen hak arama mücadelesi 2000’li yılların başından bu yana kendini her anlamda kanıtlayan daha sesi duyulur bir çaba olarak görünür olmaya devam etmiştir. Homofobik, bifobik ve transfobik tutum ve davranışların kurumlar içerisinde ve toplumsal ilişkiler aracılığıyla dolaşıma girmesi ve tekrar tekrar üretildiği meselesi hak mücadelesi açısından önemli bir belirleyendir.

Çoğunlukla erkeklerin ve kadınların heteroseksüelliğin mevcut tek cinsellik olduğunu kabul etmelerine neden olan sosyal ve kültürel uygulamalardan ibaret olan heteronormativitenin (ILGA, 2015) zarar gören, ötekileştirilen bedenler üzerinde bıraktığı izleri farklı cinsel yönelimlere mensup kişiler özelinde tartışmak, dışlanan bedenlerin dışlanma pratikleri üzerinden nasıl bir dünyaya yönelmek zorunda kalındığının resmini ortaya koymak anlamı taşımaktadır (Ahmed, 2015, s182-183).

Sosyal bir idealle birleşmeyi önceleyerek kendini yeniden üreten yaşamın sıklıkla ötekilerin varlığına, ki burada söz konusu bileşenler göçmenler, queerler ve diğer ötekilerdir, bağlı olarak tehdit altındadırlar. Bu ötekiler bir yanıyla “idealin varlığa ya da eyleme dönüştürülme başarısızlığını somutlaştırmalarıyla” idealin ideal olarak konumlanmasını sağlayan cazibe kaynaklarıdır. Bu açıdan dikkat edilmesi gerekenin “yeniden üretim”in tam da kendisinin sorgulanmaya başlanmasıdır. Yaşamın, gelecek nesilleri kapsayacak biçimde, yeniden üretilmesi yaşam için belirli düzlemlere karşılık gelen “aile”nin pekiştirilmesi ve kültürün yeniden üretilmesi ile mümkündür. Böylesi bir pekiştirme ise ailenin tehdit ve güvensizlik anlatılarıyla idealleştirilip “korunmasız ve

yeniden üretim koşullarını yok eden ötekiler” e karşı savunulması gereken bir durum olarak gösterilmesini içermektedir. Heteroseksüellik bu açıdan, biraz daha odaklanıldığında, ailevi meseleyi evrensel meseleye bağlayan bir mekanizmanın göze çarptığı görülmektedir (Ahmed, 2015, s.181-182).

Heteroseksüellik anlatısı içerisinde ideal eşleşme (kadın ve erkeğin bir çift oluşturması) olarak sürekli tekrara eden ve bu şekilde tanımlanan zorunlu heteroseksüelliğin bedenlerin ne olabileceğine dair bir tasarımı bulunmamasına karşın bedenlerin ne yapabileceğini biçimlendirdiğini gözlemlemek önem taşımaktadır. Sürekli ve zorlanarak tekrarlanan normlarla bedenlerin şekil alması sağlanmaktadır. Normların bedenlerin yüzeyi olarak ortaya çıkması ile, normların bir izlenim meselesi olması ve ötekilerin oluşturduğu bir dünyanın “izlenimlerine bedenlerin maruz kaldığı” ileri sürülmeye çalışılmaktadır (Ahmed, 2015, s.182).

Heteronormatiflik ötekilerin bıraktığı izlerle var olan bedenlerin yüzeylerine etki etmektedir. Zorunlu heteroseksüellik bir bakıma hangi bedenin yaklaşılabılır hangisinin uzaklaşılabılır olduğunu belirlemektedir. Diğer yandan zorunlu heteroseksüelliğin, kişilerin öteki olarak bilinenlere yönelik yaklaşımını şekillendiren “geçmiş yaklaşımların kabuklaşmış bir tarihi olarak” kişinin kendi bedenini de biçimlendirmektedir. Bu anlamda cinsel yönelimin, bu eğilim yapılan başka şeyleri etkilemeyecekmiş gibi, kişinin arzu nesnesi olarak hangi eğilimi gösterdiği ile ilgili görülmektedir (Ahmed, 2015,s.182-183).

Beden ve bedene ilişkin olan ne varsa hepsine yönelik iktidarın müdahale etme biçimlerine odaklanıp beden ve cinselliğin toplumsallığını anlamının da ötesinde mevcut tüm kontrol mekanizmalarına karşı insanı merkeze alıp insan bedeni ve cinselliği üzerindeki kontrolün geri alınması için ne tür politikalar geliştirilmesi gerektiği (Göregenli,2018, s.5) sorusuna cevap verilebilirlik sağlaması açısından atılan her adım

kıymetlidir.

LGBTİ mücadelesi açısından bakılacak olduğunda, herhangi bir grubun gayrimeşrulaştırılması o gruba ilişkin bir tehdit oluşturulduğu algısının güçlenmesi ile birlikte bazı önyargıların üretilmesi ve bu gruplara ilişkin kamu yararı taşıyan kamu politikalarına karşı kamuoyu desteği sağlanıyor olmasına yönelik tepitlerden hareketle tehdit ve kaygının beslendiği kaynakları (önyargı, negatif kalıplık yargılar, özcü inançlar, gruplar arası kaygı, gerçekçi tehditler ve sembolik tehditler arası ilişkiler) heteroseksüel erkekliğin hızlı bir biçimde toplumsallaştığı (Göregenli,2018,s.7-9) düşünülecek olduğunda, gün yüzüne çıkarmak hareket açısından kayda değerdir.

Genel olarak LGBTT ile sınırlı kalmayan ve intersekslerin de hareket içinde yerini almaya başlamasıyla birlikte kendisini LGBTİ ve daha sonrasında post-feminist hareketin de etikisiyle, queer tartışmalarını içerecek biçimde genişleyen, kendisini LGBTQ olarak ifade eden hareketin değişken toplumsal dinamiklere bağlı olarak kopuş, ilişkilene ve temas halinde olma şekli olarak adlandırabileceğimiz konumlanma biçimlerini açarak sorunların kaynağını irdelemek ve ele almak gerekmektedir. Bu bağlamda cinsel kimliği nedeniyle patriyarkal sistemde kadın ya da erkek olarak, cinsel yönelimi nedeniyle heteroseksist sistem içerisinde biseksüel ya da panseksüel biri olarak gerçekleşen çift taraflı baskının sıkışıklık yarattığı alanları daha derinlemesine okumak anlamında kayda değer bir örnek teşkil etmektedir.

Araştırma Türkiye’de LGBTİQ hareketin içerisinde, heteroseksist tabir edilen sistemin ve patriyarkanın yoğun baskısına maruz kalan biseksüellerin görünürlüğe ilişkin verdikleri mücadeleyi etkin ve anlaşılır bir çerçeve üzerinden tartışmayı hedeflemektedir. Araştırma süresince mülakat aracılığı ile toplanan veriler ışığında üç ana bölüm etrafında şekillenen bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır.

Birinci bölümde araştırmanın bel kemiği olarak tanımlamakta sakınca görülmeyen araştırmanın konusu, araştırmanın amacı, araştırmanın önemi, araştırmanın metodolojisi, araştırmaya ilişkin kavramsal çerçeve ortaya koyularak araştırmaya ilişkin tasarım sürecine yer verilmiştir. Bu bölümde araştırmanın sahada geçen kısmına ilişkin süreç ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.

İkinci bölümde genel olarak tarihsel dinamiklerin öncelikli tutulduğu feminist bakış açısı temelli belli başlı araştırmacılar ve araştırmalara ilişkin yorumlardan hareketle feminizmin LGBTİ hareketi ile olan dirsek temasına homofobi, heteroseksizm kavramları üzerinden yapılan değerlendirmelere yer verilmiştir. Devamında toplumsal cinsiyet tartışmaları açısından beden, iktidar ve özne kavramlarının kesiştiği alanlarda biseksüelliğin ve biseksüel kişilerin kimliksel varoluşuna ait sınırların imkanı ilişkin olasılıklar sorgulanmıştır. Ayrıca birinci bölümde yer alan tartışmaların arka planına denk düşen nefret söylemini körükleyen kalıpyargı, sosyal baskınlık, önyargı, ayrımcılık gibi kavramlar üzerinden dışlayıcı pratiklerin nasıl üretildiği ve söylemle birlikte dolaşıma sokulduğuna değinilmiştir. Söz konusu değerlendirmelerden hareketle biseksüel aktivizmde görünürlük meselesi ve aktivizme ilişkin bir perspektif sunmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde toplamda sekiz katılımcı ile gerçekleştirilen görüşmeler üzerine yoğunlaşmıştır. Açılma, aktivizm, ayrımcılık gibi temel kategoriler altında sınıflandırılmaya gidilmiş ve araştırma açısından da temel problem olan görünürlük meselesini gün yüzüne çıkaracak düğüm noktaları saptanmaya çalışılmıştır. Ayrıca patriyarka, feminizm, hegemonik erkeklik, açılma süreçleri, baskının şekli şiddeti ve yönü, aktivizme dahil olma süreçleri ve eylemliliklerine ilişkin verilerden elde edilen bulgular analize tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda iki ana tema belirlenmiştir. Bunlardan birincisi biseksüel bireylerin aktivizmden bağımsız oldukları süreçte ayrımcılıkla baş etmeye dönük

çabanın seyri ve kimliksel konumlanmayı içermektedir. Burada açılma süreçlerine bağlı olarak yalnız kalma, destek alma, kapanma süreçlerine ilişkin deneyimlerin birbirleri arasındaki geçişliliklere odaklanılarak bireysel anlamda süreçle başa çıkabilmenin seyri ele alınmaya çalışılmıştır. İkinci başlık biseksüel bireyler açısından aktivizm süreçlerine bağlı olarak ayrımcılıkla baş etmeye dönük çabanın seyri ve kimliksel konumlanmayı kapsamaktadır. Bu kısımda aktivizme dahil olma, homofobik söyleme karşı atölyeler, eylem ve etkinlikler üzerinden karşıt ve sorgulayıcı bir perspektiften söylem üretme ve bu sürecin seyrine ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir. Bu bölüm araştırma sonuçlarını içeren veri analizi bölümü olarak tasarlanmıştır.

Sonuç bölümünde araştırmadan elde edilen bulgular üzerinden genel bir değerlendirmeye gidilmiş, mevcut ötekileştirme durumu çerçevesinde biseksüel bireylerin ayrımcılık süreçleri ile baş etmeye dönük pratikleri ve girişimleri ele alınarak probleminin ana hatları ortaya konmaya çalışılmıştır.

1.BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ

1.1.ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmanın konusunu cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği tartışmaları bağlamında LGBTİQ'lara yönelik ayrımcılığın biseksüel kimlikler özelinde yönetilmesi ve bu süreçlerin değerlendirilmesi oluşturmaktadır.

Araştırmanın konusunun belirlenmesi sürecinde Türkiye'de daha önce ilgili alan yazınında hangi tür çalışmalar olduğu incelenmiş, bu kapsamda da LGBTİQ hareketinin dayanışma ağını oluşturan ilgili derneklerin veri tabanları, ProQuest veri tabanı, YÖK veri tabanı gözden geçirilmiştir. Derneklerin gözden geçirilen veri tabanları içerisinde de, özellikle daha derli toplu bir arşive sahip olmaları nedeniyle, Kaos GL ve SPoD'un 02.09.2013 tarihinde Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM) web sayfasında LGBTİ Çalışmaları Kaynakçası adıyla erişime açılan arşivlerinde yer alan Türkçe ve İngilizce makaleler, tezlerden elde edilen veriler, araştırmanın konu içeriğine ve kuramsal çatısının oluşumuna etkisini ön planda tutarak geliştirilecek bir okumanın bulguların analizinde yerinde tespitler yapmayı kolaylaştıracağı düşünülerek, incelenmiştir (STGM:2013). Yapına bu inceleme sonucunda cinsel yönelime ilişkin çalışmaların bir kısmının temsiliyet yani görünürlük sorunu ile ilgili olduğu, (Tezel, 2009 ve Şah, 2009) bir kısmın da cinsel yönelim içerisinde lezbiyenlik, biseksüellik gibi daha spesifik konular da tutum araştırmaları üzerine olduğu görülmüştür (Akhan, 2011). Akhan (2011) sağlık alanında çalışan bireylerin özellikle biseksüel bireylere ve eşcinsel bireylere yönelik tutumları üzerine yapmış olduğu bu çalışmada "sağlık çalışanları açısından hekim olarak çalışanların, evli sağlık çalışanlarının, homoseksüelliğin/bisesüelliğin hastalık ya da

bozukluk olduğunu düşünenlerin, ailesinde homoseksüel/biseksüel bulunmayanların, homoseksüel/biseksüel bir bireye bakım/tedavi vermeyenlerin daha homofobik olduğu” saptamasını ortaya koymuştur. Türkiye’de alanda ilk çalışma örnekleri olarak tanımlayabileceğimiz bu çalışmalar Türkiye’deki eşcinsel hareketin seyri, temsil edilme biçimleri ve yüz yüze kalınan sorunlardan çıkış yollarını tartışmaya açması, homoseksüel ve biseksüel ayrımına vurgu yapması ve her şeyden önemlisi Türkiye’de cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine ilişkin yanlış bilinenlerin tartışmaya açılması ve doğru bilginin dolaşıma sokulması açısından değerlidir.

Türkiye’de eşcinsellik, homofobi, heteronormativite vb. konularda yapılan çalışmalar 2009 yılından itibaren artarak devam etmiş olmasına rağmen bu çalışmanın konusu belirlenirken karşılaşılan en son çalışmalardan biri de Türkiye’de homofobi çalışmaları genel bir bakış sağlamak üzere yazılmış olan bir makale olmuştur (Orta ve Camgöz, 2018).

Türkiye’de örneklemleri, görgül, kuramsal ve derleme türündeki 35 bilimsel makale üzerinden elde edilen bulguların özetlenip düzenli olarak ortaya koyulduğu bu çalışmada değerlendirilen makalelerin aşağıdaki şu başlıklar etrafında toplandığı sonucuna varılmıştır (Orta ve Camgöz, 2018, s.409):

- “a) Eşcinselliğe ve eşcinsellere yönelik tutumları ve bunlarla ilişkili olan sosyal psikolojik değişkenleri ele alan çalışmalar,*
- b) Eşcinselliğe ilişkin tutumların ölçülmesi amacıyla ölçeklerin geliştirildiği veya Türkçe’ye uyarlandığı çalışmalar,*
- c) Eşcinsellerin/ LGBT bireylerin nasıl algılandıkları ve onlara ilişkin kaygıları ele alan çalışmalar,*
- d) Eşcinsel/LGBT bireylerin sosyal ve bireysel alanda karşılaştıkları sorunları ve bunların sosyal ve psikolojik sonuçlarını ele alan çalışmalar ,*
- e) Eşcinsellere ilişkin tutumların değişip değişmediğine odaklanan çalışmalar”*

Orta ve Camgöz'ün Türkiye örneklemini üzerinde yapmış oldukları bu değerlendirmenin sonuçlarına göre, eşcinsellik ile ilgili olumsuz tutum ve davranışlar her geçen gün artma eğilimi göstermektedir (Güne, Kargı ve Çorbacı-Oruç 131; Sakallı-Uğurlu 55'ten aktaran Orta-Camgöz, 2018, s.433). Söz konusu olumsuz tutumlar bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutta kendini gösterebilmektedir.

Çalışmanın konusunun belirlenmesi aşamasında YÖK tez veri tabanı da taranmış "LGBT", "biseksüel", "queer", anahtar kelimeleri kullanılarak yapılan aramalar sonucunda LGBT, LGBT+, LGBTİ, LGBTİ+, LGBTQ, LGBTT, LGBTİQ gibi başlıklar üzerinden farklı disiplinlerde yapılmış hem yüksek lisans hem de doktora düzeyinde çalışmaların var olduğu görülmüştür. Bu alanlar içerisinde sosyoloji alanında yapılmış konu ile ilgili tezler incelendiğinde LGBT başlığı kullanılarak hazırlanan tezlerin ilk olarak 2010 yılından itibaren çalışılmaya başlandığı, 2012, 2018 ve 2019 yılları haricinde her yıl en az bu başlıkta bir çalışmanın yapılmış olduğu görülmüştür. LGBTT başlığı altında yapılan çalışmalara 2012 ve 2014 yılları arasında rastlanmaktadır. Bu yıllarda LGBT hareketi açısından trans/travesti vurgusuna daha fazla odaklanılarak konunun ayrıntılandırılmaya çalışıldığı düşünülmektedir. 2015 yılına gelindiğinde ise görece yeni bir grup olan intersekslerin de alan ile ilgili tartışmalara dahil edildiği LGBTİ başlığının çalışma konusu yapıldığı, 2019 yılında LGBTİ+ başlığı ile interseksler konusuna daha fazla değinildiği görülmüştür. 2017'de yapılmış olan LGBTQ, LGBTİQ çalışmalarının ise queer'i ön plana çıkararak ilerleyen çalışmalar olması bakımından önceki yıllardaki çalışmalara göre farklılık arz ettiği söylenebilir. 2017 yılından itibaren alan literatüründe yapılmış olan çalışmaların aynı zamanda kesişimsellik sorununa da odaklandığını söylemek gerekmektedir.

2012-2018 yılları arasında yapılmış olan tezlerin konularına bakıldığında; ataerkil sistemin heteroseksist bir kurum olarak kabul edilebilecek olan aile kurumu tarafından ne şekilde içselleştirilmiş olduğuna, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet oluşumunun gerçekleşme

biçimlerine (Yılmazbilek, 2012), LGBTT bireylerin medyada nasıl temsil edildiklerine (Yenmez, 2014), farklı cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine sahip lezbiyen, gey, biseksüel ve trans bireylerin aile, okul, çalışma yaşamı, sağlık ve adalet erişimlerinde siyasal ve kamusal alanda deneyimledikleri damgalanma ve ötekileştirmeye (Arık, 2014), LGBTT hareketinin sivil toplum süreci ve yurttaşlık anlayışına (Özbek, 2015), sivil toplum oluşum sürecinden aktivizme uzanan değişme (İlaslaner, 2015), aktivizmin dünyada geldiği tartışma alanlarından Queer tartışmalarının Türkiye’de aktivist çalışmaları nasıl etkilediği ve Queer hareketle dirsek temasına (Çağlar,2017), gittikçe artan nefret söyleminin ortaya çıkardığı bir sonuç olarak LGBTQ bireylerin yaşadıkları suç korkusuna (Yedikardeş, 2017), ötekileştirme ve ayrımcılık deneyiminin feminist literatürde ve yazında yer aldığı biçimi ile keşişimsellikler bağlamında aldığı boyuta (Yıldırım,A.,2018; Arayıcı,2019) odaklanıldığı görülmektedir.

Yapılan literatür taraması biseksüel bireyler için yapılan çalışmalar temel alınarak incelendiğinde ise sosyal dışlamanın önlenmesi, sosyal adalet ve insan haklarının sağlanmasına vurgu yapan (Güzel, 2017). Biseksüel kadınların özellikle cinsel sağlık ve üreme sağlığı konularında sağlık hizmetlerine erişimde yaşadıkları sorunları ele alan (Yıldırım, Y.,2018), kendilerini lezbiyen ya da biseksüel olarak tanımlayan kişilere odaklanarak, kadın kadına sosyalleşme süreçlerinin, bunların kimlik ve komünite oluşturma, dayanışma geliştirme ve kimlik politikasıyla olası ilişkilerinin ne şekilde seyrettiğini ortaya çıkaran (Özlen,2017) çalışmaların olduğu görülmüştür.

Türkiye’deki LGBT hareketini odağına alan çalışmaları içeren literatür taraması sonucunda, araştırmaya yol gösterici bir zemin oluşturacağı düşünülerek ilgili çalışmalarda öne çıkan bazı sonuçların dikkat çekici olduğunu belirtmek gerekmektedir. Her şeyden önce LGBT hareketini içeren mücadelenin bir insan hakkı mücadelesi olarak benimsenmesinin ana mesele olarak durduğu görülmektedir. Homofobinin eğitim, sağlık, güvenlik gibi kurumsal yapılarda ve çalışma hayatı içerisinde LGBT bireylere karşı

sergilenmesi konusunun ciddiyeti güncelliğini korumaktadır. Buna bağlı olarak aile, medya ve eğitim kurumlarının kalıpyargıları kırma konusunda belli başlı kilit role sahip olduğu gerçeği vurgulanmaktadır. Bir yandan içselleştirilmiş homofobinin LGBT hareketi içerisinde varlığını devam ettiriyor olması, dolaylı olarak LGBT bireylerin kendilerini sorgulamak amaçlı cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğini gizli tutma yolunu tercih etmek zorunda kalması, kimliksel aidiyet sorununun yaşanıyor olması, görünürlük açısından belli bir yaş grubundaki LGBTQ bireylerin kayıp öznellikleri ve genel olarak sosyal dışlanmışlığın üzerinde durulmasının aciliyetini gözler önüne sermektedir. Bu anlamda lezbiyen ve biseksüel kadınlar üzerine yapılan çalışmalarda da içselleştirilmiş homofobinin etkisi ve sosyalleşme pratiklerinin neler olduğu meselesi genel olarak LGBT hareketi içerisinde başlı başına çözüm bekleyen bir alan olarak durmaktadır. Buradan hareketle LGBT hareketinin 2000'li yıllardan itibaren yükselişe geçen bir hareket olduğu düşünüldüğünde LGBT bireylerin ne ölçüde akademik bilginin öznesi oldukları tartışmaları, ataerkillik konusunda hem LGBTT bireylerin hem kadınların kesişen yanlarının ikincilleştirilmiş özne konumunda yer alıyor olmak şeklinde ortada duruyor olması ve queer teorinin tartışma açısından önemi, onur, kendini etiketleme, öz-saygı, öz-benlik, öz-güven meselesi üzerinden duygusal habitus tartışmaları, aktivizmin kimliği değiştirici ve dönüştürücü etkisi ve hepsinden önemlisi nefret suçlarını içerecek biçimde hareket açısından politik mücadelenin gerekliliği, tartışmanın geldiği noktayı göstermektedir. Buradan hareketle meselenin aslına ilişkin bir çerçeve sunması bakımından ilgili sonuçların araştırma kapsamında elde edilen verilerin yorumlanması ve konuya odaklanılmasında ışık tutucu nitelik taşıdığı söylenebilir.

Yukarıdaki değerlendirmeye ek olarak 2011 yılında *Anti-Homofobi Kitabı/3*'te Pınar Öztürk ve Yeliz Kındap'ın *Lezbiyenlerde ve Biseksüel Kadınlarda İçselleştirilmiş Homofobi, Benlik Saygısı ve Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi* başlıklı çalışmasına elde edilen bulguların çarpıcı sonuçlar taşıması nedeniyle değinmek gerekmektedir. Bu çalışmada elde edilen bulguların Szymanski ve Chung (2001) tarafından geliştirilen *Lezbiyenlerde İçselleştirilmiş Homofobi Ölçeği*'nin Türkiye'deki lezbiyenler ve biseksüel

kadınların yer aldığı bir örneklem üzerinden bir takım istatistiksel analizler (psikometrik özelliklerin incelenmesi) sonucunda içselleştirilmiş homofobi benlik saygısı ve yalnızlık duygusu ilişkisinin değerlendirildiği görülmektedir (Öztürk ve Kıdnap, 2011, s.165).

Çalışma sonucunda benlik saygısı düşük kadınların lezbiyen ve biseksüel kadınlarla bağlantı kurmayı seçmedikleri, eşcinselliği dinsel açıdan değerlendirip yargıladıkları bunun yanı sıra içselleştirilmiş homofobi düzeyinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Öztürk ve Kıdnap, 2011, s.166). Bu çalışmaların en önemli sonuçlarından birisi de toplum tarafından uygulanan homofobik politikaların ve uygulamaların lezbiyen ve biseksüel kadınların cinsel yönelimlerini saklama eğiliminde olmalarına yol açmasıdır.

İlgili makaleler ve tezlerden hareketle homofobi ve içselleştirilmiş homofobinin LGBTİQ hareketi içerisinde cereyan eden biseksüellik tartışmalarında hala güncelliğini koruyan bir mesele olduğu görülmektedir. Bu tespitler biseksüellere ilişkin tartışmaların görünen yüzünü oluşturmaktadır. Tartışmada öne çıkmayan tarafların, yansımayan toplumsal eşitsizliklerin sorgulanmasına ilişkin perspektifi derinleştirmek amacıyla ve bu süreci daha da kolaylaştıracağı düşünülerek, araştırmada sahaya ilişkin veri toplama sürecinde, Türkçe dışında İngilizce tezlerde yapılan son çalışmalar yeniden gözden geçirilmiştir. Buradan hareketle Hacettepe Üniversitesi elektronik tabanı üzerinden Proquest arama motorunda “bisexual”, “binegativity”, “biphobia”, “biracial”, “intersectionality”, “masculinity”, “women”, “bisexualidentity”, “comingout”, “coping”, “genderqueer”, “homonegativity”, “homophobia”, “identity development” gibi dizin terimleri kullanılarak arama sonucunda toplamda 25 tane tez çalışmasının yapıldığı görülmüştür. Bu tezlerin yıllara göre dağılımına bakıldığında 2018 yılında dört tane, 2017 yılında altı tane, 2016 yılında yedi tane, 2015 yılında beş tane ve 2014 yılında üç tane olduğu söylenebilir.

2018 yılında yapılan çalışmalarda dezavantajlı grup olarak lezbiyen kadınlar ve gey erkekler, lezbiyenler, geyler ve biseksüeller, biseksüel yetişkinlerin konu olarak seçildiği görülmektedir. Lezbiyen kadınlar ve gey erkeklerin çalışıldığı araştırmada bu kişiler arasındaki istenmeyen cinsel ilgi ve binegativiteye odaklanılmıştır (Stebing,2018). Lezbiyen, gey ve biseksüellerin dahil edildiği çalışmada psikolojik rahatsızlıkta algılanan aidiyet, benlik saygısı ve açıklık seviyesi (Haug,2018) tartışılmıştır. Biseksüel kadınlara ilişkin çalışmada iki farklı ırka mensup (*biracial*) biseksüel kadınların kimlik oluşumuna ilişkin deneyimleri arada olmak başlığı altında ele alınmıştır (Floro,2018).Biseksüel yetişkinlere ilişkin çalışmada ise tek eşli bir partnere sahip olan biseksüel yetişkinlerin deneyimleri değerlendirilmiştir (Fader,2018).

2017 yılına bakıldığında LGBT yetişkinler, biseksüel gençlik, LGB kolleje öğrencileri, akışkan kimlikler, biseksüel yetişkinler, LGBQ'lerin çalışıldığı görülmektedir. Bu sürede yapılan bu çalışmaların örneklem grubunun en az 2018'deki örneklem grupları kadar çeşitli olduğunu söylemek mümkündür. LGBT yetişkinlere yönelik çalışmada sağlık ve sosyal olarak içermeyi planlamaya dikkat çekilmeye çalışılmıştır (Ranahan, 2017). Biseksüel gençliğe yönelik araştırmada içeride ve dışarıda heteronormativite, cinsiyet ve sağlık üzerinden değerlendirilmiştir (Pollitt,2017). LGB'lerin yer aldığı çalışmada açılma süreci ebeveynlerin desteğini almış öğrencilerin yaşadığı deneyimler üzerinden ilerlemektedir (Price,2017). Akışkan kişilere ilişkin çalışmada bu kişilerin sağlıkla ilgili inançları değerlendirmeye alınmıştır (Finnerty, 2017). Biseksüel bireylerle ilgili çalışmada bifobinin bu kişiler üzerindeki olumsuz etkisi tartışılmıştır (Irvine, 2017). LGBQ 'lara ilişkin çalışmada bu gruba mensup inşalara özgü stres ile alkol tüketimi arasındaki ilişkide arabulucu olarak başa çıkma nedenleri ve sonuçları ele alınmıştır (Kalb, 2017).

2016'da yapılan çalışmalarda gey ve biseksüel kimlikler, gey ve biseksüel erkekler, biseksüel ve iki farklı ırka mensup (*biracial*) insanlar, LGBT bireyler, lezbiyen, gey ve biseksüel genç insanlar, gey, biseksüel ve queer adolesan erkekler, lezbiyen ve biseksüel

kadınlar üzerine çalışıldığı görülmektedir. Gey ve biseksüel kimliklere dair çalışmada her iki kimliğin de şişmanlıkla kesişim noktaları beden saygısı, içselleştirilmiş homonegativity ve koruyucu faktörler üzerinden tartışılmıştır (Welch,2016). Eşcinsel ve biseksüel erkeklere ilişkin çalışmada Afro-Amerikalı siyah eşcinsel ve biseksüel erkelerin açılma süreçlerinde yaşadıkları sosyal ve duygusal deneyimler nitel bir çalışma olarak hazırlanmıştır (Wicks, 2016). Biseksüel insanlar üzerine yapılan çalışmada ise dışlanan orta başlığı altında biseksüel iki farklı ırka mensup (*biracial*) ve yeni orta düzeyli gruplar hakkındaki tutum ve inançlara eğilinmektedir (Burke, 2016). LGBT bireylerle ilgili çalışmada bu grubun cinsel yönelim ve cinsiyet kesişimi hakkındaki farklı algıları incelenmiştir (Malik, 2016). LGBT gençlerle yapılan çalışmada cinsel kimlikte dönüm noktasına ulaşma başlığı ile bu gruptaki insanlar arasındaki fark değerlendirmeye alınmıştır (Hoenig, 2016).Biseksüel ve queer ergenlerle ilgili çalışmada bu gruptaki kişilerin ebeveynleri ile cinsellik üzerine iletişimleri ele alınmıştır (Flores,2016). Lezbiyen ve biseksüel kadınlar ile ilgili çalışmada bu insanların daha güvenli cinsel hayata ilişkin pratiklerin önündeki engeller gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır (Walls,2016).

2015 yılında biseksüel kimlikli kişiler, LGBTQ aileleri, lezbiyen, gey ve biseksüel öğrenciler, Lambda erkekler, partneri kadın olan kadınlar üzerine çalışma yürütülmüştür. Biseksüel kimlikli kişilerle yapılan çalışma onların ait olma deneyimlerini keşfetme üzerinedir (Pascale-Hague,2015). LGBTQ ailelerine yönelik çalışmada bu ailelerin özel ihtiyaç servis sistemleri (*special needs service systems*) ile olan sıkı bağı tartışılmıştır (Gibson, 2015). Lezbiyen, gey ve biseksüel öğrencilere ilişkin çalışmada bu öğrencilerin okul danışmanı savunuculuğunun incelenmesine dair bir araştırma gerçekleştirilmiştir (Simons, 2015). Lambda erkeler çalışması bu kişilerin varlığının bilinir kılınması üzerindedir (Meyers, 2015). Partneri kadın olan kadınlar çalışması ise bu kadınların sesine kulak verip sağlık hizmetlerini iyileştirmek ile ilgilidir (LaBarge, 2015).

2014 yılında yapılmış olan çalışmalar interseks, queer (*genderqueer*) ve biseksüel

kimlikler, biseksüel kadınlar ve erkekler, açılma ile ilgilidir.İnterseks, queer ve biseksüel kimliklere ilişkin çalışmada normlarda ve ikiliklerde sosyal ve yapısal sertliğin yapıbozumu ana başlığı altında İnterseks , queer ve biseksüel kimlikler için dil ve engellilik meselesinde yer bulması tartışılmıştır (Dworkis, 2014).Biseksüel kadın ve erkekleri kapsayan çalışmada bu kişilerin biseksüelliğe ilişkin ayrımcılık deneyimleri ve ruh sağlığı ile başa çıkma arasındaki ilişkiye yer verilmiştir (Bertsch, 2014). Bir diğer çalışma ise dolaptan başlayarak yeni bir eğitim liderliği teorisine doğru başlıklı çalışmadır (Dumaresq, 2014).

Biseksüellere dair Türkçe ve İngilizce tezler en genel hatlarıyla kıyaslanacak olduğunda Proquest veri tabanındaki tezlere nazaran YÖK veri tabanındaki tezlerde ağırlıklı olarak biseksüellere ilişkin çalışmaların sağlık hizmetleri, sağlık çalışanlarının tutumları, içselleştirilmiş homofobi, bağlanma stilleri, kimlik politikaları ve dayanışma pratikleri, sosyal dışlama deneyimleri, psikolojik sıkıntılar gibi konular üzerinden ele alındığını belirtmek gerekir. Proquest veri tabanındaki tezlerden ise biseksüelliğe ilişkin kendi alanında özgül çalışmaların çıkartıldığı, YÖK veri tabanında hazırlanan tezlerde görünürlük meselesinin devamlılığının hala gündemde olduğu, ayrımcılık homofobi ve nefret üzerine yapılan çalışmaların LGBT başlığı altında daha genel hatlarıyla tartışıldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Özellikle biseksüellere ve lezbiyenlere ilişkin araştırmalarda sağlık alanı ve psikoloji üzerine yapılmış çalışmaların yoğunluk arz ediyor olması da bir diğer önemli ayrıntıdır.

Yukarıda yer alan bulgulardan hareketle araştırmada cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği tartışmaları özelinde biseksüellerin içselleştirilmiş homofobi ve bifobi ile mücadelelerinde, görünürlük meselesini de önceleyerek, ikili cinsiyet kalıplarının dışında bir gözle bakabilme yetisine ne ölçüde sahip oldukları, buna ihtiyaç duyup duymadıkları, dahası bunun patriyarkayı ve heteroseksist sistemi dönüştürmek için bir fırsat olarak okunup okunamayacağını tartışmaya açmak queer teori ile olan bağı sorgulatan bir

değerlendirme olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca farklı kadınlıklara bakış açısından birinci ve ikinci dalga feminist bakış açılarının etkilerini, kesişim alanlarını biseksüellik kavramı üzerinden sorgulamaya açmak da tartışmaya değer olan diğer boyut olarak durmaktadır. Bu nedenle araştırma tüm farklı varoluşlara hitap ediyor olması nedeniyle LGBTİQ başlığı altında ve bu farklı varoluşlar içerisinde Türkiye’deki konumu açısından çok fazla gündeme gelmeyen patriyarka ve heteroseksist düzenin kesişim alanı, yapısı ve bu alanda yer aldığı için biseksüellerin var oluş mücadelesi özelinde yürütülmesi uygun bulunup bu doğrultuda tasarlanmıştır.

1.2.ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırma feminist bakış açısı öncelenecek ve nitel araştırma yöntemlerine başvurulacak LGBTİQ hareketi içerisinde yer alan biseksüel yönelimli bireylerin baskıyı yönetme, ayrımcılıkla baş etme süreçlerini anlamak pratiklere alan açıp görünür kılmak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Her insan içinde bulunduğu ve yaşayarak deneyimlediği dünyaya ilişkin bir bilgiye ve pratiğe sahiptir. Pozitivist sosyal bilim yaklaşımından farklı olarak yorumlayıcı sosyal bilimde olguların “akıcı ve bir anlam sisteminin içine gömülü” olmasından dolayı tarafsız olmadığı bilgisinden hareketle toplumsal bir ortam içerisindeki belli insanlar ve belli olayların kombinasyonuna bağlı oluşu ana ilke olarak ele alınır. Yorumlayıcı araştırmacıların da değerlendirmelerinde çoğu toplumsal durumların belirsizlikle dolu oluşu ifade edilir. Pek çok davranış ve ifadenin birden fazla anlam taşıyor olması ve çeşitli biçimlerde yorumlanabiliyor olma durumu söz konusudur. İnsanlar gerçekleşen toplumsal bağlam üzerinden bir eylem ya da ifadeye karşılık gelen anlamı atfetme gereği duyar. (Neuman, 2014, s.138). Bu tespitten yola çıkarak araştırmanın merkezinde biseksüel bireylerin ayrımcılığa karşı nasıl zorlu bir çaba yürüttükleri, deneyimledikleri bu süreci nasıl anlamlandırdıkları ve ifade ettikleri etraflıca analiz edilmiştir. Cinsel yönelim ve

cinsiyet kimliği özelinde gerçekleştirilen bu araştırmada çerçevesinde katılımcıların çoğunun kadın olmasına bağlı olarak hem kadın kimliği hem biseksüel kimliği, erkek katılımcının ise feminizme yakın bir eğilim içerisinde olması nedeniyle erkek kimliği ve biseksüel kimliği öne çıkmaktadır. Araştırma böylesi çoklu kimliksel aidiyetlerin kendi dünyalarını nasıl şekillendirdiği ve neleri nasıl deneyimledikleri üzerinden ilerlemektedir. Tüm bunlara ek olarak farklı sosyo-ekonomik konumda ve aidiyete mensup bireyler olmalarının getirdiği koşulların açılma süreçleri, ayrımcılık, aktivizm, patriyarka, hegemonik erkeklik, homofobik ve bifobik tutum ve davranışlarla hangi düzlemlerde keşiştiğine ilişkin saptamalar yapmaya çalışmaktadır.

Araştırma, özellikle biseksüellere dair yapılan çalışmaları sayıca azlığı hesaba katılarak, anlatılar aracılığıyla söz edilen süreç ve kavramların her bir katılımcının hayatının neresinde ne şekilde yer tuttuğunu daha iyi anlayabilmek amacıyla derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak biseksüel yönelimli erkek ve kadınlarla yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmek suretiyle tasarlanmıştır. Bu araştırma, feminist yaklaşım içerisinde farklı kadınlıklar üzerinden ağırlıklı olarak tartışılan cinsiyet kimliği meselesinde hem cinsiyet kimliği hem de cinsel yönelimin her ikisinin de ayrımcılık, dışlama ve ötekileştirme pratiklerinin göz ardı edilmediği bir üslupla bir arada okunabilmesine kolaylık sağlamaktadır. Ortak düzlemde keşişen farklı aidiyetlerin varlığına ilişkin bilginin dışarıda bırakılmadan tartışılmasına özgün bir perspektif sunması ve cinsel yönelim temelli ayrımcılıkla mücadele yöntemlerini tartışmaya açarak başak çalışmalara örnek olması nedeniyle ışık tutucu nitelikte olduğu söylenebilir.

1.3.ARAşTIRMANIN YÖNTEMİ

1.3.1.Araştırmaya İlişkin Soru Cümleleri

Araştırmanın ana soru cümlesini “LGBTİQ hareketi içerisinde yer alan biseksüel bireylerin cinsiyet kimlikleri nedeniyle patriyarka ve cinsel yönelimleri nedeniyle

heteroseksist sistemin içerisinde iki farklı düzlemde dışlanma, ötekileştirilme ve ayrımcılığı yönetme süreçlerinin biseksüel kimliğin inşasında nasıl bir farklılık ortaya koyduğu” oluşturmaktadır.

Araştırmada patriyarkal sistem içerisinde hem muhalif, feminist kadın biseksüeller hem de kendini feminist olarak tanımlayan erkek biseksüel kişi, hem de heteroseksist sistemde biseksüel biri olma açısından baskıların eş zamanlılığının işlemekte olduğu gerçeği göz önünde bulundurularak kesişimsellik bakış açısının göz ardı edilmediğini belirtmek gerekmektedir.

Araştırmada yer alan alt problem cümlelerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Biseksüel kadınlar ve erkekler açılma süreçlerini patriyarkal sisteme ve heteroseksist anlayışa tabi bir toplumda nasıl deneyimlemektedir?
- Biseksüel kadınlar ve erkekler ayrımcılık süreçlerini patriyarkal sisteme ve heteroseksist anlayışa tabi bir toplumda nasıl deneyimlemektedir?
- Biseksüel kadınlar ve erkekler açısından aktivist faaliyetler patriyarkal sistemin ve heteroseksist yapının dönüşümünde nasıl bir etkiye sahiptir?

1.3.2. Araştırmanın Kavramsal Çerçevesi

Araştırma yöntemi ve metodolojik izlek doğrultusunda tartışmanın seyrini kolaylaştıracağı düşünülerek cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği bağlamında konuya ilişkin temel kavramlara yer verilerek kavramsal çerçeve belirlenmiştir. Öncelikli olarak biyolojik cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender), toplumsal cinsiyet kimliği (gender identity) arasındaki farkı ortaya koyan tanımlamaya yer verilmiş, devamında cinsel yönelimin (biseksüel, aseksüel, homoseksüel) ne olduğu, ikili cinsiyet tanımlaması dışında kalan

(queer, panseksüel gibi) kategorilerin neler olduğuna değinilmiştir. Ayrıca iktidar ve tahakküm ilişkilerine açıklık getireceği ve ayrımcılık tartışmalarına ışık tutacağı düşünülerek patriyarka, açılma kavramları üzerinde de durulmuştur.

Biyolojik cinsiyet (sex), kadın ve erkeğin sahip olduğu genetik, fizyolojik ve biyolojik özelliklerdir. Canlı türlerinin büyük ölçüde tamamının, özellikle üreme organları ve sistemleri üzerinden dişi ve erkek olarak iki temel ayırım ile farklılaşmasının karşılığı “cinsiyet” tir (Kaos GL, 2011, s.10). Tıbbi olarak gerçekleştirilmiş bir sınıflandırmadır. Cinsiyet ataması genellikle ultrasonda ya da doğumda cinsel organların görünümüne bağlı olarak yapılan atama ile belirlenmektedir (LGBTQIA Resource Center:2020).

Toplumsal cinsiyet (gender), kadının ve erkeğin rollerine, sorumluluklarına, güç ilişkilerine ve toplumsal konumlarına karşılık gelen bir kavramdır. Toplumsal cinsiyet kişinin yaşadığı toplum içerisinde aileden başlayıp modellerin gözlenerek elde edilmesi sürecini içermektedir. İlgili kavram içerisindeki normlar kadın ve erkekler tarafından sosyalleşme süreci içerisinde öğrenilir. Her iki cinse ait özelliklerin; aile, arkadaşlar, söz sahibi kişiler, dini ve kültürel öğelere ek olarak okul, işyeri ve basın-yayın organlarının etkisi ile şekillendiğini söylemek mümkündür (Kaos GL, 2011, s.10). Ann Oakley tarafından Sex, Gender and Society, 1972 tarihli çalışmasında cinsiyet tanımından farklı olarak erkeklik ve kadınlık arasındaki ve buna paralel ve toplumsal açıdan eşitsiz bölünmeye değindiği bilinmektedir. Bu noktada toplumsal cinsiyetin kadın ve erkek arasındaki farklılığın toplumsal zeminde yeniden şekillendiği yönüne işaret ettiğini söylemek mümkündür. Terimin öne çıkan bir özelliği ise temel kadın erkek farkına vurgu yaptığı kadar sembolik olarak erkeklik ve kadınlığa ilişkin kültürel idealler ve kalıpyargıları, yapısal anlamda kurum ve örgütlerdeki cinsel iş bölümünü de içerecek kadar geniş bir kullanıma sahip olmasıdır (Marshall, 1998, s.97-98).

Toplumsal cinsiyet kimliği (gender identity), kişinin kendini ve diğer insanların kendisini hangi toplumsal cinsiyet kimliği üzerinden tanımladığını belirtmek için kullanılan terimdir. Yaşamakta olduğumuz kültür içerisinde, kültürden kültüre de değişiklik gösterebilecek şekilde, herhangi bir cinsiyete ait olma halinde bireyden beklenen nitelik ve karakter olarak karşılık bulmaktadır. Cinsiyet kimliği diğer bir deyişle kişinin vücuduna ilişkin bireysel hislerini kapsayacak biçimde, doğumu ile birlikte kazanmış olduğu cinsiyetle uyumlu ya da uyumsuz, cinsiyeti hakkında hissetmiş olduğu içsel ve bireysel duygulara atıftır (Kaos GL, 2011, s.11-12).

Cinsel yönelim (sexual orientation), kişinin cinsel dürtülerinin hangi cinsel yöneldiğini belirlemektedir. Belli bir cinsiyetteki bireye yönelik devam etmekte olan duygusal, romantik ve cinsel çekim olarak tanımlamak mümkündür. Cinsel yönelim, cinselliği oluşturan dört unsurdan biri olarak kabul görmektedir. Diğer üçünden ayrılan yanı ise belli bir cinsiyetteki bireye yönelik devam etmekte olan duygusal, romantik ve cinsel çekim ile ayrılmaktadır. Cinsellikle ilgili diğer üç unsuru ise biyolojik cinsiyet, toplumsal cinsiyet (gender) kimliği (erkek ya da kadın olmaya ilişkin psikolojik duyum) ve sosyal cinsiyet rolü (eril ya da kadınsı davranışları belirleyen kültürel normlara uyum) şeklinde sıralamak mümkündür. Cinsel yönelimin duyguları ve kendilik kavramını (self-conception) içermesi nedeniyle cinsel davranıştan farklı görülmektedir. Bireylerin davranışları ile cinsel yönelimlerini ifade edip etmemeleri tercih meselesidir (Kaos GL, 2011, s.6). Bir bireyin yönelimi akıcı olabilir ve insanlar yönelimlerini tanımlamak için bazı çekim ve yönelim biçimlerini kullanmaktadır. Bunlar romantik, cinsel, duygusal, estetik, entelektüel, platoniktir (LGBTQIA Resource Center:2020).

Cinsel yönelim içerisinde yer alan kategorilere bakılacak olduğunda araştırma kapsamında üç temel kategori olan aseksüellik, biseksüellik, homoseksüelliğin her üçüne de birbirinden ayrılan yanlarını kavramayı kolaylaştırılacağı düşünülerek yer kısaca değinmek gerekmektedir.

Aseksüel, geniş bir cinsel yönelim spektrumu olup, genellikle değişen derecelerde cinsel çekim hissi veya eşli cinselliğe (partnered sexuality) yönelik arzularla karakterize edilmektedir. Aseksüellik cinsel arzuya rağmen seksüel aktiviteden kaçınan bekarlıktan ayrılmaktadır. Bazı aseksüel insanlar seks yapmaktadırlar ve farklı derecelerde cinsel çekim de yaşamaktadırlar. Aseksüel olmanın pek çok farklı yolu mevcuttur. Cinsel çekim deneyimine sahip olmayan bir kişi kimliğinin farklılaşan yönleri olan romantik çekim, fiziksel ve duygusal çekim gibi diğer çekim biçimlerini deneyimleyebilmektedir. Tüm bunlar birbiriyle ilişkili olabilir de olmayabilir de. Söz gelimi bazı insanlar fiziksel ve romantik olarak kadınlara çekim duyarken, diğerleri fiziksel olarak tüm cinsiyetlere ya da duygusal olarak erkeklere çekim duyabilmektedir (LGBTQIA Resource Center:2020).

Biseksüel, hem kendi cinsine hem de karşı cinsle duygusal, erotik ve cinsel yönelim içinde olan kadın veya erkekleri tanımlamak amacıyla kullanılan terimdir (Kaos GL, 2011, s.8). Öncelikli cinsel ve duygusal yönelimi aynı ve diğer cinsiyetteki insanlara ya da cinsiyetlerine bakılmaksızın insanlara yönelik olan kişiler için kullanılan bu terimde bazı insanlar biseksüelliği ve panseksüelliği birbirinin yerine kullanabilmektedirler (LGBTQIA Resource Center: 2020).

Eşcinsel (Homosexual), kendi cinsinden olanlara duygusal ve cinsel yönelim içinde olan kadın veya erkeklerdir. Eşcinsel terimi, Homoseksüel (Homosexual) kelimesinin Türkçe karşılığı olup, hem kadın hem erkek eşcinselleri kapsıyor olsa da kadın eşcinseller için “lezbiyen”, erkek eşcinseller için “gey” isimleri de kullanılmaktadır (Kaos GL, 2011, s.7).Eşcinsel terimi bir insanın aynı cinsten insanlara fiziksel ve duygusal olarak çekim hissettiği yönelimi tanımlamak amaçlı kullanılan modası geçmiş bir terim olarak da görülmektedir. Tarihsel anlamda gey ve lezbiyen kişileri patolojikleştirmeye yarayan bir terim olarak gelmiştir (LGBTQIA, Resource Center:2020).

İkili cinsiyet dışındaki kategoriler incelendiğinde panseksüellik ve queer kavramlarına değinmek gerekmektedir.

Panseksüellik, tüm cinsiyet ve cinsten kişilere romantik, cinsel ya da sevgi arzusu besleyen insanları tanımlamak için kullanılan terimdir. Omniseksüel terimi de bu tanıma dahildir. Biseksüellik ve çok cinsiyetlilik (polysexuality) ile biraz örtüşmektedir (LGBTQIA Resource Center:2020).

Queer, Türkçe’de garip, tuhaf, yamuk gibi anlamlarla karşılık bulan terimdir. Queer kuramın merkezinde ilgili tanımlamadan yola çıkarak normatif alanın dışında kalana ve bu alan dışında bırakılana, normu ihlal edene bir gönderme yapılmaktadır. Bu gönderme ile “kötü” ve “anormal” olan yeniden anlamlandırılmaktadır (Yardımcı ve Güçlü). Tarihsel olarak bakıldığında ise toplumsal cinsiyet, toplumsal cinsiyet ifadesi ve/ve ya cinsiyetin baskın olan beklentilerle uyuşmayan bir sıfat olarak kullanılmaktadır. Bazı insanlar için ise queer kelimesi ve asimilasyona karşı kendini tanımlama geri kazanılan kavramlardır (“Alının Queerleşmesi”nden uyarlanmıştır). Bazıları için ise bu ıslah sosyal normlara uymamanın bir kutlaması olarak karşılık bulmaktadır (LGBTQIA Resource Center:2020).

Queerler cinsellik dışında farklı bağlamlar içerisinde de queerler, lezbiyenler, geyleler, eşcinseller olarak yaşamlarını sürdürmektedirler. Queer politika için ise toplumsal hayatın her alanında karşılıklarını farklı biçimde bulmak mümkündür. Queer teori queerlerin ne istediğini sorgulamaya dönük ve onun ayrıntılarına inmeye yönelik bir projedir (Warner,2016, s. 149).

Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine yönelik ayrımcılık biçimlerine bakıldığında homofobi, bifobi, transfobi, heteroseksizm ve heteronormativitenin öncelikli terimler olarak öne çıktığı görülmektedir. Bu tür ayrımcılık biçimlerine ek olarak cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği tartışmaları bağlamında meseleye daha açıklayıcı bir boyut kazandıracağı düşünülebilir. Açılma süreçleri, patriyarka ve toplumsal cinsiyet kimliği kavramlarına da yer verilme gereği duyulmuştur.

Homofobi, eşcinsellere yönelik önyargı ve nefreti anlatan bu terim bir çeşit kaygı ve korku ifadesi olarak da görülmektedir. Lezbiyen, gey, biseksüel veya trans kişilerden korkma, hoşlanmama ya da nefret etmeye bağlı olarak ortaya çıkan ayrımcılık biçimidir. Genel olarak günümüzde cinsel yönelimi heteroskesüel olmayanlara karşı ortaya çıkan ayrımcılığı ifade etmek amaçlı kullanılan bir terimdir. Bunun yanında “geyfobi”, “lezbobi”, “bifobi” ve “transfobi” şeklinde de ifade edildiği görülmektedir (Kaos GL, 2011, s.26). Homofobi kavramına ilk defa, Amerikalı klinik psikolog George Weinberg, 1972’de yayınlamış olduğu “Toplum ve Sağlıklı Homoseksüel” başlıklı çalışmasında yer vermiştir. Weinberg kavramı, heteroseksüellerden farklı yönelimlere sahip olanlara karşı geliştirilmiş akıl dışı bir korku olarak nitelemektedir (Kaos GL, 2011, s.27).

Bifobi, biseksüel kişilerden korkma, hoşlanmama ya da nefret etmeye bağlı olarak ortaya çıkan ayrımcılık biçimidir (Kaos GL, 2011, s.26). Bu tanımdan ayrıca bifobinin, heteroseksüellik ve eşcinselliği içine alan tek bir cinse karşı romantik, cinsel ve sevgi arzusu taşıyan yani monoseksüel olan, insanların bu yöneliminin sistematik olarak ayrıcalıklı ve üstün olması, monoseksüel olmayanların yine sistematik olarak bastırılması olarak karşılık bulduğunu belirtmek gerekmektedir (LGBTQIA Resource Center:2020).

Transfobi, biyolojik cinsiyetine bağlı olarak kendisinden beklenen seksüel ve toplumsal rollere uymayarak cinsiyetlerini yeniden inşa etme sürecine dahil olmuş

kişilerden korkma ve bu kişilere karşı kaygı besleme ifadesidir. Terim içerik olarak travesti ve transseksüellere yönelik önyargı ve nefrete bağlı oluşan ayrımcılığa karşılık gelmektedir (Kaos GL, 2011,s.25).Cisseksizm/Genderizm'e göre belirlenmiş olan sadece iki cinsiyetin olduğu ve olması gerektiği, kişilerin cinsiyetinin ve bunu yönünün kaçınılmaz bir biçimde atanmış cinsiyete bağlı olduğu inancına dayalı yaygın ayrımcılık biçimi olarak yer almaktadır. Cissexism içerisinde cisgender kişiler baskın grup olduğu için normatif yapı dışında kalan transgender olarak tabir edilen kişiler ezilen grup olarak karşılık bulmaktadır (LGBTQIA Resource Center:2020).

Heteroseksizm, heteroseksüelliği bir zorunluluk şeklinde sayan ve tek varoluş biçimi olarak dayatılması ile karşılık bulmaktadır.Bu anlamda bir çeşit ırkçılık olduğunu belirtmek gerekmektedir. Daha çok kadınlara yönelik ayrımcılık olarak çıkan seksizmin (cinsiyetçiliğin), heteroseksüel olmayanlara yönelik şeklidir. Heteroseksizmde doğal, normal, üstün ve kabul edilir cinsel yönelimin heteroseksüellik olduğu vurgusu hakimdir. Bunun dışında kalan davranış türleri, kimlik veya ilişkiyi damgalayıp reddeden ve aşağılayan ideolojik sistem anlamını taşımaktadır (Kaos GL, 2011, s.24).Hetroseksizm, lezbiyen, gey, biseksüel ve queer insanların ihtiyaçlarını, endişelerini ve yaşam deneyimlerini dışlarken bir yanıyla heteroseksüel kişilere avantaj sağlamaktadır. Genel olarak sessizlik ve silmeye ilişkin gerçekliği güçlendiren ince bir baskı hali olarak görülmektedir (LGBTQIA Resource Center:2020).

Heteronormativite, heteroseksüelliğin normal ve tek cinsel yönelim olarak görülmesi, toplumsal değerlerin, kuralların ve yaşam biçimlerinin herkesin heteroseksüelmiş gibi kabul edilmesi halidir. Heteronormativitenin insanları kadın ve erkek olarak ikiye ayrılmış bir biçimde algılayan; cinsel ilişkilerin/evliliklerin sadece ve yalnızca karşı cinsiyetlere mensup kişiler arasında olabileceğini düşünen, her cinsiyetin kendine özgü rolleri olduğunu iddia eden inanç, düşünce ve normlar bütünü olduğu söylenebilir (Kaos GL, 2011, s.24). Cinsiyeti yanlış kabul eden ikili tutum ve davranışlar olup, kadınlar

ve erkekler dışındaki cinsiyetlerin göz ardı edildiği anlayıştır. Örneğin doğduğunda kız olarak atanan bir kişinin 1) baskın kültür tarafından kadın olarak kabul gören bir vücuda sahip olması 2) kız ya da kadın olarak tanımlanması 3) kadınsı davranması ve kadınlar ve /veya kızlarla ilişkili rolleri yerine getirmesi 4) romantik ve cinsel olarak erkekleri cezbetmesi gerekmektedir (LGBTQIA Resource Center :2020).

Açılma (coming out), kişinin cinsel yönelimini ve/veya cinsiyet kimliğini gönüllü bir biçimde başkalarıyla paylaşma süreci olarak karşılık bulmaktadır. Her birey için benzersiz olan bu süreçte açılmanın doğru ya da yanlış biçimi bulunmamaktadır. “Açılma” terimi, potansiyel biçimde damgalanmış diğer kişisel bilgileri de içerecek şekilde genişletilmiştir. Söz konusu eylem ile ilişkili olarak kişinin cinsel yönelimini veya cinsiyet kimliğini gizlemek anlamı taşıyan dışarıda olmak (*being out*) ve bilgiyi gizli tutmayı tercih eden bir başkasının toplumsal cinsiyet kimliği ve cinsel yönelimini kamuoyunda duyulması yönünde kullanılan çıkma (*outing*) terimi yer almaktadır (LGBTQIA Resource Center:2020).

Vivienne C. Cass *Homosexual Identity Formation: Testing a Theoretical Model*'de açılma sürecine ilişkin altı temel evreden bahsetmektedir. Buna göre (Cass, 1984, s.147-153):

Birinci Aşama: Kimlik Karmaşası: Bireyler davranışlarının (ki bunlar eylemler, duygular ve düşünceleri içermektedir) eşcinsel olarak tanımlanabileceğini algılamaktadırlar. Bu, daha önce cinsel yönelim ile ilgili kimliklerin sorgulanmış olmasından dolayı önemli bir karışıklık ve şaşkınlık getirmektedir. Bu eşcinsel tanımının doğru ya da yanlış ve istendiğine veya istenmediğine bağlı olarak üç olası gelişim yolundan biri seçilecektir. Her bir yol, oluşturulan uyumsuzluk ve /veya azaltılmış benlik saygısı ile başa çıkmak için farklı bilişsel ve davranışsal stratejileri içermektedir. Birey ya eşcinsel bir

kimlik olasılığını (bunu olumlu ya da olumsuz olarak kabul etmektedir) ya da daha fazla gelişmeyi öngörerek bu olasılığı tamamen reddetmektedir. (Her aşamada, bireylerin eşcinsel bir kimliğin geliştirilmesi yönünde daha fazla ilerlemeyi seçebilecekleri kimliksel peşin tercih mümkündür) (Cass, 1984, s.147-150).

İkinci Aşama: Kimlik Karşılaştırması: Eşcinsel kimliğin potansiyelini kabul etmekle birlikte, bireyin kendi ve eşcinsel olmayan diğerleri arasındaki fark daha görünür hale geleceği için yabancılaşma duygularıyla karşı karşıya kalabilmektedir. Gelişim, bireyin kendi algısını (“belki eşcinsel” olan) veya eşcinsel davranışını ya da her iki faktörü istenmeyen olarak algılayıp algılamamasına bağlı olarak dört olası yoldan biri boyunca devam etmektedir. Aşama 1’dekine benzer bir biçimde her yol ya “ben bir eşcinselim” demeyi ya da böyle bir olasılığı tamamen inkar etme pozisyonuna varmak amaçlı farklı bilişsel ve davranışsal stratejiler gerektirmektedir. Kimliksel peşin tercihin gerçekleşmediği durumlarda, kişi bu aşamada hissedilen yabancılaşmayı azaltmanın bir yolu olarak eşcinsellerle temas kurmayı düşünebilmektedir (Cass, 1984, s.151).

Üçüncü Aşama: Kimlik Toleransı: Bireyler, bir eşcinsel benlik imajına daha fazla bağlılık göstererek, toplumsal, cinsel ve duygusal ihtiyaçları karşılamak amacıyla eşcinseller topluluğunu ararlar. Bu tür temaslarda, arzu edilir olmaktan çok sıklıkla “gerekli” görülen bir seçicilik bulunmaktadır. Yani, eşcinsel benlik imajının kabulünden çok bir hoşgörü mevcuttur. Bu anlamda iki gelişim yolu öne sürülmektedir. Bunlardan birincisi eşcinsel öz kimliğini arzu edilen olarak algılayanlar diğeri ise bunu kabul etmeyenler tarafından alınmaktadır. Mevcut akımların her birinde, temasın pozitif veya negatif algılanması doğrultusunda diğer eşcinsellerle temasın kalitesi farklı davranış biçimlerine neden olan önemli bir faktör haline gelmektedir. Burada heteroseksüellere açığa vurma son derece sınırlıdır, iki ayrı görüntünün korunması üzerine vurgu yapılmaktadır: sadece bir eşcinsel topluluğun özel olanda (eşcinsel) ve kamusal olanda (heteroseksüel) temsil edilerek sergilendiği zaman (Cass, 1984, s.151).

Dördüncü Aşama: Kimlik Kabulü: Eşcinsel altkültürle artan temasla birlikte, eşcinsellik ve eşcinsel arkadaşlardan oluşan bir ağın aşama aşama gelişimi hakkında daha olumlu bir bakış açısını teşvik etmektedir. Topluma uyum anlayışı, bir yanıyla eşcinsel yaşam tarzını korurken, diğer yandan benimsenmekte ve uygun zamanda ilerleyen stratejinin (heteroseksüel gibi davranırken) devamlılığının sürdürülmesini gerektirmektedir. Bu tarz bir strateji etkili bir biçimde başkalarının eşcinselliklerine karşı (muhtemelen olumsuz) tepkilerle karşılaşmasını önlemektedir. Seçici açığa vurma başkalarına, özellikle arkadaşlara ve akrabalara gerçekleştirilmektedir. Genel olarak bakıldığında bu aşamanın, eşcinseller açısından “ben Kimim?” ve “Nereye aitim?” sorularının cevaplanmasından beri görece barışçıl ve istikrarlı bir zamanı temsil etmektedir. Gelişim yolları, kişinin eşcinseller fikrini negatif değerli bir grup olarak kabul etme derecesine göre seçilmektedir ve diğerleri ile karşı karşıya gelmekten kaçınmak amacıyla stratejileri sürdürebilmektedir. Bunun mümkün olduğu pozisyonlarda kimliğin peşinen tercihi gerçekleşmektedir; aksi bir durumda ise birey bir sonraki aşamaya geçmektedir (Cass, 1984, s.151-152).

Beşinci Aşama: Kimlik Onuru: Bu aşama, heteroseksüeller gözden ve kıymetten düşmüşken, önemli ve itibarlı görünen bir grup olarak eşcinsellere şiddetli sadakat ve birinin eşcinsel kimliğinden dolayı ona yönelik onur duyma ile karakterize edilmektedir. Bununla birlikte kimlik gelişimi yolu çatışmalar meydana geldiğinde ortaya çıkan tutarsızlık derecesi tarafından yönlendirilmek suretiyle ikiye ayrılmaktadır. Bu tür reaksiyonların tutarlı bir biçimde negatif görülmesi durumunun gerçekleştiği yerlerde kimlik hakkının peşinen tercihi gerçekleşmektedir. Olmadıklarında ise, bu beklentilerle tutarsız olduğunda, uyumsuzluk yaratılır. Bu uyumsuzluğu çözmeye çabaları da son aşamaya doğru hareket etmeye neden olmaktadır (Cass, 1984, s.152).

Altıncı Aşama: Kimlik Sentezi: Eşcinsel olmayanlara pozitif olarak kurulan temaslar, dünyayı iyi eşcinseller ve kötü heteroseksüellere bölmenin katılığı ve yanlılığı konusunda bir farkındalık yaratmaya yardımcı olmaktadır. Önceki aşama ile ilişkili olan öfke ve onurun daha az duygusal olarak korunduğu görülmektedir. Eşcinsel bir kimliğin ezici bir şekilde herhangi bir bireyin karakterize edebileceği bir kimlik olarak görülmekten çıkmıştır. Bireyler kendilerini karakterlerinin pek çok yanında olduğu gibi sadece eşcinsellik kısmı ile ilişkili olan üzerinden görmektedirler. Eşcinselliğin daha fazla gizlenmediği bir yaşam tarzı geliştirilmiştir, böylelikle açıklama yapmanın üzerinde konuşulmaya değmeyecek konuya dönüşmesi söz konusudur. Kişiliğe bakış açısı ve kişiliğe inanca ilişkin görüşler başkaları tarafından ele alınır ve böylece kişiliğin görünüşleri hem kamusal hem özeli birleştiren tek bir entegre kimlik içerisinde sentezlenmektedir. Bu durum, barış ve istikrar duygularına yol açmaktadır. Bununla birlikte kimlik oluşturma süreci tamamlanmış olur (Cass, 1984, s152-153).

Patriyarka, Yunanca *pater* (baba) ve *archie* (köken ve komutanlık) sözcüklerini yanyana gelmesi ile meydana gelen bir terimdir. Anlam açısından baba otoritesi olarak karşılık bulan terim 1970'lere kadar Morgan ve Bachofen aracılığı ile ikinci tarihsel anlamını kazanmıştır. Buna göre annelik hukuku hukukuna karşı patriyarka babalık hukuku olarak tanımlanmıştır. Sözcüğün günümüzdeki anlamını kazanmasında etkili olan kişi *Sexual Politics* [Cinsel Politika] (1971) isimli kitabı ile Kate Millett'tir. Bu anlam ile ikinci anlam arasında bir süreklilik mevcuttur. Simone de Beauvoir'dan sonra ise sosyalist yazarlardan ayrılan feministler ilk dönemlerde anaerkil bir toplumun var olduğu fikrinden uzaklaşarak modern toplumsal bilimlerin gözünden düşmüş olan evrimci teorilerle ilgilerini kesmişlerdir. Feministlerin baskın gelmesi ile birlikte patriyarkanın biyolojik babaya referans olmanın dışında erkek egemenliğinin genel tanımı olarak adlandırıldığını kabul etmişlerdir (Delphy, 2015, s.245-247).

Patriyarkanın biçimlerine bakıldığında özel ve kamusal patriyarka ayrımının olduğu görülmektedir. Özel alandaki patriyarka kadın ezilmişliğine bağlı olarak ev içi üretimi temel almaktadır. Kamusal patriyarka ise istihdam ve devlet gibi kamusal alanları temel almaktadır. Özelden kamusal alana doğru gerçekleşen değişim süreci yapılar ve yapıların kendi içindeki değişimi içermektedir. Her iki biçim için tüm patriyarkal yapılar mevcut iken, esas nokta bu yapıların hangilerinin egemen olduğu üstüne gerçekleşen basit değişim ile ilgilidir. Bu değişimde kadınların bireysel tahakkümü yerini kolektif olana bırakmaktadır. İlgili yapılara bakılacak olduğunda özel patriyarkadakilerin devlet, cinsellik, şiddet ve kültür olduğu, kamusal patriyarkadakilerin cinsellik, şiddet kültür olduğu görülmektedir. Dönemsel olarak özel patriyarka 19.y.y.'a karşılık gelirken, kamusal patriyarka 20.y.y.'a karşılık gelmektedir. Patriyarkal strateji özel patriyarkada dışlayıcı, kamusal patriyarkada ayrımcıdır⁵(Walby, 2016, s.45-46).

Cinsel farklılığın söz konusu olduğu geleneksel yaklaşımın yaygın olarak eleştirildiğinden ve buna rağmen cinsiyet kimliklerine ilişkin toplumsal kuramların uğraştığı konulardan olmaya devam ettiğinden de bahsedilmektedir. Konu ile bağlantılı olarak sosyalizasyon kuramı, neo-Freudyan psikanalitik kuram ve söylem analizi olmak üzere üç temel kuram mevcuttur (Walby,2016,s.143). Buna göre Liberaller sosyalizasyon kuramını benimsedikleri kadar söylem analizi yönünde tutum geliştirmektedirler. Marksistler psikanaliz ve söylem analizine daha ağırlık vermektedirler. Radikal feministler sosyalizasyon kuramı ve söylem analizine yakın durmaktadırlar (Walby,2016,s. 144).

Tartışmaların odağında üç temel sorun bulunmaktadır. Birincisi; hegemonik ya da egemen ideolojinin cinsiyet ilişkilerinin devamlılığında etkili olup olmadığı üzerinedir. İkincisi; feminist düşünce içerisindeki özcülük tartışmaları (kadınlar ve erkekler arası özsel farklılıklar gibi) içerisinden ilerlemektedir. Üçüncüsü; liberal hümanizmin bireyi öz

---

⁵ Tablo 1.1. Özel ve Kamusal Patriyarka 'nın yorumlanmış halidir (bkz. Walby, 2016,s.46).

motivasyona sahip biri olarak kavraması ve özneyi merkezsizleştiren söylemdeki anlamın postyapısalcı analizi arasındaki tartışmayı içermektedir. Kuramlara kısaca değinilecek olursa (Walby,2016,s.144-145):

a.Sosyalizasyon Kuramı: Sosyalizasyon kız ve erkek çocukların kendi cinsiyetlerine özgü davranış kalıplarını öğrendikleri çocukluk dönemine odaklanmaktadır (Walby,2016,s.145). Mevcut belli klişe imajlar çocukların ve yetişkinlerin geleceğe ilişkin beklentilerini, davranışlarını şekillendirmektedir (Walby,2016, s.146). Aile, medya ve eğitim kurumları bu sürece katkı sağlayan kurumlardır. Kuram, kız ve erkek çocukların cinsiyetlendirilmiş öznelliklerini, kazandıkları sosyal ve psiko-sosyal süreçleri detaylı şekilde belgelemesi ve cinsiyet farklılıklarının biyolojik öz ile açıklanabileceği yargısını çürütebildiği için önemlidir (Walby,2016, s.147). Ancak ilgisiz kaldığı noktalar da mevcuttur(Walby,2016,s.147-149):

i.Birincisi; açık ve anti-özcü yaklaşımına karşın cinsiyet farklılıkları noktasında kavramlaştırmalarını statik ve tekçi bir anlayışla gerçekleştirmesidir. Belirli sayıda sosyalizasyon kuramcısı kadınlık ve erkeklik türlerine ilişkin çalışmalarını toplumsal sınıflar, etnik gruplar, nesiller, toplumlar ve tarihsel dönemler açısından ele almaktadırlar.

ii.İkincisi; kadınlık ve erkeklik ile ilgili olarak her ikisi için bir aynanın iki farklı yüzü olup olmadığı ya da erkeğin ezen kadının ezilen durumunda olup olmadığına dair belirsizliğin altını çizmektedir. Erkeklik çalışmalarında bu ikilemin daha çok gün yüzüne çıktığını vurgulamaktadır. Söz konusu analizler Parson'ın rol farklılaşması modeline bağlı kalırken eril konumun uzantısı olan iktidarın görmezden gelinmesi problemleri bir alan yaratmaktadır.Bu hata erillikle iktidar arasındaki ilişkiye değinen Connell ve Hearn için söz konusu değildir.

iii.Üçüncüsü; çoğunda olmamak koşuluyla teoriye ilişkin pek çok varyasyonlarda cinsiyet kimliklerine yönelik seçim olmadan insanların görece pasif olduklarına dair bakış açısidir. Bu anlayıştan yola çıkarak kültürel yapının hemen ortaya çıkmadığı seyircilerin aktif olarak yer aldığı bir toplumsal bağlama gereksinim duyduğunu belirtmek gerekir. İnşa süreci bu doğrultuda gerçekleşmektedir.

iv.Dördüncüsü; bireyin erkeksi ya da kadınsı oluşuna dair yapılan açıklamalarda sözü edilen kategorilerin nasıl oluştuğuna dair sosyalizasyon kuramının yeterli gelmemesi üzerinedir. Bu en önemli eksiklik olarak gösterilebilir. Sosyalizasyon kuramı toplumsal cinsiyetin nasıl inşa edildiğinden öte nasıl edinildiğinin kuramı olarak görülmektedir.

v.Beşincisi; toplumsal cinsiyet ideolojisini anlamada odaklanılabilecek özel zamanların ve mekanların varlığına işaret edilmesidir. Bu sorunun diğer dördü ile bağlantılıdır. Cinsiyetlendirilmiş kültür için bakılacak olduğunda sadece aile okul değil toplumun her alanında inşa sürecine tabii olduğu görülmektedir.

b.Pisikanalitik Yaklaşımlar: Toplumsal cinsiyet bağlamında iki türüne değinmek gerekir. Bunlardan ilki nesne ilişkilerine dair Chodorow (1978) gibi kuramcılarının çalışması olurken, ikincisi Mitchell (1975) gibi sembolik düzlemi önceleyen ve Freud'u yeniden yorumlayan Post-Lacancılar (Walby,2016,s.149-154).

i.Chodorow

Chodorow (1978) nesne ilişkileri kuramından yola çıkarak çocukluk deneyimine dayanan cinsiyet ilişkileri kuramını öne sürer. Burada cinsiyet kimliği yerine anneliğin

yeniden üretimi üstünde durur (Walby,2016, s.149). Kadınların erken çocukluk döneminde anneliğe hazırlanması farklı bir deneyimdir, ancak erkeklerden farklı olarak gelişmiş toplumlarda çok da anlaşılmayan yetişkin rolü içerisine sıkışır. Erkek çocuk ve kız çocuğun anneden kopuş süreçleri düşünüldüğünde erkeklerin daha az bakım gerektiren sürece doğru evrilmeleri ile anne ile özdeşim kurulan sürecin bilinçaltına atılması söz konusudur. Sonuç olarak kız çocukları bakıcı yetişkinler olarak büyümektedirler. Hester Eisenstein (1984)'in da bahsettiği üzere kadın merkezli yaklaşıma sahip olan Chodorow cinsiyet ilişkilerine dair çözüm sunmaktadır. Buna göre erkeklerin de kadınlara daha çok benzemesi söz konusudur. Genel olarak analiz eşitsizliğe vurgusu, kadınların sosyo-psikolojik perspektile pozitif biçimde ele alınması, toplumsal değişimler ve zihin çalışmaları arasında paralellik kurması açısından kayda değerdir. Toplumsal yanını ele alması güçlü yanını belirlerken, anneliğe daha az değer veren toplumsal süreçlere ilişkin analizin yetersizliği negatif yönünü ortaya koymaktadır (Walby,2016, s.150).

ii.Lacancı Freudcular/İkili Sistem Kuramı

Mitchell (1975)'e göre bilinçdışı analiz etme kadınların ezilmesi sorununu anlamada etkilidir. Analizlerin özünü Marksistlerin daha çok ekonomik çerçeveden yapılan değerlendirmelerine tepki oluşturmaktadır. İdeoloji yaklaşımlarına benzer biçimde uygun cinsiyet davranışına dair fikirlerin tamamen bütünleştiği doğasını kavramak çok olası değildir. Mitchell bu noktada toparlayıcı bir açıklamada bulunmak ve kavramsal altyapıyı geliştirmek adına Freud'un çalışmalarına dönüş yapmaktadır. Çalışmasında daha çok Lacan tarafından geliştirilen biçimini takip etmektedir. Freud'dan farklı olarak çalışmanın biyolojik değil kültürel yanlarına ağırlık vermektedir. Freud'a dair eleştirileri yetersiz bulur ve bilinçdışı kuramına katkı sağlamadıklarının altını çizmektedir. Mitchell'e göre patriarkal kurallar zihnindeki emirler doğrultusunda nesilden nesile aktarılabilir. Bu anlamda Freud'un cinsiyetçi tezleri imdada yetişir niteliktedir (Walby,2016,s.151).

Mitchell “cinsiyet eşitsizliği analizlerinde dualist yaklaşımı” benimsemiştir. Bu doğrultuda kapitalist ilişkilerin kökeni ekonomik, patriarkanın kökeni ise kültür ve bilinçdışıdan kaynaklanmaktadır. Patriyarkayı ancak kendi kavramları ile mücadele ederek ve kapitalizmin bir türevi olduğunu, devrimden sonra yok olmayacağını bilerek devirmek mümkündür. Mitchell Freud’a ilişkin eleştirileri yeterince çürütemese de ideoloji ve bilinçdışı arasındaki ilintiye vurgu yapması konusunda haklı konumdadır (Walby,2016, s.152). Ayrıca, Mitchell’in penis ve fallus arasındaki basit eşitlemenin sorunlu olduğuna vurgu yapması psikanalitik kuram açısından önemlidir (Walby,2016, s.153).

iii.Yeni Fransız Feminizmi

Bu akımda Fransız feminist okulun Freudcu düşünceyi Lacancı bir yorum üzerinden okumaya çalışmıştır. Söz gelimi İrigaray toplumsal cinsiyet kimliği ve cinsel kimlik arasında ayırım yapmayan ve birbiri ile bağlantılı olduğunu vurgulayan Freudcu yaklaşımı benimsemektedir. Patriarkal toplum özsel kadınsılık üzerinde baskı kurmaktadır. Freud’dan ayrılan yanını ise patriarkal sembolik düzenin fallus ile temsil edilen rasyonel ve aynı zamanda kadınların farklı olduğu bir düzen olarak görülmesi oluşturmaktadır. Bu nedenle patriarkal düzenin tamamen reddi gereklidir. Aksi halde baskıcı tutum devam edecektir. Kadınlar deneyim olarak erkeklerin deneyimledikleri alandan farklı bir alan yaratmalıdır. Kadınsılık bu anlamda olumlu bir şeydir ve Freud’daki gibi erkeklerin konumundan aşağıda tutulmamalıdır (Walby,2016, s.153). İrigaray kadınların eksik erkekler olduğu fikrini savunan Freudcu yaklaşıma karşı çıkar ama bir yandan da toplumsal cinsiyetin kökenlerini biyolojide aramaktadır. Bu nedenle özcülük, tarih dışılık ve evrenselcilik sorunları ile iç içe bir görünüm sergilemektedir. Brown ve Adams’ın (1979) belirttiği üzere Fransız feministlerden Kristevada’da da özcü anlayışa bağlı bir dizi sorunla mücadele etmek zorunda kalma hali mevcuttur. Psikanalitik kuramda, feminist çizidekiler de hesaba katıldığında, erkeksilik ve kadınsılık ayrımında toplumsal çeşitlilik ve toplumsal değişim konusunda zorluklar ortaya çıkabilmektedir. Buna karşın ilgili yazarların patriarkal yapıyı önemli ölçüde kırmış olmaları bir başarı olarak tanımlanabilir

(Walby,2016, s.154).

1.3.3. Metodolojik Arka Plan

1.3.3.1. Araştırmada Metodolojik İzlek Olarak Feminist Kuram

Araştırmanın epistemolojik alt yapısını yorumlayıcı ve feminist yaklaşım esas oluşturmaktadır. Bu doğrultuda feminist araştırma sürecine, feminizmin kritiğinin nasıl gerçekleştiğine, feminist metot içerisinde araştırmacının duruşuna, bilginin üretilmesi ve toplumsal cinsiyet ve nesnellik meselesine metodolojik arka planı anlaşılır kılmak açısından kısaca birkaç cümle ile değinmek gerekmektedir.

Feminist araştırma süreci feminist bilincin oluşmasında feminist kritiğin sağladığı pek çok formülasyondan (bkz.önemli bir katkı için Bernard 1973; ayrıca Ward ve Grant 1985) söz etmek mümkündür. Bu formülasyonlar genellikle bir ya da birden fazla öneriyi kapsamaktadır. Bunlardan birincisi, “feminist araştırma”, feminist olan kadınlar tarafından uygulanan araştırmalar içerisinde diğer kadınlar için kadınlara odaklı olarak tarif edilmekte oluşudur. İkincisi, “erkek” niceliksel metot ile feminist niteliksel metot arasında algılanan bir ayırım yer almakta oluşudur. Ve üçüncüsü, feminist araştırma açıkça amacı doğrultusunda politik olmakta ve kadınların hayatını değiştirmeyi taahhüt etmekte oluşudur (Stanley ve Wise,2013, s.20-21).

Tartışıldığı üzere feminizm feminist epistemolojik ilkelerin hem davranışı hem analizi desteklemesinde olduğu gibi araştırma süreci boyunca olumlu yönde temsil edilmesi gerekmektedir ve buna ilişkin beş önemli konumlandırma ile taslak haline getirilmektedir. Bunlar (Stanley ve Wise, 2013, s.23):

- Araştırmacı-araştırılan ilişkisinde
- Bir araştırma deneyimi olarak duygularda
- Bu nedenle, araştırmacının entelektüel otobiyografisinde
- Ve böylece, “gerçeklikler” in farklılaşmasının nasıl yönetileceğinde ve araştırmacı ve araştırılanın nasıl anlaşılacağına
- Araştırma ve yazım içerisindeki güç sorusunun karmaşıklığında

şeklindeki konumlandırmalardır.

Araştırmacıların anlayışlarının zorunlu olarak zamansal, entelektüel, politik ve duygusal olarak temellendirildiği ve buna bağlı olarak “araştırılan” ın bağlamı kadar bağlamsal olduğunun iddia edilmesi ile birlikte maddi deneyimler ve öznelarasılık konusu öne çıktığı görülmektedir. Araştırmacıların bireyci ve genellemeler üreten analizlere sahip oldukları iddiasını taşımadığına açıklık getirilmeye çalışılması anlamı taşıyan argümanın ana unsurlarını (Stanley ve Wise, 2013, s.23):

- Tüm araştırma analizlerinin ve teorilerinin kaçınılmaz olarak araştırmacıların ve teorisyenlerin maddi deneyimlerine dayanmakta olduğu
- Sosyal bilimin kilit probleminin “öznelarasılık” nın nasıl anlaşılacağı problemi olduğu
- Öznelarasılığın mümkün olmasına bağlı olarak hepimizin sosyal dünyanın, ona karşı test edilebilecek teorik anlamlarını üretiyor olduğu

şeklinde sıralamak mümkündür.

Feminist kuramın ise bu doğrultuda (Stanley ve Wise, 2013, s.24):

- Feministleri sorgulayarak analitik olarak rol oynayan deneyimlerden türetilmiş bir teori olması,
- Bu deneyim ışığında sürekli olarak revizyona tabi tutulmuş olması,
- Böylelikle refleksif, self-refleksif ve herkes için erişilebilir (sadece özel bir tür olarak teorisyenler için değil) olması ve,
- Kesinlikle kutsal muamelesi görmüyor olması

gerekmektedir.

Feminist kuramda araştırmacının duruşu kadınlara yönelik bilgi edinme ve diğer kadınları anlama gayreti açısından önemli görülmektedir. Söz konusu duruş ile kadınların birincil veri kaynağı olarak da adlandırılan “bilen özneler” şeklinde görülüp kendilerine değer biçilmesini kaçınılmaz kılar. Feminist yaklaşıma göre sosyal olarak insanlar tarafından inşa edilen dünya, kadınların tecrübe ve bilgi birikimlerinden anlaşılabilceği iddiasını taşır. Reinharz (1992) yalnızca kadınların başka kadınları tamamiyle anlayabileceğini belirterek “içeriden bakış, içeriden bilgi”ye dikkat çekildiğini vurgulaması kayda değerdir. Bu kural feminist yöntemin en önemli özelliğini oluşturmaktadır (Kümbetoğlu, 2015,s.53).

Feminist kuramda sıklıkla dikkat çeken ilke hiyerarşik, otoriter ve yönlendirici olmayan üslupla anlama gayretini devam ettirmek üzerinedir. Reinharz (1992) kadınların yaşamsal tecrübelerine dayanan bilgilerin ne derece kıymetli olduğuna vurgu yaparken, geleneksel yöntemlerin ise objektiflik, etkinlik, araştırmacının araştırma öznesine karşı durduğu mesafe gibi ilkelerin öne çıkmasının gerçekliği derinlemesine anlamının önüne geçmesine neden olduğunu belirten bir karşılaştırmaya gidilmektedir. Tüm bunlara karşın empati, karşılıklı anlayış, duygu, deneyim paylaşımı, etkileşim ve ilişki kurmaya dayanan feminist yöntemin farklılığını ön plana çıkarmaktadır (Kümbetoğlu, 2015,s.54).

Feminist araştırmacılar açısından sosyal araştırmalarda sosyal gerçekliğe ilişkin bilgiye ayrıntılı ve doğru bir şekilde ulaşılması bir değişken olmaktan ziyade, kadınlık ve toplumsal cinsiyet rollerinin kurumsal bir kategori olarak yer alması ile ilişkili görülmektedir. Buradan hareketle feminist bakış açısının ve feminist yöntemin, geleneksel yöntemlerin değişkenleri temel alan bakış açısı yerine, insana odaklanma özelliğini kendi içinde barındırdığı aşıkardır. Çünkü toplumsal gerçeklik homojen bir yapı sergilemez ve kadın ve erkeklerin farklı dünyalarının bir toplamıdır. Smith (1987) ve Milman ve Kanter (1987)'e göre aynı kültürel evre ve fiziksel mekanı paylaşmalarına rağmen kadınlar ve erkekler farklı gerçekliklerin içinde yer almaktadırlar. Aynı gerçeklikler içerisinde cereyan eden eşitsizlikler, ayrımcılık, çelişki ve çatışmalar kadınların sahip olduğu yaşamsal tecrübeleri önemsiz, toplumsal değere, önemli bir katkısı olmayan bir şekilde yansıtmaktadır (Kümbetoğlu, 2015,s.54).

Feminist araştırmacılar için önemli olan araştırmanın problemi olarak belirlenen gerçekliğin belirli bir kısmına ilişkin deneyim, pratik, düşünce, inanç ve duyguların bilgi ve tüm bunların taşıdığı anlamlardan ayrı düşünülmeden bu bakış açısı ile araştırmanın oluşturulmasıdır. Sosyal sorunun doğasını nedenler, faktörler, öğelerden ibaret saymakla kalmayıp, tüm bunlara ek olarak anlamlar, özgüllükler, algılamaların dahil olduğu özellikler tarafından da şekillendirildiğini öncelemektedir (Kümbetoğlu, 2015,s.56).

Wolf'a (1996:4) göre feminist yöntemin geleneksel yöntemler başta olmak üzere öncelikle pozitivizme yönelmiş olduğu eleştirilerin c şekilde değerlendirilmekte olduğu görülmektedir. İlkinin, pozitivizmin esas ilkelerinden biri kabul edilen nesnelliğin değerden arındırılmış bilim ilkesine yönelik olması; ikincisinin, nesnel olma ilkesine bağlı olarak ortaya çıkan araştırılan kişi, grup, olgu ve deneyimlerin şeyleştirilmesi ve sömürüsüne odaklanması; cncsnn, araştırmacı araştırılan ilişkisinde ortaya çıkan yakınlama

dair olması üzerinedir (Kümbetoğlu, 2015, s.56).

Söz konusu ilkeler üzerinde durulacak olduğunda her üç koşulda feminist yöntemin, araştırmayı sadece bir açıklama çabasından ibaret görmediği, bilgi üretim sürecinde pozitivismden farklı bir sürece tabi olduğu için farklı bir teorik çerçevenin de ortaya çıkması kaçınılmazdır. Strasser ve Kronsteiner (1993) kadınların yararına kullanılacak bilginin üretim sürecindeki başkılığa vurgu yapan feminist yazarların ilgili yararın sadece araştırmacının “içeriden bakış”ı ile gerçekleştirilebileceğinin altını çizdiklerini dile getiriler. İkinci koşulda yani birey, grup, olgu ve deneyimlerin objeleştirilmesinin bir çeşit sömürü ilişkisine zemin hazırladığını, üçüncü koşulda ise araştırmacı-araştırılan arasındaki ilişkinin uzak, ilgisiz, rasyonel şekilde seyretmesinin çok güç olduğunu belirttiklerini ifade ederler (Kümbetoğlu, 2015, s.57).

Moore’un (1988) belirttiğine göre feminist yöntem geleneksel yöntemin mevcut kategorilerini sorgulamaktadır. Buna örnek olarak kadın konusunda yapılan araştırmalarda dahi teorik çerçeve ve kavramların “verili olarak” alındığını, ev dışı/ev içi, kamusal/özel, doğal/kültürel ayrımların araştırmacılar tarafından olduğu gibi kabul edildiğini ve bu şekilde kullanıldığını dile getirmektedir (Kümbetoğlu, 2015,s.57).

Feminist kuram açısından bakıldığında bilginin elde edilmesinde nesnellik önemli meselelerden biridir. Güçlü nesnellik ise bilgi nesnesi ve öznesinin aynı nedensel ve eleştirel düzlemde yer almasını gerektirmektedir. Bu da “güçlü düşünümsellik” adı verilen şeyi zorunlu kılmaktadır. Bir kültürün tamamı tarafından benimsenen inançlar bilimsel soruşturmanın her aşamasında -ki bunlar arasında araştırma sorularının seçimi, hipotezlerin düzenlenmesi, araştırma komitelerinin örgütlenmesini de içeren araştırmanın tasarlanması verilerin toplanması, yorumlanması ve sınıflandırılması, araştırmanın ne zaman sonlanacağına ilişkin karar alınması, araştırma sonuçlarının raporlaştırılması yer

almaktadır- bir kanıt işlevi kazanmaktadır. Gözlemcinin pozisyonu gözlem ve düşüncenin doğrudan doğa ve toplumsal ilişkilere odaklı nesnelliği azami seviyeye yükseltme amacıyla gerçekleştirilen her tür işlem ile doğru orantılıdır ve gözlemci ve düşünürlere odaklanmak durumundadır. Bilim insanları ve onları içeren topluluklara ilişkin azami düzeydeki eleştirel çalışma bu toplulukların merkez-dışından kalanların bakış açısından ilerleyerek yapılabilmektedir. Bu nedenle güçlü öznellik ahlaki ve siyasi nedenler kadar bilimsel ve epistemolojik sebeplere dayalı olarak demokrasiyi geliştirmeye dair projelerde olması gerektirir (Harding,1992, 458-459). Akademik kaynaklar 23739232de

Kavramların yeniden değerlendirilmesine bağlı olarak ve bundan yola çıkan kavramsal çerçevenin, sosyal gerçekliği oluşturan zıtlıklar, ikilemler toplumsal cinsiyet ilişkilerine yansıyan tarafın önemsenmesinin olası görülmesi açısından dikkate değerdir. Teorik ve kavramsal çerçeveye duyulan gereksinim toplumsal cinsiyet ilişkileri kavramı örneğinde açıklanabilir (Kümbetoğlu, 2015, s.57).

Toplumsal cinsiyet rolleri kültürel olarak inşa edilmiştir ve Saphiro (1988), Kandiyoti (1995), Okin (1998) ve Moore (1999) gibi araştırmacılar genel, sosyolojik, evrensel, bütünlleştirici “kadın” kavramından fazla bir anlama karşılık geldiğini ileri sürerek, kadınlık rolü, kadınlık deneyimleri, kadınlık anlatıları gibi kavramlarla genel, aynılaştırıcı bir “kadın” kavramına nazaran daha ince hatlarla çizilmiş bir kadın bilgisine erişilebileceğini belirtmektedirler (Kümbetoğlu, 2015, s.57-58).

Kadın çalışmalarında feminist yöntemin geleneksel ve pozitivist yöntemlere getirmiş olduğu eleştiriye şu şekilde yer verilmektedir (Kümbetoğlu, 2015, s.58):

“ a) Cinsiyetçi ve elitist araştırma konularının seçimi ve araştırmalarda kadına

merkezi bir önem vermemek,

b) Tarafgir bir araştırma planı, sadece erkek “deneklerin” seçimi veya kadınlara ilave unsurlar olarak yer vermek,

c) Araştırmacı ve araştırılan arasındaki sömürücü ilişkiye ve buna ilişkin tavra karşı farkındalık oluşturmak,

d) Nesnelliğin bir yanulsama olduğu ve bu noktada araştırmanın üreteceği bilginin kadınlar için yararına dikkat etmek,

e) Nitel verinin, sayısal verinin kuru, suni yapısına bir alternatif olduğunu düşünmek,

f) Araştırma verilerinin aşırı genelleştirilmesine ve eksik, yetersiz yorumlamalara dikkat etmek,

g) Verilerin yetersiz dağılımının yarattığı sorunlara ve yetersiz yararlanmaya dikkat etmek”

Miles (1983) feminist yöntemin cinsiyet ve bilim arasındaki ilişkiye dikkat çekmekte olduğunu ve erkek değerleri olarak kabul edilen otonomi, ayırım, uzaklık, kontrol gibi kavramların etkisinde kalarak eril özellikler taşıdığını vurgulamakta olduğunu belirtmektedir (Kümbetoğlu, 2015, s.58).

Reinharz (1992; 179) feminist katılımcı araştırmada araştırma, araştırmacı araştırılan arası ayırımın ortadan kaybolduğunu ve araştırmacının kontrol etme duygusunun yerini açıklık, karşılıklı alışveriş, karşılıklı paylaşabilme değerlerinin aldığını ifade etmektedir. Etkileşimci yöntem olarak adlandırılan tekniklerden yararlanarak araştırılanın araştırma sürecinin önemli bir unsuru haline getirmek amaçtır. Temel sorular olan “toplumu daha eşitlikçi hale getirmek nasıl mümkündür” ve “sosyal gerçekliği anlamak ve dönüştürmekte çözüm getirici yollar nasıl sağlanır”dan hareket edildiğini vurgulamaktadırlar. Böylelikle araştırmacı bilginin yardım edici bir biçimde dağılımı söz konusu olduğunda burada araçsal olarak kullanılmasından da sorumlu olduğunu belirtmektedirler (Kümbetoğlu, 2015, s.58-59).

Reinharz (1992:180:94), açık eylem bağlantısı olan beş çeşit feminist araştırmaya değinmektedir. Bunlar sırasıyla eylem araştırması⁶, katılımcı veya işbirliğine dayalı araştırma⁷, ihtiyaç değerdendirme veya yaygınlık araştırması⁸, değerdendirme araştırması⁹, gizemden arındırma¹⁰ çerçevesi şeklinde sıralanmaktadır (Punch, 2014, s.136).

Bazı feminist araştırmacıların eylem yönelimli olması, özellikle bu eylemin “özgürleştirici saik”e dayanıyor olması,- tıpkı zencileri konu eden çalışmalarda, Marksizm, eşcinselleri ve lezbiyenleri ele alan çalışmalarda olduğu gibi- sosyal düşüncenin diğer geleneklerinin paylaşıldığı bir özelliktir (Punch, 2014, s.136).

Butler & Wintram (1991)’e göre feminist eleştirel yaklaşım niteliksel ve niceliksel araştırmaları karşılaştırarak cinsiyet ve bilim arasındaki ilişkinin de gün yüzüne çıktığını belirtmektedir. Bilim dünyası ağırlıklı olarak erkeklerin oluşturduğu bir dünya olması sebebiyle, daha önce de değinildiği gibi, otorite, ayırım, mesafeli duruş ve kontrol

⁶ *Eylem araştırmasında* projeler, doğrudan kişilerin davranışlarını değıştirmeyi, verilerin aynı anda toplanması ve çözümlenmesini amaçlamaktadır. Bu tür çalışmalarda, süreklilik arz eden geri bildirim döngüleriyle yaşanan sürece müdahale edilir ve araştırma sürdürülür. Eylem ve değerdendirme eş zamanlı gerçekleşir (Aktaran, Punch, 2014, s.136).

⁷ *Katılımcı ve işbirliğine dayalı* araştırmada, araştırılan kişiler araştırma tasarımı ve süreçleri hakkında karar verir ve böylelikle araştırmacı ile araştırılan arasındaki ayırım ortadan kalkar. Katılımcılar pasif “özneler” olmak yerine, araştırma sırasında araştırma hakkında karar verirler (Aktaran, Punch, 2014, s.136).

⁸ *İhtiyaç değerdendirme veya yaygınlık araştırması*, kaç kişinin özel belirli bir deneyim ya da ihtiyaca sahip olduğunu belirlemeyi hedefler. İhtiyaç değerdendirmesinde, sorunun veya ihtiyacın ne kadar yaygın olduğuna karar vermek için genellikle alan taramaları (Reinharz, her tür araştırmada sosyal bilimlerdeki bütün tekniklerden yararlandığını vurgular), kullanılır (Aktaran, Punch, 2014, s.136).

⁹ *Değerdendirme araştırması*’nda, ihtiyaçların karşılanması veya sorunun çözülmesi konusunda farklı eylemlerin etkililiği tespit etmeye çalışılır. Bu bireysel ve örgütsel davranışı değerdendirmede olduğu gibi, değerdendirme araştırmasının kendisini de değerdendirmek için kullanılır (Aktaran, Punch, 2014, s.136).

¹⁰ Reinharz’ın *gizemden arındırma çerçevesi* diye adlandırdığı türdeki çalışmalarda araştırmacılar, belirli gruplar hakkında araştırma yapılmamasının, onların güçsüzlüklerini vurgulaması ve sürekli hale getirmesi nedeniyle bilgi edinme eyleminin değışim olasılığını ortaya çıkardığına inanmaktadır.

kavramlarının baskın olduğu niceliksel araştırmalar yoğunluk kazanmaktadır. Niteliksel araştırmalarda ise, ilişkilerin eşitlikçi bir araştırma anlayışına sahip araştırmacının kontrol etme duygusundan uzaklaşarak açıklık, karşılıklı deneyim paylaşımı ve karşılıklı fikir aliş verişi içindeki araştırmacı ve araştırılan arasındaki ayırımı ortadan kaldırmak amaçlanmaktadır (Butler & Wintram, 1991'den aktaran Kumbetoğlu, 2015, s.59). Bu anlamda araştırmanın kolektif bir çabanın ürünü olduğunu söylemek mümkündür. "Araştırmacı, araştırdığı grubun içinden biri ya da içinde olan biri olmalıdır".Araştırılan, araştırma sürecinin önemli bir unsurudur ve "araştırmacının mesafeli duruğu yerine, araştırılan ile etkileşime dayalı yakın ve samimi bir duruğu içinde olması beklenir" (Kumbetoğlu, 2015, s.59).

Kelly, Regan ve Burton'a (1992) göre ise nitel araştırmalarda sayılar yerine sözlerin, deney ve ölçüm yerine gözlem ve yorumun davranış ve tutumların yerine ise anlamların önem arz etmesi bu yöntemin kadın çalışmalarında öncelikli tutulan bir yöntem olmasını beraberinde getirmektedir. Bu sayede yalnızca belirli değişkenlere bağlı ilişkinin ortaya konması veya araştırmaya bağlı sayısal olarak elde edilen veriden nasıl ve hangi örneklem doğrultusunda çıkarım yapılacağı niceliksel araştırmanın temel sorunsalları değildir. Sosyal aktörü kendi alanında gözlemlemek, karşılıklı etkileşim içinde anlamak önemli olduğu için kadın çalışmaları açısından en uygun yöntem olarak kabul edilmektedir. Niteliksel yöntemin diğer önemli yanı ise yöntemin yapısından ileri gelen, sosyal aktörün tanıklık ettiği ya da yaşamış olduğu olaylar, duygular, davranışlar, düşüncelerin veri tabanını oluşturması özelliğine bağlı olarak, yöntemin kadın çalışmaları açısından da değerli kılmasıdır. Niteliksel yöntem ile birlikte kadınların kendilerine ait yaşantılarının, deneyimlerinin, sorunlarının, kendi sesleri ile görünür bir hal alması mümkündür (Kumbetoğlu, 2015, s.62-63).

Geleneksel araştırma yöntemlerinden farklı olarak nesnellik ilkesinin yerini kadın araştırmalarında öznel deneyimlerin aldığı görülmektedir. Feminist araştırmacılar açısından

önemli olan sadece nesnel bilgi toplamak ve analiz etmekle görevli bir sosyal bilimci rolü, kadınları veri sağlamaya yarayan denekler gibi görmek yerine, karşılıklı yakınlığı öncelikli tutan, bunu hem araştırma süresince hem sonra devam ettirme gayretinde olan bir pozisyonu tercih etmeleridir (Kümbetoğlu, 2015, s.63).

1.3.3.2.Araştırmada Feminist Epistemoloji ve Ötekinin Bilgisi

Epistemolojik yaklaşımın tarihsel seyrinde feminist bilgi teorileri arasında bazı süreklilik ve farklılıklar mevcut olsa da geleneksel bilgi anlayışının karşısında konumlanması onun özgünlüğünü göstermektedir. Bu nedenle bu anlayışı içeren en uygun tanımın “toplumsal cinsiyetin bilgi araştırması ile ilgili olduğu düşüncesi”nin hakim olduğu tanımdır denilebilir. Bu tanımla birlikte toplumsal ve siyasal faktörlerin bilgi açısından ne denli önemli olduğuna işaret edilmektedir (Tanesini, 2012, s.53).

Feminist düşünce bir yandan ana akım teoriler içinde yer alan içsel gerilimler ve çelişkileri sergilemeye çalışırken diğer yandan da bilginin geleneksel epistemologlar tarafında göz ardı edilen yönünü ortaya çıkarmaya çalışmaktadır (Tanesini,2012, s.53).

Bir insanın başka bir insanın hayatına dahil olması, hiç tanımadığı bazı insanlar hakkında veriler toplaması, uzunca kayıt tutması araştırmanın seyrini belirlemektedir. Bilgi toplanan bu insanlara bir araştırmacı olarak daha sonraları ne olduğu sorusunu sormakta ısrarcı olmak esaslı bir aşama olarak kabul edilebilir. Hakkında veri toplanan bu insanlara nasıl ilişki kurulduğu, onların sürece nasıl katıldığı araştıran-araştırılan arası ilişkiyi tanımlamak açısından son derece önemlidir. Bu sorular sosyal bilimcilerin entelektüel sorgulamalarıyla birlikte güçlenen yeni seslerce dile getirilip yeni etik tutum ve yöntem anlayışına yol açmaktadır. Farklı duran, dışlanan sürekli müdahale ve şiddete uğrayan dezavantajlı gruplarla çalışırken bu sorular söz konusu gruplara ağır etkide

bulunabilmekte ve gözle görülür ölçüde probleme dönüşebilmektedir (Selek, 2009, s.115-116).

Ezilmişliğin bilgisine, Freire'nin (1968/2006) ifadesiyle ezilenler için "olmak" halinin bir yanıyla 'ezeninin altında olmak' ve diğer yanıyla 'ezeni gibi olmak' halinin bilgisine, erişirken bu bilginin hangi koşullar içerisinde 'bilgi' olarak tanımlanacağı ya da 'bilimsel' bilgi statüsü kazanacağından öte başka bir şeyle karşı karşıya olunduğunun altı çizilmektedir. Mesele bu anlamda araştırmacının karşısına bastırılmış olan bu bilginin öncelikli olarak tanınmasını içermesi, devamında özgürleştirilmesi meselesi olarak çıkmaktadır. Bu da kaçınılmaz olarak soyut ve genel bir kavrayıştan öte, "zaman ve mekan içerisinde yer alan somut ezilmişliklerin üzerinde yükseldiği sömürü ve eşitsizlikler bağlamında bir tartışmayı" beraberinde gerektirmektedir (Hattatoğlu, 2009, s.133).

Araştırmada bir başka sorunlu zemin olarak nesneleştirmeye yenik düşüp düşmeme tartışmalarında araştırılan dezavantajlı grupların bundan rahatsız olabileceğini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Araştırmacı ve araştırılan arasındaki diyalogun yoğunluğundan farklı olarak biçimi ile bir mesafenin oluşması halinin önüne geçmek için sadece doğru olanın yeterli görülmediği, aynı zamanda etik sorgulamalarla yoğrulmuş bir yöntemin gerekli olduğu fikri önemslenmelidir. Bu etik sorgulamanın seyrinde bilginin anlamı açısından araştırmanın nesneliliği, iç tutarlılığı, hesap verilebilirliği koruma öncelikli adımlardır (Selek, 2009, s.117-118).

Araştırmacının araştırmasını hazırlarken birçok hayatın içine neden girmek istediği sorusuna da müdahale etmek ve o hayatlara dair bir anlama çabası içerisinde olmak ayırımına dair bir yanıt vermesi gerekmektedir (Selek, 2009, s.120). Bu vurgu ile araştırma süresince araştırmacının çıkan sonuca bağlı olarak sorumlu olduğu alan tanımlanmaktadır.

Araştırmanın bir paylaşım olarak deneyimlenmesi “öteki” olarak tabir edilen bakış açısıyla ve aynı zamanda araştırmacı olarak kendi bakış açısıyla kişinin kendine bakabilmesi yeni yolların açılmasını elverişli hale getirmektedir (Selek, 2009, s.120).

Araştırmacının konumlanması ve sorumluluğu mercek altına alındığında bunun basitçe anlatıyı kurma fırsatı sunmanın yeterli olarak görülmemesi olarak anlamamak gerektiği, aynı zamanda ezilenlerin anlatılarında bulunan hiyerarşilerin de kabulü olarak görülmesi gerektiği ‘boyun eğdirilmiş bilgi’ olarak tabir edilen bilginin ortaya çıkarılması ve bu bilgiye yer açılması gerektiği koşulunu ortaya çıkarmaktadır. Bunu gerçekleştirirken pek çoğu gibi kendisinin çıkarlarının var olduğunu, bu çıkarların ezilenlerin çıkarlarına benzer bir biçimde kısmı bir çıkar olduğunu, kendisinin de taraf olduğunu hesaba katarak davranmayı gerektirmektedir (Hattatoğlu, 2009, s.143).

LGBTİQ hareketi içerisinde dışlanma ve ötekileştirilmeye ilişkin deneyimlerin bilgisine genel olarak homofobik tutum üzerinden erişildiği düşünüldüğünde, bu genel geçer bilginin hareket içerisinde, en az gey ve lezbiyenler kadar, farklı cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine mensup biseksüel bireylerin bilgisine erişmede nasıl bir zemin sağladığı, bu zeminin ayrımcılık boyutunun bifobi tartışmaları üzerinden daha da ayrıntılandırılmasının nasıl mümkün olabileceği araştırma içerisinde tartışılmış ve bu bilginin gruba mensup kişilerin anlatılarında yer yer gömülü yer yer açık bir biçimde bulunduğu görülmüştür. Araştırmada ezilmişliğin bilgisine erişme çabasında bir araştırmacı olarak heteroseksüel aidiyetten dolayı ‘ezeni gibi olmak’ hali ve feminizme uzak sayılmayan bir yerde konumlanan bir kadın olarak tıpkı katılımcıların çoğunun cinsiyetinin kadın olmasıyla ortaklaşılan konumdan dolayı ‘ezeninin altında olmak’ hali özellikle görüşmelerin gerçekleştirilmesi sürecinde birebir hissedilmiş ve deneyimlenmiştir. Söz konusu deneyim yürütülen araştırmada bir araştırmacı olarak konumun sürekli gözden

geçirilip araştırmanın iç tutarlılığı ve hesap verilebilirliği konusunda doğrulanması sürecini seffaflaştırmada etkili olmuştur.

1.3.3.3.Araştırmada Veri Toplama Aracı Olarak Görüşme

Nitel araştırmanın temel veri toplama araçlarından birinin görüşme olduğunu söylemek mümkündür. İnsanların gerçekliğe ilişkin algılarını, anlamlarını, tanımlamalarını, gerçeği inşa ediş biçimlerini öğrenmenin iyi bir yoludur. Bir diğer deyişle başkalarını anlamak için kullanılan oldukça güçlü yöntemlerden biridir (Punch, 2014, s.165-166). Bu anlamda görüşme sürecini¹¹ iki yönlü iletişimin devam ettiği bir etkileşimdir (Kümbetoğlu, 2015, s.91).

Uygulanan kuralların katılığı baz alındığında görüşmeler yapılanmış¹² (formel), yarı yapılanmış¹³ (yarı formel) ve yapılanmamış¹⁴ (informel, serbest) olarak üç ana başlıkta

¹¹ Özellikle kişilerin dünyalarını nasıl kurguladıklarını, dış dünya ile ilişkilerini, diğerlerine ilişkin algılarını ve bu algılarla sosyal yaşamı nasıl değerlendirdiklerini, derinlemesine görüşme süreci boyunca karşılıklı bir etkileşim içinde deneyimlemek mümkündür. Bu süreç; 1) araştırmacının kendi deneyim, değer ve düşüncelerine, 2) profesyonel kültürüne, 3) etik anlamda içinde bulunduğu konuma, 4) araştırma etiği ve ilkelerine yani mahremiyet hakkına, bilgi edinme hakkına, verinin korunmasına ve kimseye zarar getirmemesine, araştırmacı sorumluluğu ve duyarlılığına gösterdiği özene göre biçimlenecektir (Kümbetoğlu, 2015, s.92).

¹² Yapılanmış görüşme, çoğunlukla önceden yapılan , ne tür soruların ne biçimde sorulup, ne tür verilerin toplanacağını ayrıntılı biçimde saptayan “görüşme planı”nın aynen uygulandığı görüşmedir. Yapılanmış görüşmede görüşmeciye bırakılan hareket özgürlüğü en az düzeyde tutulmaktadır. Cevap denetimi ve sayısallaştırılmasının kolay olması ile birlikte, görüşme tekniğinden beklenen anlam çıkarma ve içtenliği sağlama olanakları sınırlıdır (Karasar, 2000, s.168)

¹³ Yapılanmamış görüşmeler çoğunlukla, araştırmanın başlangıcında soruna ilişkin önemli değişkenleri saptamakta yararlıdır. Yapılanmışlık kuşkusuz ki bir derece daha sorundur. Görüşmeler, çoğunlukla, bu iki uç arasında bir ortamda gerçekleştirilir ki, bunlara da yarı yapılanmış görüşme adı verilir (Karasar, 2000, s.168)

¹⁴ Yapılanmamış görüşme ise, görüşmeciye büyük hareket ve yargı serbestisi veren, esnek, kişisel görüş ve yargıların kökenlerine inmeyi sağlayan bir görüşme şeklidir. Sorulacak sorular, önceden, ana çizgilerle hazırlanmış olsa da görüşmedeki gelişmelere göre, yeni sorular düşünmek ve sormak gerekebilir. Toplanan

gruplandırıldığı bilinmektedir (Karasar, 2000, s, 167-168)

Görüşme türleri açısından bakıldığında çok fazla değerlendirmenin yapıldığı görülmektedir. Patton (1980), Minichiello ve diğerleri (1990), Fielding (1996b), Fontana ve Frey (1994) bu konuda öne çıkan isimler arasında yer almaktadır (aktaran Punch, 2014, s.166). Her biri görüşme süreçlerine ilişkin belirli tipolojileri¹⁵ ele almaktadır. Geliştirilen tipolojilerden hangisi kullanılırsa kullanılsın çeşitliliğin temelini oluşturan şey, görüşmenin yapılandırılmış olma düzeyi, görüşmenin ne ölçüde derinlemesine yapıldığı, farklı durum ve kişilere göre ne düzeyde standartlaştırılmış olduğudur (Punch, 2014, s.166).

Görüşme türlerine¹⁶ göre güçlü ve zayıf yönleri barındırmakta ve araştırmada veri toplama tekniği olarak farklı amaçlar doğrultusunda kullanılmaktadır (aktaran Punch, 2014,

---

verilerin değerlendirilmesi oldukça güçtür. Görüşmecinin çok iyi yetişmiş bir uzman kişi olması gerekir. Aksi halde, bu tür görüşmeler, zaman kaybından başka bir işe yaramayabilir (Karasar, 2000, s.168).

¹⁵ Patton'a (1980) göre üç ayrı görüşme türü mevcuttur. Bunlar resmi olmayan sohbet türü görüşme, genel görüşme rehberi yaklaşımı ve açık uçlu standartlaştırılmış görüşme türüdür. Minichiello ve diğerleri (1990) için ise, yapılandırma derecesinden hareketle görüşme yöntemlerinin sıralanmış olduğu yararlı bir süreklilik tayfi söz konusudur. Fielding (1996b) görüşme yöntemlerini sıralarken "standartlaştırılmış", "yarı-standartlaştırılmış" ve "standartlaştırılmı olmayan" terimlerini kullanarak bir tipoloji ortaya koymaktadır. Fontana ve Frey (1994) ise grup görüşmelerinde öncelikli tuttukları yapılandırılmış, yarı-yapılandırılmış ve yapılandırılmamış üçlü sınıflandırmaya yer vermektedir (Aktaran Punch, 2014,s.166).

¹⁶ Fontana ve Frey (1994) seçilmiş olan görüşme türü, strateji,amaçlar ve araştırma soruları ile uyumlu olması gerektiğine değinmektedir. Kısacası birçok görüşme türü olduğu bilinerek işe başlanmakta, araştırma amaçlarına ve sorularına en uygun olan seçilmektedir. Seçilen görüşme türü, görüşmenin yanlış biçimini ve görüşmenin nasıl yönetildiğine etki edecektir (Aktaran Punch, 2014, s.167). Fontana ve Frey'e göre (1994) görüşme türlerinden yapılandırılmış görüşme yanıtlayıcı kişiden daha önceden belirlenmiş yanıt kategorilerini kapsayan yanıtlanması gereken ve önceden belirlenmiş bir dizi soru bulunmaktadır. Görüşme için standartlaştırma söz konusu ise soruları yanıtlayan her bir kişiye tüm sorular aynı sırada ve standartlaştırılmış bir şekilde yöneltilmektedir. Esneklik ve farklılıklar en az düzeydedir. Bu tarz görüşmelerde görüşmeyi gerçekleştiren kişi tarafsızlığını korur, bunun devamlılığı için belirli davranış ve tavırlar desteklenmektedir. Görüşme tipi gereği etki-tepki nitelikli olmasına bağlı olarak görüşmeden duygusal yanıtlar yerine rasyonel yanıtlar alınması amaçlanır. Wilson (1996) yapılandırılmış görüşme planını ayrıntılarıyla tanımlama yolunu seçerken Fielding (1996b) yapılandırılmış yarı yapılandırılmış görüşme planlarının nasıl geliştirilebileceği üzerine öneriler geliştirmektedir (Aktaran Punch, 2014, s.167).

s.167).Bunun yanında yapılandırılmamış¹⁷ görüşmelerin uygulama açısından daha geniş bir alana sahip olduğu görülmektedir (aktaran Punch, 2014, s.169).Saha araştırması gerçekleştiren araştırmacı çoğunlukla yapılandırılmamış, yönlendirici olmayan, derinlemesine görüşmelerin kullanıldığını belirtmek gerekmektedir (Neuman, 2014, s.585).

Araştırma süreci yürütülürken kimle neden görüşme yapılacağı, kaç kişi ile kaç defa görüşme yapılacağı, ne zaman ve ne kadar süre görüşme yapılacağı, görüşmenin nerede yapılacağı, görüşmeye nasıl başlanacağı önem arz etmektedir (Punch, 2014, s.171). Sayılan bu koşullar seçilen görüşme türüne, görüşmenin yapılandırılmış-yapılandırılmamış olmasına ve araştırmada hangi bakış açısının kullanıldığına bağlıdır. İlk iki konuyu araştırma soruları ve amaçlarına bağlı değişen örneklem planına karşılık gelmektedir. Örgütlenmeleri gereken aşikar öğeler olarak zaman ve mekana ilişkin iki soru ise verinin kalitesine önemli ölçüde etki etmektedir. Her bir konuyu önemine göre dikkate almak ve yapılacak araştırmaya bağlı olarak diğer seçenekleri dikkatli bir şekilde gözden geçirmek; görüşme yapılacak olan kişilere karşı sorumluluk açısından önemlidir. Bu konuda çok şey yazıldığı belirtilerek (örneğin Lofland ve Loflan, 1984; Hammersley ve Atkinson , 1995) bunun ne şekilde gerçekleştirileceğinin araştırma ve görüşmenin başlatılması, görüşmeci-görüşülen ilişkisinin tüm aşamalarını etkileyebileceğinden; bu duruma bağlı olarak elde edilecek veri kalitesini, geçerliliğini ve güvenilirliğini etkileyebileceği aşikardır (Punch, 2014, s.171).

Görüşmenin yönetilmesinde ise beş ana başlık öne çıkmaktadır. Bunlar görüşmeye hazırlanma-görüşme planı, görüşmeye başlama-ilişki kurma, iletişim ve dinleme becerileri,

---

¹⁷ Yapılandırılmamış görüşmelerin geleneksel türü olan ve etnografik görüşme olarak adlandırılan, standartlaştırılmamış, açık uçlu, derinlemesine görüşme, araştırma alanını sınırlayacak olan *a priori* sınıflandırmayı önemsemeksizin karmaşık insan davranışlarını araştırmak amaçlı kullanılmaktadır. Bu görüşme türünde Fontana ve Frey (1994) yedi özelliği tartışıp her bir özelliğe karşılık gelen örneklere yer vermektedirler. Bu özellikler yapılandırılmamış görüşmelerin hazırlanmasında göz önünde bulundurulması gerekenler olarak sıralanır. Bunlar: “ortama girmek, yanıtlayıcının kültür ve dilini anlamak, kendini nasıl tanıtacağına karar vermek, bilgi verecek kişiyi belirlemek, güven kazanmak, rapor düzenlemek, görgül malzemeleri toplamak” şeklindedir (Aktaran Punch, 2014, s.169).

soru sorma-soruların türü ve sıklığı, görüşmeyi sonlandırma şeklinde sıralanabilir. Her birinin önemi ve gerçekleştirilmesi seçilen görüşme türü tarafından şekillenmektedir. Tümüyle yapılandırılmış bir görüşmeyi ele alacak olduğumuzda geliştirilmesi ve önceden sınanması gereken bir plana ihtiyaç duyulduğunu belirtmek gerekmektedir. Eğer gerçekleştirmek mümkünse bu görüşmede işlemin ve durumun denemesi, hazırlığın kalitesi ve verilerin kalitesine etki edeceğinden tavsiye edilmektedir. Öte yandan, yapılandırılmamış görüşmede, tartışılacak sorular ve temaların genel olarak belirlenmesi söz konusudur, bilerek soruların açık uçlu olmasına özen gösterilir ve standartlaştırma yoluna gidilmez (Punch, 2014, s.171).

Soru sorma görüşmeler açısından önemlidir ve bu nedenden ötürü araştırma yöntemlerine ilişkin literatürde yoğun bir biçimde ele alınmıştır. Bu değerlendirme soruları sorma şekli, kullanılan sözceleme, sorulacak soru türü ve sırasını içermektedir. Özellikle soru türü ve bu soruların sırasının Patton (1990), Minichiello ve diğerleri, Siedman (1991:86-87) gibi bazı araştırmacılar tarafından sınıflandırmaya¹⁸ konu olduğunu belirtmek gerekir (Punch, 2014, s.172).

Pek çok soruda olduğu gibi, görüşmeyi temel alarak hazırlanacak olan soruda belli başlı özellikler aranmaktadır (Keling, 1964, ss. 473-75, Moser ve Kalton,1971, ss.318-27, Fox, 1969, ss. 529-32). Bunlardan bazıları (Karasar, 2000, s. 168-169):

---

¹⁸ Özellikle soru türü ve bu soruların sırasının sınıflandırmaya konu olduğunu belirtmek gerekir.Örnek verilecek olursa Patton'un (1990) soruları deneyim/davranış, görüş/inanç, duygu, bilgi ve demografik/geçmiş şeklinde sınıflandırmakta olduğu görülmektedir.Görüşmeyi sonlandırma ise belli ölçüde dikkat gerektirmektedir; Minichiello ve diğerleri (1990) görüşmenin sona erdirilmesinde uygulanması mümkün olan altı stratejiye değinmektedirler. Sayılan her bir nokta ve ilgili literatürün uygulanabilirliği, belirli bir araştırmada benimsenen bakış açısı, seçilen yaklaşım ve görüşme türüne bağlı ilerlemektedir.Literatürde görüş birliği taşımayan kayıt tutma konusunda ise Siedman'ın (1991:86-87) çeşitli olasılıkları, duruma özgü baskıları, görüşme yapılacak kişinin birliğine hazır oluşunu, onayını ve seçilen görüşme türünü önemsemesi bir bakıma ışık tutucudur (Aktaran Punch, 2014, s.172).

- Soru, ne tür bilgi istendiğini açıkça belirlediği için, istenen bakış açısını davet eder ve kaynak kişi tarafından kolayca anlaşılır¹⁹ nitelikte olmalıdır.
- Soru tek amaçlı ve varsayımsız²⁰ olmalıdır.
- Soru kaynak kişilerin²¹ verebileceği verileri içermelidir.
- Soru yansız²² olmalıdır. Kaynak kişiyi, belli cevaplara yöneltecek sorulardan kaçınılmalıdır.

şeklinde sıralanabilmektedir (Karasar, 2000, s. 168-169).

Ayrıca görüşme klavuzu hazırlanırken soruların hangi sırada sorulacağını karşılaştırılması²³ (Karasar, 2000, s.169) ve görüşme yolu ile veri toplamada görüşmeci²⁴,

¹⁹ Sorulardan herkes aynı şekilde anlayabilmelidir; herkesin anlayabileceği deyim ve terimleri içeren bir dil kullanılmalıdır. Örneğin, “...sorularınız var mı? Sorusuna cevap vermek istemeyen ya da “bilmem” diyen birine... “bu konuda derdiniz güçlüğünüz var mı? Şeklinde sorulduğunda “ooohh, dolu” gibi bir cevap verilebileceği unutulmamalıdır. Bazı kişiler zorunlu olmadıkça, soruyu anlamadığını belli etmezler (Karasar, 2000, s.168).

²⁰ Örneğin, kaç çocuğunuz var? Şeklindeki bir soru yerine, önce evli olup olmadığı gibi süzgeç sorular sorulmalı, her ikisine de olumlu cevap alınırsa “kaç çocuğunuz var?” sorusu yöneltilmelidir (Karasar, 2000, s.168).

²¹ Sorular, kaynak kişinin bilgisini aşmamalıdır. Kişinin, zorlandığında, bilmediği konularda da kestirmeye dayalı bilgiler vermeye kalkışacağı unutulmamalıdır (Karasar, 2000, s.169).

²² Örneğin, belli bir konuda “...öyle düşünmüyorsun değil mi? Gibi bir soru, kişiyi “ hayır, öyle düşünmüyorum” cevabına yöneltebilir. Aynı şekilde, “ beş yıllık ilköğretimi henüz gerçekleştirmezken, sekiz yıllık temel eğitim uygulamasını uygun buluyor musunuz?” gibi bir soru da olumsuz tepkiyi davet eder niteliktedir (Karasar, 2000, s.169).

²³ Görüşme kılavuzunun hazırlanmasında, soruların hangi sırada sorulacağını karşılaştırılması önemli bir konudur. Bu sıralamada: 1) İlk sorular ilginç ve cevaplanması kolay olmalı; kaynak kişiyi cevap vermeye güdülemeli. 2) Sorular, genelden özele giden bir sırada sorulmalı, 3) Sorular, uygun bir sıra içinde ve ilgilerine göre kümelenendirilmiş olmalı. Böylece, kişinin, daha ekonomik bir düşünme süreci içinde olmasına yardımcı olunur. 4) Bitiş soruları, kaynak kişide “başarı duygusu”nu da bırakan, gerektiğinde yeni bir işbirliği için güdüleyen nitelikte olmalı. İyi bir yol gösterici olabilmesi için, herşeyden önce, görüşme kılavuzunun kendisinin çok iyi hazırlanması ve kolayca anlaşılabilir nitelikte olması gerektiği unutulmamalıdır (Karasar, 2000, s.169)

görüülen kiři²⁵, görüşmeci ve görüşülen kişi etkileşimi²⁶ gibi olası yanlış kaynaklarının mevcut olması (Karasar, 2000, s.172) görüşme süreci açısından önemli unsurlar olarak gösterilebilir.

Verilerin çözümlenmesinde Miles ve Huberman (1994:4) modeli olarak tanımlanan modele göz atılacak olduğunda, aşkın gerçeklik olarak adlandırılan yaklaşımlarında çözümlmelerine ilişkin üç temel bileşenden söz edilmektedir. Bunlar verilerin

²⁴ Görüşmeciden gelen sınırlılıklar, genellikle, algılama yetersizliği ve kişisel yanlışlıklar biçimindedir. Görüşmecinin, yeterince zeki ve ses tonu, mimikler ve kullanılan sözcükler vb. sinyalleri değerlendirebilecek yetenekte olması gerekir. Görüşmecinin kişisel yanlışlığı da önemli bir yanlış kaynağı olabilir. Görüşmeci, bilerek ya da bilmeyerek yanlış davranabilir. Gerçekleri aramak yerine, kendi görüşlerini (önyargılarını, hipotezlerini) gerçek sanarak, onların doğruluğunu kanıtlamaya çalışan “araştırmacının” yanlış davranma olasılığı azdır. Bu etkiyi inceleyen bazı araştırmalarda, “görüşmecilerin topladıkları bilgilerin, genellikle, kendi görüşlerine uygun olduğu” görülmüştür (Kahn ve Cannell, 1957, s.184’ten aktaran Karasar, 2000, s172). Görüşmecinin bilmeden yanlışlığına neden olan faktörlerin başında, onun özgeçmişi gelmektedir. Sosyo-ekonomik düzey, din, ırk, cinsiyet, yaş, eğitim ve öteki deneyimler, kişinin davranışını düzenleyen ve görüşmelerde etken olan faktörlerdir. Örneğin kendi ırkının üstünlüğüne inanmış birisi için, öteki ırkların eksikliklerini bulmak (üstün ya da eşit yönlerini görmezlikten gelmek) zor değildir (Karasar, 2000, s.172-173).

²⁵ Görüşülen kişinin yanlışlığı da önemli yanlışlıklar doğurabilir. Görüşmeci gibi, onun yanlışlığı da büyük ölçüde, özgeçmişi ve içinde bulunduğu koşullarla ilgilidir. Bunun yanında, kaynak kişinin, gerçekleri bildiği halde, çeşitli nedenlerle söylemek istemeyeşi, gerçeği söylemek için yeterince güdülenmemiş olması da olasıdır. Kaynak kişi, vereceği bilgilerden dolayı fiziksel ya da psikolojik bir kayba uğramak istemez. Beğenilme, takdir edilme, kişilerin davranışlarını etkileyen önemli içgüdülerdendir. Aksi yönde, yararına inanmadıkça, kişinin, bir başkasına karşı, onun hoşlanmayacağını bildiği bir davranışta bulunma olasılığı azdır. Örneğin, Müslümanlık hakkında görüşü sorgulanan bir Hıristiyan’ın, Müslüman olduğunu bildiği bir görüşmeciye, gerçek düşüncelerini söylemeyebilir. Kaynak kişinin, bilmeden yanlış davrandığı durumlar da çoktur. Örneğin, “gerçek anlamda” fiziki bir zorunluk olmadığı halde, bütün komşularının olduğu, oğlunun da kendisine bu yönde baskı yaptığı için, otomobil alan bir baba, bunu daha rasyonel bir gerekçe ile yaptığını sanabilir (Karasar, 2000, s.173).

²⁶ Görüşmeci ile görüşülenin, görüşme anında, birbirini karşılıklı etkilemeleri sonucu yanlışlıklarını yitirme olasılığı önemli bir yanlış kaynağıdır. Bu tür yanlış olasılığı, gözlemdekinden daha yüksektir. Görüşmeci ve kaynak kişinin yaş, cinsiyet, kişilik, bilgi, beceri ve deneyimleri sonucu oluşan çeşitli tutum, beklenti, güdü ve algılamaları değişik davranış kalıpları oluşturur. Bu farklı davranışlar, karşılıklı olarak, farklı tutum ve algılama süzgeçlerinden geçip yeni davranışlar oluştururlar. Görüşme, bu tür etkileşimlerin bir ürünü olarak yer alır. Özellikle, duygusal ağırlıklı konularda yapılan görüşmelerde, gerek görüşmeci seçimi gerekse öteki aşamalarda bu etkene dikkat etmek gerekir (Karasar, 2000, s.173).

azaltılması²⁷, verilerin sergilenmesi²⁸, sonuçlarının belirlenmesi²⁹ ve doğrulanması şeklinde sıralanır (Punch, 2014, s.191-192).

1.3.3.4.Araştırmada Sahaya Erişim

Araştırma evreninde çalışılacak olan dezavantajlı gruba ilişkin çok fazla bilginin ve kaydın olmadığı göz önünde bulundurularak kaynak kişilerden diğer görüşülecek kişilere ulaşarak büyüyen kartopu örnekleme kullanılmıştır (Black,2002, s.55'ten aktaran Kümbetoğlu, 2015, s.99). Çalışmada farklı kimliksel aidiyetlerinin kesişimselliği veri analizinde belirleyici olduğundan katılımcıların farklı sosyo-ekonomik konumdan kişiler olması konusunda bir ölçüt belirlenip düzenlemeye gidilmemiştir. Örneklemin sınırlılığı olarak kabul edebilecek olan aynı özellikleri taşıyan kişilere ulaşma riski katılımcıların

²⁷ Verilerin azaltılması veri çözümleme boyunca devam eden bir süreçtir. Çözümlemeden bağımsız değil onun bir parçası olarak kabul edilmektedir. Söz konusu işlem çözümlemenin erken aşamalarında verilerin düzenlenmesi, bölümlenmesi ve özetlenmesi sırasında gerçekleşmektedir. Çözümleme işleminin ortalarına doğru ise tema, küme ve örüntü tespiti ile bağlantılı bir biçimde verilere ilişkin notlar alınması ve verilerin kodlanması sırasında açığa çıkmaktadır. Peşi sıra gelen aşamalarda veri azaltma yolu olduğu için kavramsallaştırma ve açıklama sırasında olur. Verilerin azaltılması açısından niteliksel çözümleme, nicel çözümlemeden farklı gerçekleşmez. Her iki araştırma tasarımında da veri azaltımındaki amaç verileri önemli bir bilgi kaybına maruz bırakmadan azaltmak yönündedir. Özellikle nitel araştırmalar açısından bakılacak olduğunda veri kaybetmemenin bir başka önemli bileşeni olarak verilerin kendi bağlamından uzaklaştırmamak görülmektedir (Punch, 2014, s.192).

²⁸ Verilerin sunulması aşaması bilgilerin düzenlenmesi, sıkıştırılması ve birleştirilmesini içermektedir. Nitel veriler yapıları itibariyle son derece hacimli ve dağınıktırlar. Buna bağlı olarak sunum çözümlemenin her aşamasında yardımcı bir rol üstlenmektedirler. Verilerin düzenlenmesi ve özetlenmesine katkı sağladıkları için sunumların her aşamada kullanılması söz konusudur. Sunumlar çözümlemenin bulunduğu aşama hakkında bilgi verir ve daha üst düzeyde bir çözümleme için ise temel oluşturmaktadırlar.İyi bir nitel çözümlemede veriler tekrar tekrar sunulmayı gerektirmektedir (Punch, 2014,s.192-193).

²⁹ Verilere ilişkin sonuçların biçimlendirilmesi ve doğrulanmasında önceki iki aşamanın bu noktaya erişmeye yardımcı olduğunu belirtmek gerekir. Sonuçlara ulaşma işleminde peşi sıra gerçekleşir görünen bu süreç aslında her ikisinde de eş zamanlı olarak gerçekleşmektedir. Bu sayede muhtemel sonuçlar, çözümlemenin ilk aşamalarında çok belirli olmayan ve görece biçimsiz bir şekilde not edilebilir. Üzerinde çalışmak koşulu ile daha da belirginleşebilirler. Sonuçların tam olarak ortaya çıkması için bütün verilerin çözülmesi gerekmektedir. Sonuçlar önermeler şeklinde ifade edilmektedir ve belirginleştirilmedikleri takdirde doğrulanmaları öncelikli koşul olacaktır (Punch, 2014, s.193).

İstanbul ve Ankara gibi farklı şehirlerden katılıyor olmaları ve farklı cinsel kimliğe sahip olmaları ölçütü dikkate alındığında büyük ölçüde aşılmıştır. Bu anlamda örneklem açısından katılımcı grupta heterojenliğin sağlandığı söylenebilir.

Görüşme öncesi katılımcı profili oluşturulurken ağırlıklı olarak biseksüel ve interseks kişilerle görünürlük meselesini karşılaştırmalı olarak değerlendirmeyi kolaylaştıracağı düşüncesiyle görüşme gerçekleştirmek istenmiştir. Bu doğrultuda hem biseksüellerin hem de intersekslerin diğer gruplara nazaran daha kırılgan bir grup olmalarına bağlı olarak kurulan iletişimin zorlu bir süreç ile şekillenmesine neden olduğunu belirtmek gerekmektedir. Görüşmelere başlamadan önce interseksler kişilerle iletişime geçilmiştir ancak sayıca az olmaları ve hareket içinde yeni yeni etkin olmaya başlamalarından dolayı zor bir süreçten geçiyor olmaları gerekçe gösterilerek devamında olumlu herhangi bir yanıt alınamamıştır. Biseksüel katılımcılara erişim konusunda ilk etapta konuyla ilgili sosyal medya hesapları ve adreslerden belirli kişilere bilgi verilmiştir. Fakat geri bildirim alınamamıştır. Bunun sonucunda yakın çevredeki tanıdık üç kişi ile bağlantıya geçilmiştir. Bunlardan ilki araştırma konusu hakkında bilgi vermek üzere LGBT çevreden biri ile yüz yüze bir görüşme ayarlamıştır. Bu kişi ile karşılıklı fikir alışverişinde bulunulmuş ve kendisi aracılığıyla örnekleme oluşmasında etkili olacak kişi ile irtibat kurulmuştur. İrtibat kurulan bu kişi ile yüz yüze ön görüşme gerçekleştirilmiş, konuya ilişkin bilgi verilmiş, hazırlanan sorular değerlendirilmiş ve öneriler doğrultusunda görüşme sonucunda tekrardan sorular düzenlenmiştir. Devamında kendisi başta olmak üzere önerdiği kişilerle iletişime geçilerek toplamda 5 kişi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İkinci kişi kendi araştırmacı çevresine araştırmanın duyurusunu yapmış, devamında sosyal medya üzerinden gelen geri dönüşler sonucu katılımcı olmayı kabul eden 2 kişi ile görüşme yapılmıştır. Üçüncü kişi kendi çevresinden birini önermiş, önerilen 1 kişi ile iletişime geçilip kendisi konu hakkında bilgilendirilerek ve onayı alınarak görüşme gerçekleştirilmiştir.

1.3.3.6.Araştırmada Yer Alan Katılımcı Grup

Araştırmada katılımcı grupta yer alan kişilerin sosyo-demografik verileri incelendiğinde bu kişilerin ailesi ile ayrı ya da birlikte yaşıyor olma durumu, kişinin anne ve babasının hayatta olup olmama durumu, kişinin anne ve babasının sahip olduğu meslekler, kişilerin kardeşlerinin olup olmadığı, kişilerin doğdukları şehir, kişilerin aileden ayrılma süreçlerine ilişkin deneyimleri, kişilerin LGBTİQ ait hissettiği gruba ilişkin tanımlamaları gibi sorulardan farklı cevaplar alındığı görülmüştür. Kişinin cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği açısından kendini tanımladığı gruba ilişkin bilginin 2 kişide hem biseksüel hem panseksüel olarak dile getirildiği, diğer 3'ünde biseksüel kadın ve kalan 3 kişide sadece biseksüel olarak ifade edildiği görülmektedir. Kendini sadece biseksüel olarak tanımlayanlardan birinin cinsiyet kimliği erkektir. Bu gruplandırmanın araştırma içerisinde gerçekleştirilen analiz sürecinde queer kuramın etkisi, feminizm ve LGBTİQ hareketine dair tartışmalarda belirleyici olduğu söylenebilir. Katılımcıların doğdukları yere ilişkin bilgiden 5'inin büyük şehir, geri kalan 3'ünün orta ölçekli bir şehirde hayatlarının belirli bir kısmı geçirdiğini anlamak mümkündür. Bu bilgi kişinin değer yargılarının oluşum süreci açısından önemli bir ayrıntı olarak görülmektedir. Katılımcıların kalabalık ya da çekirdek aile diyebileceğimiz ailenin bir üyesi olup olmadığını anlamak amacıyla kardeşlerinin var olup olmadığı sorusu yöneltilmiştir. Bu sorudan hareketle 1 kişinin 4,1 kişinin 3, 4'ünün 2, 2 kişinin 1 kardeşi olduğu yanıtı alınmıştır. Bu doğrultuda 2 kişi diğer 6 kişiye oranla daha geniş bir aileye sahip olduğu söylenebilir. Kişinin aile kanalıyla çevrenin değer yargılarını içselleştirme sürecinin yoğunluğuna etkisini görebilmek amacıyla ailesinde ayrı ya da birlikte yaşıyor olma durumu sorulmuştur. Alınan cevaplarda 3 kişinin tüm hayatı boyunca, 2 kişinin bir süredir, 2 kişinin aileden ayrı, 1 kişinin dönem dönem aile ile dönem dönem bağımsız yaşadığı bilgisine ulaşılmıştır. Tüm hayatı boyunca ailesi ile yaşayanlardan 1'i sadece anne ile, bir süredir yaşayanlardan 1'i babası ile yaşamakta ve hep ailesi ile yaşayan 1 kişinin cinsiyeti erkektir. Kişilerin anne ve baba ile ilişkisinden hareketle toplumsal cinsiyet kurgularında sahip oldukları ön kabullere dair bilgi edinmek amaçlı anne ve babalarının hayatta olup olmadığına dair bir soru yöneltilmiştir. Soruyu cevaplayanların 7'si her ikisinin de sağ olduğunu belirtirken, 1 kişi annenin sağ babanın

hayatta olmadığını dile getirmiştir.

Tablo-1 Katılımcılara Ait Sosyo-demografik Kesit

Katılımcılara Ait Sosyo-demografik Kesit					
Katılımcı	Yaş	Cinsiyet Kimliği	Cinsel Yönelim	Yaşadığı Yer	Mesleği
M.D.	31	Kadın	Biseksüel	Ankara	Aşçı
M.Y.	21	Kadın	Biseksüel ve Panseksüel	Ankara	Öğrenci (Lisans)
A.Ç.	31	Kadın	Biseksüel	İstanbul	Öğretmen
G.Ş.	34	Kadın	Biseksüel	İstanbul	Mimar
P.C.	25	Kadın	Biseksüel	Ankara	Avukat
C.A.	29	Erkek	Biseksüel	Ankara	Öğrenci (Y.Lisans)
E.A.	34	Kadın	Biseksüel ve Panseksüel	İstanbul	Müzişyen
H.Y.	28	Kadın	Biseksüel	Ankara	Sivil Toplum Çalışanı

1.3.3.5.Araştırmada Veri Toplama Süreci

Araştırmada veri toplama süreci öncesinde gerek LGBT çevreden ilgili kişilerle temasa geçip onların fikirlerini almak koşulu ile gerekse literatüre ilişkin okumalardan elde edilen bilgiler doğrultusunda görüşmelerin yürütüleceği grubun kırılabilirliği göz önünde bulundurularak yarı-yapılandırılmış araştırma soruları hazırlanmıştır. Araştırmada yarı-yapılandırılmış soruları içeren görüşmelerin gerçekleştirilmesi ile yürütülen veri toplama süreci Mayıs- Eylül 2018 arasını içermektedir. Biseksüellerle yapılan görüşmelerde bir yandan katılımcı ve araştırmacı arasındaki diyalogun dengeli ilerlemesi ve yönetilmesini sağlayacağı, diğer yandan da katılımcılara söz hakkı tanınmasını kolaylaştıracağı düşünülerek yarı yapılandırılmış soru formu kullanılmıştır. Görüşme formunda yer alan soruları şu şekilde sıralamak mümkündür: Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler, açılma süreçlerine ilişkin deneyimler, aktivizme ilişkin deneyimler, ayrımcılık süreçlerine ilişkin deneyimler.

Görüşmelerden 3'ünün ikisi aynı mekan bir farklı mekan olmak üzere dış mekanda, diğer 5 görüşmenin biri whatsapp üzerinden telefon bağlantısı kurularak ve diğer dördü skype üzerinden görüntülü arama yapılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırma süresince 3'ü İstanbul, 5'i Ankara'da olmak üzere toplam 8 derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiştir. Görüşme gerçekleştirilen 8 kişinin 7'sinin cinsiyet kimliği kadın, 1'nin cinsiyet kimliği erkektir.

Görüşmelerin süresi 30 dakika ve 2 saat arasında değişmektedir. 8 görüşmeci ile gerçekleştirilen görüşmelerin her biri için ses kaydı alınmış ve görüşmelerin bitiminde deşifreleri yapılmıştır. Araştırmada gizliliğini gözetmek amaçlı katılımcıların tek tek kendilerinin de izni alınarak gerçek isimleri ya da rumuz yerine her birinin adları ve soyadlarının baş harfleri kullanılmıştır. Görüşme sırasında katılımcıların jest, mimik ve sözlü ifadedeki vurgulara ilişkin deşifre sırasında akılda kalanlara ilişkin kısa notlar

alınmıştır. Araştırma sonrası gerçekleştirilen deşifre işleminde ve veri analizi sürecinde bu notlardan yararlanılmıştır.

1.3.3.7.Araştırmada Gerçekleştirilen Veri Analizi

Araştırmada 8 katılımcı ile gerçekleştirilen görüşmeler deşifre edilmiş, bu süreci takip eden zaman diliminde kodlama ve kategorilendirme işlemi gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada en genel hatları ile deşifresi tamamlanmış metinleri kategorilendirme işleminin devamında açık kodlama olarak tabir edilen işlem, metinlerde yer alan vurgular, tekrar eden, katılımcılar arasındaki benzerlik ve farklılıkları içeren ifadeler dikkate alınarak birkaç kez okunmak suretiyle açılarak gerçekleştirilmiştir (Punch,2014, s.199). Açık kodlamadaki etiketleme işleminde iki temel işlem olan karşılaştırma ve soru sorma ile farklı veri parçalarını birbiriyle sürekli karşılaştırma işlemi uygulanmıştır. Bu sayede göz ardı edilme ihtimali olan kuramsal olasılıklar açığa çıkarılmaya çalışılmıştır (Punch, 2014, s.201-202). İlk düzey kavramların oluşturulduğu açık kodlamanın devamında kategorilerin birbiri ile bağlantılandırılması işlemi içeren eksen kodlama işlemi gerçekleştirilmiştir. En son adım olarak ise kuramın ve verilerin bir aradalığını içeren seçici kodlama işlemi gerçekleştirilmiştir (Punch, 2014, s.203).

1.3.3.8.Araştırmada Karşılaşılan Kolaylıklar ve Zorluklar

Araştırmada yaşanan esas zorluk LGBT hareketi içerisinde görece daha kırılgan olan biseksüeller ile temasa geçme süreci ve mevcut olan iletişim kanalları içerisinde en sağlıklı ve doğru olanı seçerek ilerlemeye çalışma çabasının oldukça zorlu deneyimlenmiş olmasıdır. Yarı-yapılandırılmış soruların hazırlanması öncesinde hareketin temsilcisi konumundaki kurumlar, kuruluşların çalışanları ve tanıdıklar kapsayan iletişim kanallarının her biri detaylı bir biçimde araştırılmıştır. Buna karşın tanıdık kişiler üzerinden kurulan

iletişim ağı ile daha verimli bir sonuç elde edilmiştir. Araştırmada bir diğer zorlu alan literatür taramasında yaşanmıştır. Özellikle biseksüellik başlığı altında araştırmanın konusuna kaynak teşkil eden çalışmaların sınırlı sayıda olması, sınırlı sayıdaki çalışmaların bazılarına erişimde zorluk yaşanması, konuya ilişkin daha genel geçer bulgular üzerinden hareket ederek tasarlanmasını gerektirmiştir. Araştırmada görüşmenin yüz yüze gerçekleştirildiği mekanlarda çok fazla dış uyarana maruz kalınmış olması, bir kişi ile yapılan yüz yüze görüşmede o gün acil bir işinin çıkmış olması nedeniyle görüşmenin bölünmesi ve başka bir gün tamamlanmak zorunda olması, whatsapp, Skype gibi sosyal medya ve internet araçları kullanılarak gerçekleştirilen görüşmelerde teknik problemlerden dolayı bir takım aksaklıklara maruz kalıp görüşmenin belirli bir kısımdan itibaren yeniden başlatılması ve kayda tam geçmeyen soruların yeniden sorulması araştırmada yaşanan diğer zorluklar arasındadır. Buna karşın her bir katılımcının tüm bu aksaklıklara rağmen görüşmeyi sonlandırmak isteme gibi bir girişimde bulunmamış olması araştırmanın gerçekleştirilmesi sürecini kolaylaştırmıştır.

1.3.3.9.Araştırmada Etik Boyut

Araştırmanın tüm süreçlerinde etik ilkeler göz önünde bulundurularak çalışma yürütülmüştür. Araştırma için toplanan verilerin gizliliği araştırmacı ve danışman gözetiminde tutularak sağlanmıştır. Etik Kurul Komisyonu'na başvuru sürecinde araştırmanın konusu, kapsamı, amaçları ve önemli ayrıntılı bir biçimde belirtilerek ilgili hazırlık süreci usulüne uygun bir biçimde başvuruda bulunulmuş ve devamında Etik Kurul'dan izin alınmıştır. Araştırmada katılımcı olarak yer alan kişilerin, konu kapsamında dile getirilen kişi ve grupların özellikle analiz kısmında gerçek isimlerinin kullanılmamasına dikkat edilmiştir. Görüşmeye katılan her bir katılımcı araştırmanın konusu, amacı ve riskli görülebilecek durumlar konusunda bilgilendirilmiştir. Araştırmada yer alan katılımcıların her birinin “gönüllülük” esası üzerinden çalışmaya katkı sağlamak amaçlı katılabilecekleri yönünde bilgilendirilmişlerdir. Görüşmeler ses kayıt cihazı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcılardan biri ile gerçekleştirilen sohbetin kayda

alınması üzerinde kendisinden izin almak koşulu ile kaydedilen bölüm araştırmaya eklenmiştir. Etik ilkelerin araştırmanın tüm süreçleri için geçerli olduğu bilgisinden ve yaklaşımından hareketle kişilere ait özel bilgiler verilmeden yazıya dökülmüştür.

2.BÖLÜM

FEMİNİZM VE LGBT HAREKETİNİN SEYRİ: TÜRKİYE’DE VAROLUŞ MÜCADELESİ

Feminizm en genel şekliyle “cinslerin (kadın ve erkeğin) eşitliği kuramına dayanan kadınlara eşit haklar isteyen temelde kadın ile erkek arasındaki iktidar ilişkisini değiştirmeyi amaçlayan bir siyasal akım” olarak (Arat,2017, s.29) ya da “kadınların toplum içindeki rol ve haklarını genişletmeyi öngören bir öğreti” (Andree Michel ,1984 ‘ten aktaran Arat,2017, s.29) olarak tanımlanabilir. Birinci tanım doğrultusunda insanlığın yarısına karşılık gelen bir nüfusun ve uygarlık tarihi boyunca ikincil pozisyona itilmiş olan bir cinsin yani kadınların kurtuluş hareketi öğretisinin vurgulandığını söylemek mümkündür. Kadın ve erkek arasındaki farklılığın feminizmin odağı olduğunu belirtilirken, bu farklılık geleneksel siyasi ideoloji tarafından oluşturulmakta, pekiştirilmekte ve yeniden üretilmektedir (Arat,2017, s.29).

Türkiye’de yapısal değişimin sürekli bir oluşum halinde olduğu, “ekonomik açıdan *endüstrileşme*, toplumsal açıdan *kentleşme*, siyasal açıdan *demokratikleşme* süreçlerinin çok sancılı” geçtiği bilinmektedir (Arat,2017, s.86). Özellikle son otuz yılda neoliberal politikaların hız kazanarak Türkiye’deki toplumsal ve siyasal doku üzerinde belirgin bir etkiye sahip olduğu düşünüldüğünde tahakküm altında olan kesimler içerisinde yerini alan kadınların sesini duyurma çabasında olan feministlerin, feminizme dair ortaya koyulan ve elde kalanların neler olduğu, üstüne ne söylendiği tartışmalarının kabaca karşılaştırılması kaçınılmaz görülmektedir. Türkiye’nin mevcut gelişmeler doğrultusunda feminist oluşumlar açısından parçalı bir yapı (Özkazanç,2017, s.29), avantajlı tarafından bakılacak olduğunda bir mozaığe benzer bir yapı taşıyor olması gerçeği bu karşılaştırmanın

merkezinde durmaktadır. Bu karşılaştırma ile Türkiye'nin sosyo-kültürel yapısına ilişkin dinamiklerin daha net bir şekilde görüleceği ve LGBTİQ hareketi ile kesişimselliğine dair dönemsel tespitleri kavramanın daha da kolaylaşacağı düşünülerek yer verilmesi uygun görülmüştür.

Türkiye'de Batı merkezli kitlesel kadın hareketlerine 1980'li yıllara kadar rastlanılmamıştır (Arat, 2017, s.86). Dünyada birinci ve ikinci dalga kadın hareketinin gelişimi süreçlerini referans alarak, Türkiye'de farklı dönemler ve özellikler üzerinden değerlendirilerek yapılan bir sınıflandırmaya yer vermek gerekmektedir. Buna göre (Sancar,2013, s.68);

“

- a. *Geç modernleşme ve uluslaşma dönemi feminizmi (1860-1930)*
- b. *Modernleşmeci kadın hakları bakışının kentli orta sınıflara taşınması (1930-1965)*
- c. *Sınıf siyaseti ve sosyal refah anlayışı dönemi (1968-1985)*
- d. *Bağımsız radikal feminizm (1968-1995)*
- e. *Küresel feminizmin ve Pekin Dünya Kadın Kongresi sonrası kadının insan hakları anlayışının etkisi (1995-2000)*
- f. *Devlet içinde kurumsallaşma, kadın örgütleri arasında ittifaklar (2000-2005)*
- g. *Proje feminizmi dönemi (apolitik politikleşme) ve liberal demokrasinin kadın hakları konsolidasyonu (2005---)”*

olmak üzere yedi ayrı sınıflandırmaya yer vermektedir.

İlgili tarihsel dönemlerin Türkiye'deki kadın hareketinin seyri açısından farklı noktaları gün yüzüne çıkaracağı umularak böylesi bir sınıflandırmaya gidildiği görülmektedir. Gelişimin başlangıç noktası olarak “(...) erken endüstrileşen bir coğrafyadan farklı olarak ulus devlet kurma çabası ve Batı sömürgeciliğinin karşısına

dikilen Türk milliyetçili ile şekillendiği”nin altı çizilmektedir. Bu süreç içerisinde modernleşmenin endüstrileşme yerine uluslaşma olarak tecrübe edildiği toplumlarda farklı cinsiyet rejimlerinin gelişimine ilişkin tartışmaların zihin açıcı bulunduğu, bu gelişme doğrultusunda kadınlar için modern aile kurma, erkekler için de devlet kurma üzerinden bir rol dağılımının öne çıktığına işaret edilmektedir. Aile odaklı modernleşmenin baskın olduğu kadın hakları anlayışının esasında birinci dalgadan gelen bir miras olarak ele alındığı görülmektedir. Bu değerlendirmeler üzerinde “modern anne” rolünün öne çıkışı, “güçlü kadın” imgesinin de etkisiyle kadın haklarının ve cinsiyet eşitliğinin tartışılması girişimlerinin önüne set koyulduğu dile getirilmektedir. İkinci dalga kadın hareketinin etiklerinin, 1968 hareketi devamındaki demokratik değişim sürecinin Türkiye’de askeri rejimlerin etkisi altında sürmesi gerekçe gösterilerek, kadın hareketinin 1980’de gelişip güçlenebilmesi ile değişimin görülmeye başlandığı vurgulanmaktadır. Bu dönemde de Soğuk Savaş ve devamında post-Sovyet dönemine ilişkin açmazları küresel kapitalizmin yarattığı dalgadan etkilendiğini söylemek mümkündür (Sancar,2013, s.68-69).

Toplumsal cinsiyet temelli eşitsizliğin ve ayrımcılığın tarihin en eski ayrımcılık şekli olduğunu belirtilmektedir. Buna göre politik ve sivil alanlardaki hak mücadelesi girişimlerinde bile cinsiyet eşitsizliğine dair problemlerin ikincilleştirildiği, arka plana atıldığı, görünmez kılındığı ve ne yazık ki içselleştirildiği gerçeğini göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. Tüm bunların başlı başına bir mesele olarak çözülmeye çalışılmasından önce görünür kılınması için dahi oldukça büyük bir çaba verilmesi önceliklidir (Üstün,2015, s.23). Eşitsizlikle mücadele etme konusunda, yaşamın her yerinin ve her anının gözden geçirilmesi, ancak bu sayede “(...) normalleşmiş, doğallaşmış, benimsenmiş, hayatın kılcal damarlarına sızmış şiddet ve ayrımcılık biçimlerini görmenin mümkün olabileceği” savunulabilir (Üstün, 2015, s.25). Bunun için toplumsal cinsiyet tanımına dahil olan dini, dili, etnik kimliği, cinsel kimliği farklı kadınlık ve erkeklik hallerine daha derinlemesine bakmak gerekmektedir (Üstün,2015, s.26).

Neoliberal politikaları arkasına alan bir muhafazakar dalganın yarattığı etki sonucunda kadın düşmanı söylemlerin seküler alanları ve toplumsallıkları hedef alan pek çok söylem ve uygulamalarla iç içe geçerek baskının ve ahlakçı politikaların daha da belirginleşmesine, cinsellik ve beden politikalarının öne çıkmaya başlamasına neden olduğu vurgusu önemlidir (Sayılan,2015, s.33-34).

Feminist politikanın yeşerdiği alanlar ele alınacak olduğunda, feminist siyaset sayesinde sorulmaya cesaret edilemeyen birçok sorudan harekete edilerek bunların gündeme gelip politikleşmiş olduğu bir aşamaya gelindiği görülse de asıl sorunun feminist politikada temsil sorunu olduğu üzerinde durmak gerekmektedir. Bunun yanıtının verilmesinin güçlüğü ise varsayılan “kadınlar” kategorisinin kendi içinde çoğul olmasından kaynaklanmaktadır. Bu çoğulluk bir anlamda feminist siyasetin hedefine ilişkin anlamlı bir ihtilafa neden olmaktadır. Feminist siyasetin içindeki çoğulluğa dönük bir değerlendirme yapılacak olduğunda ise “kadınlar” kategorisinin kendi içinde bölünmüş olmasına bağlı olarak milliyet ve sömürge durumu, sınıf, ırk, etniklik, din, göçmenlik, cinsel yönelim, yaş, bedensel durum, medeni durum gibi eksenlerin var olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda feminist hareketi ve siyaseti çoğul yapan diğer unsur ise kadın hareketinin farklı siyasi ve ideolojik söylemlerle eklemlenmesi olarak tarif edilmektedir. Bu noktadan hareketle feminist hareket içerisinde liberal, liberter, anarşist, Marksist, muhafazakar, milliyetçi, İslami, dindar, radikal ve queer vb. farklı tarz ve biçimlerden bahsetmek olası görülmektedir. Söz konusu oluşumlar doğrultusunda kadının özne olarak varoluşunun ne derece mümkün olabileceği ve kadınlar derken hangi kadınların kastedildiği tartışmanın merkezinde yer almaktadır. Bir başka eğilim olan kimlik politikaları konusunda bu politikalar arasındaki geçişler, melezlenmeler ve koalisyon politikalarının belirleyiciliği ve önem taşımaktadır. Bir karşılaştırma yapılacak olduğunda, kadın politikası kavrayışının “ataerkillik” kavramına eğilim gösterdiğini, kadınlar arası fark ve koalisyon politikalarını savunanların da, LGBT hareketi gibi, “toplumsal cinsiyet” kavramı etrafında ortaklaştıklarını dile getirilebilir. Bu iki farklı siyaset arasındaki sınırlar çok belirgin olmamakla birlikte radikal demokrasi fikrinin oluşumu açısından bir zenginlik

teşkil etmektedir (Özkazanç,2015, s.60-62).

Bağımsız radikal feminizmin, Türkiye’de 1968-1995 arasına denk gelen eşcinsel kurtuluş hareketinin yükselişine rastlayan dönem üzerinden tanımladığı (Sancar,2013,s.68) heteroseksüelliğin sorgulanmasının esas alındığı dönem (Savran, 2018,s.131-132) olduğu görülmektedir .Heteroseksüelliğin etraflıca sorgulanmasının ardında aslında bir azınlık grubu olarak sabitlenmiş, tıbbileştirilmiş ve psikiyatrik olarak tanımlanmış olan eşcinsel kimliğinin “kaynaklarının” araştırmasına göndermede bulunma ve soruyu tersine çevirme girişimi yer almaktadır. Heteroseksüelliğin neden norm olduğu ve bir azınlık grubu olarak eşcinselliğin kurulması eleştirinin esas noktasını oluşturmaktadır.1980’lerin ikinci yarısına gelindiğinde bu sorgulama mekanizmasının da işlevsizleştiği ve heteroseksüel patriarkal düzenin sorgulanmasının yerine mevcut düzen içerisinde var olma girişim ve ayakta kalma uğruna başkalarına tanınan haklardan yararlanma taleplerinin görünür olmaya başladığı görülmektedir (Savran, 2018, s.131). Bunun yanında eşcinselliğin doğal/biyolojik/genlerle ilgili bir yönelim olduğu inancı daha da kuvvetlenmeye başlaması da bir başka gelişme olarak kabul edilebilir. Böylesine bir algının yerleşmesi ile birlikte eşcinselliğin heteroseksüel patriyarkal düzeni zorlayıcı bir unsur olma vasfının da ortadan kalkmasına neden olmuştur (Savran,2018, s.132).

Günümüzde böyle bir düşünce biçimi kendini LGBTT hareketi içerisinde göstermektedir. Buna göre gey, lezbiyen, biseksüel, travesti, transseksüel olarak sıralanan bir dizi kimlikten birisi olma durumu ile heteroseksüelliğin norm olarak kurulması sorgulanmamaktadır. Heteroskesüelliğin bu kimliklerle aynı düzleme oturması tüm kimliklerin farklı ama aynı derecede masum kimlikler olarak sabitlemek anlamına gelip gelmediği, bir çeşit çokkültürlülük anlayışının içine hapsolme tehlikesi taşıyıp taşımadığı sorgulanmaktadır. Tüm bunlar doğru kabul edildiğinde patriyarka ile heteroseksizm ve toplumsal cinsiyet ile cinsellik arasındaki sınır belirsizleşmiş olacaktır (Savran,2018, s.132).

Amargi -İstanbul Tartışmaları 2011’de Elçik’in yer verdiği üzere heteroseksüelliğin norm sorgulanmamasında ve patriyarka ve heteroseksizm arasındaki sınırın belirsizleşmesi sorununun arka planında feminizmin, bir eyleyen olarak, öznesinin ne olduğu tartışmasının yer aldığını görmek gerekmektedir. Postmodernizmin yükselişi ile birlikte özne merkezli olmayan epistemolojiler, politik haklara yönelim, öznenin yayılarak çoğalması sorunu olarak da tanımlanabilen bir meselededir. Kadın ile sınıf olarak kadınlar arası farkı silikleştirmesi sonucundan hareketle nasıl yeniden bu sınırın çizileceği sorusunu cevaplanması kaçınılmazdır. Burada teorik cevap aramak yerine öznenin ancak feminizm içinde, feminizmin de ancak özne ile şekilleneceği bir süreci tanımlamak gerekmektedir. Bu değerlendirmeden yola çıkarak feminizmin öznesinin feministleşmiş kadınlar olduğu koşulu öne sürmek yerinde olacaktır (Savran, 2011, s.297). Bunun devamında gelen ikinci önermede feminizmin hedefinin kadınların özgürlük ve eşitlik mücadelesini sürdürerek var olan haliyle kadınlığı ortadan kaldırma çabasını, üçüncüde ise feminizmin bütüncül bir iktidar ilişkisine girerek varlığını sürdürebileceği üzerine olduğu ile desteklemek gerekmektedir (Savran, 2011, s.298). Bu hatırlatma farklı ezilmişlikleri gündeme getirme, farklı kadınlıklara (örn, LGBTİQ hareketindeki kadınlar) ilişkin deneyimleri sınırlı bir perspektiften bakarak yorumlamamak adınadır.

Türkiye özelinde toplumsal cinsiyeti ele alan politikalar üzerinden bakılacak olduğunda, LGBTİQ hareketinin anlaşılabilirliğini kolaylaştırması amacıyla, heteroseksizmin baskınlığı göz ardı edilmeden homofobinin eşcinsel hareketi açısından ne derece etkili ve yönlendirici bir role sahip olduğunu vurgulamak önemlidir. Bununla birlikte meselenin sadece homofobi üzerinden şekillenmesi de açıklanmamış noktaların olduğu gibi varlığını sürdürmesine neden olmaktadır.

Herek (2006) LBTT bireylere karşı gerçeleştirilen tüm olumsuz tutum ve davranışların “homofobi” başlığı altında toplanmasının, lezbiyen ve geylere yönelik geliştirilen önyargının aşırı şekilde psikolojikleştirilmesine neden olmaktadır (Herek ,2006’dan aktaran Göregenli,2009,s.9).Buna göre kavram zaman zaman kültürel bir ideolojiyi tanımlamak amacıyla kullanılmış olsa da genellikle bireysel düzeyde ortaya çıkan bir hatayı önceleyen bir fenomen olarak kabul görme eğilim taşıdığı için sosyal-yapısal problemleri değerlendirme eğilimine uzak düşmektedir (Göregenli,2009,s.9).

Sosyal bilimler ve özel olarak da sosyal psikoloji alanında yapılan çalışmalar açısından konuya bakılacak olduğunda damgalama etkinliğinin şekillendirici bir unsur olduğu gerçeği de göze çarpmaktadır. Toplumların gruplar arası ilişkilerde, farklılıklar ve benzerliklere yönelik algılama şekillerini önceleyerek değişmez özelliklerine bağlı olarak insanları birbirinden ayırmaya çalışan, sınırları daha da güçlendirip farklılıkları ön plana çıkaran bu yaklaşım ve yarattığı yaşama biçiminin bugünkü toplumsal yapıda düşündürücü bir konumda yerini aldığını görmek mümkündür. Söz konusu yaşama şekline bağlı olarak da gitgide artan ayrımcılığın ve kolektif alanda kendini göstermesi muhtemel şiddet pratiklerinin ortaya çıkışı da görece daha olası bir hal almaktadır. Burada unutulmaması gereken nokta ayrımcılık boyutuna taşınan bu pratiklerin toplumsal hayatı farklı özelliklere bağlı kılarak hiyerarşik bir duruma taşınmasıdır. Kişinin kendi kimliğini ve ya ait olduğu grup kimliğini oluştururken kendi özüne ilişkin değişmez inanış biçimleri üzerinden aynı tür ayrımcılıkları yeniden üretmesi, karşısındakinden giderek uzaklaşması ve sadece gücün belirleyiciliğinin ön planda olduğu tehlikeli bir konumu ortaya çıkarır.Burada eksik olan ve sıkça sözü edilmesi gereken şey söz birliği yani “yasa”nın varlığı meselesidir.Bu noktada yasanın belirli gruplara göre daha az suç oluşturması ya da oluşturmaması gibi tartışmalı durumlar da es geçilmemesi gereken noktalar olarak görülmektedir.Kapsayıcılığı açısından temel hak ve özgürlüklere vurgu yapıyor olmasına bağlı olarak homofobik ayrımcılığa dair mağduriyetlerde ve politik hak mücadelesinde heteroseksüelleri de kapsayan bir sorun olduğunun altını çizmek bu nedenle önceliklidir(Göregenli,2009,s.9-10).

Homofobinin patolojik bir mesele gibi algılanıp nasıl ideolojik bir boyut kazandığına dair tartışmalarda anlaşılması gereken heteroseksüel yaşayış şeklerinden farklı cinsel pratikleri ve yönelimleri olan kişilerin bir şekilde erkekliğin yani insanlığın korunması misyonunu üstlenen bir konuma yerleşmiş olması sorunudur. Foucault'nun da (1980) *Cinselliğin Tarihi*'nde ele aldığı üzere, homofobinin bir karşı kavram biçiminde patolojinin konusuna dönüşüp homofobik ve farklı cinsel yönelimlileri kapsayan küçük grupların kendi arasındaki mücadeleye indirgenmesi durumuna eğilmek gerekmektedir (Foucault,1980'den aktaran Göregenli,2019, s.10). Herdt ve van der Meer'in (2003), belirlemiş olduğu gibi söz konusu yaklaşımdaki duruma yenik düşmemek için feminist düşünce içerisinde durumun kültürel, sosyal ve politik yanlarına vurgu yapmak amaçlı heteroseksizm kavramının yerini "heteronormativite"ye bırakması önemli bir ayrıntıdır (Herdt ve van der Meer,2003'ten aktaran Göregenli,2009, s.10).

Empirik çalışmaların çoğu incelendiğinde elde edilen sonuçların ön yargı ve negatif stereotiplerin dışlanan gruplara karşı farklı biçim ve içerikle desteklenerek şiddetle hayata geçirilmesi sorununun geleneksel değerlerle de beslenerek yeni tür "muhafazakarlık" yaratması gerçeğini gözler önüne serdiği görülmektedir. Bu durum "(...) maço-bireycilikle yoğrulan 'modern' yaşama ideolojilerinin oluşturduğu yeni bir tür faşizm" olarak kabul edilebilecek "sembolik faşizm"e giden yolu tarif etmektedir. Sadece sağ ideoloji ile sınırlanamayacak olan bu anlayışa göre bazı grupların diğerlerine göre doğal olarak üstün olduğunu benimseyen, sosyal üstünlük yönelimini önceleyen inançlar sembolik faşizmin temelini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda hayatlarımıza etki eden yanıyla ayrımcılığın ve şiddetin gelişmiş yaşam şekilleri içerisinde politik olarak mahkum edilmelerine karşın "normalleştirilmiş" yeni şekilleri ile karşılaşmak mümkündür (Göregenli,2009, s.11).

Ayrımcılık ideolojisi olarak tanımlanan homofobinin gizil yanlarını görünür kılmak amacıyla birtakım çalışmaların ve elde edilen bulguların çapıcı sonuçlar taşımaktadır. Buna göre (Göregenli,2009, s.12-14);

- Theodore ve Basow (2000), heteroseksüel erkeksilik ve homofobi arasındaki ilişkilere dair yaptıkları çalışmada heteroseksüel erkeksiliğin feminenlik etiketlemesi korkusu ile bağlantılı geliştiğine ve erkeklerin heteroseksüel kimliklerini daha anlaşılır kılmak adına erkeksi yanlarını mümkün olduğunca görünür bir biçimde dışa vurma eğilimi gösterdikleri sonucuna ulaşıldığını belirtmektedir. Homofobiye ilişkin tespitlerinde kolaylaştırıcı bir etki yaratan benlik saygısı değişkeni kullanarak da yüksek homofobi eğiliminin düşük benlik saygısı ile paralel geliştiği bulgusu elde edilmiştir. Kişi kendi ile ne derece yoğun bir çelişki yaşarsa eşcinselliğin tehlikeli olduğunu düşünme, korku, düşmanlık ve tehdit olarak algılama da o ölçüde gerçekleşmektedir yorumunu getirmişlerdir (Theodore ve Basow, 2000'den aktaran Göregenli, 2009, s.12).

-van der Meer'in (2003) geylere karşı şiddet uygulayan 30 kişi ile yaptığı çalışmada (Hollanda) farklı etnik kökenden gelen gençlerin genel bir psikolojik arka plan ve kültürel ontolojiyi paylaştıklarını gözlemlenmiştir. Psikolojik arka alanlarının çoğunlukla düşük düzeyde bir bireyselleşme, bağımsız olmayan, benlik algısının aşırı yüksek, aşırı düşük ya da her iki durumu da barındırdığı bir profil çiziyor olmasının homofobi ve şiddete yönelimi körüklediği sonucuna ulaşılmıştır (van der Meer ,2003'ten aktaran Göregenli, 2009,s.12).

-Burn (2000)'ün Üniversiteli gençlerle bir takım homofobik kelimelerin ("ibne", "yumuşak" gibi) kullanımına ilişkin yaptığı çalışmada erkeklerin kadınlara oranla geylere dair önyargı ve davranışlar açısından belirgin bir şekilde öne çıktıkları, herhangi biri için bile bu kelimeleri rahatça kullanabildikleri ve şiddete eğilimi görünür kıldığı saptanmıştır. Bu noktada erkeklik ideolojisinin daha çok dilde kurulup pekiştirildiği yargısına da

ulaşılmış olmaktadır. Kurumsallaşmış hofobiye dikkat yöneltmesi ve aktivist politikalar yürütülerek bu soruna çözüm aranması gerektiği ileri sürülmüştür (Burn,2000'den aktaran Göregenli, 2009, s.13).

-Speer ve Potter (2000) heteroseksizm ve önyargılı söylemde insanların sahip olduğu tutumların atıflar yoluyla anlaşılmasının zorluğundan bahsederken gerçek iletişimin incelenmesi dahilinde söylemin önyargı etiketlemesine bağlı olarak kurumunun gerçekleşeceği ve buna bağlı olarak gündelik hayat içerisinde görece sabit söylemsel pratiklerde sadece ideolojik bir olgu olarak önyargı temelli söylemsel pratiklerin varlığının kendini göstereceğini kast etmektedirler (Speer ve Potter, 2000'den aktaran Göregenli, 2009,s.13).

-Jackson ve Cram'ın (2003) 16-18 yaş arası genç kızlarla tartışma grupları yöntemi uygulayarak yaptıkları çalışmalarda zorunlu heteroseksüelliğin ve erkeksiliğin yüceltilmesine bağlı cinsiyet kültürünün yalnız erkekler arasında tanımlanmayıp kadınlar arasında da özellikle gençlik döneminde yeniden üretildiğine dair bilgiler mevcuttur (Jackson ve Cram, 2003'ten aktaran Göregenli,2009, s.13).

-Herek (1986) kuşkusuz başında da belirtildiği üzere homofobi konusunda belirgin bir kavramsal çevrenin oluşturulmasında önemli bir yere sahip biri olarak heteroseksüel erkeklerin heteroseksüel kadınlara oranla daha olumsuz tepkiler verdiğinin altını çizmektedir. Belirli kültürel örüntülere uymayı zorunlu kılan sosyal standartlar ve akranların baskıları ile heteroseksüel erkekler, psikolojik düzeyde işleyen içselleştirme ve erkeklik rolünü doğru bir şekilde uygulamaya dönük anksiyete gerçeği ile çoğunlukla yüz yüzedirler. Heteroseksüel erkeler gey erkelere saldırıda bulunarak homofobik tutumlara yönelmelerine neden olan anksiyeteden ve sosyal standartlara uymadan kaçınmak adına erkekliklerini yeniden üretme yoluna gitmektedirler. Herek (1986) sosyal etkileşimler

aracılığıyla kurulan kimlik-benlik ve kimlik- duygu üzerinden homofobiye dair tespitlerinde üç açıdan heteroseksüellikle ilişkili bulmuştur. Bunlardan ilki, heteroseksüel maskülenliğe dair iç çatışmaların meydana getirdiği endişeyi engellemek amaçlı savunucu-anlamalı bir işleve bürünüyor olmasıdır. İkincisi, homofobinin sosyal olarak, heteroseksüel bir erkeğin gey bir erkeğe karşı başkalarının onayını almak ve öz-saygısını yükseltmek için önyargılı ifadeler kullanmasında olduğu gibi, anlamlı bir işleve sahip olmasıdır. Üçüncü olarak, heteroseksüel erkeğin kendi benliğine ve kimlik tanımlamasına zemin oluşturan daha geniş ve kapsamlı bir toplumsal ideolojinin parçası olarak homofobik ifadeye yönelmesi ve buna uygun davranışlar sergilemesidir. Buradan bakılacak olduğunda homofobinin kökünün kazanması adına uzun soluklu bir mücadelenin yürütülmesi şarttır (Herek ,1986'dan aktaran Göregenli, 2009, s.13-14).

Homofobik söylemin pekiştirilmesine yönelik tartışmaların feminizm ayağında heteroseksizm kavramının sıklıkla sözü edilen bir kavram olduğu gerçeğine, bahsedildiği noktaya geri dönüldüğü zaman onun patriyarka ile olan kesişim alanlarını biraz açmak sorunun anlaşılabilirliği adına bir adım atmak anlamı taşıyacaktır. Buradan hareketle erkeklik, eşcinsel kadınlar ve heteroseksist patriyarkal üçgeninde meseleyi değerlendirirken lezbiyen kimlikleri öne çıkarılmakta ve onları hem kadın olarak patriyarkanın baskısı altında olmalarından hem de kadınları seven kadınlar olarak heteroseksist baskıdan dolayı düzenin ezilenleri olarak tanımlandığı görülmektedir. Erkeklerin homofobik yaklaşımı yüzünü öncelikle erkek eşcinsellere, kadın travestilere ve trans kadınlara yönelik olarak göstermektedir. En önemli gerekçe ise erkekliği sarsıcı pratikler olarak görmeleridir. Bu gerekçe erkekler açısından son derece önemlidir. Lezbiyen ve biseksüel kadınların görünmezliğini de bu anlayış üzerinden okumak gerekmektedir. Tarihsel süreç için değerlendirilecek olduğunda erkek eşcinseller ve trans kadınlara oranla daha az kovuşturulmaları ve daha az araştırılmış olmaları gerçeği söz konusudur. Her ne kadar erkekleri reddeden bir anlayışa sahip olursa da lezbiyenlerin erkekliği zorlayıcı yanlarının olmaması onları daha az tehdit edici olan konumuna taşımaktadır (Savran,2009, s.153).

Erkek egemen sistemin kendine en çok benzeyenden yola çıkarak ayrıştırıcı bir tutum izleyen homofobik pratikleri uygulamaya koymasında kuşkusuz erkek eşcinsel hareketi seçmesi tesadüf değildir. Bu noktada erkek eşcinsel kültürünün varlığını daha görünür kılmak amaçlı bir iddia da yer almaktadır. Erkek eşcinselliği toplumun geneline alışmışın dışında bilindik olmayan bir bağlılık hali ortaya çıkarmaktadır. Erkek eşcinseller bu bağlantı noktaları üzerinden bir yandan ona direnirken bir yandan da onu dönüştürüp değiştirerek yeniden üretme yoluna gitmektedirler. Bunun sonucunda tartışmaya açık da olsa erkek eşcinsellere dair özgün bir yapı sergileyen, dışlanmış ve baskı altında olan bireylerin kendini tanımlayabileceği ve hatta bunun toplum tarafından onay alıp kabul gördüğü bir alt kültürün kendisine erişmek mümkündür. Mevcut çalışmalarında homofobiden uzak, stereotipleştirmeden sakınarak erkek eşcinselliği üzerine eğilmek gerekmektedir ve eşcinsellik kültürü üzerine yapılan çalışmaların aynı hassasiyetle ilerlemesi gerekmektedir. Aksi bir durumda ister istemez gey ve lezbiyen toplulukların çoğunda erkek kimlik muamelesini öncelemeleri gibi bir refleks ortaya çıkarmaktadır. Eşcinsel erkeklerin büyük bir kısmının ise eşcinsel kültüre karşı çıkıyor olmaları bir diğer olası sonuçtur (Halperin,2010, s.61).

Homofobiye ilişkin tartışmalar farklı tespitler üzerinden farklı açılardan ilerlemekle birlikte arka planda bir yanıyla da erkeklik meselesinde düğümlendiği ve bu meselenin biraz daha açılması gerektiğine işaret eder niteliktedir. Bu meseleden söz açılmışken erkekliğin bir tane olmadığı ve birden fazla erkeklik biçiminin var olduğuna ilişkin açıklamaların bu konuda aydınlatıcı bir zemin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca toplumsal cinsiyet ilişkilerinin açığa çıkarılması da meselenin aydınlatılması açısından önemlidir (Connell,2019, s.149). Bu anlamda Batılı toplumsal cinsiyet düzeni içerisinde erkekliğe ilişkin kalıpların inşa edilmesinde yer alan pratik ve ilişkilere değinmek gerekmektedir(Connell,2019,s.150).

Bunlardan ilki *hegemonyadır*. Hegemonya ile kültürel ideal ve kurumsal iktidar arasındaki mütakabiliyet sonucunda, bireysel olmasa bile ortaklaşa, tesis edilmesini olası kılmaktadır. Bunun sonucu olarak iş dünyası, ordunun ve devletin üst kademeleri gibi pozisyonlarda feminist kadınlar ve muhalif erkeklerce henüz sarsılmamış, ikna edici bir *tüzel* erkeklik profilinden bahsetmek mümkün olabilmektedir. Hegemonya doğası gereği şiddetin dayanağı olduğu otorite üzerinde sözde şiddete başvurmadan hak iddia etmek şeklinde kendini gösterebilmektedir (Connell, 2019, s.151).

İkinci pratik ve ilişki biçimi *madunlaştırma*dır. Hegemonyanın toplum genelindeki kültürel bir tahakküm ile bağlantılı bir olgu olması ve ilgili sınırlar gözetilerek erkek grupları arasında toplumsal cinsiyet kaynaklı bazı egemenlik ve madunluk ilişkileri ortaya çıkabilmektedir. Çağdaş diye nitelenebilecek Avrupa/Amerika toplumlarında bu denge heteroseksüel erkeklerin tahakkümü ve eşcinsel erkeklerin madunlaştırılması üzerine kurulmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken şeyin eşcinselliğin ya da eşcinsel kimliğin kültürel anlamda damgalanmaktan fazlasını içeriyor olması gerçeğidir. Eşcinsel erkeklerle heteroseksüel erkekler arasındaki bağımlılığını sağlayan etmenin maddi birtakım pratikler olduğu görülmektedir. Öne çıkan pratikler arasında siyasi ve kültürel dışlama, kültürel taciz, yasal şiddet, sokak şiddeti, ekonomik ayrımcılık ve kişisel boykotlar yer almaktadır (Connell, 2019, s.152). Baskının eşcinsel erkekleri erkekler arasında yer alan toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin en altına yerleştirdiği görülmektedir. Ataerkil ideolojide eşcinselliğin hegemonik erkeklikten simgesel olarak dışlanan her şeyi kendi içinde barındırmaktadır. Dışlanan erkeklik tipinin sadece eşcinsel erkeklik tipi olmadığı, heteroseksüel erkekler ve oğlanların da meşruiyet alanlarının dışına atılabildikleri göze çarpan bir diğer noktadır. Bu sürece damgasını vuran ve simgesel olarak erkeklikle kadınsılığın bulanıklaştırıldığı sözcükler “pısırik”, “muhallebi çocuğu”, “ahmak”, “beceriksiz”, “hanım evladı”, “tabansız”, “dönek”, “ödlek”, “çitkırıldım”, “bamyı”, “sümsük”, “salon erkeği”, “ılık”, “mıymıntı”, “orospu çocuğu”, “süt oğlanı”, “ana kuzusu”, “dört göz”, “mülayim”, “ebleh”, “korkak” vb. dir (Connell, 2019, s.153).

Üçüncüsü *suç ortaklığı*dır. Hegemonik kalıpları her yönüyle ve katı bir şekilde uygulayan erkek sayısının az olmasına karşın çoğunluğunun hegemonyadan kazanç sağlamaya çalıştığı bir gerçektir. Ancak çok sayıda erkek bu ilişkiyi sürdürmekle birlikte hegemonik erkeklığe katkıda bulunmuyorsa bu erkeklerin özel durumlarının kuramlaştırılması gerekmektedir. Bu da erkek grupları arasında daha farklı bir ilişki biçimi olan -hegemonik tasarıyla suç ortaklığı ilişkisinin-varlığını kabul etmekle mümkün görülmektedir. Buradan hareketle denilebilir ki “(...) ataerkinin en ön saflarında mücadele etmenin (...) riskinden sıyrılarak ataerkil kazançtan pay sahibi olacak şekilde inşa edilmiş erkeklikler bu anlamda suç ortağı erkekliklerdir “ (Connell, 2019,s.154).

Dördüncüsü *marjinalleştirme*dir.Bu terim tanımlama açısından çok ideal bir terim olarak görülmesi de egemen ve madun sınıfların ya da etnik grupların erkeklikleri arasındaki ilişkiye atıfta bulunmak için tercih edilmiştir. Marjinalleşmenin her zaman hegemonik erkeklığın *yetkilendirilmesiyle* bağlantılı olduğu belirtilmektedir. Marjinalleştirme ile yetkilendirme arasındaki ilişkinin madunlaştırılmış erkeklikler arasında olması da söz konusudur (Connell, 2019, s.156). Bu saptamadan hareketle ‘hegemonik erkeklik’ ve ‘marjinal erkeklik’ aslında değişmez kişilik tiplerine işaret etmemekte, ilişkilerin değişen yapısı içerisinde ortaya çıkan özgül durumları kapsayan üretilmiş pratik düzenlenişleri gösterdiklerine işaret edilmektedir (Connell, 2019, s.157).

Modern erkekliklerin inşa edilmiş biçimlerini anlamada toplumsal cinsiyet düzeninin barındırdığı ve çok da kolay olmayan kriz eğilimlerinin belirgin bir kanıtı olarak bu eğilimi haritalandırmak gerekmektedir. Toplumsal ilişkilere ilişkin üç temel yapının belirlediği çerçeveyi kullanmak bu anlamda bir adım atmak açısından kayda değerdir. Bu üç temel yapı iktidar ilişkileri, üretim ilişkileri ve kateksis ilişkileri olarak sıralanmaktadır (Connell, 2019, s.162).

İktidar ilişkileri'nin kriz eğilimlerinin gözle görülür kanıtlarını, yani “ataerkil iktidarının meşruiyetinin tarihsel olarak çöküşü ile kadınların özgürleşmesi için dünya genelinde başlatılan hareketi”, sergilediği belirtilmektedir (Connell, 2019, s.162).

Üretim ilişkileri büyük değişikliklerin ortaya çıktığı bir alana karşılık gelmektedir. En bilinen örneğini zengin ülkelerde evli kadın istihdamında dünya savaşları sonrası büyük artış kaydedilmesi ve yoksul ülkelerdeki kadın işgücünün para ekonomisine eskiye oranla daha çok katkıda bulunmuş olması oluşturmaktadır (Connell, 2019, s.163).

Kateksis ilişkileri ile lezbiyen ve gey cinselliği heteroseksüel düzen içerisinde istikrarlı kamusal alternatif haline gelmesi sonucu belirgin bir biçimde değişmiştir. Söz konusu değişim hem heteroseksüel hem eşcinsel pratiğe tesir eden kadınların bedeni üzerinde denetim ve cinselliklerinden haz alma talepleriyle desteklenmeleri ile gerçekleşmiştir (Connell,2019, s.163).

Türkiye’de toplumsal cinsiyetçilik ve ataerkillik gibi sorunların 1980’lerin ikinci yarısından itibaren feminist kadınlar tarafından dile getirilmeye başlanmış olması ve devamında ,her ne kadar kırılğan bir değişim süreci yaşanmış olsa da, LGBTT haklarının konuşulmaya başlaması, 1990’lı yıllardan itibaren daha da somutlaşarak görünür olması önemli gelişmeler olarak gösterilebilir (Partog,2012,s.169).Bu süreç 2000’li yıllarda LGBTT hareketinin kendi başına örgütlenerek ayakları üzerinde durmasına zemin hazırlaması açısından belirleyici bir etkiye sahiptir (Partog,2012,s.174).

LGBTT hareketinin queer ile karşılaşmasında bu süreç “kimlik mi, queer mi?” tartışmalarına indirgenerek harekette açılıp kapanma yaşanmasına neden olunması ile devam etmiştir. Kendini yeni yeni kurgulayan ve görünürlük kazananlar kimlikler, kimlik eleştirisinin radikal bir biçimde seyrettiği queer eleştiri ile karşılaşmış ve bunun sonucunda tutucu olarak tabir edilebilecek konumlanmalara kayma kaçınılmaz olmuştur (Partog, 2012, s.175).

Kimliksel anlamda yaşanan bu tedirginlik ve kimliğin kurgu olduğuna dair meydan okuyucu tez karşındaki tökezleme queer kimliklerin inşa edildiğine ilişkin açılımının tam karşısında yer almaya neden olmuştur (Partog, 2012, s.176). Tedirginliğin tesir alanını güçlendiren bir söylem olarak ilgili diyalogların dolaşım içerisinde olduğunu görmek bugün de mümkündür.

Türkiye’de” LGBTT hareketi bugün Batı’daki harekete benzer biçimiyle pratik ve teorik sorunları paylaşmakla birlikte, bu sorunların çözümü söz konusu olduğunda (...) bu hareket kimlik merkezli ana akım LGBTT yanında hizalandığı görülmektedir”. Burada LGBTT hareketin queer yoldaşlığa doğru bir savrulma yaşamış olmasının nedeni kendi praksisinden öte Türkiye’deki LGBTT hareketinin, ağırlıklı olarak retorik, muhalif kimliğe bağlı şekillendiği görülmektedir (Partog, 2012, s.177). LGBTT mücadelesinde queer yoldaşlığa inanmışlık yer almakla birlikte , bu inanmışlıktan yola çıkarak kimliğin yapı bozumuna dair nereden işe başlanacağına çok da sorgulanmadığı görülmektedir (Partog,2012,s.178).

LGBTT hareketine ilişkin iki temel saptama bulunmaktadır. Bunlardan birincisi bu hareketin kimlik mücadelesini daha genel bir sınıf ve demokrasi çerçevesine taşıyabilmesini kolaylaştıracak açık bir siyaseti nasıl izleyeceğini tam kestirememek iken, ikincisi de hali hazırda liberal hak temelli mücadele yürütölmekteyken kendi içindeki ve

ortaya çıkması muhtemel farklılıklara nasıl ve ne şekilde alan açabileceği sorusunun cevaplanmasıdır (Partog, 2012, s.178).

Mevcut karmaşanın üstesinden gelebilmek için cinsel kimlikler ve ekonomik eşitsizlikler üzerinde daha fazla durulması gerekmektedir. Queer teori bağlamında cinsel kimlik inşasının sorgulanması cinsel çeşitlilik tartışmalarını beraberinde tartışılabilir bir düzleme taşımakta, sosyal ve ekonomik eşitsizlikler bu tartışmanın içerisinde yer almamaktadır. Sosyoekonomik düzeydeki eşitsizlikler hem heteroseksüel hem de LGBTT birey ve toplulukları kısıtlamaya almışken bu sorunun daha da çetrefilleşmesine neden olabilmektedir. Bu anlamda sadece kimlik olmamakla birlikte somut sosyal ve ekonomik eşitsizlikler de öncelenerek çözüme ulaştırılmasına yönelik girişimin uzun soluklu olduğu söylenmektedir (Partog,2012, s.181).

Konuya ilişkin bu saptama ve tahliller doğrultusunda günümüzde özellikle 2013'teki toplumsal hareketlerin devamında yaşanan düşüş ve neoliberal politikalara bağlı kırımlarla ilişkili olarak sosyo-ekonomik düzlemdeki eşitsizliklerin daha da derinleştiği görülmekte ve LGBTİQ kimliklerin var oluş mücadelesi açısından aciliyet arz etmekte olduğu bilinmektedir. Bu noktada hareket içerisinde yer alan gruplar ve bireyler açısından geçmişten gelen tedirginliğin nasıl dolaşıma girdiği, Bourdieu'cu bir dille ifade edilecek olursa tahakkümün bedenleşmesinin nasıl gerçekleştiği, farklı bedenlerde nasıl tezahür ettiğini anlamak açısından beden, iktidar ve özne konularına kısaca yer vermek gerekmektedir.

2.1.TOPLUMSAL CİNSİYET MESELESİ AÇISINDAN LGBTİQ TARTIŞMASININ DAYANAK NOKTALARI: İKTİDAR, BEDEN VE ÖZNE

LGBTİQ hareket içerisinde yer alan her bir kimliksel oluşumun deneyimlerine değinirken özel, mahrem ve yasak olanın nasıl şekillendiği, kendine özgü dinamiklerinin neler olduğu ve bütün bunların bir kesişim alanı olarak tabir edilen bedende tanınma ve şeyleşme etkisinden çıkışın nasıl ve ne şekilde gerçekleştiği, gerçekleşmesine imkan veren koşulların neler olduğu, queer oluşumlardan farklı olarak ve onunla yan yana gelebilecek politik çerçeveyi ne şekilde kurguladığı, sorguladığı cevaplanması gereken sorular olarak karşımızda durmaktadır. Bu sorulardan hareketle farklı cinsiyetler ve yönelimler açısından bedenin nasıl bir tahakküm aracına dönüştürüldüğü, toplumsal cinsiyet bağlamında beden ve iktidar, özne tartışmaları ve tahakkümün kuruluşu önem arz etmektedir.

Özne sorununda öznenin nesneleştirilmesinin ele alınarak bir iktidar tanımlamasına gidilmesinin onu çeşitli boyutları ile incelemek ile mümkündür (Foucault,2014, s.58).İktidar kategorisine ne kadar ihtiyaç duyulduğunu sorgulayarak bir kavramsallaştırmaya gitmenin zorunluluğuna dikkat çekerek bunun aynı zamanda eleştirel düşüncüyü -sürekli bir denetlemeyi- içerdiğini belirtmektedir. Buradan hareketle denetlenmesi gereken ilk şey kavramsal ihtiyaçlar olarak adlandırılan şeyin kendisi, ikinci de hangi tür gerçeklik ile ilgilenildiğidir (Foucault, 2014, s.59). Konuya daha açıklık getirmek açısından iktidarın teorik olarak deneyimlerin de bir parçası olduğu, iktidar ilişkileri ekonomisinin gerekli olduğu ve bilinenden farklı olarak spesifik rasyonalitelerin analizinin öncelikli olduğuna vurgu yapmak gerekmektedir (Foucault, 2014, s.59-61). İktidar ilişkileri açısından direniş biçimleri ve iktidar ilişkilerini ayrıştırmaya yönelik girişimlerin araştırılması gerektiğinden ilerleme ihtiyacı duymaktadır. Direniş biçimlerini sadece otorite karşıtı hareketler olarak sınırlamadan daha geniş biçimde ele almak gerektiğine önem vermektedir. Bu nedenle bunların sınır aşırı mücadeleler olduğu, mücadelelerinin amacının olduğu şekli ile iktidar etkileri olduğu, doğrudan mücadeleler

olduğu, bireyin konumunu zorlayan mücadeleler olduğu, bilgi, beceri ve kalifikasyona bağlı iktidar etkilerine karşı yürütölen muhalefet ve mücadeleler olduğu, devam etmekte olan bu mücadelelerin “biz kimiz?” sorusu etrafında durduğu gibi bir dizi özellikle açıklamaya gitmektedir (Foucault, 2014, s.61-63).

Mücadelenin esas amacını “bir şekilde bir iktidar kurumu, grubu, elit kesime ya da sınıfa saldırmaktan çok, bir teknik, bir iktidar biçimine saldırmak” oluşturmaktadır. Bu tarz bir iktidar biçimi bireyi kategorize etmekte, bireyselliği üzerinden belirlemekte, kimliğine bağlamakta, hem kendisinin hem de başkalarının kendisinde tanınmasını istediği bir hakikat yasası dayatarak doğrudan gündelik hayata müdahale etmektedir. Bu bireylerin özneleşmesini sağlayan bir iktidar biçimidir. Bu açıdan bakıldığında özne iki farklı anlam yüklenmektedir. Biri “denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne” iken diğeri “vicdan ya da özbilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne” dir. Her iki şekilde de boyun eğdiren, tabi kıldıran bir iktidar ortaya çıkmaktadır. Mücadele konusuna geri dönülecek olduğunda ise tahakküm biçimlerine (etnik, toplumsal ve dinsel) karşı yürütölen mücadeleler, bireyleri ürettikleri ürünlerden ayıran sömürü şekillerine karşı yürütölen mücadeleler, bireyi kendisine bağlayan ve tabi kılan duruma karşı yürütölen mücadeleler olmak üzere üç çeşit mücadele biçiminden bahsedilebilmektedir. Bu mücadele biçimlerinin tarih boyunca bir arada ya da birbirinden ayrı şekilde cereyan ettiği süreçlerin yaşandığını söylemek mümkündür (Foucault, 2014, s.63).

Gerçek durumda bir iktidar ilişkisini ortaya koyan şey doğrudan ve aracısız bir biçimde başkaları üzerinde değil, başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunan bir eylem kipi” olması ile ilgilidir. Daha ayrıntılı bahsedilecek olursa bu “eylem üzerinde potansiyel ya da fiili eylem” olması, “gelecekteki ya da şu andaki eylemler üzerinde bir eylem” olması anlamı taşımaktadır. Söz gelimi şiddet beden üzerinde ya da şeyler üzerinde uygulanan eylemdir. Zorlayan, bükten, tahrir eden veya tüm imkanları engelleyen bir yanı mevcuttur. İktidar ilişkisinin bu çerçevede imkanı “ötekinin sonuna kadar bir eylem öznesi

olarak tanınması ve öyle kalması ile bir iktidar ilişkisine karşı, bütün bir karşılıklar, tepkiler, sonuçlar ve muhtemel buluşlar alanının açılabilmesi” ile mümkündür (Foucault, 2014, s.73).

İktidarın uygulanmasında başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunmak anlamı taşıdığına, söz konusu eylemlerin aslında insanların başka insanlar tarafından yönetilmesi ile karakterize edildiğinde, özgürlük unsurunun öne çıktığı görülmektedir. İktidar bu doğrultuda “özgür özneler üzerinde ve yalnızca onlar özgür oldukları sürece” uygulanacaktır. Buradan anlaşılması gereken çeşitli davranış biçimleri, tavır ve tepkiler ile donanmanın mümkün olduğu alanlarla yüz yüze bulunan bireysel ve kolektif öznelerdir. O nedenle iktidar ve özgürlük arasındaki ilişkinin çokça karmaşık bir etkileşim ağı ile oluştuğunu görmek mümkündür (Foucault, 2014, s.75).

Foucault’un incelemeleri doğrultusunda 1970’li yıllardan itibaren bedenin “işkencelerin ve cezaların kaydedilme yüzeyi” olarak incelemelerin merkezine alan bir iktidar kavramından aksi bir biçimde bedeni biçimlendirmeye, düzeltmeye ve yeniden şekil vermeye çalışan farklı bir iktidar kavramına geçişin değerlendirilmesine değinmek gerekmektedir. 18.y.y. sonuna kadar bedenin toplumsal anlamda kontrolü cezalandırma ve kapatma sağlamaktadır. 19.y.y. ile birlikte denetleme biçimi iş gücü üzerinden bedenin gözetlenmesi, devamında endüstriyel çalışmanın ussallaştığı ve verimliliğin yönetildiği görülmüştür (Revel, 2012, s.23-24). Foucault’nun gelişmelerden hareketle çözümlemesini iki temel dayanak noktası üzerinden şekillendirdiği görülmektedir. İktidar fiziği, anatomipolitik, toplumsal ortopedi olarak adlandıracağı, okuldan fabrikaya kadar her bireyi kedileri ile biçimlendiren stratejiler ve uygulamalar hakkındaki bir incelemeye denk düşmektedir. Diğeri ise, birincisinin aksine hayatın politik yönetimi olan *biyopolik*’e denk düşmektedir. Bu dönüşüme paralel olarak bireylerin bedenlerinin doğrultulması ve gözetlenmesinden sağlığın ve hijyenin gerçek yönetim programlarına bağlı kalarak “halkları” yönetme biçimine geçişin gerçekleştiği görülmektedir (Revel, 2012, s.24-25).

Foucault'da biyopolitikayı açıklamak için kullandığı yönetimden yönetimsellik bu noktada daha belirgin bir hal almaktadır. Yönetimden farklı olarak modern yönetimsellik topluma ilişkin siyasal problemi, bir alana ilişkin konuların bütünü, genel bir kategori olarak insan türünden ziyade “bireylerin yaşamının (biyopolitik) genel siyasal yönetimiyle oluşmuş nesneyi” ortaya kaymaktadır. Burada söz konusu olan sadece toplumun yönetiminden çok bireylerin kendi özgürlükleri içerisinde kendilerine ve birbirlerine karşı sahip oldukları stratejilerin denetlenmesini kapsamaktadır. Yönetim teknolojileri bu bağlamda eğitimin yönetilmesi, bireylerin dönüştürülmesi, ailevi ilişkilerin ve kurumların yönetilmesi ile de ilişkilidir. Bu nedenle Foucault “başkalarının üzerinde kullanılan egemenlik teknikleri ile kendilik teknikleri arasındaki karşılaşmaya yönetimsellik”³⁰ adını vermektedir (Revel, 2012, s. 129). Yönetimsellik herhangi bir iktidar ilişkisinden çok modern devletin oluşumunu besleyen yönetim tekniklerini tamamlama girişimidir (Foucault, 2015, s.292)

İktidar özne ilişkisine geri dönülecek olduğunda, iktidarın bir özneye etki ettiği sırada özne, iktidarın ediminden önce, iktidarın kendine etki etmesi için orada bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. Ancak iktidarın bir özne üretmesi halinde ise, iktidarın bu üretimi öznenin de var olmaya başlamasını sağlayan mekanizma olarak karşılık bulmaktadır (Butler,2012, s.283). Foucault'nun analizi doğrultusunda kadınları feminizm “öznesi” olarak temsil eden dil ve politikanın hukuki anlamda oluşumunda, belli bir temsiliyet politikasının söylemsel ürünü ve sonucu olduğunu görmek mümkündür (Butler,2016, s.44).

Bedenin toplumsal inşasına bakıldığında toplumsal dünyanın, bedeni

---

³⁰ Judith Revel, Foucault'nun kendilik teknolojilerine geniş bir biçimde yer verdiği metni referans olarak tanıma yer vermiştir (Bkz.”Les techniques de soi”, Technologies of the Self.A Seminar with M. Foucault, Massachusetts U.P.,1988, DE'de, vol.4, texte no:363.)

“cinsiyetlendirilmiş bir gerçeklik ve cinsiyetlendirici görüş ve bölünme esaslarının taşıyıcısı olarak” oluşturduğu görülmektedir. Algıya ilişkin bedenselleşmiş toplumsal program, dünya üzerindeki pek çok şeye başta bedene, onun sahip olduğu biyolojik gerçekliğe uygulanmaktadır. Söz gelimi erkeklerin kadınlar üzerindeki keyfi tahakküm ilişkisine bütünüyle yerleşmiş “mitsel bir dünya görüşünün esaslarına uygun olarak” biyolojik cinsler arasındaki farkı oluşturan bu programdır. Tahakküm ilişkisi ise “işbölümü aracılığıyla toplumsal düzenin gerçekliğine kazanmış” bir durumdadır. Daha açıklayıcı bir dille ifade etmek gerekirse tahakküm ilişkileri nesnel bölünmeler şeklinde nesnellikte, bu bölünmeler doğrultusunda düzenlenmiş olan ve nesnel bölünmelerin algılanmasını sağlayan bilişsel şemalar şeklinde öznellikte kazanmış haldedirler (Bourdieu, 2015,s.23)

Sembolik şiddet, hükmedilenin hükmedene (dolayısıyla da tahakküme) göstermekten uzak durmadığı bağlılık aracılığı ile kurulmaktadır; yani hem onu hem kendini düşünürken (ya da başka bir ihtimalle onunla olan ilişkisini düşünürken) elindeki araçlar onunla ortaklaşa sahip olduğu tanıma araçları olduğu zaman gerçekleşmektedir. Bir diğer deyişle kendini algılama ve anlamada ele aldığı şemalar da (yüksek/alçak, eril/dişil, beyaz/siyah,vb.) kendi toplumsal varlığının da ürünü sayılabilecek (bunun sonucunda da doğallaşmış olan) sınıflandırmaların somutlaşmalarının bir çıktısı olmaktadır (Bourdieu, 2015, s.51).

Tahakküm nedeni (cinsiyet, etnisite, kültür veya dil) ne şekilde ortaya çıkarsa çıksın, ne hükmedilen habitus'un tutkuları, ne bedene işlenmiş olan toplumsal ilişki ne de bedensel hukuk haline getirilmiş toplumsal hukuk, özgürleştirici bir bilinçle girişilen basit bir istemli çaba ile askıya alınabilecek türden değildir. Sembolik şiddeti etkili kılan etki ve şartların yatkinlik şeklinde bedenin en derin yerine kazanmış olması salt bilinç ya da istem araçları ile alt edilebileceği yanılgısına sürükleyebilmektedir. Bu durum özellikle akrabalık üzerine inşa edilmiş her tür ilişkide ortaya çıkabilmektedir. Burada görülen tam olarak, bedenin kalıcı eğilimlerinin, duyguların (evlat sevgisi, kardeş sevgisi, vb.) veya

yükümlülüklerin mantığına dayalı dışa vurulup yaşanması ve saygı ya da duygusal fedakarlık deneyiminde birbirine karıştırılmasıdır. Bir diğer önemli nokta da bunları üreten toplumsal koşulların ortadan kalkması halinde bile uzun süre varlıklarını sürdürebilir olmalarıdır (Bourdieu, 2015, s.55-56).

Tartışmasız bir biçimde “(...) beden toplumsal cinsiyet barındıran süreçlerin bir parçasıdır ve (...) beden her tür toplumsal pratiğin bir parçasıdır”. Her ne kadar doğa dünya emek süreci ve bir araç olarak bedenin işlevi doğrultusunda sınıf ilişkilerinin bir parçasını oluştursa da sınıf ilişkilerinin tarihsel konumunu sarsıcı bir etki yaratmamaktadır. Benzer biçimde beden cinsellik dolayısıyla toplumsal cinsiyet ilişkileri içerisinde yer alırken toplumsal cinsiyetin tarihselliğini görmeye engel değildir. Bu tarz bir iddiada bulunmak demek toplum ve doğa arasındaki bağın biyolojik belirlenimden ayrı bir ilişkiye tabi olduğu anlamına gelmektedir (Connell,2016,s.125). “Belirli emek pratiklerinde olduğu kadar cinsellik ve iktidar pratiklerinde de insan bedeni bir pratik nesnesi” olarak karşımıza çıkmaktadır. Pratik olan bedenlerin biyolojik özelliklerini de kapsayacak şekilde nesnelere doğal niteliklerine öncelik vermektedir. Bu sayede bunlar toplumsal bir belirlenim kazanmaktadır. Toplumsal ve doğal yapılar arasındaki bağlantıyı sağlayan şey sanılanın aksine nedensellik değil pratik uygunluk ilişkisidir. Pratik olanın ürettiğinin birlikte başladığı şey olmaması onun dönüştürücü yanını açığa vurmaktadır. Dönüştürücü pratik yeni bir şey üretmeyi hedefler ve birlikte başladığı şeyi bu doğrultuda olumsuzlama yoluna gitmektedir. Olumsuzlamaya ya da “yerine geçirme” ye bağlı olarak da tarihselliğin temeli ortaya çıkmaktadır. Devam etmekte olan pratik dönüşüm tarihsel bir süreci barındırır ve içeriği bir önceki pratiğin toplumsal ve biyolojik ürünlerini kapsar (Connell,2016, s.126-127). Toplumsal pratikler toplumsal cinsiyet ilişkilerini kurmakla yükümlüdür. Doğal örüntüleri dışa vurmuyor olmaları doğal örüntüleri göz ardı ettikleri anlamına gelmediği gibi onları pratik bir dönüşümde olumsuzlamaları durumu söz konusudur. Bu tarz bir pratik dönüşümün devam eden tarihsel bir süreçtir ve yeni durumlar ve yeni insanlar gibi malzemeleri hem toplumsal hem biyolojik özellik taşımaktadır (Connell,2016, s.127).

Toplumsal pratiklerin doğal farklılıkları toplumsal cinsiyetin vurgulaması üzerinden yansıtmada bulunmamaktadır. Asıl olan bahsi geçen farklılıkların aşırı derecede abartılıp ya da çarpıtılıp kendi etraflarında bir sembol ve yorum yapısı örüyor olmalarıdır. Toplumsal cinsiyete ilişkin toplumsal düzenlenmeleri mercek altına alıp inceleyerek yadsıma dönüşüm ve çelişkilerin bir o kadar düzenli bir biçimde ortaya çıkışı dikkat çekicidir. Eşcinsel erkekler toplumsal düzeyde tanımlanırken kadınsı, eşcinsel kadınların ise erkeksi şeklinde tanımlanmaktadır fakat heteroseksüel ve eşcinsel insanlar arasında hiçbir fiziksel ya da fizyolojik farklılık bulunmamaktadır (Connell,2016,s.128).

Bu tespitlerden doğru ilerleyerek ortak bir kimlik ve çıkar doğrultusunda “erkek” ve ya “kadın” kategorilerini kurmak amacıyla biyolojik kategoriler tarafından kurulan paralel durumlar düzeninin dizinsel dağılım özelliğinin olumsuzlanması gerekmektedir. Bunun gerçekleşmesi ise “(...) cinsiyetlerin dayanışmasını yaratan ve savunan pratiklerle” mümkündür. Adı geçen toplumsal dayanışma daha öncesinde biyolojik kategoride yer almamış yeni bir olgu olarak karşılanmaktadır. Buna bağlı olarak da tarihsel olarak farklı şekillerde kurulma olasılığını taşımaktadır. Söz gelimi erkeklikler ve kadınlıklar tarihsel olarak yeniden kurulabilir ve ortaya çıkan yeni biçimler ise baskın konuma erişebilir. Daha da belirgin bir örnekle on dokuzuncu yüzyılın sonlarında “eşcinsellerin” ve günümüzde “transeksüellerin” ortaya çıkışındaki gibi tamamen yeni bir toplumsal cinsiyet kategorisinin oluşturulması ile gerçekleşebilir. Bu gelişmeden doğru bakıldığında doğal farklılık teorileri içerisinde toplumsal cinsiyetin temeli olarak bir şey ifade etmediği görülmektedir. Anlam ise çelişkiye verilen önem doğrultusunda kazanılmaktadır (Cornell,2016,s.130).

Nitel açıdan farklı bir şeyin üretilmesi noktasında karşılık bulan aşkınlık ve aşkın pratikte yeni bir olgudan bahsetmek ile beden, üreme biyolojisinin, bedensel farklılığın veya fiziksel deneyimin bir kenarda tutulması, unutulması ya da bırakılması

anlaşılmalıdır. Zaten böyle bir durum söz konusu değildir. Burada öncelikle altının çizilmesi gereken bedeni ve görünürdeki biçimlerini korumak için indirgemeciliğe kayma gibi bir gereksinime ihtiyaç duyulmayacaktır. Pratik aşkınlıkta bedenin bir sonraki işlem için nakli söz konusudur. Daha karmaşık toplumsal süreçler için düşünülecek olduğunda ise bir maya olarak kaldığına dair bir benzetme yapmak mümkündür. Toplumsal süreçlerin fiziksel koşulları değişse de beden iktidar ve endişe oyunlarının yansıtıldığı bir ekran gibi işlevinin sürdürmektedir (Connell,2016, s.131).

Bedenin pratik dönüşümleri açısından söz dinlemez ve denetlenemez oluşu değerlidir. Kullanılma biçimiyle beden, yani ben olarak tabir edilen beden, anlamlar vermek yerine onları almaya eğilimli olan toplumsal bir bedendir. Erkek bedeni kişiye erkekliği vermemekte, toplumsal tanım olarak erkeklik alınmaktadır. Aynı koşullar doğal olana tabi olmayan, toplumsal sürecin bir parçası olan cinsellik için de geçerlidir (Connell,2016, s.132).

Korkunun tesir politikası üzerinden beden tartışması ele alınacak olduğunda, korkan bedenler tanımlamasına yer vermek gerekmektedir. Korkarken, beden tüm dünyanın baskısı altında kalmaktadır, beden korku nesnesinden kurtulmak amacıyla dünyadan geri çekilerek küçülmeye gitmektedir. Korkunun bedende yarattığı bu küçülme “*bedeni kaçışa hazırladığı için*” bedenin hareketliliğinde bir kısıtlanma meydana gelmektedir (Ahmed, 2015,s.91).

Bu tarz bir küçülme önemlidir. “Korku, bedenleri daha az yer kaplasın diye” kısıtlamaktadır. Bu noktada duygular, bedensel alanla sosyal alanın aynı düzlemde dizilimini sağlamaktadır. Sanılanın aksine korkunun bedende başlamamakta ve onun hareketliliğini kısıtlamamaktadır. Korkuya verilen tepki daha çok dışsal faktörler olan neyin ya da kimin korkutucu olduğu ile ilgili özel anlatılar üzerinden şekillenmektedir (Ahmed,2015, s.91).

Feminist yaklaşımlara bakıldığında korku konusu, “objektif bir korku karşısında anlık bedensel bir tepki yerine yapısal ve aracılı olarak” gösterildiği görülmektedir. Feminist eleştirmeler için korku basit bir biçimde kadınların yara almasının kaçınılmaz bir sonucu gibi algılanmamakta, korkunun şiddet *tehdidine* karşı bir tepki olarak görülmektedir. Burada tehdit için belirleyici olan neyin tehdit edici olup neyin olmadığı ya da kimin korku ‘nesnesi’ olmaya uygun olup olmadığına ilişkin söyleme biçimlerinin etkili olması ile şekillenmesi durumudur. Bu durum hareketlilik politikası ile açıklanmaktadır. Bu sayede “(...)bazı bedenlerin hareketliliği ötekilerin kısıtlanmasını kapsar ve hatta gerektirir”. Diğer yandan ‘korku verici’nin üretimi meşru alanların yetkilendirilmesi ile bağlantılıdır (Ahmed,2015, s.92).

Çağdaş teori içerisinde ideolojinin “cinsel politika alanı olarak ele alınmaya yönelik güçlü bir eğilim” mevcuttur. Teorik perspektifle literatürün büyük bir kısmı tek yönlü olduğu görülmektedir (Connell,2016, s.344). Sembolleştirmeye dair analiz gelişkin olsa dahi kurumlar, ekonomi ve politikadaki rutin uygulamaların üstünde durulmaması ideoloji analizlerinin iktidar, kişi ve grup ilişkilerine dair ham kategorik varsayımların en tepesine taşınmasına neden olduğu için etkisi sınırlı kalmaktadır. Bu nedenle söylem ve sembolleştirmenin öteki pratiklerle olan benzerlikleri ve ilişkisine dair farkındalık önemlidir. Analizde bağlam, kurumsallaşma ve grup oluşumuna dikkat çekilerek söz konusu unsurlar öncelenmektedir. Toplumsal cinsiyet ilişkileri açısından değerlendirilecek olduğunda toplumsal uzlaşmanın kurulumuna odaklanmak önemlidir (Connell, 2016, s. 345).

Toplumsal cinsiyet ilişkileri, toplumsal pratiğin cinsiyet ve cinsellik etrafında yapılanmaktadır. Bu anlamda cinsel ideolojide yaygın sürecin toplumsal pratiği “doğallaştırma” yoluyla öğeleri tek bir bütün halinde ele alarak mevcut yapının

çökertilmesine neden olması sıra dışı bir reflekstir. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin doğal olgular olarak yorumlanmasına da aynı doğrultuda sıkça rastlanması ilginçtir. Cinsiyete dayalı iş bölümleri benzer biçimde değerlendirilir (Connell,2016, s.349). Söz gelimi heteroseksüel çekim “doğal” bir şey olarak yorumlanırken eşcinsellik gibi yasaklanmış ilişkiler “doğal olmayan” ilişkiler olarak ele alınmaktadır. Birbirine zıt toplumsal ilişkilerin farklı zaman ve mekanlarda doğallaştırılması sürece ilişkin politik olan karakterin görünür olmasına neden olmaktadır. Doğallaştırma toplumsal değişmeye ilişkin argümanlarla desteklenirken, ana etkisinin muhafazakar olma yönünde oluşu ve ilerici kullanımında ise doğallaştırmanın anonimleşme riski taşıması göz ardı edilmemesi gereken noktalardır. Toplumsal ilişkilerin doğal bir şey olarak yorumlanmasının ardında yatan ise genellikle tarihselliğinin görünürlüğünü yitirmesi halidir. Bu da insanlığın yaratıcı pratiğinin önüne geçen bir konum üretmektedir (Connell,2016, s.350). Tüm bunlar göz önünde tutulduğunda biyolojik bilimin neyi açıklayıp açıklayamadığına ilişkin basit bir hata olmadığını gün yüzüne çıkaran doğallaştırma cinsel ideolojide ise ikinci bir süreç olarak tabir edilen toplumsal cinsiyet dünyasının bilişsel arındırmasına zemin hazırlamaktadır. Gerçek pratiklerin karmaşık ve dağınık, ideolojik temsillerinin ise tertemiz halde oluşu söz konusudur (Connell,2016, s.351).

Arındırmaya ilişkin bir dürtü ile erkek eşcinselliğini algılamada çarpıcı bir yorumlama biçimi ortaya çıkarmaktadır. Erkek eşcinselliği bu anlamda düzensizlik, pislik ve tehlike sembolü olarak karşılık bulmaktadır. Böylesine bir nefret duygusunu salık veren ataerkil düzen ise paradoks taşımaktadır. Ortak kanıda karşılık bulan paradoks eşcinsel kurtuluş ve kadın kurtuluşu arasındaki ikircikli duyguları temsil etmektedir. Açıklanması güç ve karmaşık olan homofobi bir yönüyle eşcinsellik olgusu ile ikili cinsiyet sisteminin hakim olduğu dünyayı tehdit ediyor olmasından ileri gelmektedir. Romantizm cinsel ideolojinin mevcut ikili yapısı içerisinde toplumsal yaşamın temsili açısından hakim araçlardan biridir(Connell,2016,s.353).

Kimi dinsel otoritelerin toplumsal cinsiyete dair söz haklarını yitirmesiyle birlikte bilimciler, bürokratlar, öğretmenler ve düşünürler bu anlamda etkili olmaya başlamışlardır. Burada en önemli ayrıntı içerinde en etkili olduğu görülen, toplumsal cinsiyet ve cinselliğin seküler düzlemde oluşturulmasında hegemonik bir konuma sahip olan doktorların varlığıdır. Tarihçilerin cinsel ideolojinin tıbbileştirilmesi üzerine pek çok alanda araştırma yapmak durumunda kalmaları bu durumun bir başka yüzüdür (Connell,2016, s.356).

Cinsel yaşam biçimlerinin denetleme pratiği üzerinden kurularak kişisel ve duygusal yaşamın psikiyatri üzerinden tıbbileştirilmesi noktasında eşcinsel ilişkiler önemli bir örnek teşkil etmektedir. Daha çok ruhsal bir hastalığın karşılığı olarak tanımlanmaya çalışılan eşcinsel ilişkiler, toplumsal cinsiyetin inşa edilen dolayımli iktidar yapısına bağlı olarak depolitize edilmesi sonucunda eşcinsel eylemcilerin söz konusu kanıdan vazgeçirmeye yönelik girişimleriyle bir mücadele alanını öne çıkarmaktadır. Bu örnek dinsel otoritelerden ödünç alınan dil yerine tıbbi ideoloji doğrultusunda kullanılan dilin geçmiş olduğunu göstermektedir (Connell,2016, s.357).

Entellektüeller ve toplumsal cinsiyet düzeni düzleminde cinsel ideolojiye ilişkin tahlil için bazı gruplar olarak adlandırılan rahipler, gazeteciler, reklamcılar, politikacılar, psikiyatristler, tasarımcılar, oyun yazarları, film yapımcıları, aktör ve aktristler , romancılar , müzisyenler, hareket eylemcileri ve akademisyenler yer almakta ve onları birleştikleri üç genel kategori üzerinden değerlendirmek gerekmektedir. Buna göre (Connell, 2016, s.363-365);

- Birincisi “toplumsal cinsiyet rejimlerinin düzenlenmesi ve yönetilmesi” sürecidir. Bu konumda olanlar reklamcılar, psikiyatristler, politikacılar ve

rahiplerdir³¹.

- İkincisi toplumsal cinsiyet ilişkileri açısından belirli gruplar özelinde fantezi deneyim ve perspektif özelliklerinin ifade edilmiş biçimidir. Bu gruba tasarımcılar, film yapımcıları, müzisyenler, hareket eylemcileri, aktörler ve aktrisler³² dahildir.
- Üçüncüsü toplumsal cinsiyet ilişkilerinin teorileştirilmesi süreci söz konusudur. Günlük pratiğe uzak düşen bir yorumlama ve düşünme çabasını kapsamaktadır. Bu gruba romancılar, akademisyenler ve hareket teorisyenleri³³ dahildir.

Kategoriler üzerinden yapısal eşitsizliklerin açığa çıkarılmasında entellektüellerin önemli bir yükümlülük taşımaktadırlar (Connell,2016,s.366).

Cinsel politika kuramına girişte cinsel ilişkinin kültürü meydana getirdiğine ve onun değer yüklü bir mikrokosmos olduğuna dair bir tasvirde bulunulduğu görülmektedir. Öyle ki söz konusu ilişki pek çok niteliğine ek olarak bireysel ya da kişisel ortamdaki cinsel politikanın bir örneğidir. Cinsel politikanın tartışmaya açılmasından önce cinsler arasındaki ilişkinin politikanın konusu olarak incelenebilirliği sorgulanmakta ve bunun da politikanın tanımlanması ile paralellik gösterdiği belirtilmektedir (Millett,2011, s.44). Politika bir grup insanın başka bir grup insanı nasıl yönettiği ile alakalı bir durumdur. Ataerkillik bu tartışmanın başında kendini gösteren bir unsurdur. Politikadan sıklıkla bahsedilmesi özellikle cinslerden söz ederken cinslerin bugünkü ve geçmişteki konumlarını belirleyici olmasından dolayıdır. Güçlülük ilişkilerini merkeze alan bir politika kuramı için bilindik

³¹ Tablo 5 Entellektüeller ve toplumsal cinsiyet düzeni başlıklı tablodan alınmıştır (Connell,2016,s.365)

³² A.g.k.

³³ A.g.k.

terimleri bir kenara bırakarak yeni başka tanımlar getirmek yararlıdır (Millett,2011, s.45). Buna bağlı olarak da politikayı tanımlanırken ırklar, kastlar, sınıflar ve cinsleri içeren belirli sınırlara sahip gruplar arasındaki etkileşim ve karşılıklılığı önemsenerak açıklanmaktadır. Gerekçe olarak da belli grupların ezilmelerin ve sürekli horlanmalarının toplum tarafından kabul edilen politik yapılar içerisinde gerektiği gibi temsil edilemeyişi gösterilmektedir. Cinsel ilişkiler olarak bakıldığında Max Weber'in tarih boyunca süre gelmiş olan cinsler arasındaki ezme ve ezilme ilişkisi olarak tabir edilen *herrschaft* tanımlaması mevcuttur (Millett, 2011, s.46). Toplumsal konumda farkına varılmayan ve araştırılmayan bir yan vardır ki o da erkeklerin doğuştan kendilerinin kadınlar üzerinde egemen olduklarına dair bakış açısıdır. Bu bakış açısı "iç sömürü" düzeni adı verilen bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Öyle ki bu oluşum pek çok ırk ayrımı ve sınıf bölünmesinden daha keskin, katı ve sürelidir. (Millett,2011, s.47).

Ataerkil düzenin ilkelerinin gelişimi iki aşamada gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki, erkelerin kadınlara egemenliği, ikincisi de yaşlı erkeklerin genç erkeklere egemenliği şeklindedir. Sistem kendi ayrıcalıkları ve çelişkilerini kendi içinde barındırmaktadır. Ataerkilliğin bir kurum olarak "(...) ekonomik ve dinsel oluşumları etkileyecek güçte bir toplumsal değişmezlik niteliğine" sahip olmasının yanında tarihsel ve coğrafi anlamda çeşitlilik göstermektedir (Millett,2011, s.47-48). Bunu daha anlaşılır kılmak adına ideolojik, biyolojik, toplumbilimsel, sınıfsal, ekonomik ve eğitsel, kaba güç, insanbilimsel (mit ve din), ruhbilimsel çözümlerine yer vermek gerekmektedir.

2.2.LGBTİQ ve FEMİNİZMİN KESİŞEN YÜZÜ: TÜRKİYE'DE BİSEKSÜEL AKTİVİZMİN İMKANLARINI SORGULAMAK

LGBT kısa tarihçesine bakılacak olduğunda aktivizmin bir alan olarak açılmaya başladığını görmek ve buna ilişkin karşı duruşları, eylemlilikleri, etkinlikleri, tavırları da okumak mümkündür. Bu bağlamda 1970'lerden günümüze eşcinsel hareket ele alınacak olduğunda doğası gereği bir alt kültür ögesi olarak büyük kentlerde kendini göstermeye başladığını belirtmek gerekmektedir.1970'lerden 1980'lere kadar ekonomik ve eğitim alanında bağımsızlığını kazanan gey ve lezbiyenlerin başka gey ve lezbiyenlerle ilişki kurması ve bu ağı genişletmesi yönünde ilerlemiştir. Ne zaman ki 1980 askeri darbesi yaşanmış o zaman çözümler de beraberinde gelmiştir. Bu anlamda LGBT kişileri örgütlenme anlamında ayakta tutarak hayata tutunmalarını sağlayan bir dizi örgütlenme de gerçekleşmiştir. Bunlar arasında 1980-1986 Radikal Demokrat Yeşiller Partisi'ni es geçmemek gerekmektedir. Bu dönem gey ve lezbiyenlerin kendi hareketini kurma yönünde sol hareket içinde yer bulma çabaları ile haşır neşir oldukları bir dönemdir.1987'de saldırılara karşı bir açlık grevi düzenlenmiştir. Beyoğlu İstiklal caddesinde transeksüellere karşı artan yoğun baskı ve tacizler sonucunda otuz yedi eşcinsel ve transseksüelin Radikal Parti'den yardım istemesinin de yer bulduğu süreçte protesto ile seslerini duyurmak amaçlı açlık grevine başlamışlardır. Bu eylem hem iç hem dışarda kazanım elde etmemiş olmasına rağmen LGBT'lerin Türkiye'de sesini duyurmak adına yaptıkları ilk eylem olarak görülür.1988'e gelindiğinde Türk Medeni Kanunu'nun 29. Maddesinde yapılan bir yasal düzenleme ile doğum sonrasında cinsiyette bir değişiklik olması halinde tıbbi uzmanların bulunduğu komiteden bir raporla gelinmesi halinde doğum belgesinde değişikliklerin yapılacağı kararıyla transseksüellerin yasal statü kazanmasının önü açılmıştır. Ama tüm bunların yanında transseksüellere karşı geliştirilen önyargı ve şiddetin önüne geçilememiştir. LGBT'nin günümüze kadar olan tarihçesinde meydana gelen diğer önemli gelişmeleri şu şekilde sırlamak mümkündür (ILGA:2009):

“

- a. 1993'te İstanbul Gey ve Lezbiyen Onur Konferansı'nın yasaklanması
- b. 1994'te Kaos GL'nin, Ankara'da yeni bir LGBT grubu ve İlk Gey ve Lezbiyen Dergisi'nin Çıkışı
- c. 1995'te İstanbul'da Gey ve Lezbiyen Onur Konferansı'nın yeniden yasaklanması
- d. 1990'lar boyunca Sappho'nun Kızları ve Venüs'ün Kızkardeşleri gibi lezbiyen örgütü kurma girişimleri söz konusuysen, mevcut LGBT örgütü içerisindeki lezbiyenlerin kendilerini hareketin bir parçası olarak tanımlamakta zorlandıkları bir dönem yaşamış olmaları
- e. 1996'da transeksüellere karşı baskının yoğunlaşması
- f. 1996'da ilk LGBT radyo şovu ve bir Türk Eşcinsel Dergisi yayınlama girişiminin olması
- g. 1996'da Türk öğrencileri açısından ilk LGBT grubu olan LEGATO'nun kurulmuş olması
- h. Haziran 1997'de Transeksüel bir aktivist olan Demet Demir'in Felipa de Souza Ödülü'nü almış olması
- i. 1998'de günümüze iki yıllık Ulusal LGBT Toplantıları'nın düzenleniyor olması
- j. 2001'de İlk Gösterinin ilk kez 1 Mayıs İşçi Bayramında gerçekleştirilmiş olması
- k. 2000 sonrasında farklı Türk şehirlerinde yeni LGBT gruplarının oluşmaya başlaması
- l. Mart 2003'te ilk Türk Gey Kütüphanesi'nin kurulmuş olması
- m. Mayıs 2003'te LGBT sorunlarına ilişkin önemli sempozyumların düzenlenmiş olması
- n. Mayıs 2003'ün ortalarında İstanbul'da "Eşcinsellere ve Lezbiyenlere Yönelik Ayrımcılık ve Şiddet Sempozyumu"nun düzenlenmiş olması
- o. Haziran 2003'te İstanbul'da İlk Açık Gey Pride'in düzenlenmiş olması
- p. Eylül 2003'te Lambda İstanbul'un İstanbul'da Uluslararası Konferansa Katılmış Olması
- q. Bahar 2004'te Kaos GL'nin Diyarbakır, Ankara, İzmir ve İstanbul'da gey ve lezbiyenler ile insan hakları aktivistlerinin bir araya geldiği toplantılar düzenlemiş olması, Bilgi Üniversitesi'nde Cinsel Kimlik ve Cinsel Yönelim ile

Boğaziçi Üniversitesi'nde Kimlik ve Queer 'in tartışıldığı iki ayrı sempozyumun gerçekleştirilmiş olması

- r. Ocak 2004'te TBMM Adalet Komisyonu'nun Cinsel Yönelime Dayalı Ayrımcılık'ı suç olarak görmesi
- s. Temmuz 2004'te Türkiye Parlamentosu Adalet Komisyonunun Cinsel Yönelime Dayalı Ayrımcılığın suç olduğuna hükmetmesine ilişkin umutların azalması
- t. Temmuz 2004'ten itibaren, ILGA gibi kuruluşların, Türkiye'deki LGBT hareketine ilişkin uluslararası alanda çağrıda bulunması
- u. Eylül 2004'te cinsel yönelime dayalı ayrımcılığa ilişkin düzenlemeleri lezbiyen ve geylerin protesto etmesi
- v. Ekim 2004'te İstanbul'da ilk lezbiyen ve gey film festivalinin düzenlenmesi”

1990'lardan günümüze gerçekleşen bir dizi olay göz önünde bulundurulduğunda LGBT hareketinin zorlu bir mücadele süreci geçirdiğini belirtmek gerekmektedir. 2004'ten sonra göze çarpan olaylar arasında Boğaziçi Üniversitesi'nde düzenlenen queer sempozyumu ile birlikte ilk tartışma zeminini oluşması ve ayrışmalar, 2010 yılında Ankara'da düzenlenen ve Judith Butler'ın konuk olduğu Homofobi Karşıtı Buluşma (Partog, 2012,s.175-176), 2016'ten sonra Onur Yürüyüşü yasakları yer almaktadır. Protestoların, eylemliliklerin, etkinlik ve toplantıların her birinin LGBT hareketinin Türkiye'de yer bulmasında belirgin bir etkisi olduğu su götürmez bir gerçektir. Bu anlamda aktivizmin ve LGBT öznelerin öncülük ettiği sürecin daha etkili bir biçimde okunabilmesi amacıyla Butler'ın performativite kavramına kısaca değinmek ve aynı hat üzerinden LGBTİQ aktivizmi içerisinde biseksüellerin aktivizminin aciliyeti, olanakları, sınırlılıkları, kesişim alanlarına dair birkaç cümle eklemek gereği duyulmuştur.

2.2.1. Butler'cı Performatif Siyaset ve LGBTİ Aktivizmi

Siyasal ve dilsel “temsil” alanlar özneyi biçimlendirme sürecinde en başından beri etkilidir ve temsil yalnızca özne olana vaad edilen bir şeydir (Butler,2016,s.44).

Feminist siyaset özelinde hukuki özneler bir takım dışlayıcı pratikler ile üretiliyor olmasından dolayı hayati öneme sahiptir. Öznenin siyasi olarak inşası bazı meşrulaştırıcı ve dışlayıcı hedeflerle beraber yol almaktadır. Bütün siyasi işlemler ve hukuki yapıları onların kaynağı olarak kabul gören siyasi bir analize bağlı olarak bir gizlilik hali ile doğallaştırılmaktadır. Buna bağlı olarak siyaset iktidarın ikili işlevi olan hukuki ve üretici işlevlerini bir sorun olarak görmelidir. Yasa, “yasa önündeki özne” kavramını şekillendirip ve devamında gizlemektedir. Bu durum yasanın kendine ait hegemonik yapısına meşru bir zemin hazırlama girişimiyle bu tarz bir söylemsel oluşuma başvurmaktadır. Onu kendi zemininde yer alan doğallaştırılmış bir öncül olarak kullanmaktadır (Butler,2016,s.45).

Feminizm meselesinde feminist öznenin kendini kurtuluşa ulaştıracağı öngörülen iktidar yapıları tarafından nasıl üretildiğini ve kısıtlandığının kavranması önceliklidir. Kadınlar tanımlamasının çoğul haliyle çetrefilli bir alan yarattığı düşünüldüğünde toplumsal cinsiyetin farklı tarihsel bağlamlar gözetilip her zaman kurulumunda kesin ve tutarlı bir yerin bulunmayışı gerçeği görünür hale gelmektedir. Ortada söylemsel olarak kurulmuş ırksal, sınıfsal, etnik, cinsel ve bölgesel kimlikler olarak adlandırabileceğimiz tüm hallerin kesişimi söz konusudur. Toplumsal cinsiyeti bu anlamda süreç içerisinde üretilip devamlılık arz ettiği siyasi ve kültürel kesişme noktalarını dışarda bırakarak değerlendirmek olası değildir (Butler,2016,s.46).

Özneyi önceden var kabul edip kendini kurarak bir fail olarak gören özcülük ve öznenin toplumsal güçlerin edilgin bir şekilde kurulan etkisi ölçüsünde algılandığı iki tür özcülük mevcuttur. Bunlardan yalnızca ilki özgür bir istençten söz edilebilirken, ikincisi için ise sadece toplumsal konumun etkisinin ön plandadır. Yine ilki iradeci politik yapı ile bağlantılı iken, ikincisi toplumsal determinizm teorileri ile ilgilidir.Emeğin ontolojisi iradecilik ve determinizme ait karşıtlığın ortaya çıkardığı etki alanının ötesine geçen şartları meydana getirdiği için önemlidir (Weeks,2012,s.170).

Butler'ın özcü olmayan öznellik teorisine feminizm öznesi ve determinizm sorununa farklı bir bakış açısı getirmesi sebebiyle değinmek gerekmektedir. Butler'ın performatif cinsiyet teorisi Nietzsche'nin ilgilendiği metafizik iradecilik ve kaderci determinizm arasındaki karşıtlıktan yararlanarak bir çözüm üretme çabasını önceleyen gündemi Foucault'cu yeni formülasyonlarından elde ettikleri doğrultusunda yol almaya çalışırken determinizme ait tuzaklara düşmeden teorisini oturtmaya çalışmayı içermektedir. Butler'da cinsiyet kimliği toplumsal cinsiyet normlarının zorunlu tekrarına bağlı bir etki ile açılanabilmektedir ve bu nedenle toplumsal cinsiyet söyleminin performatifliğinden bahsedilebilir. Söz konusu söylem aracılığı ile sözde adlandırılan ve tanımlanan kimlik yaratılmakta ve sürdürülmektedir (Weeks,2012, s.176). Butler (1990, 25 [*Cinsiyet Belası*, 77]) *a priori* olarak var sayılan teorileri kapsayan “yapılanın ardında bir ‘yapan’ olduğu” önermesinden yola çıkarak savunusunu sunan feminist teorilere karşılık olarak *Cinsiyet Belası*'nda Nietzsche'nin yapılanın arkasında bir failin olmadığı savunusunu yeniden ele almaktadır. Bu ele alış toplumsal cinsiyet ifadelerinin ardında bir toplumsal cinsiyet kimliği yaratmadığı, ilgili kimliğin kendisinin bir sonucu olduğu iddia edilen ‘dışavurumlar’ tarafından performatif olarak kurulduğu fikrini içermektedir. Özne direnmeye çalıştığı normların bir etkisinden ibarettir. Butler (bkz.,1993,15) bu nedenle seçen konumundaki özne için direniş, basit bir red ediş, bir kırılma, mutlak geri çevirme, eksiksiz bir inkar ve sabit bir karşılık olarak düşünülemezdir. Cinsiyet performatifliği bu anlamda Butler'ın aşkın ve doğallaştırılmış özne modelleri ile söz konusu modellerin sahip olduğu iradeci politika anlayışına sunduğu yapıcı nitelikte bir alternatif olması açısından kayda değer görülmektedir (Weeks, 2012, s.177).

Feminizm Butler'da (2004:204) parçalı ya da ihtilafli görünmesine karşın toplumsal dönüşüm sorununu önceleyen bir siyasi gelenektir ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yine toplumsal olarak dönüşümüne hizmet etmektedir. Burada bilinmesi gereken şey ihtilafın nedeni önemli olduğudur çünkü toplumsal dönüşüm olarak kast edilen şeyin ne olduğu açık

değildir. Temel sorgulama “Toplumsal cinsiyet açısından eşitlik, adalet ve özgürlük nedir ve nasıl sağlanır?” sorusu üzerinden şekillenirken feminizm içindeki farklı konular arasındaki ihtilafın mevcudiyeti söz konusu olduğu açıktır. Buradan çıkılarak varılacak olan ise “biz kimiz?” sorusudur (Özkazanç,2015, s.27).

Butler’ın feminizmi ihtilafli bir biçimde okuma girişiminin özünde iki temel dinamik bulunmaktadır. İlk dinamik feminizmin bir kriz içinde olduğunun kaotik halinin somut görünümüdür. Durum geçici ve umutsuzluğa sevk edici bir şekilde okunmak yerine feminizmin büyük demokrasi potansiyelini açığa çıkaran bir zemin üzerinden okunmalıdır (Özkazanç,2015, s.27). Burada Butler’ın (2004:205) feminizme bakış açısının kendi siyaset anlayışı ile bütünlüklü bir şekilde ilerleyen bir unsur olarak görmek mümkündür. Bir diğer dinamik ise feminizm ve feminist kuramı görece felsefi terimlerle tanımlanmasını içermesidir. Burada Butler’ın (2004:206) yaşam ya da ölüm üzerine sorular üretmek yerine hayatta kalma sorununu ön plana çıkararak “kimin yaşamı yaşam sayılıyor?”,”Tutarlı bir cinsiyet , bir yaşamı yaşanır kılmak için ne kadar ve neden gereklidir?”,”Yaşamı nasıl örgütleyelim ,ona nasıl değer verelim?”,”Yeni değerlere yer açmak için yaşamı nasıl zorlayalım?” gibi bir dizi politik soru ile toplumsal dönüşüm sorununa geçiş yaptığı görülmektedir. Feminizm bu iki düzlemin birleşmesi ile anlaşılabilir (Özkazanç,2015, s.28-29).

Butler’ın hegemonya ve radikal demokrasinin açık bir savunucusudur.Konuya ilişkin düşüncelerini net bir biçimde 2000 yılında Zizek ve Laclau (Butler,Laclau ve Zizek,2005:20) ilgili diyalogunda (*Olumsuzluk, Hegemonya, Evrensellik*) ortaya koymakta ve Gramsci’nin hegemonyaya ilişkin nosyonunu ve radikal demokrasi projesine yer verdiğini ifade etmektedir (Özkazanç, 2015,s.29). Buna göre Laclau’nun hegemonya kuramı ile Butler’ın performatiflik kuramı arasında büyük bir benzerlik söz konusudur. İki kuramın öne çıkan özelliği bir yandan iktidar kavrayışına diğer yandan da toplumsal dönüşüm odaklarına dair benzer bir bakış açısı sunmuş olmasıdır. Butler, Zizek ve Laclau

diyaloğundan (Butler,Laclau ve Zizek,2005:22) aktarıldığı üzere toplumsal dönüşümün etkisi yalnızca kitleleri bir dava uğruna harekete geçirmek üzerine olmayıp , gündelik toplumsal ilişkilerin yeniden eklemlenmesi , aykırı ve yıkıcı pratiklerin ortaya çıkardığı yeni kavramlarla gerçekleşebileceğinden iktidar değişmez ve durağan değildir. Toplumsal dünyanın, toplumsal eylemin çeşitli alanlarında iktidarla suç ortaklığı-iş birliği (*complicit*) içinde meydana gelmesini ve yeni toplumsal imkanların ortaya çıkışını her iki yaklaşımda da görmek mümkündür. Bu tartışmalar ve tespitler doğrultusunda Butler'ın siyaset kavramı temel iki kavrama dayanmaktadır. Bunlardan biri “iktidar ile suç ortaklığı” diğeri ise “yeni toplumsal imkanların” ortaya çıkışıdır (Özkazanç,2015, s.30).

Butler'ın hegemonya kavrayışı ve radikal demokrasiye ilişkin görüşlerinde kendi geliştirdiği performativite kavramı olan “yaratıcı-yenilikçi tekrar” kavramı etkin ve belirleyicidir. Bu noktada modernliğin temel kavramları geleceğe açık olmalarının koşulu onların sözü edilen yaratıcı-yenilikçi tekrarı ile mümkündür. Butler'ın (2004:180) değindiği üzere ilgili terimlerin sabitlenmiş anlamlarından bahsedilemez ve içinde dönüp durdukları tahakküm tarihi ile lanetlenmiş tarihleri bulunmadığı gibi aynı biçimde tekrara girdikleri saf anlamlara da sahip değildirler (Özkazanç,2015, s.32-33).

Butler feminizm için güncel haliyle yaratıcı-yenilikçi bir tekrara girerek, performatif bir siyaseti önermektedir. Bu öneriden hareketle başta “kadın” kategorisinden başlayarak temelini oluşturan terimlerin yaratıcı-yenilikçi bir kullanıma tabi tutularak kendi dışına çıkması ve kendi yaratmış olduğu dışlamalara ilişkiye geçmesi gerektiğini belirtmektedir. Butler feminizmde “kadınlar” ile muhalif bir söylem olarak feminizmin kaçınılmaz bir biçimde üretmiş olduğu “dışarı” arasındaki ilişkiyi önemsemektedir. Butler'ın (2011:79) Batı felsefesi içerisinde dışarı olarak tanımladığı kadınların dışında kalan köleler, çocuklar, hayvanlar “dışlanan” olarak kurulduğunu, Irigaray'ın ise kadınlar ve ötekiler arasındaki metonimik çizgiyi takip etmemekle eleştirdiği vurgulanmaktadır. Buradan hareketle Butler'ın öngörüsüne göre efendiye ait söylemi tersine çevirmenin formülü farklı

alanlardan gelen yeniden -anlamlandırıcı pratiklerin birbirine yaklaşması ile gerçekleşebileceği üzerinedir. Butler'ın feminizmi de bu noktada modernliğin temel kategorileri içerisinde, hegemonik-performatif bir siyasete ve radikal demokrasiye dayanan bir yerde durmaktadır (Özkazanç,2015, s.33-34).

Tüm bu değerlendirmeler ışığında performatif bir siyasetin olanakları açısından LGBTİ hareketi için araçsal bir zemin arayışının nasıl olabileceğine dair düşünceler ışığında aktivizmin öteki olan, dışlanan kesimlerin dili ve karşı koyma biçimi olarak ne denli önem kazandığı gerçeği ön plana çıkar. Buradan hareketle aktivizm tanımı, içeriği ve izlediği yola ilişkin açıklayıcı bir perspektif sunmak elzemdir.

Aktivizm pek çok Türkçe kaynakta *eylemcilik* veya *etkincilik* olarak karşılık bulur. Sözlükteki karşılığı birebir pratikteki karşılığa denk gelmemektedir. Söz gelimi eylemlilik sokağı ve sürekli aktif olma halini içerdiğini ve aktivizmin her zaman bu tanımlar içinde gerçekleşmediğini belirtmek gerekmektedir. Aktivizmin bundan ayrıca belli bir ideoloji ile sınırlanamadığı da görülmektedir. A. Bayat'ın (2006, s.69) yer verdiği üzere aktivizm, insanların yaşamlarında değişimi önceleyen, her türlü- bireysel ya da toplumsal, kamusal ya da gayri resmi- insani etkinliği kapsamaktadır. Aktivizm bu anlamda bakılacak olduğunda, ayakta kalma stratejileri, direniş, eylem biçimleri ve toplumsal hareketlere yansıyan pek çok etkinliği içermektedir. J.N. Kim ve K. Sriramesh (2009, s.88)'in belirttiği üzere aktivizme ortak çıkarları tehdit eden ve bir problemi çözmek adına gönüllü olarak bir araya gelmiş bir grup insanın koordineli çabasıdır. Burada gruba dair önemli olan özellikler eğitim, müzakere, ikna baskı gibi iletişim faaliyetleri aracılığı ile soruna neden olan işletmeleri ya da oluşumları etkilemek adına tüm güç ve kaynakları harekete geçirme girişimidir. Aktivizm özetle değişimi yaratmaya dönük çabanın bütünüdür ve buna gönüllü olarak katılan bireyler de *aktivist* olarak adlandırılmaktadır (Sert,2016, s.11-12).

Aktivizmin örgütsel gelişim sürecine bakıldığında ise kültür yapısının belirleyicidir. Bir toplumu o toplum yapan özelliklerin bütünüdür ve insanlar yaşadıkları toplumun kültürüne göre düşünce ve davranışlara sahiptirler. Hofstede'nin altı yılı aşkın süren çalışmasının ülkelerin kültür yapısı esas alınarak hazırlanan ve devamında Michael Bond'un geliştirdiği çalışma önemlidir. Böylece kültür yapılarına göre ;erillik-dişillik, bireycilik-ortaklaşalık, belirsizlikten kaçınma, güç uzaklığı, uzun ve kısa dönemli yönlendirme sınıflandırması yapılmıştır. Bu açıdan değerlendirilecek olduğunda (Sert,2016,s.21-22);

Erillik-Dişillik: Yıldırım Becerikli'nin (2005, s.25) yer verdiği üzere erillik, cinsiyete dayalı rollerde belirgin bir ayrışmanın görüldüğü kültürlerle karşılık gelmektedir. Buna göre erkekler kararlı, sert ve maddi yönelimli, kadınların alçakgönüllü, duyarlı olduğu ve yaşam kalitesini öncelendiği kültürleri nitelerken; dişilik cinsiyete dayalı rollerin kesiştiği ve kadın ve erkek olarak her iki tarafında alçakgönüllü, duyarlı oldukları ve yaşam kalitesine önem verdikleri kültürleri nitelemektedir.

Bireycilik-Ortaklaşalık: Çelik'in (2005, s.48) belirttiği üzere, bireyci kültür içinde kimlik birey üzerine şekillenirken, ortaklaşa kültürde bireyin ait olduğu sosyal ağ üzerinden şekillenmektedir. Bireyci kültürde kişinin kendi düşünceleri ve değerleri ön plandadır. Ortaklaşa kültürde bireyler için grup normları bağlayıcı olmaktadır.

Belirsizlikten Kaçınma: Yıldırım Becerikli'nin (2005, s.25) değindiği üzere insanların belirsizlik ve risk ile nasıl baş ettiğine karşılık gelmektedir. Bir kişinin kendini tanımladığı ortam ve koşullar için ne derece tehdit altında olduğunu hissetmesi ilişkili bir durum olarak görülmektedir. Çelik 'in (2005, s.53) yer verdiği üzere belirsizlikten kaçınmanın fazla olduğu kültürlerde riskin önüne geçmek amacıyla çok fazla yazılı ve yazılı olmayan kurallar mevcutken, az olan ülkelerde kurallar ortak yaşamı daha yaşanabilir

kılmak adına konmaktadır.

Güç Uzaklığı: Çelik 'in (2005, s.57) de ele aldığı üzere gücün dağılımı, gücü elinde bulunduranların tutumları ve güce karşı geliştirilen davranış farklılıkları ile ilişkilidir. Güç uzaklığının fazla olduğu ülkeler için gücü elinde bulunduranların, doğrunun üzerinde olanların iyi ve haklı kişiler olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Güç uzaklığının az olduğu yerlerde herkes eşit haklara sahiptir. Güç uzaklığının fazla olduğu yerlerde güçlü olan önceliği vardır.

Uzun ve Kısa Dönemli Yönlendirme: Çelik'in (2005, s.41) değindiği üzere, uzun dönem, kültürlerin geleceğe dönük değerlerini kapsamaktadır. Uzun dönemli yönlendirme, idrak etmek ve sebat değerlerini içerirken, kısa dönemli yönlendirme geleneklere saygı ve sosyal zorunlulukları yerine getirme ile ilgilidir.

Bunların sonucunda ortaklaşa kültür yapısının ağır basması, belirsizlikten kaçınmanın yüksek olması, güç uzaklığının geniş ve yönlendirmenin kısa dönemli olması gibi nedenlerden ötürü aktivizmin gelişmesinin zorlu bir sürece tabidir (Sert,2016, s.22).

Bahsedildiği gibi aktivizmin zorlu bir alan içerisinde kendini var etmeye çalışması ötekileştirmeye maruz kalmış pek çok grupta olduğu gibi Türkiye'de LGBTİ'ler için de çetrefilli bir yolculuk anlamı taşımaktadır. Bunun nedeni zor ve özenilmesi gereken bir alan olduğunu açıklığa kavuşturması ve daha kapsamlı adımlar atılmasını kaçınılmaz kılması açısından Kaos GL ve Pembe Hayat'ın hazırladığı *2013-2017 Hakları İzleme Raporu (2017)* verilerine göz atmak gerekmektedir. Buna göre:

2006 yılından bu yana trans,lezbien, gey ve biseksüellerin insan hakkı ihlallerine yönelik raporlaştırma çalışmaları sürdüren Kaos GL ve Pembe Hayat , ağırlıklı olarak bu raporlarda medyaya yansıyan vakalara yer verildiği, bu nedenle de lezbien, gey,biseksüel ve translar (LGBT) açısından hak ihlallerine yönelik fotoğrafın çok da belirgin olmadığına ve hatta görülmesinin istemediğine değinilmiştir. Bunun pek çok nedeninin olduğunu vurgulamakla beraber, bunlar arasında LGBT’lerin cinsel yönelim ve cinsiyet kimlikleri nedeniyle maruz kaldıkları hak ihlallerine yönelik adalet erişim açısından benzeri bir durumla tekrar tekrar karşılaşacaklarını düşünmeleri , hukuki yola başvurmaları sonucunda bu durumun hayatlarına nasıl etkide bulunacağını kestiremiyor olmaları, bir yandan ihlallere dair yasal düzenleme ve uygulamadaki yetersizliklerin ihlalleri meşrulaştırıyor olması sıralanabilecek öncelikli nedenler arasında gösterilmektedir.2013 *Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelli İnsan Hakları İhlalleri İzleme Raporu* ‘na ilişkin verilerden yola çıkarak belirtilen bir diğer husus da “eşcinsel ve biseksüel kadınların sorunları ve trans erkeklerin maruz kaldığı ayrımcılık ve insan hakları ihlallerine ulaşma” açısından yaşanan zorlu sürecin devam etmesidir. Kaos GL ve Pembe Hayat kendilerince bunun başat mesele olarak algılandığının altı çizilmiştir.2013 yılının toplumsal eylemlilik süreci nedeniyle son derece hareketli geçmesinin, LGBT’lerin alanlara daha yoğun bir biçimde çıkmış olmasının LGBT mücadelesi ve görünürlüğüne uzun vadede katkı sağlayacağı görüşünün hakim olduğu görülmektedir.2013 yılı içerisinde öne çıkan düzenlemeler arasında yetkili kurumlarca heteroseksüellerin daha eşit olduğu konusunda uzlaşmış olması, eşcinselliğin “gayri tabii mukarenet” olarak yer almaya devam etmiş olması, LGBT’lere yönelik nefret suçu işlenmesinin sonucunda “haksız tahrik” indirimini uygulamış olması, LGBT öğrencilerin örgütlenmesinde “toplum buna hazır değil” gerekçesiyle engellemeye gidilmesi, belirli illerde kurulan derneklerin “ahlaka ve Türk Aile yapısına” aykırı olduğuna karar verilerek ilgili makamlar tarafından tespit edilmesi yer almaktadır (Kaos GL&Pembe Hayat,2017,s.4)

2013 yılı içerisinde nefret suçlarına dair herhangi bir düzenlemenin yapılmadığı ve buna bağlı olarak da söz konusu vakalarda “önyargı saikinin” hem soruşturma hem de

kovuşturma sırasında araştırılmaması sonucuna neden olduğu saptanmıştır. Nefret suçlarının kayıt altına alınmasına yönelik devlet kanalında bir veri tabanının bulunmadığı, vakaların çoğunun medyaya yansıyan vakalar olduğu vurgulanmaktadır. (Kaos GL & Pembe Hayat, 2017, s. 5).

2013 yılı içerisinde cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelli ayrımcılığa ilişkin koruma amaçlı herhangi bir düzenleme yapılmamış ve “Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik Kurulu Kanun Tasarısı Taslağı”sı meclis gündemine taşınmamıştır. Buna karşın ayrımcılığı meşrulaştıran birtakım düzenlemelere gidildiği görülmektedir. Bunlar arasında “gayri tabii mukarenet” tanımını altındaki eşcinsel ilişki “suç” olarak kabul edilmesi yer almaktadır. Anayasada belirtilen “kanun önünde eşitlik” maddesinde “cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği” ibarelerine yer verilmemesi konusunda komisyonda uzlaşmış, muhalefet partisi öncülüğünde sunulan LGBT’lerin sorunlarına dair araştırma önergesi Meclis’te reddedilmiştir. Yine bazı milletvekillerinin cezaevlerindeki süreci takip etmek amaçlı CİSST’in (Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği) öncülük ettiği çalışmalar toplamında ve CHP Cezaevi İzleme Komisyonu üyelerinin raporu dahilinde, ilgili kurumlara cezaevinde LGBT mahpusların maruz kaldığı zor koşulların ortaya çıkarılması talebiyle soru önergesi verilmiştir. Soru önergesi sonucu verilen cevap ile birlikte LGBT mahpuslar açısından tecrit doğrulanmıştır. Tüm bunlara ek olarak, pembe kimliğe sahip trans erkeğin “erkek görünümünde olması” gerekçe gösterilerek sağlık raporu alamayacağı, cinsiyetinin “kadın” olduğunu kanıtlayan bir sağlık raporunun varlığı doğrultusunda işlem yapılabileceği belirtilmiştir. 2013 yılında Onur Yürüyüşü’nün 11.cisi düzenlenmesi ve medyada geniş yer bulması nefret söyleminin devreye girmesini de beraberinde getirmiştir. Yürüyüşün 74 muhafazakar örgütün imzaladığı bir metinle kınanmış olması, ilgili metinde Onur Yürüyüşü’nün “genel ahlaka” ve “öz değerlere” “saldırı” şeklinde değerlendirilmiş olması dikkate değerdir (Kaos GL&Pembe Hayat, 2017, s.11).

2013 yılı içerisinde örgütlenme ve ifade özgürlüğü kapsamında Lambdaistanbul

Lezbiyen Gey Biseksüel Travesti Transeksüel Kadın ve Erkekeler Arası Dayanışma Derneği'nin kapatılmasına ilişkin alınan kararda LGBT hakları alanında çalışan derneklerin “örgütlenme özgürlüğü” kapsamında olduğunun açıkça belirtilmiş olması yer almaktadır. Buna karşın 2013 yılı içerisinde belirli illerdeki LGBT aktivistleri dernek kuruluş amaçlarının “ahlaka ve Türk aile yapısına” aykırı olması gerekçe gösterilerek bürokratik engellerle karşılaşmıştır. Üniversitelere bakıldığında ise örgütlenme özgürlüğünün LGBT'lerin öğrenci toplulukları başvurusunun “toplum henüz böyle öğrenci topluluğuna hazır değil” denilerek reddedilmesiyle engellendiği görülmektedir. İnternet erişimindeki sansür, ifade ve haber alma özgürlüklerinin engellenmesi gey sosyalleşme sitesi Grindr ve Trans Erkek Bilgi Bankası'na erişim ile gerçekleşmiştir (Kaos GL&Pembe Hayat,2017, s.15).

2014 yılı için bakıldığında ihlallere ilişkin verilerin çoğunlukla medyaya yansıyan vakalar olduğu görülmektedir. Rapor “2014 Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği İnsan Hakları İhlalleri İzleme Raporu” olarak sunulmuş olsa da eşcinsel ve biseksüel kadınların sorunları ile trans erkeklerin maruz kaldığı ayrımcılık ve insan hakları ihlalleri konusunda sıkıntılı sürecin devam ettiği belirtilmiştir. Her ne kadar olumlu gelişmelerin de yaşandığı bir yıl olsa da 2014 yılı içerisinde genel anlayış olarak “ezberin bozulmadığı” bir yıl olduğu eklenmiştir. Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapan Kanun Tasarısı'nın yasalaşmasına bağlı olarak “nefret suçu” kavramının Türk Ceza Kanunu'nda (TCK) tanımlanmış olduğu fakat söz konusu düzenleme ile birlikte “cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği” temelli nefret ve ayrımcılığa ilişkin bir koruma getirilmediği görülmektedir. Ek olarak ayrımcılıkla mücadele açısından uluslararası standartlarla uyumlu bir mevzuat yürürlüğe girmemiştir. Anayasa Makemesinin eşcinsellere “sapkın” denilmesinin nefret söylemi olduğunu kabulü gerçekleşmiş olsa da bazı yayın organlarının LGBT'leri hedef alan söylemlerinin sürekliliğinde bir değişme görülmemiştir. Hükümet ve kamu kuruluşları ile olan diyalogda eksiklikler süregelmiştir. Özel sektörde LGBT çalışanlarının haklarının korunması, istihdama çağırılması ve eşit istihdam olanaklarının korunması gibi konularda politika üretilmediği ve pozisyon

alınmadığı görülmüştür. Benzer şekilde eşcinsel bir öğretmenin cinsel yönelimi gerekçe gösterilerek okuldan atılması sonucu başlatılan hukuksal süreçte Danıştay'ın “özel hayatın gizliliği ve korunması” hakkını içerdiği öne sürülerek dava başarı ile sonuçlanmıştır. LGBT'lere yönelik ayrımcılık ve hak ihlalleri konusunda muhalif partilerin kanun teklifi, soru önergesi ve bilgi edinme başvurusu gibi girişimlerine hükümetten geçerli ve elle tutulur bir yanıt alınamamıştır. Yine bu dönemde çoğunlukla trans kadınları hedef haline getiren şiddet ve hak ihlallerine ve ilgili kurumların görev ihmalinin devamına rastlanmıştır (Kaos GL&Pembe Hayat,2017, s.24).

2014 yılı içerisinde nefret suçlarına ilişkin bir düzenleme söz konusu değildir. Düzenlemenin eksik olması sonucu yargıya yansıyan vakalarda “önyargı saikinin” soruşturma ve kovuşturma sırasında araştırılmasına neden olmuştur. Nefret suçlarının kaydına ilişkin devlet kanalında bir veri tabanı yer almamaktadır. (Kaos GL&Pembe Hayat,2017, s.25).

2014 yılı içerisinde cinsel yönelim ve cinsiyet temelli ayrımcılığa karşı koruma amaçlı bir düzenlemeye gidilmemiştir. “Ayrımcılık Yasağı ve Eşitlik Kurulu Kanun Tasarısı Taslağı” meclis gündemine alınmamıştır (Kaos GL&Pembe Hayat,2017,s.32).

2015 yılı içerisinde ise 2013 ve 2014 yıllarında olduğu gibi medyadan yansıyan vakalardan yola çıkılarak raporlaştırma girişiminde bulunulduğu, ilgili raporlaştırma sürecinde eşcinsel ve biseksüel kadınlar ile trans erkelerin maruz kaldığı ayrımcılık ve hak ihlallerine ulaşmada sıkıntı yaşanmanın devam ettiği belirtilmiştir.2015 yılının diğer yıllara oranla daha kaotik bir ortam içerisinde yaşandığı ve temel hak olan yaşam hakkının korunmadığı bir yıl olması nedeniyle “ezberin bozulmadığı” bir yıl daha yaşandığı ifade edilmektedir. Gerek LGBT sitelerine yönelik yaptırımlarda gerekse Üniversitelerde LGBT'li öğrencilerin saldırıya uğramasında LGBT'lere yönelik nefretin siyasi boyutu ile

körüklenerek öne çıktığı bir yıl olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca Anayasa'ya aykırı olan “doğal olmayan ilişki” ifadesini koruduğu görülmektedir (Kaos GL&Pembe Hayat,2017, s.42).

2015 yılında önceki yıllarda olduğu gibi nefret suçlarına ilişkin bir düzenlemeye rastlanmamaktadır ve bu nedenle yargıya yansıyan vakalarda “önyargı saikinin” soruşturma ve kovuşturma aşamasında araştırılmamasını gündeme getirmektedir. Devlet kanalında nefret suçlarına ilişkin bir veri tabanı yer almamaktadır.2015 yılı içerisinde medyaya yansıyan, Kaos GL ve Pembe Hayat Dernekleri'nin kendi ağlarından eriştikleri ve haberleştirdikleri vakalar tespit edilen vakaların tamamını oluşturmaktadır. Medyaya yansıyan bu vakaların 5'i nefret cinayeti, 32'si nefret saldırısı, 2'si siber saldırı ve 3'ü intihar vakasıdır (Kaos GL &Pembe Hayat, 2017, s.43).

2015 yılı içerisinde ayrımcılık ve nefret söylemine bakıldığında toplumsal figürler tarafından sarf edilen, cinsel yönelim ve cinsiyet temelli ayrımcılık vakaları ve LGBT'lerin, LGBT örgütlerin doğrudan hedef alındığı ayrımcılığı nefreti meşrulaştıran söylemlere yer verildiği görülmüştür. Siyasi anlamda nefretin körüklenmesi LGBT'lerin hedef alınması gibi olaylara tanık olunmuştur (Kaos GL&Pembe Hayat, 2017,s.56).

2015 yılı içerisinde ifade özgürlüğü bağlamında yedi LGBTİ sitesine yönelik idari tedbir kararının verilmiş olması daha sonra birbiri basına yansımaları ve bir diğerlerinin idari tedbir uygulamasının kaldırılmış olması dışında beş siteye erişim sağlanamamıştır. Yine üniversitelerde, hapishanelerde ve Onur Yürüyüşü'ne dönük bazı engellemelerle karşılaşmıştır (Kaos GL& Pembe Hayat, 2017, s.61).

2016 yılında ise diğer yıllardan farklı olarak ülke içindeki yönetimin baskıcı tarzı

nedeniyle LGBTİ'ler daha korunmasız bir hal almıştır. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nda cinsel yönelim, cinsiyet kimliği ve interseks durumuna dair ayrımcılığın koruma kapsamı dışına alınması ile ayrımcılık meşrulaştırılmıştır. LGBTİ'lerin hedef gösterilmesine yönelik söylemlerin devamı gelmiştir. Valilikler tarafından üç büyük ilde LGBTİ yürüyüşleri engellenmiştir. Aynı yılda nefret suçuna ilişkin herhangi bir düzenleme yer almamaktadır (Kaos GL& Pembe Hayat, 2017, s.70-71).

2016 yılı içerisinde ayrımcılık ve nefret söylemine dair öne çıkan gelişmeler arasında önyargıya dayalı bazı yaptırımlarının belirleyici olduğu görülmektedir (Kaos GL& Pembe Hayat, 2017, s.107).

2016 yılında ifade özgürlüğü açısından ise LGBTİ'lerin hedef gösterilmesi nedeniyle bazı etkinliklerin iptal edilmesi, büyük kentlerin ilgili makamlarınca LGBTİ yürüyüşlerine izin verilmediği ve gerekçe olarak toplumsal hassasiyetlerin gösterildiği belirtilmektedir. LGBTİ yürüyüşleri Ankara'da uzun süre sonra gerçekleştirilemezken, İzmir'de yürüyüş yapılmış, İstanbul'da ise çok sayıda yaralanma ve gözaltı vakası yaşanmıştır (Kaos GL&Pembe Hayat,2017, s.130).

2017'ye gelindiğinde ise benzer örneklerin çoğaltıldığı, kısıtlamalar, yasaklar ve bazı zorlayıcı yaptırımlar devam ettiği ve ülkedeki siyasi çalkantılara bağlı olarak LGBTİ gruplara mensup kişilerin daha korunmasız şartlar altında yaşamaya çalıştıkları görülmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken esas konu biseksüel kişilerin görünürlüğüne ilişkin veri elde etmede zorluk yaşanıyor olması halidir. Bu nedenle görünürlük meselesine değinmek gerekmektedir.

2.2.2.Olasılıklar, Mücadele Pratikleri Çerçevesinde Bir Tartışma Alanı Olarak Biseksüel Kimlikler ve Görünürlük Meselesi

Biseksüelliğin cinsel kimlik üzerine çalışanlar için en kafa karıştırıcı görünen cinsel kimliktir ve çok sayıda Kinsey çalışması (Kinsey ,Pmeroy, &Martin, 1948; Kinsey, Pomeroy, Martin&Gebhard, 1953)yapılmış olmasına karşın bir çok insanın cinsel kimlik süreçlerinin ortasında kaldığını, araştırmacı, psikolog, lezbiyen eşcinsel ve geylerin ise biseksüelliğin varlığına inanmayı kabul etmemektedir. Zinik (1985) karşılıklı olarak erotik ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğuna ve her iki cinsiyete yönelik erotik duygular taşımanın bir kişi için fazlaca iç çatışma yaşama nedeni olduğunu vurgulamaktadır. Bu nedenle Zinik (1985) geliştirdiği modele Cinsel Yönelim Uyuşmazlık Modeli (*Conflict Model of Sexual Orientation*) adını vermiştir. Masters ve Johnson'a (1979) bakıldığında Amerika Birleşik Devletlerinde sadece altı kişiye uyarlanabilen bir biseksüellik tanımını geliştirdiği görülmektedir. Tanıma göre biseksüeller asla tek eşle ilgilenmeyip bu tarz bir ilişkide bulunmayan, başka cinsiyetlerden birine yönelik tercihte bulunmayan, her iki cinsiyet için de eşit ölçüde cazip görünen kişilerdir. Weinberg, Williams and Pryor (1994) inisiyal karışıklık (*initial confusion*), kimliğe oturma (*settling into the identity*) ve belirsizliğin devamı (*continued uncertainty*) gibi birtakım süreçleri içeren aşamalı bir model oluşturmuşlardır. Klein'in ise (1993) bir kimlik gelişim modeli oluşturmak yerine dört tip olarak tanımladığı geçiş (*transitional*), tarihsel (*historical*), sıralı (*sequential*) ve eşzamanlı (*concurrent*) biseksüellik türlerini tartışmaya açmayı uygun bulmuştur. Biseksüel kimlik gelişimine ilişkin dönemin güncel çalışmaları (Fox,1996; Rust 1996a) biseksüel insanların heteroseksüel kimliklerle başlayarak biseksüel kimlik edimine yol açan bir eşcinsel ya da lezbiyen ilişkiyi eklediklerini ileri sürmektedir (Dworkin, 2002, s.96-97).

Biseksüel kimliğin gelişimine etkide bulunma ihtimali olan faktörler arasında ırkçı/etnik kimlik, din feminizm ve yaş farklılıklarının belirleyicidir. Feminizm açısından bakıldığında, feminist bilinç toplumsal cinsiyet bilinci ve cinsiyet bilinci ile beraber ilerlemektedir. O dönemde yapılan feminizme ilişkin bir araştırma sonucuna göre (Liss,

O’Conner, Morasky, & Crawford, 2001) feminist kılan pek çok şeyin kendini biseksüel olarak tanımlamasında olduğu gibi birçok feminist kadın aleni olmasa da özelde feminist olarak tanımlamaktadır. Tarihsel olarak geliştirilen direncin bir kısmı tüm feministlerin lezbiyen olduğu inancına ve tanımlamasına dairdir. Yapılan çalışmada ise feminist kadınların bunu onaylamaya yönelik tutumlarının daha düşük olduğunu göstermiştir. Buna rağmen genç kadınların homofobiden etkilenmiş olmaları hala olasıdır ve feminizmin amaçlarını ve fikirlerini onayladıkları müddetçe kendilerini feminist olarak adlandırabileceklerdir. Feminizmi kolaylaştıran rollerden özgürlüğün tanınması bir kadın için biseksüelliğin keşfini kolaylaştırabilmektedir (Dworkin,2002, s.99).

Cinsiyet farklılıklarının toplumsal ve psikolojik sonuçları göz önünde bulundurularak homoseksüellik ve heteroseksüellikte olduğu gibi biseksüelliğin erkekler ve kadın açısından farklı bir önem taşıdığı ve farklı bir fenomen olduğu varsayılmaktadır. Bu anlamda biseksüelliğe ilişkin modern teoriler öncelikli olarak 19. yüzyılın, diğer şeylerin yanı sıra, toplumsal yaklaşımı ve cinsel karakteristiğinden uzaklaşmanın sonucu olarak insan cinselliğinin bilimsel şekilde kurulumuna yol açmıştır. 19.yüzyıl ortasından 20.yüzyılın ilk yıllarına kadar olan süreç Michel Foucault’nun (1977) “cinsiyet söylemini oluşturmak” olarak karakterize ettiği dönem devam etmekte olan sürecin en önemli aşamalarından birini oluşturmuştur. Bu dönemden başlayıp günümüze değin, özellikle biseksüelliğin de dahil olduğu, cinsel arzu ile ilgili süre gelen tartışmaları belirleyen tüm önemli terimler formüle edilmiştir. Gelişmekte olan cinsel disiplinin merkezindeki tema, psikanalizin başlangıcında olduğu gibi, cinsel objenin seçimi ve cinsellikler arasındaki farklılıklara ilişkin teorilerden etkilenen esaslı bir biseksüellik varsayımı olmuştur. Entelektüel olarak ilişkili olan bu teoriler biseksüellik konusundaki güncel araştırmalarda açıklık ve sorunların eksikliği ile sonuçlanan bazı kavramsal zorluklara neden olmuştur (Gooß,2008, s.10).

Bununla beraber cinsel bilimin erken dönemlerinde konunun merkezinde cinsel sapma ilgili söylem, eşcinsellik ve özellikle erkek eşcinselliği ile ilgilidir. Biseksüellikle ilgili teorilerin, o zamanlarda ve her şeyden önce, eşcinselliğin sözde yap-bozunu açıklayan teoriler olduğu, biseksüelliğin tezahürlerinin tartışılmadığı ele alındığında, üstünkörü bahsedildiği ya da eşcinsellik ile ilişkilendirildiği açığa çıkmıştır (Gooß,2008, s.10). Bunun sonucunda günümüzde cinsiyet biliminin tam merkezinde duran biseksüellik üzerine araştırmaların sonucu olan eşcinsellik ve biseksüellik arasında oldukça yüklü bir yakınlık gelişmiştir. Freud'un psikolojik biseksüellik (*psychological bisexuality*) kavramı homoseksüelliğe ilişkin psikanalitik teorinin gelişiminin merkezinde yer almaktadır ve burada da biseksüellik tezahürleri eşcinsellik kategorisinde toplanmıştır. Cinsel bilimlere ilişkin ampirik çalışmalarda özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde Kinsey raporları yayımlandığından beri biseksüellik öncelikli olarak tartışılmamıştır. Ne zaman ki son yıllarda Almanya'da AIDS'e karşı kamusal ve bilimsel anlamda biseksüel erkeklerin risk grubunda olduklarına dikkate alınmış, o zaman cinsellik üzerine çalışan araştırmacılar biseksüelliğin tezahürlerini bağımsız bir cinsellik biçimi olarak görmeye ve incelemeye başlamışlardır. Biseksüelliğin teorik olarak inşasından yaklaşık bir asır geçmiş olmasına rağmen Fritz Klein'in (1978) da değindiği üzere biseksüellik ya da biseksüellere ilişkin görünmezlik, tanınmanın, kabul görmenin eksikliğine ilişkin bitmeyen bir şikayetin biseksüelliğe ilişkin literatüre yansımış olduğu görülmektedir. Klein 'ın (1978) *The Bisexual Option (Biseksüel Tercih Hakkı)* adlı kitabında 1970'lerden başlayarak biseksüelliğin cinsiyet kategorisi olarak oluşturulduğuna ilişkin sürecin bileşeni ve ifadesi olduğunu söylemek mümkündür. Burada çıkış noktasını cinsellik ilişkin bilimden alan, yeni versiyon tartışmalara değinen, kadın, gey ve lezbiyenlerin yer aldığı sosyal hareketleri de içeren bir biseksüellik tartışmasının başlatılmış olduğu aşikardır (Gooß,2008, s.11).

Biseksüellerin görünürlüğüne ilişkin araştırmalar doğrultusunda biseksüel olarak tanımlanan kişiler iki büyük engelle karşı karşıya gelmektedir. Bunlardan birincisi cinselliğin ikili yapısının heteroseksüel ve eşcinsel olarak adlandırılan karşılıklı dışlayıcı ve karşılıklı ayrıntılı kategoriler dışında kalanlar için bir alan yaratmadığı ile ilgilidir. İkincisi

ise birinin cinsel davranışının cinsel kimliğini belirlediği varsayımından yola çıkması durumunda biseksüeller için daha az bir yer ayrılmış olmasıdır. Ochs'un (2011) da değindiği üzere, bu anlayış doğrultusunda bir kişi eğer şimdi "karşı" cinsten biri ile cinsel olarak aktif bir ilişkiye sahipse, heteroseksüeldir. Eğer aynı cinsten biri ile bir birlikliği varsa eşcinseldir. Bu noktada biseksüellerin gözle görülür bir biçimde var olması ancak bir kadın ve bir erkeği içeren "üçlü" bir bağlanma stiline olduğu sınırlı bir zaman dilimi için geçerli olmaktadır (Hartman,2013, s.39).

Biseksüel faaliyet (*doing bisexuality*) kavramı biseksüelliğin "faaliyette bulunma"nın (*doing*) gereksinimleri açısından yapısal düzeyde mümkün görünmediği için problemlili bir hal almaktadır. Bazı toplumlarda kurumsal toplumsal cinsiyet (*gender*) ve cinsellik (*sexuality*) düzeyinde ikiden fazla seçenek olarak inşa edildiğine dair örnekler mevcutken en azından Batı toplumları için cinselliğe ilişkin eğilimleri tek bir paradigmaya dayandırmak mümkün değildir (Hartman,2013, s.40).

Goffman'ın (1959, p.15) performans tanımlaması önemlidir. Bu tanıma göre günlük yaşamda bir kişinin kendini ve diğer insanlara ilişkin faaliyetlerini sunma yollarını, başkalarının kendisinde yaratmış olduğu izlenimleri ve bu performansı korurken neler yapabileceği ve yapamayacağını yönlendirme yollarını dikkate almak gerekmektedir. Kısacası performans, "belirli bir katılımcının herhangi bir şekilde diğer katılımcılardan herhangi birini etkilemeye hizmet eden bütün faaliyetlerini" kapsayanıdır. Biseksüel görünüm (*bisexual display*) Goffman'ın (1959) performansta "ön" tartışmasının merkezinde olan görünüm (toplumsal cinsiyeti temsil eden kıyafetler, saç şekilleri) ve tarzı (tutum, güven) içeren kavramları kapsamaktadır. Miller'ın (2006) biseksüelliğe dair çalışması ise Goffman'ın ön ve performans kavramlarından yola çıkarak biseksüel yönelimi (*bisexual front*) ve biseksüel faaliyet (*doing bisexuality*) yollarını ele almıştır. Çalışmanın içeriğini biseksüel kimliğin genel olarak heteroseksüel ya da eşcinsel şeklinde tahsis edilme yöntemleri ve biseksüellerin otantik bir kimlik oluşturmak amacıyla yanlış tahsis edilme

biçimlerine direniş oluşturmaktadır (Hartman, 2013, s.41). Miller'ın ortaya koyduğu şey, biseksüellerin kimliğini gerçekleştirebilmeleri için sözel ve açık görsel olarak tabir edilen ipuçlarına güvenip onlar üzerinden ilerlemeleri gerektiğidir (Hartman,2013, s.42).

Miller'ın iddiasına göre West ve Fenstermaker cinsellik ve toplumsal cinsiyetin izolasyonundan ziyade eş zamanlı olarak nasıl hayata geçirildiğini anlamaktan kaçınmış olduğunu dile getirmektedir. Cinsel kimliklerin baskın ikili sınıflandırmasına bağlı olarak biseksüel kimlikler neredeyse her zaman görünmez olmuşlardır. Dolayısıyla birinin algılanan cinselliği asla biseksüellik değildir ve Miller'ın biseksüel faaliyet (*doing bisexuality*) kavramı biseksüellere dair görünmezliği ortadan kaldırmaya yönelik analizde daha az faydalı olduğu görülmektedir (Hartman, 2013, s.41-42).

Toplumsal cinsiyet görünümleri konusuna eğilinildiğinde (*gender display*) Lorber (1999) ve Gofman'da (1979) bu kavramın eril ve kadınsı görünüm (kıyafet, saç, makyaj vb.) ile ilgili geleneksel anlamlara dayandığı görülmektedir. Toplumsal cinsiyet faaliyetlerinden (*doing gender*) farklı olarak toplumsal cinsiyet görünümününün (*gender display*) isteğe bağlı bir performans olduğu ve toplumsal cinsiyetin sosyal olarak diğerlerine aktarmak isteğine odaklanmayı içerdiği görülmektedir. Lorber'ın (1999) toplumsal cinsiyet görünümleri (*gender display*) tanımı cinsel davranış ve görünüşü de içeren “mevcut sanayi sonrası norm ve beklentilere bağlı olarak erkeksi ve kadınsı olma” oluşturmaktadır (Hartman,2013, s.42). Bu tanımdan hareketle biseksüel görünümü (*bisexual display*) mevcut Batı, sanayi sonrası ve 21. yüzyıl norm ve beklentilerine göre biseksüel cinsel kimliği yansıtmaya teşebbüs olarak tarif etmek gerekmektedir. Bu tanımdan ilerlemek görünürlüğün olanaklarını saptamak ve açıklamak adına en uygun tanımdır (Hartman,2013, s.43).

Bütünsel bir açıdan yaklaşmayı kolaylaştıracağı düşünülerek biseksüellik bir

kategori, cinsel sınıflandırma biçimi olarak ele alındığında on üç farklı sınıflandırma biçimine yer verilmektedir. Buna göre on üç farklı biseksüel tanımı mevcuttur. Biseksüeller (Halperin,2009, s.452-453);

“

- a. *Cinsel olarak kadın ve erkeklere ilgi duyanlar*
- b. *Kadın veya erkek olarak bir kişinin birine yönelik cinsel ilgisi önlenemeyenler*
- c. *İlgi duydukları bireyler erkek ya da kadın olsun veya olmasın cinsel olarak bu bireylerin ilgisini çekenler*
- d. *Cinsel olarak kendi cinslerinden etkilenip diğer cinsiyetten kişilerle cinsel ilişki içeren cinsel bir geçmişe sahip olanlar*
- e. *Cinsel olarak diğer cinsiyetlerinden etkilenip kendi cinsiyetlerinden kişilerle cinsel ilişki içeren cinsel geçmişe sahip olanlar*
- f. *Kendi cinsiyetlerinden biriyle istikrarlı, uzun süreli, cinsel ve erotik bir ilişki içerisinde olmakla beraber, diğer cinsiyetten kişilere cinsel olarak ilgi duyanlar*
- g. *Diğer cinsiyetten biriyle istikrarlı, uzun süreli, cinsel ve erotik bir ilişki içerisinde olmakla birlikte, aynı zamanda kendi cinsiyetlerinden kişilere cinsel olarak ilgi duyanlar*
- h. *Sadece kendi cinsiyetinden olan ve eşcinsel olan diğer cinsiyetten kişilerle cinsel ilişkide bulunanlar*
- i. *Erkek ya da kadın sadece diğer biseksüellerle cinsel ilişkide bulunanlar*
- j. *Sadece kendi cinsiyetinden olan kişilerle cinsel ilişkide bulunup kendilerini biseksüel olarak tanımlayanlar*
- k. *Sadece diğer cinsiyetten kişilerle cinsel ilişkide bulunup kendilerini biseksüel olarak tanımlayanlar*
- l. *Erkeklerle ve kadınlarla cinsel ilişkide bulunup eşcinsel ya da lezbiyen olarak tanımlananlar*
- m. *Erkekler ve kadınlarla cinsel ilişkide bulunup heteroseksüel olarak tanımlananlar*

olarak sınıflandırılmakta ve tanımlanmaktadır.”

K.M.Hertlein ve diğerleri ise biseksüelliğe ilişkin bi-negatif tutumun ve bifobinin

oluşmasında etkili yanlış bir takım genel kanıların mevcut olduğuna değinir. Bu kanıların şu şekilde sıralanmaktadır (Hertlein ve ark.,2016, s.340).

“

a. Biseksüellik sadece bir aşamadır ve biseksüeller henüz ne istediklerini bilmiyorlar (Alarie ve Gaudet, 2013)

b. Biseksüellik , özellikle erkeler arasında eşcinsellik için bir maskedir (Brewster ve Moradi, 2010)

c. Biseksüel olan insanlar daha az güveniliridir ve partnerlerini aldatmaları daha olasıdır (Alarie ve Gaudet, 2013)

d. Biseksüel olan kadınlar sadece deney yapıyorlar ve sonunda bir erkeğe dönecekler (Hartman, 2013).

e. Biseksüel olan insanlar, eşcinsel ve lezbiyenlere göre daha az önyargı taşımakta ve daha fazla heteroseksüel ayrıcalığa sahip olmaktadır (Elia, 2010).

f. Biseksüel olan kişiler (özellikle erkekler) cinsel yolla bulaşan hastalıklar (SDT'ler) ve HIV'e daha yatkındırlar (Elia, 2010). “

Yanlış kanıların en bilinenlerin sıralandığı bu listenin uzayıp gitmekte ve heteroseksüel, gey ve lezbiyenlerin ve biseksüelliğin biseksüelliğe yönelik tutumları da değerlendirmeye alınmaktadır. Heteroseksüel bireylerin biseksüel kişilerin toplumsal cinsiyetine karşı olduğu kadar biseksüelliğe karşı kendi tutumlarının çeşitlendiği görür. Anselmi, Voci, Vianello & Robusto 'nun (2015) da yer verdiği üzere geçmişte yapılan çalışmalar, heteroseksüel erkeklerin, kendilerini eril ya da “gerçek erkekler” olarak göstermelerine yönelik baskı nedeniyle daha güçlü heteroseksist tutumlara sahip olma eğilimi sergilemektedirler. Heteroseksüel olan bireylerin heteroseksüelliğe dair güçlü bir tercih içinde olmaları ait oldukları grup içindeki imajlarını koruma isteği ile doğru orantılı ilerlemektedir. Herek'in (2002) ve Yost & Thomas 'ın (2012) ele aldığı üzere yapılan çalışmalar ek olarak elde edilen bulgular arasında heteroseksüel olan erkelerin heteroseksüel kadınlara nazaran biseksüel olan erkeklere karşı olumsuz tutumları daha fazla iken heteroseksüel kadınlara nazaran da biseksüel kadınlara daha olumlu bakış

sergilemeleri muhtemeldir (Hertlein ve ark., 2016, s.342).

Biseksüelliğe yönelik eşcinsel ve lezbiyen tutumları heteroseksüellere nazaran daha karmaşık görünmekte ve bu toplumsal cinsiyete göre belirlenmektedir. Alarie & Gaudet 'in (2013) ve Elia & Eliason'un (2012) yer verdiği üzere, lezbiyen ve biseksüel kadınlar arasında eşcinsel ve biseksüel erkeklere nazaran daha fazla çatışmanın yaşandığı görülmektedir. Anselmi ve ark.'nın (2015) değindiği üzere, eşcinsel erkekler biseksüelliğe karşı heteroseksüel olan erkeklere nazaran daha zayıf önyargıya sahip iken, lezbiyen kadınlar heteroseksüel kadınlara nazaran eşit düzeyde ve daha açık açık önyargıya sahip olduğu tespit edilmiştir. Bir başka deyişle bunun anlamı eşcinsel erkeklerin düz cinsel erkeklerden daha az bifobik, lezbiyen kadınların da düz cinsel olan kadınlardan daha fazla değilse bile bifobik olduğudur. Elia & Eliason (2012) ve Hartman'ın (2013) değindiği üzere, bu duruma kısmen erkelerle evlenme ya da daha geniş bir kültür içerisinde düz cinsel olarak "geçme" yeteneğine sahip kadınların algılanan ayrıcalığının neden olabildiği belirtilmektedir. Alarie ve Gaudet ise (2013) gey olan erkelerin çoğunun biseksüelliği genç gey erkeler için bir geçiş dönemi olarak düşündüğünü saptamışlardır. Buna karşılık ise lezbiyen pek çok kadının biseksüel olan kadını heteroseksüel, biseksüelliğini de performans olarak gördüklerini tespit etmişlerdir. Hayfield, Clarke & Halliwell 'in (2014) çalışmasında ise biseksüel kadınlar ne daha geniş bir topluma uyum göstermektedirler ne de cinsel azınlık gruplarına uydıklarını hissetmektedirler. Söz konusu deneyimler, onların biseksüelliğinin lezbiyen kadınlar tarafından hiperseksüellikle eşanlamlı olarak kategorize edilmesini ve onun da kararsız bir konum olarak görülüp reddedilmesini içermektedir. Mohr ve Rochlen 'in (1999) çalışmasında biseksüelliğin dengesizlik olduğuna dair inancın geyler ve lezbiyenler arasında yer aldığını belirtir niteliktedir (Hertlein ve ark.,2016, s.342).

Kaos GL'nin *Bi+ seksüeller Burada!* başlıklı Temmuz 2018 tarihli tanıtım broşüründe belirtildiği üzere "birden fazla cinsiyete çekim duymak" anlamına gelen biseksüellikte kişinin hem kendi cinsiyetinden insanlara hem de diğer cinsiyetlere ilgi

duyması söz konusudur. Avrupa açısından bakılacak olduğunda biseksüelliğin şemsiye bir terim olduğunu ve bu doğrultuda politika üretildiğini söylemek mümkündür. Tanıma göre Bi+; biseksüel, omniseksüel, poliseksüel, queer, hetero/homo flexible, bicurious, fluid (akışkan) ve bi/pan romantik, bisensual, bidyke ve panseksüel'i de içerecek biçimde multiseksüel kimlikler için kullanılmaktadır(Kaos GL,2018,s.6).

Belirli haklara erişim konusunda ilgili raporda yer aldığı üzere belki de en önemli nokta önleyici bakım hizmetlerine erişim konusunda ciddi sıkıntıların yaşanması durumudur. Bunlar arasında heteroseksüellere göre göğüs kanserini tespit edecek meme röntgeni çekirme, yine heteroseksüeller ve lezbiyenlere göre, rahim ağzı kanserine neden olan HPV'yi tespit edebilecek pap testlerine erişim ve heteroseksüellere göre kalp krizi geçirme riskinin yüksek oluşu sorunlu alanlar olarak görülmektedir. Sağlık hizmeti içerisinde bi+fobinin sık rastlanılır bir hal alıyor olması sağlık hizmetlerine erişim konusunda bi+seksüeller açısından caydırıcı bir rol oynamaktadır.2012'de yapılan bir araştırmaya göre lezbiyenlerin %10'u ile geylerin %13'ü kendi doktorlarına açılmazken biseksüel kadınların %33'ü ve erkeklerin %39'u sağlık personellerine açılmayı tercih etmemektedir (Kaos GL,2018, s.11).

Bi+seksüellere ilişkin yapılan diğer araştırmalar zorunlu heteroseksüelliğin esas konu olması gereken yerde çoğu zaman daha önce de ayrıntılı değinildiği gibi heteropatriarkayı bi+seksüellerin beslediği, ikili cinsiyetçi olduklarına dair önyargı üzerinden biseksüelliğin "old school" kaldığı gibi anlayışlar mevcuttur. Zorunlu heteroseksüelliğe ve bi+fobi pratiklerine bağlı olarak yüksek oranda alkol ve uyuşturucu madde kullanımına başvurulduğu ve iki kat daha fazla depresyona maruz kalındığı, yetişkinlerde ise tek eşli eğilime sahip insanlara oranla kendine zarar verme ve intihar olaylarının daha yoğun yaşandığı belirtilmektedir (Kaos GL,2018, s.12).

Biseksüel aktivist girişime göz atmak gerekirse bilinen ilk biseksüel manifesto 1987 yılında San Francisco’da kurulmuş olan *Bay Area Bisexual Network* isimli biseksüel öz örgütlenmesi tarafından 1990 yılında *Anything That Moves* isimli dergide kaleme alınmış ve yayınlanmıştır. Söz konusu manifesto şu şekildedir (Kaos GL,2018, s.13-14):

“Kendimiz haricinde başkaları tarafından analiz edilmekten, tanımlanmaktan ve temsil edilmekten; daha kötüsü hiç düşünülmemekten yorulduk.Ya eşcinsel ya heteroseksüel kimliğini seçmemizin beklenilmesinden ve söylenmesinden kaynaklı görünmezlik ve dayatılan tecritin hayal kırıklığını yaşıyoruz. Monoseksüellik, eşcinselleri baskı altına almak ve biseksüellerin geçerliliğini çürütmek için kullanılan heteroseksist bir diktadır.

Biseksüellik bütün ve akışkan bir kimliktir.Biseksüelliğin doğalında ikili ya da iki eşlilik olduğunu sanmayın.”İki” tarafı olan ya da tam olmak için her iki cinsiyetle aynı anda beraber olması gereken insanlar olduğumuzu varsaymayın. Aslında sanmayın ki; sadece iki cinsiyet vardır. Akışkanlığımızı, kafa karışıklığıyla, sorumsuzlukla ya da sadık olamamakla karıştırmayın. Biseksüelliği, gelişigüzel olarak aktif bir seks hayatına sahip olmakla, sadakatsizlikle ya da güvenilir olmayan cinsel davranışlarla özdeşleştirmeyin. Bunlar, tüm cinsel yönelimlerle keşisebilecek insana has özelliklerdir. Sizininki de dahil olmak üzere hiç kimsenin cinselliği varsayamaz.

Varlığımızı, gündemlerimizi, katkılarımızı, kurduğumuz ittifakları, sesimizi kabul etmeyi reddedenlere karşı öfkeliyiz. Biseksüel sesinin duyulma vaktidir.”

Biseksüel aktivistlerin dönemin getirdikleri ölçüsünde uğradıkları hayal kırıklıkları ortadadır. Önyargılara karşı nasıl savaştıkları ortadadır ve marjinal, ihmal edilmiş ve susturulmuş oldukları açıkça görülmektedir (Holthaus,2015, s.22).

Biseksüel aktivizmin geleceğine yönelik görünürlüğün ve LGBT toplulukları içerisinde kabul görme düşüncesinden hareketle kazanım elde etmenin ötesinde bir şeyler yapılması gerekmektedir ve buna ilişkin temel nitelikteki fikirler şu şekilde sıralanabilir (Holthaus,2015, s.29):

“

- a. *Birincisi, bi aktivistler, biseksüel topluluktaki kesişimselliği benimsemeli, yapmış oldukları gibi herkesin olumlu değişikliklerden faydalanmasını sağlamalıdır*
- b. *İkincisi, biseksüel örgütler ve aktivistler, hem LGBT hem de LGBT olmayan kuruluşlarla koalisyon sağlarken kendilerini güçlü ortaklar olarak konumlandırmalıdır*
- c. *Üçüncüsü, biseksüel eylemcilik daha adil ve eşit bir toplum yaratma hedefiyle sosyal adalet çerçevesinde çalışması sağlanmalıdır.”*

2.3.LGBTİQ VAROLUŞ EKSENİNDE BİSEKSÜEL KİMLİKLER: İDEOLOJİ, SÖYLEM VE AYRIMCILIK

Söyleme ilişkin olanı anlamaya dönük bir girişim kuşkusuz ideolojiye ilişkin olanı da ele almayı gerektirmektedir. İdeoloji en net ifade ile “bir grubun üyelerinin köklü inançları” olarak karşılık bulabilmektedir (van Dijk, 2015, s.17). İdeolojilerden etkilenen toplumsal pratiklerden biri ise ideolojileri nasıl edinmiş, öğrenmiş ve değiştirmiş olduğumuzu etkileyen söylemler ve dil kullanımımızdır. Söylemlerin çoğu, konuşma sırasında ideolojik temelli görüşleri dile getirmektedir. İdeolojilerin çoğu yakın çevreden başlayarak diğer grup üyelerini dinleyerek ve okuma yolu ile öğrenilmektedir (van Dijk, 2015, s. 19).

İdeolojilerin kendilerini var edebilmeleri, “toplumsal olan üzerindeki etkilerini sürdürmeleri ve bilinç yapılarında kendi izlerini taşımaları” ile mümkündür. Bu nedenle tüm ideolojiler toplumsal ikna yani “rıza”ya tabi tutulmak zorundadır. Söylemsel alanın ideolojik mücadele alanına dönüşmesi, ideolojinin toplumsal olanı, yani öznelere- ikna ederek kendi ideolojilerini içselleştirmelerini sağlayarak öznenin bilincinde bir kapanmaya neden olmak amaçlıdır. İdeoloji bu etkiyi kaybetmemek amacıyla sürekli bir biçimde açık ve kapalı tüm toplumsal pratikler içerisinde kendisini yeniden üretmektedir. Toplumsal yapı ideolojik öncüller doğrultusunda kapatılır ve sabitlenir. Göreceli kapatma ve sabitleme mevcuttur ve toplumsal pratikler her koşulda bu durumun ötesine geçecek olanaklara içsel olarak sahiptir. Toplumsal bilinç yapısının egemen ideoloji tarafından tümel olarak belirlenip kapatılması ve eksiksiz bir biçimde yeniden üretilmesi söz konusu değildir. Esas olarak üretim şekli ve ilişkileri homojen bir yapının meydana gelmesini engeller niteliktedir ve kendisini diğer bütün toplumsal pratiklere yansıtmaktadır (Çoban, 2015, s.207-208).

İdeolojik söylemde öznenin ikna edilmesi öncelikli koşuldur ve tüm ideolojik

söylemler özneyi kendi tarafına dahil edebilmek amacıyla ikna edici bir dil kullanmalarını gerektirmektedir. İkna etmeye yönelik olan dilin bir eylem içerisinde, örgütlenmenin oluşması, devamlılığının sağlanması da ideolojik söylemle ilintilidir. İdeolojik söylemin özneyi ikna etmesi ile birlikte özne yeni bir bilinç seviyesine geçiş yapmaktadır. İdeolojik değişimlerin yaşandığı süreçler insan bilincinin iç devinim içerisinde olduğu ve alt üst oluşlar yaşadığı süreçlerdir. İdeolojinin bilinçte kapanma ve sabitleme meydana getirmesi sırasında, değişim anında kapalı olan bilinçte bir süreliğine açılma gerçekleşmekte ve değişimin tamamlanması ile birlikte kapanma yaşanmaktadır. Bu halde kapanmış olan insan bilincine bulunan ideolojiye dışarıdan gerçekleşecek olan katkılar birer eklemlenme biçiminde gerçekleşmektedir. İdeolojik kapanma süreci anlamlandırma sürecine benzer kapanmanın bir benzerini taşısa da bu sürecin o kadar da esnek olmadığını söylemek gerekmektedir. Sözcüklerin bir ya da birden fazla anlam taşıması durumu söz konusudur ve tek anlamlılık ve çok anlamlılık bu konu açısından önem taşımaktadır (Çoban, 2015, s.208-209).

İdeolojik olarak kapanmadan söz edebilmek için ideolojik öznelerin karşıt ideolojiye tepki gösteren bir yaklaşım içerisinde olmaları gerekmektedir. Bu doğrultuda bilinçaltı işlemler ve basit davranışçılık teorileri kullanılabilir. Bir ideoloji için kapanma ve tepki duyma hayati önem taşıyan unsurlardır. Gereğe olarak da kapanmanın olmaması halinde öznenin çok fazla ideolojik uyarana maruz kalması, buna bağlı olarak farklı ve değişik ideolojilerin çok hızlı bir biçimde etkisi altına girmesi ve devamlılığında ideolojilerin sürekliliğinin sağlanmasının güçleşeceği gösterilmektedir. O nedenle tüm ideolojik söylemlerin insan bilincinde ikna sürecinde bir açılma yaratması ile öznenin o zamana kadar haberdar olmadığı gerçeklikler özneye gösterilmiş olur. Kapanma süreci ise, öznenin ikna olana kadar geçirdiği bu süreçte bir aşamadan sonra ikna olması ile birlikte devreye girmektedir. Özne artık ideolojinin etkisi altında bağlı olduğu ideolojinin söylem alanına hapsolür. Egemenlerin tüm söylem alanlarını dolduramamaları söylemdeki parçalılık, süreksizlik ve kırılmalardan ileri gelmektedir. Söylemin egemenlerin tayin ettiği biçimde yeniden üretilmesinin engellenmesi ile birlikte özneler parçalılık ve kırılmaya bağlı

olarak ideolojik söylemin boş bıraktığı alanlara sızarak kendi söylemlerini ve muhalif zeminlerini oluştururlar. Söz konusu alanlar iktidar tarafından saldırı altındadır ve bir yanı ile yaşam mücadelesi yürütülürken bir yandan toplumsal muhalefet örgütlenmeye çalışılır (Çoban, 2015, s. 211).

Söylem, toplumsal pratikler içerisinde en kaba haliyle kendini üç farklı şekilde ortaya koymaktadır. Bunlardan birincisi, pratikteki toplumsal etkinliklerdir. Bir işin parçası olarak dili uygun bir biçimde kullanmak, benzer bir şekilde bir ülkenin yönetiminde görev almak buna örnek gösterilebilir. İkincisi, söylemin temsiller içerisinde kendini göstermesidir. Tüm pratikler içerisinde yer alan toplumsal aktörler, pratikte yer alan etkinlikler bağlamında, kendi pratiklerinin temsili olması gibi, geriye kalan pratiklerin de temsili ürünü olmaktadır. Temsil bireylerin kendilerini inşalarında olduğu gibi pratiklerin toplumsal yapılanma sürecidir. Temsiller toplumsal sürece ve pratiklere dahil olmakta ve onları biçimlendirmektedir. Üçüncüsü, kimliklerin oluşturulması esnasındaki varoluş şekli olarak söylemdir (Fairclough, 2015, s.138).

Toplumsal etkinliğin bir bölümüne karşılık gelen söylem, belirli türleri meydana getirmektedir. Bu türler, göstergesel olarak, eylemin toplumsal yaşam oluşturmanın farklı yöntemleri olarak görülebilir. Günlük konuşma, farklı türdeki örgütlerdeki toplantılar, politik ve başka biçimlerdeki görüşmeler, kitap tanıtımları bunlara örnektir. Bu anlamda toplumsal pratiklerin temsilde ve kendi-kendini temsildeki söylem, söylemleri meydana getirmektedir. Söylemlerin sabitlenmiş olan toplumsal yaşamın farklı şekildeki temsilleri olduğunu söylemek mümkündür (Fairclough, 2015, s.138).

Söylemsel ve ideolojik yapının nefret konusu açısından da başlı başına inceleme alanı olduğu aşikardır. Araştırmada biseksüellerin görünürlük meselesine bağlı olarak dolaylı yoldan veya doğrudan maruz kaldıkları baskının nefrette ilişkin ideolojik ve

söylemsel yapı ile ne ölçüde bağlantılı olduğu ve toplumsal tezahürlerinin neler olduğu meselesi güncelliğini korumakta ve açıklanmaya ihtiyaç duymaktadır. Bu noktadan hareketle nefret söyleminin tanımına değinmek kaçınılmazdır.

Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu'nun 1997 yılında aldığı nefret söylemine ilişkin kararda nefret söylemi;

“İrkçi nefret, yabancı düşmanlığı, antisemitizm ve hoşgörüsüzlük temelli diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan ya da haklı gösteren her türlü ifade biçimidir.”

şeklinde tanımlanmaktadır (İnceoğlu, 2013,s.79).

Nefret söylemine ilişkin söylemin içeriği; söylemin (yazılı veya sözlü) tonlaması; konuşmanın yapısına yönelik değerlendirme; söylemin (bireysel ve ya toplu) hedefleri; ve söz eyleminin muhtemel sonuçları veya çıkarımları gibi unsurlardan bahsedilir. Raphael Cohen-Almagor'a (2011) göre nefret söylemi; bir şahıs veya grubu hedefleyen ve bu bireylerin doğuştan gelen bir takım mevcut ya da fark edilen özellikleri dolayısıyla, önyargıya dayalı, düşmanca ve kötü niyetli bir söylem olarak ifade edilmektedir. Ayrıntılı bir biçimde:

“Nefret söylemi; cinsiyet, din, dil, ırk, etnik köken, ten rengi, ulusal köken, maluliyet veya cinsel yönelim gibi faktörlerin dahil olduğu özelliklere karşı takınılan ayrımcı, göz korkutucu, onaylanmayan, düşmanca ve/veya önyargılı tutumları ifade etmektedir. Nefret Söylemi; hedeflenen grupları incitici, kişisizleştirici, taciz edici, sindirici, küçük düşürücü, alçaltıcı, mağdur duruma düşürücü, ve bu gruplara karşı duyarsızlık ve gaddarlığı teşvik edici bir amaç gütmektedir (Cohen-Almagor,2011)”

şeklinde açıklama getirmektedir(İnceoğlu;2013,s.79-80).

Araştırma kapsamında nefretin söylem olarak yeri ve işlevini biseksüel kimlikler

özelinde anlamak, toplumsal pratikler içindeki seyrini tayin edebilmek ve oradan doğru tartışmayı genişletebilmek amacıyla kalıpyargı, önyargı, sosyal baskınlık, ayrımcılık kavramlarına yer verip analizi gerçekleştirmek gerekmektedir.

Kalıpyargı (Stereotype) sözcüğü Latince’de katılık anlamına gelen *stereos* ve iz anlamına gelen *tupos*’un birleşiminden meydana gelmiştir. Bilim dünyasında sosyal psikologlardan önce psikiyatristler benzer bir terim olarak stereotype sözcüğünü duruş biçimi, hareket ya da konuşmanın sık sık mekanik bir şekilde yinelendiği bozukluk için kullanmışlardır (Harlak,2000, s.42).

Kalıpyargı ve önyargı birbirinden farklı tanımlar olmakla birlikte birbirlerini tanımlayan kavramlar olarak kabul edilmektedir. Burada her iki kavram için de esas olan insanın gerçekliğe ilişkin sosyal ve zihinsel temsillerini şekillendirme işlevi görmesidir. Kalıpyargı bu anlamda belli bir obje ya da gruba ilişkin bilgi boşluklarını doldurmaya, onlar hakkında karar vermeyi kolaylaştırmaya yarayan, önceden oluşturulmuş birtakım izlenimler atıflar bütünü olarak zihnimize oluşturduğumuz imgeler olarak tanımlanabilmektedir. Herhangi bir olgu, obje ya da grup ile gerçekleşen karşılaşmamızda onlara ilişkin bilgimiz söz konusu imgeler ışığında şekillenmektedir. Bu sayede kalıp yargılar yoluyla yeni olguyu ya da grubu gerçek özellikleri ve gerçekte olduğu gibi algılamak yerine düşünce eğilimlerimize göre algılarız. Kalıp yargılar her zaman olumsuz olmayabilirler. Olumsuz kalıpyargılar genelde önyargıların oluşmasına neden olmaktadır (Göregenli,2012, s.23).

Dünyayı anlamlandırma ve onun hakkında bilgi edinme sürecinde insanlar bir takım öngörülerde bulunmaktadırlar. Her bir uyaran bu anlamda ayrı ayrı değil de sınıflama yoluyla değerlendirilmektedir. Sosyal sınıflandırma adı verilen bu gruplama işlemiyle sosyal dünyayı anlama ve yorumlama sürecimiz şekillenmekte ve tıpkı önyargılar

gibi kalıpyargıların oluşumunda bilişsel bir süreç olarak kendini ortaya koymaktadır. Irk, cinsiyet, dini inanç, etnik köken gibi kullanılan fiziksel ve sosyal olarak ayırt ediciler diğer insanlarla ilgili bilgiyi ayırt etme için kullanılmaktadır. Kişi kendi grubu ve diğer grup arasındaki ayrıma ilişkin bilgiyi düzenlemektedir. Kalıpyargı oluşturma sürecine bakıldığında “sosyal düzeyde çeşitli sosyal eylemleri açıklayan ve meşrulaştıran grup ideolojilerinin yaratılması ve devam ettirilmesinde” etkin rol oynadığı görülmektedir (Göregenli,2012, s.23-24).

Kalıpyargı sözcüğünü sosyal psikolojideki karşılığına en yakın şekliyle 1922’de Walter Lippmann kullanmıştır. Lippmann’a göre kalıpyargılar bir kısmı çevre bir kısmı kişi tarafından oluşturulmuş zihnimizdeki resimlere karşılık gelmektedir. İnsanların karmaşık bir çevrede yoğun olarak işlevde bulunmak adına o çevrenin basitleştirilmiş bir resmini zihninde yapılandırmasını Lippmann *sözde çevre* olarak nitelendirmektedir. *Gerçek çevre* ise oldukça büyük, karmaşık ve doğrudan tanımlanamayacak ölçüde hızlıdır. İnsan böylesine incelikli ve değişik permütasyon ve kombinasyonla uğraşabilecek kapasiteye sahip olmadığı için dünyayı geçmek zordur. Bu nedenle dünyanın haritasına sahip olma ihtiyacı duyulur. Kalıpyargılar ise bu tür haritalara karşılık gelmektedir. Sosyal gerçekliğin dolambaçlı yollarını netleştirirler ve hatalı ya da saf bir biçimde kullanılmaları halinde yanlış şeyleri göz önüne sermektedirler (Harlak, 2000, s.42).

Lippmann sonrasında Katz ve Braly’nin (1933) ırksal önyargıya ilişkin çalışması, tekrarı niteliğinde Gilbert’in (1951) çalışması, Bayton McAlister ve Hamer’in (1956) çalışması için benimsenen yaklaşımın betimsel olduğu sonucundan hareketle bu çalışmaları inceleyen Brigham (1971) ve Tajfel (1978) gibi araştırmacılar sonuçları genel olarak şu şekilde değerlendirmektedirler (Harlak,2000, s.47-49);

a. İnsanlarda, geniş insan gruplarını birkaç tane genel, orta niteliğe dayanarak, yani

kalıpyargılara dayanarak nitelemek için kolay bir hazırlık mevcuttur.

b. Bu tür kalıpyargılar bir çeşit atalete sahiptirler; yani değişimleri çok yavaş olmakta ve bu tür değişimler sosyal, politik ve ekonomik değişimlere cevap olarak meydana gelmektedir.

c. Kalıpyargılar çok genç yaşta hatta kalıpyargının işaret ettiği grup hakkında hiçbir net bilgiye sahip olmadan önce öğrenilmektedir.

d. Gruplar arasında sosyal gerilimler ortaya çıktığı zaman kalıpyargılar çok telaffuz edilir ve daha düşmanca olur.

e. Kalıpyargılar çok az düşmanlık içerdiği zaman çok fazla problem çıkmamaktadır; ama zararlı oldukları zaman gerilim ve çatışmalarla ilgili sosyal ortamda yönlendirilmeleri son derece zordur.

Kalıpyargıların bireyler için olduğu kadar toplum için de önemli işlevleri vardır. Bunları; sosyal nedensellik, sosyal meşrulaştırma ve sosyal farklılaşma olarak sıralamak mümkündür. Bunlara kısaca değinilecek olursa (Harlak,2000, s.61):

a. *Sosyal nedensellik*, karmaşık ve stress yaratan büyük ölçekli sosyal (ya da sosyal olmayan) olayları anlamaya çalışmaya işaret etmektedir. Bu tür olaylara ilişkin sosyal açıklama “günah keçisi” yaratma olarak değerlendirilir.

b. *Sosyal meşrulaştırma*, bir gruba karşı planlı bazı eylemleri meşrulaştırmak için belirli bir kalıpyargının o gruba birleştirilmesidir. Sömürgeciliğin yaygınlaştığı dönemde yerli halklar için kullanılan kalıpyargılar bu türdendir.

c. *Sosyal farklılaştırma*, etnosantrik bakış açısına dair eğilimi ifade eder.

Tajfel'e göre kalıpyargılar sınıflandırmanın bir sonucudur. Sınıflandırma bir tür basitleştirme sağlamaktadır. Diğer yandan kişi kendi grubu ve diğer gruplar hakkındaki fikirleri *özümsemektedir*. Bu özümseme iki yolla gerçekleşmektedir (Harlak,2000, s.72):

a. Değerlendirmeler (ya da tercihlerin öğrenilmesi)

b. İlk çocukluk döneminde kendi grubu ve diğer grup arasındaki etkileşim

Gruplar arası tutumların oluşumlarını etkileyen üçüncü süreç ise *tutarlılık aramak* ile ilgilidir. Kişi karşısına çıkan yeni durumlara ilişkin nedensel açıklamaları daha önceki tutumları ile uygun olacak şekilde yapılandırmaya eğilimlidir.

Önyargı, bir şeyin veya bir kişinin aleyhine ya da lehine olacak biçimde, önceden oluşturulmuş bir görüş veya yanlılığa karşılık gelmektedir. Her ne kadar yanlılık olumlu ya da olumsuz olsa da önyargının yaygın bir şekilde bir grubun üyelerine negatif, yani olumsuz, bir tutumu ifaden eden bir kavram olduğunu belirtmek gerekmektedir. Önyargının, bir diğer şekli ile gerçeklik karşısında sınınamamış, büyük oranda kişinin kendi duygu ve tutumları doğrultusunda stereotipleşmiş inançlar ile karakterize edildiği görülmektedir. Gordon Allport'un bir klasik olan *The Nature of Prejudice* (1954) adlı kitabında yer verdiği gibi önyargı "Kusurlu ve esnek olmayan bir genellemeye dayanan antipati. Tüm bir gruba ya da o grubun tek bir üyesine yöneltilebilir." şeklinde tanımlanmaktadır. Buna ek olarak bazı insanların önyargılı görüşlere başkalarından daha fazla eğilimli olduğu görülmektedir. Bu nedenle psikanalitik kuramların, önyargı ile esnek olmayan tutumların birleşmesi olarak adlandırılan otoriter kişiliğe yoğunlaşmaktadırlar (Marshall, 1998, s. 559).

Önyargının ele alındığı bir başka yapıt ise Theodor Adorno vd., *Otoriter Kişilik* (*The Authoritarian Personality*, 1950)'tir. Bu kitapta önyargının psikolojik, yapısal ve

tarihsel temellerini birleştirmeye çalışarak araştırmalardan elde edilen bulguların sentezlenmesi girişimi mevcuttur. Bu gelenek doğrultusunda çok fazla araştırma yapılmış olmasına karşın önyargı teriminin sosyoloji içerisinde –özellikle bireysel içerimlere bağlı olarak- oldukça yoğun eleştirilere maruz kaldığı bilinmektedir (Marshall, 1998, s.559-560).

Billig ve arkadaşları (1988), Aydınlanma çağını çıkış noktası almaktadır. Yapmış oldukları tarihsel analiz doğrultusunda Aydınlanma düşünürlerince önyargının “*rasyonelliğin düşmanı*” olarak görüldüğünü ortaya koymuşlardır. Önyargı 20.yüzyılda 18. Yüzyılda kullanılan herhangi bir konuya ilişkin kullanımı ile sınırlı halinden farklı olarak sosyal gruplara karşı hissedilen mantık dışı duygular ve tutumlara karşılık kullanılmıştır (Harlak,2000, s.7-8).

Allport (1954), *The Nature of Prejudice* (Önyargının Doğası) adlı kitabında herhangi bir grupta bir kişiye, sadece o gruba aidiyeti nedeniyle gösterilen muhalif ve düşmanca tutum olarak tanımlanmaktadır. Önyargının yöneldiği kişinin, grubuna atfedilen niteliklere sahip olduğu düşünülmektedir. Allport tarafından önyargı insana ait doğal bir eğilim olarak görülmekte ve kategorilendirmenin yol açtığı aşırı genellemenin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Her aşırı genelleme ise her zaman önyargı ile sonuçlanmayabilir. Önyargı bir değer yargısı olarak görülmez ve değer yargılarının yer aldığı toplumlarda önyargılardan söz edilebilir. Önyargılar tutum ve inanç yanını kendi içinde barındırmaktadır ve inançları içine alan bir tutum olarak da tanımlanabilir. (Harlak,2000, s.8).

Önyargı davranışa dönüştüğü noktada *ayrımcılık* olarak karşılık bulur. Ayrımcılık bu bağlamda herhangi bir kişinin, önyargılı olduğu kişi veya gruplara yönelik olarak gösterdiği olumsuz davranıştır. Önyargı kendi içinde davranışsal yönünü taşır fakat her zaman gösterilmediğine ilişkin bir anlayış mevcuttur. Allport (1954) için ayrımcı

davranışlar en hafiften en şiddetlisine göre sıralanacak olursa (Harlak,2000, s.10-11);

a. *Karşı Olmayı İfade Etme*: Kişiler önyargı konusunda kendi gibi düşünenler açısından seçicidir ve düşmanca duygularını dışa vurur.

b. *Uzak Durma*: Önyargı yoğunluğunu koruyorsa kişi önyargı beslediği kişiler ve gruplarla birada hareket etmekten uzak durur.

c. *Ayrımcılık*: Kişilerin önyargı ile yaklaştığı kişi ile grupların temel haklar olan eğitim, sağlık, iş, konut haklarından yararlanırken politik hakların kullanılmasına karşıdır. Böyle durumların kurumsallaşma ile de sonuçlandığı görülmektedir.

d. *Fiziksel Saldırı*: Önyargılı olan gruba karşı şiddet ve fiziksel anlamda şiddet sayılabilecek sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

e. *Yok Etme*: Linç etmeye varabilecek kadar yoğun olayların kendini gösterdiği süreci kapsamaktadır.

Allport insanların kendilerini evrensel düzeyde ve spontane olarak homojen gruplara, *biz* ve *onlar* kategorisine ayırdıklarını gözlemlemiştir. Kendi grupları içerisinde görece rahat olan insanların nadiren çok az bir karşıtlık riski ile üstünkörü genelleştirmelere (“onlar”ın hepsi aynı ve “bizden” farklıdır) olanak veren diğer gruplarla uğraşmaktadırlar. Buna karşın Allport (1954/1979) “Düzenli yaşam ona bağlıdır” (s.24); “Değerlendirme listeleri zihinsel yaşam için gereklidir” (s.24) derken kategorileştirmenin gerekli olduğuna beş nedenden dolayı inanmaktadır. Bunlar sırasıyla (Fiske, 2005, s.36-37): Şubat tez düzeltmede prejudice

- Kategoriler insanların dünyada bir yükümlülüğünün olmasını sağlamaktadır.
- Verimli ve etkili olmak için kategoriler, mümkün olduğunca kümeler

içerisinde toplanabilmektedir.

- Kategoriler kimliklerin saptanmasına yardımcı olmaktadır.
- Kategoriler duygusal etiketler sağlamaktadır.
- Kategorileştirme süreci kayda değer irrasyonaliteyi yansıtmaktadır.

şeklinde sıralanmaktadır.

İnsanlar diğer insanları etkili bir biçimde kategorize etmekte ve böylelikle bazılarını birbiri ile karıştırmakta, bazılarını diğerlerine tercih etmekte ve öne çıkanları fark etmektedir. Bu süreçlerin her biri ilk algı ile hızlı ve açık bir biçimde gerçekleşmektedir (Fiske, 1998,2000'den aktaran Fiske, 2005, s.38). Bu süreçlere bakılacak olduğunda (Fiske, 2005, s.38-39):

- Anında kategorizasyon: kimin ne dediğini karıştırmak: “Yakın ve anında bağlantı kurmak” ile sembolik olarak aktive edilmiş kategori-karışıklık kavramı ile insanların ne gördüklerine ve kim-ne -dedi paradigması sosyal kategorilerin gücünün zamanından önceki göstergelerinden biridir. Bir toplantıda insanlar bir kişinin önerisini başka bir kişiye yanlış yönlendirebilmekte, hatalar sistematik olarak konuşmacıları toplumsal cinsiyet ve ırk dahilinde karıştırmaktadır. Sözelimi tüm kadınlar veya tüm siyahların birbirinin yerine geçebilir olmasında olduğu gibi. Bu durum kategorik algının ayırt edici özelliğidir ve insanlar yorumları ırk veya cinsiyete göre etiketlediklerinde bireyi ihmal etmektedirler. Kategori hataları sadece sinir bozucu olmakla kalmadığı gibi, önyargıyı da yansıtmaktadırlar. Bu yükseliş kalıpyargıya ilişkin rolleri güçlendirdiğinde ya da insanların önyargılı olduğu tutumlarda gerçekleşmektedir (Fiske, 1998'den aktaran Fiske, 2005, s.38).

- Otomatik sınıflandırma önyargıyı kolaylaştırır: Biz iyiyiz; onlar daha az iyiler: Allport kategorizasyonun hızlı, dikkatsiz otomatik doğasını ve önyargı ile bağına “İnsan akli kategoriler yardımıyla düşünmeli...Bu işlemde muhtemelen kaçınılmalıdır...[bu] kaçınılmaz olarak önyargıya yol açar” ifadeleri ile sezdiğini belirtmektedir (Allport 1954/1979, s.20-24’ten aktaran Fiske, 2005, s.38). Kim-ne -dedi paradigmasında olduğu gibi, otomatik ve örtülü teknikler, normal önyargının temeli olarak kategorilerin hızlı, sübtül, dolaylı değerlendirmesini göstermekte ve hayata “hızlı, pürüzsüz ve tutarlı” uyarlamalar yapmaktadır (Allport, 1954/1979, s.21’den aktaran Fiske, 2005, s.39).
- Dikkat: çoğunluk (iç grup) kategorisinde öne çıkana: İlk bakışta kategorilerin çoğunluğa uymayan insanları vurguladığı görülmektedir. Bir grubun tek kişilik ya da sembolik üyesine dikkat perçinlenmektedir aksi takdirde ırk ve toplumsal cinsiyet konusunda homojendir. Tek kişinin göze çarpması bireyi öne çıkaran kategorinin sosyal açıdan önemini ortaya koymaktadır. Tek kişilik bir grupta, grup üyeleri özellikle bu boyut üzerinden kategorize edilmektedir. Tek kişilik olan konsantrasyonunda bazı zamanlarda müdahil olana dikkat etmekte ve onu fark etmektedir (Saenz, 1994’ten aktaran Fiske, 2005, s.39). Tek kişilik olan abartılı ve klişeleşmiş olarak algılanmaktadır (Taylor, 1981’den aktaran Fiske, 2005, s.39).
- Alt türler ve alt gruplar: Azınlık (dış grup) kategorisine uymayanlar: İnsanlar karakteri dış grup kalıpyargılarına itiraz eden bireylerle yüzleştiği zaman, bireysel sıra dışı olanı sadece kalıpyargının “yeniden düzenlenmesi” için kolaylıkla kabul etmektedirler (Allport, 1954/1979, s.23’ten aktaran Fiske, 2005, s.39): İnsanlar sıra dışı olanı içerecek küçük alt tipler oluşturmaktadırlar ve böylece genel kategorilerini korumaktadırlar (Fiske, 1998’den aktaran Fiske, 2005, s.39). Alt türler bilişsel olarak uygundur, çünkü insanların konforlu kategorileri sürdürmelerine izin verir. Statükoyu haklı çıkardıkları için sosyal açıdan uygundur (Fiske, 2005, s.39).

Allport ve diğerlerine göre birkaç nedenden ötürü önyargının temel nedeni uygunluğa (*conformity*) dayanmaktadır. Bunlardan ilkinin insanların her gün maruz kaldıkları gruba ilişkin bilgilerin diğer gruplarla olan görüşlerini şekillendirmesi oluşturmaktadır. Günümüz toplumunda, medyanın bizleri kalıpyargılar ve önyargıları teşvik eden bilgiler üzerinden bombardımana tutması ve bu bilgilerin günlük konuşmalara yansması söz konusudur. Kelimenin tam anlamıyla “havada” bir önyargı üzerinden insanların sıklıkla bu önyargılı görüşleri benimsemesi şaşırtıcı görünmemektedir. İkincisi Allport’un anekdotlarında yer aldığı üzere aynı sosyal kültürden insanların aynı önyargıyı tutma eğiliminde oldukları görülmektedir. Son olarak ise Allport’un uygunluğun önyargıyı değiştirmek için umut vaat eden bir yol sunduğu görüşüne sahip olmasıdır. Buna göre nasıl önyargı normlarına uyum önyargı üretiyorsa sosyal normlar daha hoşgörülü hale gelirse önyargı da o ölçüde azalacaktır (Crandall ve Stangor, 2005, s.296). şubat tez düzeltmede prejudice

Günlük hayat içerisinde iyi ya da kötü denilebilecek bir yargıyı barındırmayan, kanıt ya da bilgi deneyimine gereksinim duymayan her çeşit “ön fikir” anlamında değerlendirilen önyargı dünyaya ilişkin bütünlüklü düşünme alışkanlığına dayanmaktadır. Bu nedenle belli bir tutum ya da belli bir gruba sınırlı bir yapı sergilememektedir. Hiyerarşik şekilde örgütlenme eğilimi olan toplumlar için değerlendirilecek olduğunda ise iktidarın sistemi ve insanlar arası ilişkileri güç sahibi olma durumu ile eş tutarak hayata geçirmeye çalışmaktadırlar. Bunun gerçekleşmesi halinde aşağıda ve yukarıda olanlara ilişkin bir söz birliği kurulur ve bu yapı günlük hayatta bireylerin zihninde normal bir hal alır (Göregenli, 2012, s.22). Zihin dünyası için esas olan artık *otoriter, tek biçimli* ve söz konusu hareketin doğal olduğu fikrine yaslanıyor olmasıdır. Dezavantajlı ve aşağıda bulunanlara karşı önyargının geliştirilmesi muhtemeldir ve bu durumun davranışa dönüşmesi halinde ayrımcılık denilen olgu açığa çıkmaktadır (Göregenli,2012, s.23).

Önyargı Quillian'ın (2006) da ele aldığı üzere psikoloji bilimi açısından temelde iki unsura gereksinim duyar: Birincisi; bir insan grubuna karşı aslı olmayan bir inanç ya da düşünce olarak karşılık bulan kalıpyargı, ikincisi; buna etkide bulunan güçlü bir duygulanım halidir (Paker,2012, s.42).

Önyargı tanımının açılımını kesinleştirmesi açısından bakıldığında Allport'ta (1954) "hatalı ya da esnek olmayan genellemeye dayalı empati" olarak karşılık bulurken Fiske (1998), Jones (1997) ve Nelson (2002) için önyargı eksik veya hatalı bir yargılama süreci sonucunda ortaya çıkan, bir insan grubu ya da onun üyelerine yönelik genel olarak olumsuz tutum şeklinde tanımlanmaktadır. Buna karşın önyargılar duygulanım açısından büyük oranda olumsuz örnekler ile nitelendirilse de olumlu duygulanıma dayalı örnekleri de mevcuttur. Önyargısal tutumlar kimi zaman açık, ama çoğunlukla örtük, buna yarı-bilinçli ya da bilinçdışı demek de mümkün durumlar olarak adlandırılabilir (Paker,2012, s.42-43).

İnsanın bilinçli bir canlı olduğu varsayımından yola çıkarak neden önyargıların önüne geçilemediği konusu üzerine ortaya atılan soruda bir açıklamaya ihtiyaç duyulmaktadır. Değer atfetmede rasyonel mi yoksa irrasyonel mi olunduğu sorusunu da tartışmaya açan bu kilit soruda değer yargılarına nasıl kestirmeden vardığımız da bir o kadar vurgulanması gereken durumudur. Kahneman, Slovic, Tversky'nin (1984) yer verdiği gibi insan zihni kestirme yollara yönelmekte, bu sayede hız kazanmakta ve bu gerçekleşirken bir o kadar da hata yapmaya açık olmaktadır. Yapısal kısıtlılık savunusu insanın irrasyonel yanını ortaya koyan bir ifadedir ama genellemeci bir yöne de sahiptir. O nedenle herkesin önyargıya yatkınlık derecelerinde farklılık olduğu kanısından yola çıkarak hareket etmek elzemdir. Bunu inceleme noktasında ise bireysel ve sosyal düzeyde önyargıyı değerlendirmeye ihtiyaç duyulmaktadır (Paker, 2012, s.44-45):

Bireysel Düzeyde Önyargı: İkinci Dünya Savaşı sonrası Nazi ideolojisinin kitleselleşmesine dair yapmış olduğu araştırmada Adorno ve ekibi Frenkel, Brunswik, Levinson, Stanford (1950) *otoriter kişilik yapısı* adı verilen yapının önyargı üretiminde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu kişilik kalıbında; öteki sosyal gruplara ve azınlıklara dair önyargı, kendi sosyal grubunu yüceltme, politik ekonomik muhafazakarlık ve anti-demokratik tutumlar yer almaktadır. Yaklaşımında öne çıkan psikanalitik varsayım çocukluk dönemlerinde ebeveynleri tarafından baskı altında tutulmuş kişilerin, cinsellik ve/veya saldırganlık dürtüleriyle ilgili ruhsal aygıt içerisinde ve içsel politik süreçler olarak tabir edebileceğimiz psişe-içi çatışmalarını deneyebilmek adına otoriter bir kişilik geliştirirler. Söz konusu kişilik üzerinden kendi geçmiş baskılanmışlıklarını başkalarına yansıtırlar.1960'lara kadar popülerliğini sürdüren yaklaşım metodolojik sorunlar yüzünden yetersiz kalmıştır (Paker,2012, s.45).

Klasik psikanalitik yaklaşımların önyargı hakkında önemli içgörü kazandırdığı biliniyor ve bilinçdışı dinamikler, kişilik tarzı, narsizm ve savunma mekanizmaları gibi psikanalitik kavramların vazgeçilmezliği söz konusu olsa da sorunu birey-içi ve dürtü temelli görmeye eğilimli oldukları ve sosyal grup süreçlerine dair kapsamlı bir açıklama getiremedikleri yönünde eleştirilere maruz kalmışlardır. Bu nedenle önyargının sosyal düzeydeki etkisini de açmak gerekmektedir (Paker,2012, s.47).

Sosyal Düzeyde Önyargı: Tajfel, Flament, Billig ve Bundy (1971) ile Taifel ve Turner (1986) araştırmalarından da yola çıkarak önyargı konusunda en kayda değer katkının sosyal kimlik kuramı doğrultusunda gerçekleştirilen çalışmalardan ortaya çıktığı görülmektedir. Kurama göre, insanlar kendi gruplarıyla (iç-grup) bir özdeşim kurmaya yatkındır ve ona ayrı bir değer atfederler. Diğer gruplar (dış-grup) görece değersiz bırakılır. Bu iki yaklaşımdan hareketle de *sınıflandırma* ve *özdeğer* diyebileceğimiz unsurlara ulaşılmaktadır. Kısaca değinilecek olursa (Paker,2012, s.47):

a.Sınıflandırma: İnsan dünyayı kendini ve çevresini anlayabilmek ve anlamlandırabilmek için bilişsel olarak kategorilendirmeye, yani sınıflandırmaya, gereksinim duymaktadır. İnsan kendine benzeyenlerden hareketle bir sosyal grup oluşturarak ya da mevcut sosyal grupların içinden gelerek değişik derecelerde özdeşim kurmaya eğilimlidir. Capozza ve Nanni (1986)'nin değindiği üzere burada problemlilik nokta insanın kategoriler-arası farklılıkları yüceltmeye ve kategori-içi farklılıkları küçümsemeye eğiliminin oluşudur. Hogg ve Abrams (1988) bu durumu aynı sınıfta yer alan bireyler arası benzerliklerle ayrı sınıftan gelen bireyler arası farklılıkların abartılması eğilimi olarak görür (Madran,2012, s.31). Sonuçta iç-grup kendi içinde, dış-grup kendi içinde tekdüze bir form alır. Gruplar arası farklar büyüdükçe aradaki mesafe daha da açılır. Arcuri'nin de (1982) belirttiği üzere insanlar diğer insanları öncelikle cinsiyet, yaş, deri rengi, anadili gibi belirgin özellikleri nedeniyle etiketleyip sınıflandırmaya yatkındırlar. Sayılan özellikler basit bir şekilde sosyal grupların /kimliklerin yapıcı özellikleri olabilirler ve gruplar arasından bu özelliklerden kaynaklı sert ayırım çizgileri çizilebilir. Demirtaş'ın (2004) değindiği üzere çoğu zaman toplumsal bedellerle karşılık bulan söz konusu bilişsel süreç kişisel çatışmalardan iç ve dış savaflara kadar pek çok anlamda fırsat eşitsizliğinin temelini oluşturan ayrımcılığın ortaya çıkmasına da zemin hazırlamaktadır (Madran,2012, s.31).

b.Özdeğer: İnsan kendini daha iyi hissedebilmek adına bulunduğu iç-grubu dış-gruba göre daha fazla kayırma eğilimi göstermektedir. İç-grup dış-gruba göre daha değerli, üstün ve iyi sıfatını hak etmektedir. Buna bağlı olarak insan da özdeşim kurarak kendisi için iyi, değerli, üstün sıfatlarını sahiplenir. İç-grup pozitif önyargıyla karşılık bulurken dış-grup negatif önyargı ile karşılık bulmaktadır. Brewer'in (1999) de vurguladığı üzere iç-grupla artan özdeşim düzeyi ile dış-gruplara karşı geliştirilen önyargı ve ayrımcılık doğru orantılı olarak artış göstermektedir. Fiske'nin (2000) belirttiği üzere iç-grup ve dış-grup arasındaki bu ayırım belirli koşullara bağlı gruplar arası temasla

yumuşatılabilir görülmüş ve bunu sağlayacak olan koşulların eşit statüde olmak, ortak amaçlara sahip olmak, bir eylem üzerinden iş birliği yapmak ve gruplar arası çatışma durumunda bir otoritenin yaptırım gücünü elinde bulundurması olarak belirlenmiştir.

Sosyal Baskınlık, Sidanius ve Pratto'nun (1999) yer verdiği üzere sosyal baskınlık kuramı “gruplar arasındaki hiyerarşik ilişkileri üreten ve sürdüren mekanizmaların neler olduğu ve bunların gündelik hayatı nasıl biçimlendirdiği konusuna odaklanarak birçok analiz düzeyini kapsamlı kurumsal çatı altında bir araya getiren” bir kuramdır. Bu nedenle psikolojik eğilimlerin, sosyal rollerin, kültürel ideolojilerin, sosyal kurumların, sosyal kimliklerin, sosyal bağlamın ve ayrımcı davranışın etkileşimini formüle etmeye çalıştığını belirtmek gerekmektedir. Kuramın bir yandan grup temelli sosyal hiyerarşileri üreten ve sürdüren kişiler arası, gruplar arası ve kurumsal mekanizmaları tanımlamaya ve anlamaya yöneldiğini, diğer yandan hiyerarşilerin bu mekanizmaları ne şekilde etkilediğini tartışması açısından kayda değerdir (Göregenli,2013, s.44).

Sosyal baskınlık kuramına göre büyük ölçekli sistemler, az sayıda ya da tek bir avantajlı grubun hiyerarşinin en yukarısında ve çok sayıda ya da tek bir dezavantajlı grubun hiyerarşisinin en altında yer almasıyla oluşan, grup temelli sosyal hiyerarşiler şeklinde kurulmuştur. Bu nedenle avantajlı gruplar gücü, ayrıcalığı, statüyü temsil eden sembolik maddi araçlara dezavantajlı gruplara kıyasla çok daha yüksek oranda sahiptir (Göregenli,2013, s.44-45).

Sidanius ve Pratto'un (1999) değindiği üzere sosyal baskınlık kuramına göre üç tür grup temelli hiyerarşi mevcuttur.”Yaşça büyük olanların küçükler üzerindeki gücünü temsil eden *yaş sistemi* hiyerarşisi”, “erkeklerin kadınlara göre daha fazla sosyal ve siyasi güce sahip olduğunu tasvir eden *toplumsal cinsiyet sistemi* hiyerarşisi” ve “din, dil, ırk, sosyal sınıf olarak inşa edilmiş gruplardan meydana gelen *keyfi-kurgulu sistem*

hierarchy". Her birinin kendine özgü ve sosyal hiyerarşisinin üretilip sürdürülmesinde farklı roller üstlenildiği görüşü hakimdir (Göregenli,2013, s.45).

Sidanius ve Pratto'da (1999, s.48) yer aldığı üzere sosyal baskınlık kuramı içerisinde kuramcıların "sosyal baskınlık yönelimi" adını verdikleri gruplar arası eşitsizlik ve üstünlüğü onaylamaya yönelik bireysel eğilimlere yer verilmektedir. Sosyal baskınlık yönelimi, insanların grup -temelli sosyal hiyerarşiyi ve "avantajlı" grupların "dezavantajlı" gruplar üzerindeki baskınlığını destekleme tanımı ile belirlidir. Yönelime ilişkin değer yargıları bazı grupların üstte, bazı grupların altta olmasının iyi olduğu, bazı grupların diğerlerinden daha üstün ve değerli olduğu, hatta ilerletmek için bazı grupların üzerine basmak gerektiği, eşitliğin artmasının iyi bir şey olmadığı, bütün gruplara eşit şans verilmesi gerektiği şeklinde kendini göstermektedir (Göregenli,2013, s.45).

Sidanius ve diğ.'nin (2004) belirttiği üzere sosyal baskınlık yönelimi, "insanların eşitsizlikleri onaylaması veya onaylamamasıyla ilişkilendirilebilecek sosyo-politik ideoloji, tutum ve davranışların bireysel farklılıkların tahlilinde merkezi bir rol oynamaktadır"; buna ek olarak, "hiyerarşi artırıcı ve azaltıcı sosyal rollerle paralellik göstermekte, kurumsal ayrımcılığın anlaşılmasına aracı olmaktadır" (Göregenli,2013, s.45-46).

Sidanius ve Pratto (1999) için sosyal baskınlık yönelimini şekillendiren dört unsurdan söz edilebilmektedir. Bunlar; mizaç, grup statüsü, cinsiyet ve sosyalizasyon pratikleridir. Kısaca değinilecek olursa (Göregenli,2013,s.46-47):

Mizaç; sosyal baskınlık yönelimine dair az sayıda yapılmış olan çalışmalar doğrultusunda sosyal baskınlık yönelimi yüksek gruba empati, ilişkisellik ve diğerkamlık özelliklerinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Göregenli, 2013, s.46).

Grup Statüsü; Kişinin bir gruba ait olması sosyal baskınlık yönelimi açısından önemlidir. Yapılan çalışmalara ilişkin literatür yüksek statülü grup üyelerinin düşük statülü grup üyelerine göre daha yüksek sosyal baskınlık yönelimine sahip olduklarını göstermektedir. Bir diğer şekilde ifade edilecek olursa; erkekler, beyazlar, heteroseksüeller; kadınlardan, siyahlardan, Hispaniklerden, eşcinsellerden daha yüksek sosyal baskınlık yönelimine sahiptir (Göregenli, 2013, s.46).

Durumsal, bağlamsal ve kültürel etmenler gruplar arasındaki sosyal baskınlık yönelimi farklılıklarını belirlemektir. Kuramcılara göre gruplar arasındaki farklılığın büyüklüğü arttıkça sosyal baskınlık yönelimi farklılıkları da artacaktır. Söz konusu varsayımdan yola çıkarak gruplar arasındaki objektif statü farkı büyük olduğu ölçüde, gruplar arasındaki sosyal baskınlık yönelimi farklılıklarının da büyük olduğu kanıtlanmıştır (Göregenli, 2013, s.46).

Cinsiyet; Sidanius ve Pratto'nun (1999) değindiği üzere cinsiyet araştırmaları doğrultusunda erkelerin sosyal baskınlık yönelimi düzeyi olarak kadınların sosyal baskınlık yönelimi düzeyinden daha yüksek olduğu saptanmıştır. Buna değişmezlik/sabitlik hipotezi adı verilmektedir. Değişmezlik hipotezine göre, “erkekler kadınlardan daha yüksek sosyal baskınlık yönelimi düzeyine” sahiptir ve kültürel, sosyal, durumsal, çevresel unsurlar bu durumu değiştirmemektedir. “Cinsiyet farklılığı sosyal baskınlık yönelimi düzeyinde gözlenmekle kalmamış, sosyal ve politik tutumların, ideolojilerin onaylanmasında ve oy verme örüntülerinde farklılıklar” yaratmıştır. “Kadınların hiyerarşi azaltıcı politika ve ideolojileri, erkeklerin ise hiyerarşi arttırıcı sosyal politika ve ideolojileri daha fazla onayladığı görülmüştür” (Göregenli,2013, s.47).

Sosyalizasyon; “Sidanius ve Pratto (1999), kişinin sosyal baskınlık düzeyinin eğitim düzeyinden, dindarlık ve bütün sosyal deneyimlerden etkilendiğini belirtmiştir”. “Ayrıca, hiyerarşi arttırıcı ve azaltıcı sosyal çevrelerde bulunmak, sosyal baskınlık yönelimi düzeyini etkileyebilmektedir” (Göregenli, 2013, s.47).

Sidanius ve Pratto'nun bahsettiği üzere (1999) “sosyal baskınlık kuramında meşrulaştırma mitleri, sosyal gruplar arasındaki eşitsizliği arttıran sürdüren veya azaltan sosyal pratiklere moral ve entelektüel meşrulaştırma sağlayan değerler, tutumlar, inançlar, nedensel atıflar ve ideolojiler” olarak tanımlanmaktadır. Sosyal ideolojilerin tezahürleri niteliğindeki meşrulaştırma mitleri, “insanların kendi eylemlerine rehberlik etmekte, davranışlarının meşrulaştırılmasına ve diğerlerinin hangi davranışlarının meşrulaştırılabilir ve onaylanabilir olduğuna karar vermelerinde” kullanılabilir. “Kuramcılar bu mitlerin toplumda düşük ve yüksek statülü grupların üyelerince, söz birliğine dayalı olarak paylaşıldığını, toplumun ideolojik, estetik, dini, iktisadi öğelerine kök saldıığını ve bilimsel, dini veya moral doğruluk ya da kesinlikle ilişkilendirildiğini” öne sürmektedir (Göregenli,2013, s.47).

Kuramcılar meşrulaştırma mitlerinin iki türü arasında ayırma gitmiştir. “Buna göre, sosyal hiyerarşiyi ayakta tutan pratikleri meşrulaştırarak bu hiyerarşinin ve sosyal eşitsizliğin korunmasına ve yaygınlaşmasına neden olan ideolojiler *hiyerarşiyi arttırıcı meşrulaştırma mitleri* olarak adlandırılmıştır”. Bu meşrulaştırma mitlerine örnek, Sosyal Darwinizm, Protestan çalışma etiği, ırkçılık, politik muhafazakarlık gibi ideolojilerdir. “Diğer yandan sosyal hiyerarşiyi ayakta tutan pratiklere karşı çıkararak ve hiyerarşiye karşıt olan değerleri ileri sürerek hiyerarşinin ve eşitsizliğin azalmasını sağlayan ideolojileri ise *hiyerarşiyi azaltıcı meşrulaştırma mitleri* olarak adlandırmıştır”. Meşrulaştırma mitlerine örnek olarak evrensel insan hakları doktrini, çeşitli sosyal demokrat ve sosyalist ideolojiler verilebilir (Göregenli,2013, s.48).

Meşrulaştırıcı mitler ve sosyal baskınlık yönelimi arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda “sosyal baskınlık yöneliminin cinsiyetçilikle, anti-feminizmle, tecavüz mitlerinin kabulüyle, homofobiyle, muhafazakarlıkla, sağ kanat politik tercihlerle, ölüm cezasının hak edildiğine inanmayla, etnosantrizmle, Protestan çalışma etiğiyle, adil dünya inancıyla pozitif ilişkili olduğu saptanmıştır” (Göregenli,2013, s.48).

Pratto ve diğ.’nin (1994) belirttiği üzere sosyal baskınlık yönelimi yüksek olanların, düşük olanlara kıyasla, hiyerarşiyi arttırıcı politikaları, devletin yoksullara yardım etmesine karşı çıkmada olduğu gibi, daha fazla, hiyerarşiyi azaltıcı politikaları, kadın hakları ve eşcinsel haklarını oylamada olduğu gibi daha az desteklediği gözlenmiştir. Benzer biçimde, sosyal baskınlık yöneliminin, ölüm cezasını desteklemesi, “pozitif ayrımcılığa karşı çıkması, insan haklarının kısıtlanmasının onaylanması tutumlarıyla da pozitif ilişkili olduğu bulunmuştur”. Pratto ve diğerleri (1994) için eklemekte sakınca görülmeyen bir nokta da söz konusu yönelimin, “kanun ve düzen ile ilgili politikaların, militer programların desteklenmesiyle pozitif, eşcinsel ve kadın haklarının, sosyal yardım programlarının ve çevre politikalarının desteklenmesiyle negatif ilişki içinde olduğu”na dair gözlemdir (Göregenli,2013, s.49).

Ahlaki dışlamaya yönelik çalışmalara bakıldığında ise, toplum tarafından damgalanmış insanlara yönelik vahşi ve zalim davranışların meşrulaştırılması süreçlerinin sosyal psikolojik bir yaklaşımla açıklama çabası açısından önemli olduğu söylenebilir (Göregenli,2012, s.49).

Bar-Tal (1990) tarafından öne sürülen bir diğer kavram olan “gayrimeşrulaştırma” kavramı toplum tarafından dışlanan grupların, bu grubun insanlarını reddetmeyi

amaçlayan, son derece olumsuz nitelendirmelerle gayrimeşrulaştırıldığına vurgu yapılmıştır. “İnsanlıktan çıkarma, toplumun dışına atma, olumsuz karakter özellikleriyle nitelendirme, siyasi etkilerle damgalama ve grup karşılaştırması en yaygın kullanım” şekilleri olarak görülmektedir. Ahlaki dışlama biçimlerine kısaca değinmek gerekirse (Göregenli, 2013, s.49-50):

a. *İnsanlıktan çıkarma*: Herhangi bir grubu, ırk, insan altı yaratık kategorisine giren tanımlamalar üzerinden sınıflandırmaya karşılık gelir. Amaç her iki durumda da grup gayrimeşrulaştırılarak insan olmayana ait sıfatlarla nitelendirilir. Canavar, şeytan, omurgasız, terörist gibi ifadeler buna örnektir.

b. *Karakter özellikleri tanımlama*: Belirli bir toplum için dışarıda tutulan ve aşırı olumsuz değer ifade eden karakter özellikleri üzerinden gerçekleştirilir. Saldırgan, parazit gibi tanımlamalar buna örnektir.

c. *Toplumun dışına atma*: Bu tarz nitelemede öncelikli olan bir kişiye ait bir tanımlamanın normlara karşı geldiği düşünülen grupların içine dahil etme girişimidir. Katiller, hırsızlar, psikopatlar belli başlı örnekler arasındadır. Toplum bu bireyleri dışladığı gibi tam gözetim altında da tutar.

d. *Siyasi etiketlerin kullanılması*: Gayrimeşrulaştırmaya dönük, toplum tarafından tümüyle kabul edilemez görülen siyasi gruplar içindeki sınıflandırmayı kapsamaktadır. Komünistler, faşistler, emperyalistler, Naziler örnek olarak gösterilebilir. Bu grupların toplumun temel değer yargılarını tehdit ettikleri ve bu anlamda sorun oluşturdukları düşüncesi hakimdir.

e. *Grup karşılaştırması yoluyla gayri meşrulaştırma*: Gayrimeşrulaştırma bir grubun toplumda var olan ve olumsuz bir yanı ile tanın bir başka grubun adıyla etiketlenmesi demektir. Ermeni tohumu, Yahudiler bu tanım için örnektir.

Temelleri Jost ve Banaji (1994) tarafından atılan sistemin meşrulaştırılması kuramında ise “sistem” teriminin geniş bir içeriği olduğu belirtilmiş ve ailelerde, kurumlarda, organizasyonlarda, sosyal gruplarda, hükümetlerde ve doğada var olan sosyal düzenlemelere göndermede bulduklarını “sistemin meşrulaştırılması”nın yaygın sosyal, politik, ekonomik, cinsel ya da legal koşulların sadece var olduklarından dolayı kabul edilmesi, açıklanması ve meşrulaştırılmasının psikolojik süreçlerine karşılık geldiğine değinmektedirler (Göregenli,2013,s.51).

Kuramcılar açısından “sistemin meşrulaştırıcı ideolojilerinin onaylanması ile tehlikeli dünya algısı, ölüm korkusu gibi muhafazakarlıklarla ilişkili eğilimlerin pozitif ilişkili; bilimsel, karmaşık ve deneyime açıklık gibi değişkenlerin ise negatif ilişkili” olduğu sonucuna ulaşılır. Kuramcılar ayrıca çeşitli meşrulaştırma süreçleri ve tiplerine dikkat çekmektedirler. “Eşitsizliklerinin içselleştirilmesi, kurbanın suçlanması ve bazı durumlarda yüceltilmesi, sosyal grupların sisteminin meşrulaştırılmasına yol açacak biçimde kalıp yargılarla tanımlanması, ‘ekşi üzümler ve tatlı limonlar’ rasyonalizasyonu, mevcut düzenin ve otoritenin desteklenmesi gibi olgular” meşrulaştırma şekllinden birkaçı olarak sıralanabilir. Bunların bir kısmı örtük bir kısmı ise bilinç düzeyinde işlemektedir (Göregenli,2013, s.52).

Ayrımcılık, yaygın olarak ve en basit hali ile “adil olmayan davranışlar” anlamında kullanılan kavramdır. Sosyoloji açısından bakıldığında etnik ve ırk ilişkileri kuramlarına bağlı olarak kullanıldığı görülmektedir. İlk sosyologlar arasında gösterilebilecek olan William G. Summer ve Franklin H. Giddens ayrımcılığı etnosantrizmin ifade ediliş biçimi yani “benzer olmayanlardan hoşlanmama” karşılık gelen bir kültürel fenomen olarak ele almışlardır. Bu yorum doğrultusunda, etnik gruplar ve ırk grupları arasındaki ilişkilerin herkesin bir diğeri hakkında toplumsal düzeyde türetilmiş inançlardan etkilendiğine işaret

eden stereotipleştirme (kalıpyargı) incelemeleriyle tutarlılık göstermektedir. Bundan ayrıca ayrımcılıklık ile alakalı sosyolojik analizlerin büyük bir kısmının iktidar (güç) ve ayrıcalık mücadelesinin ifadeleri olarak görülen tahakküm ve baskı kalıplarında yoğunlaşmakta olduğuna dikkat çekilmesi gerekmektedir (Marshall, 1998, s.50-51).

Ayrımcılık kavramı ayrıca paralel türde argümanların kullanılmış olduğu cinsler arasındaki ilişkileri temel alan araştırmalarda yaygın bir biçimde kullanılmakta olduğu görülmektedir (Marshall, 1998, s.51).

Ayrımcılık, “bir gruba veya grubun üyelerine karşı *önyargılardan* beslenen olumsuz tutum ve davranışların tümü” olarak nitelemektedir. Önyargılar ve ayrımcılıkta bir gruba ve grup üyelerine yönelik olumsuz tutum ve davranışlara ek olarak hoşlanmama, hor görme, kaçınma ve nefret etme gibi bir dizi olumsuz duyguları barındıran tutumları beraberinde getirmektedir. Ayrımcılık önyargılara bağlı olarak tek tek bireylere yöneltilen bir davranış biçimi olarak ortaya çıkmış olsa da onu insanlar arası ilişkiler için geçerli görülen hoşlanmama, uzak durma gibi ters ve kötü davranış biçimlerinden ayıran yöneldiği kesimin kişilerden çok ait olduğu grubun özelliğine yönelik olmasındandır (Göregenli,2012, s.21).

Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık kadınların kadın oldukları için ayrımcılığa uğramaları sonucu ön plana çıktığın bir durumdur. Bunun en görünür tanımının Kadınlar Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi'nin (CEDAW) 1. Maddesinde yer almaktadır. Buna göre (Bora, 2012,177):

“Kadınlara Karşı Ayrımcılık:

Bu sözleşmeye göre, 'kadınlara karşı ayırım' deyimi, kadınların, medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer sahalardaki insan hakları ve

temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelecektir.

(Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi Madde 1.)”

Cinsel yönelime dayalı ayrımcılıkta ise kadınların belirli haklardan mahrum bırakılmasının yanında heteroseksüellik dışındaki farklı cinsel yönelimi olan bireyler de (LGBT bireyler) öncelikle yaşam hakkı ve ona bağlı temel insan hakları üzerinden ayrımcılığa uğramaktadır. Türkiye’de eşcinselliğin yasak olduğunu savunan bir düzenlemenin mevcut olmamasına karşın cinsel yönelime ilişkin ciddi bir ayrımcılık söz konusudur. Sözü edilen ayrımcılık, eşcinselliğin “hastalık” olarak kabul edilmesi ve “tedavi” ile üstesinden gelinmeye çalışılması gerektiği anlayışından trans ve eşcinsel cinayetlerine varan geniş bir yelpazede temel insan haklarının önünü açmaktadır (Bora,2012, s.184).

Cinsel yönelim ayrımcılığının sadece eşcinsel ya da trans bireylerin sorunu olmamakla birlikte, kadın bedeni ile doğanların kadın gibi ve erkek bedeniyle doğanların da erkek gibi davranmalarını şart koşan cinsiyet kalıplarının bireylere dayatılmasını şiddetle önceleyen bir araç konumundadır. Genel kabul gören erkeklik ve kadınlık tanımları dışında kalanlara karşı bir “hizaya sokma” girişimini amaçlamaktadır. Hayatın her alanını kuşatan bir cinsiyet rejiminin varlığı kaçınılmaz olarak kişileri tahakküm altına almaktadır (Bora,2012, s.185).

Ayrımcılık, ırkçılık ve nefret söylemi arasındaki ince çizgiyi belirleyip kavramları netleştirme açısından “biz” ve “onlar” ayrımı önemlidir. Bu ayrımcı ve ırkçı ideolojilerin temelini oluşturması bakımından son derece sorunlu bir ayrımdır. Hep olumlu nitelik

yüklenen “biz”in dışında kalan farklı yaşam biçimleri, cinsiyet kimlikleri ve inanç sistemlerini benimseyenlerin aslında “yabancı “ve “dışarıklı” konumunda görülen azınlıkların “biz”in varlığının zorunlu koşulu olduğunu belirtmektedir. Toplumsal ilişkiler ağının sürdürülmesi ve haklılaştırılmasının yolu ve ona dair tüm dayanışma pratikleri “bizim gibi” olmayanların varlığını kaçınılmaz kılmaktadır. “Biz” anlamını ancak anlamını “bizden olmayanlar” ile tanımlayabilmektedir. Bu tanımlama özünde bir çeşit “işaretleme” ve “damgalama” olarak da görülebilmektedir. Söz konusu tanımlamadan yola çıkılarak doğrudan bir eyleme neden olmasa bile damgalamanın ırkçı-ayırıcı söylemler ve nefret söylemi arasındaki sınırı belirsizleştirdiği söylenebilir (Doğanay,2018, s.16).

Ayrımcılığın sosyo-kültürel bileşenlerini anlayabilmenin yolunun onun bir yanıyla politik bir boyutunun da olduğunu varsayma ile bağlantılandırmadan geçmektedir, kısacası bu oluşumun “ayırıcı ideolojiler” olduğunu ve üstünde durulması gerekmektedir ki bu da “yeni ırkçılık” tanımına ister istemez değinmeği kaçınılmaz kılmaktadır (Doğanay,2018, s.17).

“Yeni ırkçılık”ın çoğunlukla söylemsel biçimde kendi varlığını ortaya koyduğu bir gerçektir. Biyolojik soyaçekim yerine “kültürel farklılıkların anlaşılabilirliği” etrafında şekillenen Balibar’ın Taguieff’e atfında (2007:32-33) “ırksız ırkçılık” olarak adlandırdığı üzere çağdaş ırkçılık, ayrımcılığa ilişkin tanımın içeriği arasında güçlü bir ilişki mevcuttur. Engin’in (2009:389) de ele aldığı üzere ırkı ten rengi gibi biyolojik karakteristiğinin ötesine geçen anlayış, “gruplar arasındaki farklılıkları ve eşitsizlikleri tarihsel ve kültürel değişimlere bağla”yarak tehlikeli bir zemine orturtulmaktadır. Hatice Çoban Keneş’in (2012:16) belirttiği üzere söylemin orta çıkışı ile birlikte “yeni ırkçılık” kültür odaklı bir hal almaktadır. “Alt grupların çalışma hakkı, kendine güven, kendini disipline etme, bireysel başarı gibi değerler üzerinden küçümsenme söz konusudur ve bu yaklaşım dille” temellendirilmektedir. Esas söylemsel strateji ise “kurbanı suçlamak” olarak karşılık bulmaktadır. Söz gelimi azınlıklar söz konusu olduğunda karşı karşıya kaldıkları

problemler, gayret göstermedeki yetersizlikleri, aile yapılarının gevşek olması, uygunsuz değerlere sahibiyet gibi kültürel özelliklerle ilişkilendirilmektedir. Bu tarz bir bakış açısı toplumsal/politik sorunların kişiye ve kültüre odaklı düşünülerek görünmez bir hal almakta bir diğer yanıyla bu anlayışın “bize benzerlik” i dayatarak yaşamayı zorunlu hale getirerek asimilasyonun önünü açmaktadır (Doğanay,2018, s.18).

Ayrımcılık politik, ekonomik ve sosyo-kültürel eşitsizlik yapılarını içeren bir sisteme işaret etmektedir. Böylelikle azınlıklar simgesel, ekonomik ve toplumsal açıdan açık ya da örtük şekilde baskı ve ayrımcılığa uğramasında dil, söylem ve iletişim belirleyicidir. Ne var ki “bize benzemeyen” i de “biz” de olduğu gibi söylem inşa etmektedir. Milliyetçi ideolojinin güçlü olduğu toplumsal, politik veya ekonomik kriz dönemlerine bakıldığında ayrımcı-ırkçı söylemler aracılığıyla ayrıcalıksız grupların damgalandığı ve hedef gösterildiği düşünüldüğünde ayrımcı ve ırkçı muameleye maruz bırakıldığı gerçeği öne çıkmaktadır. Bu ayrımcı dil ayrımcılığa uğrayan kesimlerin gündelik hayatlarını, kimliklerini, kültürlerini, değerlerini, yaşam şekillerini, politik duruşlarını durmaksızın açığa vurarak zorlaştırmaktadır (Doğanay,2018, s.19).

Tüm bunlara ek olarak sosyolojik temelde ayrımcılık ele alınacak olduğunda ayrımcılığı yorumlayabilmek açısından bazı teorik çıkarımlara değinmek gerekmektedir. Gruplararası eşitsizliğin hakim olduğu modern toplumlar içerisinde bazı grupların diğerlerine göre daha baskın, hakim ve güçlü olduğu görülmektedir. Bu tür grupların azınlık, madun ya da alt konumlu olarak tabir edilen zayıf grupları damgalamaları, tanımlamaları ve etiketlemeleri olasıdır. Damgalamaya bağlı olarak baskın konumdaki olan grupların madun konumdaki gruplara ilişkin kalıpyargılar ürettiği görülmektedir. Bu süreç riskli bir süreçtir çünkü kalıp yargıların bazılarının “doğruluk payı” taşıma ihtimali her zaman için mevcuttur. Baskın ve madun konumdaki grubun her ikisi de sahip olduğu şartlar içerisinde homojen bir yapı sergilememektedirler. İçlerinde olumlu ya da olumsuz özelliklere sahip kişileri barındırabilmektedirler. Damgalama sürecine dönülecek

olduğunda buna maruz kalan grupların kendilerine yönelik kalıpyargılara uygun davranmaları halinde ayrımcılık gibi sorunların toplumsal bir mesele olması söz konusu olmayacaktır. Ayrıca baskın grupların kaynaklara ilişkin hakimiyeti ve konumları konusunda onları meşru kılan pek çok “meşrulaştırıcı ideoloji” nin çalıştığı görülecektir. İnsanlar birden fazla gruba ait olabilirler ve baskın ve alt gruptan grupların birbirleri ile olan ilişkisi için tek boyutlu bir ilişki tanımı yapmak mümkün değildir. Alt konumdaki madun grupların damgalanma süreci ile başa çıkabilmek amacıyla bazı stratejiler geliştirdikleri bilinmektedir. Bu süreç damganın görünür olması ve olmaması gibi iki ayrı koşula göre şekillenmektedir. Damganın görünür olmadığı durumlarda madun gruplar kendini gizleme eğilimi gösterip ikili bir hayat yaşamak zorunda kalabilmektedirler. Damganın görünür olması halinde ise grupların damgaya sahip çıkarak ona yeni bir anlam ve statü kazandırdıkları görülmektedir (Çayır, 2012, s.11-13).

3.BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN VERİ ANALİZİ

3.1.AKTİVİZMDEN BAĞIMSIZ İLERLEYEN SÜREÇTE BİSEKSÜEL BİREYLER AÇISINDAN AYRIMCILIKLA BAŞ ETMEYE DÖNÜK ÇABANIN SEYRİ VE KİMLİKSEL KONUMLANMA

3.1.1.Kendini Fark Etme ve Açılma Süreci

Açılma sürecinde kişinin kendini ilk kez fark edişini çocukluk, ergenlik, lise, ilk okul sonu gibi yetişkinlik öncesi dönem ve yirmi yaş ve üstünde farkına varmanın vurgulandığı yetişkinlik sonrası dönem olmak üzere iki grupta ele almak mümkündür. Katılımcılar yönelimlerini ifade ederken kendi anlam dünyalarını açığa vuran “hoşlanmak”, “ilgi duymak” “aşık olmak”, “yakınlaşmak”, “hissetmek”, “beğenmek” kelimelerini kullanmayı tercih ettiklerini belirtmek gerekir.

Bu bağlamda yetişkinlik öncesi döneme bakılacak olduğunda katılımcıların bir kısmının ilk okul sonu, lise gibi eğitim hayatını önceleyen bir dönemselleştirmeyi tercih ettikleri, diğer bir kısmının ise çocukluk ve ergenlik gibi psiko-sosyal gelişim sürecini içeren bir tanım üzerinden dönemselleştirmeyi tercih ettikleri, bir katılımcıda ise her iki tip dönemselleştirmenin kendilerine özgü farklı deneyim örüntüsünü tanımlamak amaçlı kullandığı görülmektedir.

M.D.'nin fark etme sürecine bakıldığında çocukluğunda farkında olduğu, fark etme biçiminin iki cinsiyetle de yakınlaşma ile gerçekleştiğini belirtmektedir.

“M.D.: Fark ettim. Yani bilmiyorum ki ya. Yani...çocukken...çocukken de vardı ergenliğimde de oldu her iki cinsiyetle yakınlaşmam. Yani farkındaydım aslında ama” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.D.'nin konuya daha odaklı bir biçimde düşünerek cevap ermesi sonucunda ergenliğinde içinde bulunduğu durumla yüzleşme süreci yaşadığı ve kabul etme ile birlikte yönelimini içselleştirmeye başlamanın gerçekleştiği bilgisine erişilmektedir.

“M.D.: Çocukluğumda farkındaydım aslında. Özellikle ergenliğimde çok farkındaydım. Ama üzerine düşünüp kabul etmem çok daha sonra oldu.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

“M.D.: İsteee...yirmi dört yaşında yani yirmi iki yaşında falandım ben kendimi kabule geçtiğimde.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.D.'nin deneyimlemiş olduğu bu sürecin erken yaşlara denk gelmesi baskıların kendini kişi üzerinde nasıl hissettirdiğini kabaca da olsa tasvir edebilme olanağı sunması açısından kayda değerdir.

C.A. ilgili tanımdan hareketle biraz düşünerek net bir şekilde ergenlik döneminde fark ettiğini dile getirmiştir

“C.A.:İii...ergenliğimde.”(29, erkek, biseksüel, Ankara)

H.Y. ve M.Y., aynı şekilde birkaç saniye hatırlamaya çalışarak sırasıyla lisede ve ilk okul sonu lise başı olarak ifade etmişlerdir.

“H.Y.: İmmm...lisede.”(28,kadın,biseksüel,Ankara)

“M.Y.: İu...ilk okul sonları galiba...lise başları...” (21, kadın, biseksüel ve panseksüel, Ankara)

P.C. ve G.Ş. de benzer şekilde lise dönemine işaret etmektedirler.

“P.C.: Üniversite bir ya da iki olabilir ama öncesinde lisede de böyle soru işaretleri vardı ama böyle yönelimim olduğunu düşünmektense kadınlardan hoşlandığımı genel olarak estetik bulduğumu düşünüyordum. Bununla sınırlıydı kafamdaki” (25, kadın, biseksüel, Ankara)

“G.Ş.: Yani lisede ilk kez bir kadına aşık olmuştum lisedeydim.” (34, kadın, biseksüel, İstanbul)

P.C. ve G.Ş. lise döneminde duygusal anlamda bir farklılık hissettiklerini, akıllarında bir soru işareti taşıdıklarını ancak “emin olma” ve M.D.’dekine benzer biçimde üniversite döneminde iki cinse de yaklaşma haline ilişkin deneyime sahip olunca ve kendi hemcinsinden birine aşık olunca adını koyabildiklerini vurgulayarak kendi fark ediş süreçlerine de değinmektedirler:

“P.C.: İmm...yani emin olduğum zaman muhtemelen üniversite birdi.” (25, kadın, biseksüel, Ankara)

“G.Ş.: Aaa..ama o zaman ondan önce herhangi bir erkeğe aşık olmadığım için en başta sadece kadınlardan hoşlandığımı düşünüyordum. Tabi o zaman lisedeydim. Sonra üniversitede erkeklere de ilgi duydum hani biseksüellik dersek üniversitede yani on sekiz on dokuz diyebiliriz.” (34, kadın, biseksüel, İstanbul)

Yetişkinlik sonrası döneme bakıldığında ise bazı katılımcılar açısından yirmili ve otuzlu yaşlarda kendini fark etmiş olmanın bilgisine erişmek mümkündür. Bu dönemde arzu nesnesinin ifade ediliş biçiminin diğer dönemlere nazaran daha belirgin olduğunu da belirtmek gerekmektedir. E.A. ve A.Ç. o farkındalık halini dile getirmektedirler:

A.Ç. ve E.A. kendini dışarıdan bir gözle değerlendirerek farkında olma sürecinin geç olduğunu vurgulamaktadır:

“A.Ç.: Eee...İlk yirmi yedi yaşımdayken fark ettim. Biraz geç fark ettim.” (31, kadın, biseksüel, İstanbul)

“E.A.: Aaa...yani..ay cidden zormuş bu soru ilk defa soru...kendimi immmm...keşfettim diyeyim böyle yirmi dört yaşımı buldu yirmi dört yirmi beş yaşımı buldu.” (34, kadın, biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

E.A. ve A.Ç.’nin fark ediş sürecini ifade etme biçimine bakıldığında feminizm ve kadın vurgusunun, arzusunun ifade ediliş biçiminin öne çıktığı görülmektedir:

“A.Ç.: Şöyle daha önceden de aslında hep böyle bir şeyim oluyordu beğenim falan ama çok böyle hani...yani öyle çok şey anlam yüklemiyordum ama daha sonra aslında daha hani öteye bir şeyler hissettiğimi fark ettim. Öyle o şekilde.”(31,kadın,biseksüel,İstanbul)

“E.A.: Iıı...önce ıı...önce feminizmle tanıştım bir kadın tarafımla barıştım gibi bir şey oldu daha sonra ıı...yavaş yavaş aaa...okey hani cinsel anlamda özellikle şöyle şeylerim vardı sıkıntılarım var galiba bunun sebebi buymuş darken fark ettim aslında kadınlardan da hoşlanıyor olduğumu aslında herkesten hoşlanabildiği olduğumu ama bunu eee...libido ile açıklamak konusunda tabularım olduğunu...öylece işte bi süreç başlamış oldu.”(34, kadın, biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

G.Ş. için belirleyici unsurun karşı cinsten biri ile yakınlaşana kadar duygusal anlamda hemcinsine ilgi duymak olduğu ve söz konusu yakınlaşmadan sonra yönelimini tam olarak fark ettiği sonucu öne çıkmaktadır.

A.Ç.ve P.C.’nin değerlendirmelerine bakıldığı zaman hemcinsine karşı bir beğenin, bahsedilen dönemde ağır bastığı ve bu beğeni üzerinden duygusal etkileşime girdiklerini söylemek mümkündür.

E.A.’ya kendini ilk ne zaman fark ettiği sorusu yöneltildiğinde biraz şaşırarak soruyu cevaplamakta zorlanmış olması dikkat çekicidir. E.A. açısından bakıldığında feminizm vurgusunun kimliksel aidiyet tanımlaması açısından son derece baskın olduğu görülmektedir. Buradan hareketle, sahip olduğu kadın kimliğini içselleştirerek yönelimini tamamlamayı uygun bulduğu ve bu süreci ayrıntılandırabildiği göze çarpmaktadır. E.A. yönelimine karşılık gelen arzu nesnesini kendi hemcinsine yönelimi ile sınırlı tutmadığını herkese karşı bunu hissedebildiğini vurgulamaktadır ve bu açıdan çarpıcı bir örnektir. Bu ifadesi ile kendini yönelimi açısından sadece biseksüelliğe değil panseksüelliğe de üstü örtülü bir biçimde göndermede bulunmakta olduğu anlaşılmaktadır.

Katılımcılar genel olarak farkında olma biçimini ifade ederken yöneliminin bireysel düzeyde yaşamakta olduğunu, ancak kendisi dışındakine bunu henüz beyan etmemiş, kimliğini henüz konumlandırmak amacıyla kendini bilinçlendirme safhasına geçmemiş ya

da henüz o aşamada olduğu için bilinir bir şekilde deneyimlenmemiş bir dönemin olduğunu söylemek mümkündür. Cass'ın (1984) eşcinseller üzerine yapmış olduğu çalışmadaki kimlik modellemesi üzerinden bakılacak olduğunda, eşcinsel hareket içerisinde açılma süreçlerini etkileyen altı aşamadan birinci aşama olan kimlik karmaşası ve ikinci aşama olarak kabul edilen kimlik karşılaştırması aşamalarının kendini ilk fark edişle birlikte eşcinsellerdekine benzer bir biçimde kişiden kişiye değişerek farklı periyotlarda biseksüel katılımcılarda karşılık bulduğunu söylemek mümkündür. Bilinçli bir şekilde deneyimlenmemiş olan bu dönemde patriyarkal yapı ve heteroseksizmin etkisinin yoğun olabileceği düşünülerek kendisi dışında yönelimini beyan etme sürecine eğilmek gerekmektedir. Bu sayede nasıl bir etki altında kaldığı, etkinin yoğunluğu ve kaynağını saptayarak bunu yönetme süreçlerini okumak mümkündür.

3.1.2. İlk Açılmayı Gerçekleştirme ve Deneyimleme

Katılımcılar açısından bakıldığında açılma süreci kapsamında ilk açılmayı gerçekleştirme ve ilk açılmayı deneyimleme biçimi olmak üzere iki farklı değerlendirme yapılabilmektedir. Buna göre ilk açılmayı gerçekleştirme biçimi açılmayı kendine gerçekleştirme, arkadaşına, arkadaşlarına ve erkek arkadaşına gerçekleştirme, kardeşine gerçekleştirme ve kime gerçekleştirdiğini hatırlamama şeklinde deneyimlenmiştir.

E.A. ve M.D. ilk açılmayı kendine gerçekleştirdiğini dile getirmektedir. M.D. bunu çok net bir şekilde tek kelime ile özetlemektedir. E.A. ise devamında ev arkadaşına açılmış olduğunu da belirtmektedir.

“M.D.: Kendime.” (yaş: 31, kadın, biseksüel, Ankara)

“E.A.: Kendime. Çünkü ee...kendi fobimi yenmek baya şey yaptı zaman aldı.

İlk açılmayı eee...ev arkadaşına gerçekleştirdim o dönem.” (34, kadın, biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

M.D. ve E.A. için bakılacak olduğunda ilk açılmayı kişinin kendine açılma olarak tanımlamasında kimliksel aidiyet ile bir yüzleşme sürecinin bir yanıyla deneyimlenmekte olduğunun bir göstergesi olarak okumak mümkündür. M.D.’den farklı olarak E.A. açısından arkadaşına da açılmış olma çevreye açılmış olma anlamı da taşımaktadır.

M.D.’den farklı olarak E.A. kendi içinde yaşadığı fobik bir durumun üstesinden gelmeye dönük uzunca bir çaba sarf ettiğini ve bunun üstesinden gelmenin zaman aldığını açıkça ifade etmektedir. Kendi içinde yaşadığı bu durumu çözmeye başlamasından, yani ilk açılmayı kendine gerçekleştirmesinden sonra dışarıdan birine açık olma halini ev arkadaşına açılarak deneyimlediğini vurgulamaktadır. E.A.’da kendini fark edişin etkisinin devamlılığı diyebileceğimiz kendine açılmayı takip eden ve belki de kendi sesini yakın çevreye duyurma olarak niteleyebileceğimiz bir adım atma girişiminde bulunduğunu görmek mümkündür.

İlk açılmanın arkadaşına, arkadaşlara ve erkek arkadaşına gerçekleştirilmesi ile kendine ve aile dışındaki çevreye açılmış olmanın deneyimlendiği ve bunun da çeşitlilik gösterdiği görülmektedir.

İlk açılmayı A.Ç. lezbiyen bir arkadaşına, M.Y. arkadaşlarına gerçekleştirdiğini, G.Ş. erkek arkadaşına, P.C. yakın bir arkadaşına gerçekleştirmiş olabileceğini belirtmektedir.

“A.Ç.: Eee...şey isim mi vermem gerekiyor? Evet arkadaşım la bi evet.

Lezbiyen bi arkadaşına açıldım ilk.” (31 ,kadın, biseksüel, İstanbul)

“M.Y.: Imm...arkadaşlarıma herhalde (21, kadın, biseksüel ve panseksüel, Ankara)

“G.Ş.: Aaa...kimdi acaba? Normalde böyle bir şeyi hatırlamam lazımdı. Herhalde ilk erkek arkadaşım. Evet. Evet ilk erkek arkadaşına söylemişimdir.” (34, kadın, biseksüel, İstanbul)

“P.C.: Imm..açılmayı muhtemelen tanıştığım birine bu u...flört sitelerinden birine .Ya...sey...hemen bir teyid ediyim kendimi kafamda. O dönemki yakın arkadaşına da olabilir. İkisinden biri ama çok anımsamıyorum. Biraz silik oralar.”(25,kadın,biseksüel ,Ankara)

A.Ç. ilk açılmayı deneyimleme konusunda her ne kadar isim verirken çekinceli davranırsa da lezbiyen bir arkadaşına açıldığına vurgu yapmıştır. İlk açılmayı gerçekleştirdiği arkadaşının LGBTİ çevreden biri olmuş olması araştırma açısından kendi kimliğini ifade etme, yüzleşme ve kabule geçiş aşamalarını deneyimlemenin görece kolay olacağını düşünmüş olmasını akla getirmektedir.

M.Y.’nin cevabı birebir iletişimde olduğu birden fazla insanı kapsayan bir gruba açılmış olmayı içermektedir ve bu yanıla diğer katılımcılardan farklı olduğu kadar A.Ç. ve G.Ş.’nin açılma biçiminden de farklı olduğu söylenebilir.

G.Ş. başta duraksamış olsa da erkek arkadaşına açılmış olabileceğini belirtmiştir.

P.C., G.Ş.’ye benzer biçimde açılma sürecinin hatırında kalmamış olduğunu

belirtmekte ve flört sitelerinden ya da arkadaşlarından birine açılmış olma ihtimalinin yüksek olduğunu dile getirmektedir.

H.Y. ilk açılmayı kime gerçekleştirdiğini hatırlamamaktadır.

*“H.Y.: Imm...ilk açılmayı...ya ilk açılmayı gerçekleştirmem u...politik bilincimi kazandıktan sonra oldu. İu o yüzden hani kime olduğunu hatırlamıyorum ama hani rahat rahat böyle bahsedebildiğim zamanları hatırlıyorum yani. Üniversitenin son aşamaları filandı.”
(28,kadın,biseksüel,Ankara)*

H.Y. sadece yöneliminden rahat bir şekilde bahsedebildiği zamanlara vurgu yaparak dönemselleştirmeye gitmiştir.

C.A. kısa ve öz bir ifade ile aile üyelerinden biri olan kız kardeşine açıldığını belirtmiştir.

“C.A.:Kız kardeşime.”(29,erkek,biseksüel,Ankara)

Kendini ilk fark ediş kısmında E.A'nın açıklamasında yer alan “herkesten hoşlanmak” ifadesine benzer bir şekilde M.Y.'nin de “herkese açılmak” ifadesini kullanması biseksüel kimliğine ek olarak ilişkilene biçiminde etkili olan panseksüelliğine vurgu yapması açısından önem taşımaktadır.

Kişinin ilk açılma deneyimine bakıldığında katılımcıların uzunca bir süre aileye ve çevreye açılma konusunda kaygı duymuş olma, toplumsal anlamda sahip olduğu hayat görüşünü gerekçe göstererek açılmanın da ona paralel gerçekleştiğini belirtme, karşı tarafın kendisini ciddiye almadığını düşünme, süreci partneri ile birlikte keşfetme deneyimi ile tanımlama, suçlanma, çekinceler taşıma, özentilikle suçlanma ve arzu-rıza odaklı ilişkilenemeye geçiş yapma gibi ifadelerin öne çıktığı görülmektedir.

M.D. kaygının deneyimleme süreci boyunca etkili olduğunu belirterek ifade etmektedir:

“M.D.:Yani biraz zorladım kendimi. Yani önce neye inandığımı anlamaya çalıştım ettim. İu...yani çok fazla kaygı-ya girmiştım. Yendim sonrası. Sonra bunu çok düşünmemeye karar verdim.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.Y. politik bir çocukluk geçirmiş olmayı açılmayı kolaylaştıran bir süreç olarak nitelennmektedir. Açılmanın çevresindeki herkesi içerecek şekilde gerçekleştiğine vurgu yapmaktadır.

“M.Y.: yani şey...zaten politik bir çocuktum ben o yüzden açılmam da çok şey herkese açılma gibi oldu... çok bi kişiye özel değildi galiba.” (21, kadın, biseksüel ve panseksüel, Ankara)

M.Y. devamında aileye hala açık olmadığını dile getirmekte ve Liseli LGBT adını verdiği LGBTİ çevreye dahil bir örgütlenme içerisinde yer aldığını ve ilişkilendiğini, sevgililerine dahi çok fazla açılmadığını onların da bunu sorgulamak istemediğini, kapalı küçük bir LGBTİ grup içerisinde kimliksel konumlandırmasını gerçekleştirmeye çalıştığını ifade etmektedir.

“M.Y.: şey uı...Liseli LGBT diye bir örgütümüz vardı mesela...orda çalışma yaptığımızı biliyorlardı. İşte eski sevgilim eve geliyordu gidiyordu ama şey...hiç açılmadım eee...bir de daha uzun süreli ilişkilerim erkeklerle oldu hep. Galiba onlar da çok sorgulamak istemedi. Arkadaşlarımla zaten uı...sorun yaşamadım çünkü çok şey...küçük ve eee...ne diyim...birbirimize karşı açık olabileceğimiz bir arkadaş grubum vardı. Uı...o şekilde.” (21, kadın, biseksüel ve panseksüel, Ankara)

A.Ç. kendi yönelimini çevresindeki bazı insanların inkar etmesini homofobik olarak tanımlamakta ve buna maruz kaldığını dile getirmektedir:

“A.Ç.: Yani aslında beni çok etkilemedi çünkü kendi çevremde böyle beni anlayabilecek insanlar da vardı ama. Mesela...böyle şey...daha hani ya böyle homofobik şeyler de oldu yani işte mesela hani kendim inkar etmememe rağmen bu durumu inkar eden arkadaşlarım oldu mesela. Yok canım sen yanlış anlaşmışsındır falan gibi şeylerle karşılaştım.

“A.Ç.: Öyle hani ama çok büyük bir zorluk yaşadım sayılmaz hani. Yani bilmiyorum hani o kadar baş edemeyeceğim bir şey yaşamadım.” (31, kadın, biseksüel, İstanbul)

A.Ç. her ne kadar homofobik tutum ve davranışa maruz kalmış olduğunu ifade etse de devamında içinde bulunduğu durumu bir aşama daha ilerisi olarak kabul edilebilecek olan şiddete maruz kalma haline dönüşmediği için çok büyük bir zorluk yaşamadığını, kendisini çok etkilemediğini ifade ederek içinde bulunduğu durumu normalleştirmeye çalışmakta olduğu görülmektedir.

E.A. küçük bir çevreye açık olan biseksüel kimlikli ev arkadaşının kendisini özentilikle suçlaması sürecini zor bir şekilde deneyimlediğini dile getirmektedir.

“E.A.: Eee...zordu sıkıntılıydı çünkü ev arkadaşım iii ...en azından bana ve

iii...küçük bir çevreye açık biseksüeldi bir zamandır. Eeee ...ben de öyle şeyler hissettiğimi ve bunu keşfetmeye başladığımı söylediğim zaman immm...neye...ne derler özenti olmakla şey yaptı yani...suçladı aslında. Yalan söylüyor olmakta aslında öyle hissetmiyor ama öyle hissediyormuş gibi trend öyle olduğu için öyle hissediyormuş gibi olmakla suçladı.” (34, kadın, biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

E.A. bunu takiben ne gibi bir değişim yaşadığı sorulduğunda arzu-rıza odaklı ilişkilene şekli daha çok benimsemeye başladığını, bu sayede herkesle ilişki kurabilme fikrine daha yatkın olmaya başladığını dile getirmiştir. Ayrıca trans kadınlara karşı bir yönelimi olduğunu da vurgulamakta olduğu görülmektedir.

“E.A.: Yani ee...şey de uu...hemcinslerimle olan ilişkim değil sadece hani şey de hani karşı cinsel olan ilişkimin şeyi de değişti seyri de değişti. Eeee...böyle biraz daha eee...arzu odaklı rıza odaklı bir ilişkilenemeye dönmeye başladım yani hani bu eğer iii...şey ise eee...arzusunu ya da rızasını anlayabilir tanımlayabilir durumdaysam herkesle ilişki kurabilirim gibi bi durum oldu. Mesela hani trans kadınlardan çok hoşlanıyorum ben ve bunu anlamak için de bu şeyi süreci iii...yaşamam gerekti hani bu uu...nasıl tanımlayabiliriz işte eee...iktidar ilişkileri nasıl yürür uu...bunu tanımlamak benim inisiyatifimde midir falan böyle soruları sorduktan sonra böyle etrafımdaki herkesle kurduğum ilişkinin aslında çok büyük oranda seks negatif bir tavır barındırdığını fark ettim ve o değişmeye başladı yavaş yavaş o da çok güzel hissettirdi açıkçası.” (34, kadın, biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

P.C. arkadaşının gözünden kendi konumunun geçiş dönemi ile sınırlı, kimliğe dayalı bir durum olarak görmediğini tasvir ederek anlatma yoluna gitmektedir.

“P.C.: Himm...e arkadaşım üzerinden gideceğim gayet şeydi...anlamaya çalıştı eee...emin olamadı bunun bir süreç böyle geçiş dönemi gibi bir şey olabileceğini düşündü. Böyle fobi üretmek gibi değil ama çok da hani kimliğime dayalı bir şey olduğunu düşündüğünü düşünüyorum şu an bakınca.” (25, kadın, biseksüel, Ankara)

P.C.'nin kendisine bu durumun onu nasıl etkilediği sorulduğunda ciddiye alınmamış olma ile niteleyerek bulunduğu durumu tanımlayıcı ifade olarak seçtiği ve bu tanım etrafında deneyimleme sürecini ifade ettiğini söylemek mümkündür.

“P.C.: İmmm...nasıl etkiledi...Nasıldıı...çok fazla ciddiye alın-madığımı düşündüm sanıyorum. E zaten öncesinde de genelde sürekli cinsellik konuşan sürekli eee...birbiriyle flört etme isteği içinde olan biri olduğum için onlar için biraz şeydi. E şimdi de kadınlarla bunu yaşamak istiyor gibi bir şeydi o biraz rahatsız hissettirmişti sanırım. Bir de kaygılıydım çokça. Nasıl tepki alacağımı...pek fazla kişiye açılmadım zaten o dönemde.” (25, kadın, biseksüel, Ankara)

G.Ş.'ye süreci nasıl deneyimlediği sorulduğunda LGBTİ hareketi içerisinde olmamasına rağmen “travmatik” bir şey yaşamadığını, hissettiğini paylaşmakta zorluk yaşamadığını erkek arkadaşı ile birlikte bunu keşfetme sürecini deneyimlediklerini dile getirmektedir.

“G.Ş.: Ya...çok kötü travmatik bir deneyim olmamıştı. Yani...aaa...rahattım mesela hissettiğim şeyi paylaşmışım öyle. Evet. Öyle deneyim yaşamadım. Ben de çünkü tam uu...yazılar hani sosyal medyada çok yok internette çok yok böyle yayınlara da ulaşamıyorum. Aaa...LGBTİ hareketi içerisinde de değildim haliyle aaa...tanımlardan da çok haberdar değildim sadece hani ‘a ben bak böyle hissediyorum böyleyim galiba’ falan şeklinde bir açılma olduğu için hani birlikte keşfetme hali gibi bir şeydi.” (34, kadın, biseksüel, İstanbul)

G.Ş. arkadaşlarına açılma sürecinin erkek arkadaşına açılma sürecinden çok daha sonra gerçekleşmiş olduğunu da belirtmektedir.

“G.Ş.:Aaaa...ya çevremle uu...çok uzun süre paylaşamadım yakın çevremle ne de olsa ya sadece sevgilimle paylaştım. Iuu...arkadaşlarımla paylaşmak için aaa...epey bekledim hani kendimin bunu hazmetmesini aaa...bekledim ...yani

herhalde hep şöyle oluyor uzun süre yakınumdaki insanları gözlemliyorum en başta böyle idi. Sonra uı...daha kontrollü hep açıyordum falan o zamanlar. Mesela çok bi arkadaşım bile ben otuz yaşımdayken falan öğrendi hatta şaşırda neden o zaman söylemedin üniversitedeyken falan diye. Söylememişim mesela. Ya bi de o zaman uı...hani biseksüel heteroseksüel bir ilişki yaşıyorduk. İlişki heteroseksüel değil aslında da...uı...karşı cinsten biriyle ilişki yaşıyordum haliyle dışardan bakıldığı zaman heteroseksüel bir çift olarak görüldüğümüz için uı...açıklama ihtiyacı da çok duymuyordum herhalde herkese. Biraz öyle geliştii.” (34, kadın, biseksüel, İstanbul)

C.A. sosyal medya araçlarını kullanarak kendi tabiriyle “samimi” bir cümle ile yönelimine ilişkin açıklayıcı bir ifadeye yer vermiş olması devamında kız kardeşinin bundan haberdar olup onunla konuşarak açılma sürecini deneyimlediğini dile getirmektedir. Diğer katılımcılardan farklı olarak ilk açılmayı deneyimleme sürecini aile üyelerinden biri ile paylaşarak deneyimlemiş olmayı net bir şekilde ifade etmektedir.

“C.A.: Uı...çok paylaşma taraftarı değildim. Facebook’uma yazdığım işte samimi ii...bir cümle üzerine kardeşim bana açıldı. Onun üzerine ben de ona açıldım gibi bir durum oldu. Yoksa söylemeyi çok uygun bulmuyordum aslında biraz gizli kalmasını istiyordum. Çekincelerim vardı. Ailemin onaylamayabileceğini düşünüyordum.” (29, erkek, biseksüel, Ankara)

C.A.’ya devamında ne hissettiği sorulduğunda kardeşi ile ilk açılma sürecini deneyimledikten sonra özgüveninin arttığını, anlaşılabilirliğini ve bu haliyle de sevebildiğini görmüş olduğunu dile getirmektedir.

“C.A.: İii...daha rahat hissettim kendimi. Normalde çok anlaşılabilirliğimi sanmıyordum. ‘Aaa’ dedim ‘insanlar beni anlayabiliyor ve beni sevebiliyor’. Çok sevilecek bi şey de olarak görmüyordum. Uı...özgüvenim arttı biraz öyle diyebilirim.” (29, erkek, biseksüel, Ankara)

H.Y. karşı taraftan gelen talep doğrultusunda bir kadın sevgilisinin olması ile kimliğini daha açık yaşayabileceği bir dönem içine girmiş olduğunu belirtmektedir.

“H.Y.: İmmmm...öncelikle açılma sürecini nasıl deneyimledim...eee...bir kadın sevgilim oldu. İu...ama hani...ıı ...benim talebime ya da benim atmamla değil bana gelen bir talebe yanıt vermemle oldu. Bundan hani büyük bir mutluluk duydum. İu...ve aslında galiba da ilk onla böyle hani kimliğimi açık açık yaşar oldum.

H.Y. devamında büyük bir sorun yaşamamış olmayı kendine dışarıdan bir gözle bakarak feminist bir kadın olmasından ve çevresindekilerin de feminist bir kadın olmasından kaynaklı şanslı olmaya bağlamaktadır.

“H.Y.:Ben şanslıyım çünkü feminist bir kadınum. Çevrem de zaten feminist kadınlardan oluşuyordu çoğunlukla ıı...o yüzden...ıı...çok destekleyici tepkiler aldım. Eeee...ilk kadın sevgilim de feministti dolayısıyla büyük bir sorun yaşamadık” (28, kadın, biseksüel, Ankara)

Burada kabul görmemeye dair öne çıkan ve kişinin kendini daha rahat ifade ettiği sözcükler arasında “inkar edilme”,“özentilik ile suçlanma”, “marjinal kalma”, “ciddiye alınmama” yer almaktadır.

İlk açılmanın ifade edilirken bilişsel olarak E.A. ve M.D.’deki kararlılığın benlik saygısını tıpkı eşcinsel bireylerde olduğu gibi kendi yönelimine ilişkin görüntüsü veya heteroseksüel görüntüsünü kabul etme derecesini, cinsel yönelimi olmaksızın kendi benlik saygısına ilişkin karmaşa derecesini, başkalarının benliğini biseksüel ya da heteroseksüel olarak kabul etme derecesini, davranış ve benlik saygısının biseksüellik açısından anlam algısının netliğinde bir kararlılık³⁴ sürecini ve fobisini yenme konusunda bu sürece ilişkin

³⁴ *Homosexual Identity Formation: Testing a Theoretical Model*’de Tablo 1-Eşcinsel Kimlik Oluşumunun Aşamalarını Tanımlamak İçin Kullanılan Ölçüler (*Table 1-Dimensions Used to Describe Stages of Homosexual Identity Formation*) başlıklı tabloda bilişsel davranışsal ve duygusal faktörler göz önünde bulundurularak kararlılığa (*commitment*) ilişkin kısım esas alınarak yorumlanmıştır (Cass,1984, s.148-150).

duygulanımlarını içselleştirip içselleştirmedikleri ayrıntısı önem kazanmaktadır. İlk açılmayı deneyimleme sürecinde ise M.D.'nin biseksüel ya da heteroseksüel olarak kabul edilmede hangisinin ağır bastığını anlamlandırmada duymuş olduğu yoğun kaygı deneyimini özetlemektedir. M.Y. 'nin karşı cinsten biri ile bir ilişki yaşıyor olması ve kimliğini henüz açık etmemiş olması ve birbirine açık bir arkadaş grubunun olması, A.Ç.'de ve P.C.'de çevresindekilerin duruma tepki vermesi ve P.C.'nin benlik saygısı konusunda sarsıcı bir geri bildirim alması A.Ç.'nin ise benlik saygısı konusunda böyle bir deneyim yaşamadığını düşünmesi, E.A.'nın sıkıntılı bir süreç olarak tanımlaması ancak ardından yöneliminde benlik saygısını öne çıkarmış olması, G.Ş.'nin uzun bir süre açılmadığından çok tepki almamış olması, C.A.'nın çekinceli yaklaşması, H.Y.'nin feminist kadın kimliğinin kurucu bir etki yapmış olması biseksüel kimliğin oluşumunda söz konusu faktörlerin etkisini dolaylı ya da doğrudan deneyimlediklerini örnekler niteliktedir.

İlk açılma ve ilk açılmayı deneyimleme sürecine benzer biçimde ifşa³⁵ edilmeye dair bilişsel, duygusal ve davranışsal boyutlara da değinmek gerekmektedir. Burada yine eşcinsellerin eşcinsel davranışlarını, eşcinsel benlik saygısını heteroseksüel olan diğerlerine ifşa etme halinde, bireyin ifşa etmek istediği eşcinsel/ heteroskesüel diğer türlerde, diğerleri ve benlik arasında ifşa etme arzusunu barındıran algılanan ilişki unsurlarının bilişsel düzeyde biseksüeller açısından içselleştirilme şekline odaklanmayı gerektirmektedir. Özellikle M.D. dışında E.A, P.C., C.A., G.Ş., M.Y., H.Y., A.Ç. açısından bu sürecin devamında davranışsal ve açıdan nasıl evrildiğini görmeyi kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Bu nedenle İlk açılma sürecinde Aile ve LGBTİ çevre ile ilişkilene biçimlerine göz atmak gerekmektedir.

3.1.3.İlk Açılma Sürecinde Aile ve LGBTİ Çevre İle İlişkilene

Ayrıntılı bir şekilde ilk açılma sürecinde her bir katılımcı için ilişkilene biçimlerine

³⁵ A.g.k.(s.148).İkinci faktör olan ifşa (*disclosure*) esas alınarak yorumlanmıştır.

bakıldığında aile, sosyal çevrede arkadaş grubu ve bu arkadaş grubunun bir kısmını LGBTİ çevreden insanların oluşturduğu görülmektedir. Kabaca tasvir edilecek olduğunda aile ve LGBTİ çevre olarak gruplandırmak mümkündür. Hatta bazı katılımcıların çoğunluğu LGBTİ çevreden olan arkadaş çevresine, bazılarının heteroseksüel çevreden yakın gördüğü kişilere, bazısının ise aile fertlerine önce açıldığını söylemek mümkündür.

M.D. ilk açılma sürecinde LGBTİ çevre ile önce sosyalleşmek amacıyla LGBTİ meselesini politik bir mesele olarak görenlerle ilişkilendiğini ifade etmektedir:

“M.D.: İşte Hacettepe Ön Lisansa başladığım sene 1 Mayıs’a gitmiştik. İlk o zaman ben şeyi gördüm...LGBTİ’leri eylem alanında gördüm. Ben de politik bir çevreden filan falan geliyorum.2000...2004 1 Mayıs’ı.2004 1 Mayıs’ında ben ...şey LGBTİ kortejini gördüm. Böyle aklımdan gitmedi o sahne yani. Şeyi biliyorum hani yani kente LGBT’ler var biliyorum. Hani gittikleri sosyalleştikleri yerler olduğunu da biliyorum ama eyleme çıktıklarını, eyleme çıkacak kadar görünür olduklarını bilmiyodum. İlk orda gördüm ben o sahneyi çok unutamadım açıkçası.1 Mayıs falan filan benim için çok anlamlı bir yerde. Ya demek ki po...meseleyi politik olarak gören bi kesim var falan mücadele eden insanlar var diye kafama çok önemli ve büyük bir not düşmüştüm. Yani o dönem ben biraz yani o dönem çok açıkken kendime de açık konuştuğum ve düşündüğüm bir dönemdi diyebilirim.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.D. devamında kendine dönerek uzunca bir süre gönül ilişkisi kurmadan geçirdiği bir döneme işaret ederek öncesinde karşı cinse tekrar yakınlaşmaya başladığı bir dönem olduğunu ve aşık olana kadar yönelimini geçici bir şey olarak tanımladığını, aşık olduktan itibaren konunun üstüne gidip araştırdıktan bazı kavramları öğrendikten sonra yöneliminin adını “biseksüel” olarak koyabildiğini dile getirmektedir:

“M.D.:Ama sonrasında şey...biraz daha kaçamak yapıyor insan kendisine. Hani ben daha sonrasında hani bir süre zaten kimseyle herhangi bir gönül ilişkisi kurmamıştım o dönemde ama daha sonrasında erkeklerle

yakınlaşmalarım oldu böyle kadınlara çok hissettiğim bir şey olmayınca yani çok anlamadım da çok bilgim de yok falan. Dedim herhalde olmayacak bir daha falan böyle geçici bir şeydi ya da o kişilerle ilgili bir şeydi etkilendiğim daha evvel falan. Sonra aşık oldum durum değişti ve yeter yani hani bu bu ne?Falan sonra zaten bu kavramları falan filan öğrendiğim ettiğim artık daha yoğun araştırdığım ve bunu bir mesele ettiğim bir sürece girdik. Bu kavramları da falan öğrendikten sonra artık kendimi böyle bir biseksüel ...ıı şeyde konumlandırmıştım tanımla.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.D. biseksüel olarak kendini kabule geçme ile birlikte LGBTİ çevre ile sosyal olduğu kadar özel alanda da başlarda gizli olmak üzere ilişkilenemeye başladığını, zamanla aktivist çevreye dahil olduğunu ifade etmektedir:

“M.D.:Yani kendime açıldım kabul ettim sonra aile kısmı falan beni çok korkutuyordu. Yani sosyal çevrem bir kısmı ailemi tanıyor falan filan. Açılırsam öğrenirler. Öğrenirlerse ne olur? Artık çalışma yaşamına başlamıştım hayatımı geçindirmek zorundayım nasıl devam ettiricem çok fazla kaygı hissediyordum. Onları yatıştırmaya çalışıyordum açıkçası.Ya ben bunları yatıştırdıktan sonra zaten biraz biraz açılmaya başladım böyle. Biraz biraz böyle kapalı bir LGBT çevreye girmeye ve sosyalleşmeye de falan başlamıştım. Partnerim falan da vardı artık. Böyle hani kadın partnerler de edinmeye başladım. Gizli yaşıyordum falan. Sonra bir sonraki aşamada kendime açılıp kabul etme ve biraz yatıştırma, sonra biraz daha bu çevrelere gizli gizli girme ve gizli ilişkiler yaşama. Sonra artık bu bu da iyi gelmemeye başladı ya bu kadar gizli saklı yaşamak ve bu kadar kendime kapalı yaşamak da iyi gelmedi çünkü çok rahatsız ediyordu LGBTİ'lere bu şiddet nefret falan filan. Ya benim için hani mücadele edilmesi gereken sahiplendiğim bir meseleye dönmeye başlamıştı. O dönem ben biraz biraz daha böyle aktivizm çevresiyle falan ıı...temas etmeye başladım...ıı ...böyle derneklere falan gidip gelmeye başladım. Oralarda gönüllü olmaya başladım.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.D.'nin açılma sürecine ilişkin bir diğer önemli ayrıntı ise aileye açılma sürecidir. Bu süreci yüksek düzeyde korku ve kaygı ile deneyimlediğini ve zamanla bu duygunun seyrinin değiştiğini belirtmektedir:

“M.D.: Ondan sonra...ama aileye açılmak benim için en zor ihtimal yani dünyaya açılalım ama aileye açılmayım falan gibi bir yerde benim için. Yani orası bozu...bozulur ve bunla baş edemem ve bozulmasın falan şeyindeydim. Ondan sonra zaten gel zaman git zaman değişiyoz yani hani.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.D.’nin LGBTİ çevre ile ilişkilenemeye başladıktan sonra aileye açılmayı gerçekleştirdiğini ve ilk açılma sürecinde aile ile kurduğu ilişkide açılmayı kolaylaştıran nedenin etrafından duymuş olduğu deneyimlerden güç alarak evlenmek istememe fikrini aile bireylerine kabul ettirmek olduğunu dile getirmektedir:

“M.D.: Böyle güçleniyoruz bir sürü başkalarının deneyimlerini duyuyoruz ediyoruz. Ailemizle de bir sürü hikayeler oluyor. Ben ilk başta böyle yirmi...yirmi bir yaşında falan şeyi kabul ettirmeye...ettirerek başladım ben evlenmiycem. Ya onlar tabi bunu çok cinsel yönelim üzerinden düşünmediler. Ha o işte erkeklere ilgi duyup duymama gibi değil hani evlenmek istemiyorum.

“M.D.: Bağımsız yaşamak istiyorum zaten politik falan filan bi çocuk bu. Özgürlüğüne düşkün bir çocuk bilmem ne gibi falan anlamlandırmalar nasıl anlamlandırdılarsa anlamlandırsınlar kafasındayım ben o zaman. Hani yavaş yavaş bu bi değişecek...falan. Böyle evlenmiycem kısmını bir kabul ettik birlikte falan hani. Evlenmiycem o ihtimal kaldırıldı falan. Sonra yavaş yavaş eve LGBT yayınlar falan girmeye başladı. Biz böyle artık şey...hani...yani benim ailem Alevi...falan. İşte köyden göç etmiş bir aile falan. Güler Duman üzerinden falan konuşuyoruz. Bülent Ersoy üzerinden Zeki Müren üzerinden aslında böyle televizyonda izlediğimiz simalar, olaylar ve haberler üzerinden ilk biz bu konuları konuşmaya başladık ailemle. Onların biraz tepkilerini falan gözlemliyordum. Neye nasıl yaklaştıklarını falan. Ben de böyle sabırla baya bir uzun bir döneme yaydım hani. Böyle konuşmaya başladıkça falan ben de biraz biraz rahatlardım. Onlar da biraz biraz rahatladı.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.D. aileye açılırken özellikle öne çıkan kişilerin anne, kuzen, ve abi olduğu görülmektedir. Abisine açılma sürecinin ise derneklerde aktif olarak çalıştığı dönemde gerçekleşmiş olduğu, abisinin kendisine destekleyici bir tavırla yaklaştığını belirtmektedir.

“M.D.: Abime zaten açılmıştım ben. Böyle ilk derneklere gitmeye başladığım zaman abime açılmıştım. Abim de ...herhangi bir olumsuz tepkisi olmadı. Tamam dedi geçti yani hani. Bir sorun olursa haberim...yani yanındayım falan gibi. Yanındayım da demedi de. Hani bir sorun olursa söylersin...gibi.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.D.’nin annesine açılması annesinin aklında soru işaretleri oluşmaya başlaması ile gerçekleştiği görülmektedir. Annenin konuyu daha ayrıntılı öğrenmeye çalışması, M.D.’nin daha genel başlıklar ve kavramlar çerçevesinde konuya giriş yapıp sonrasında LGBTİ çevre ile ve sevgilisi ile tanışması ile gerçekleşmiştir.

“M.D.: Sonra annem...sonra işte bu evde gördükleri etikleri zaman konuşmaya başladılar falan ama onlar şey gibi düşünüyorlar. Ya bu çocuk hani zaten böyle duyarlı muyarlı bir çocuk. Böyle çok küçüklüğünden beri böyle. İşte eşcinsellerin transların sorunlarını da sahipleniyor. Eylemlerine etkinliklerine gidiyor destek veriyor gibi...düşündüler uzunca bir zaman. Sonra işin çok öyle olmadığını onlar da zamanla hissetti falan. Annem oturdu konuşmak istedi bir gün. Ben tam böyle ayrı eve çıkacaktım. Birlikte yaşıyordum o dönem. O sordu. Ben de zaten onun sormasını bekliyordum yani artık her şey ortada bence o ne zaman...a bi de dernekte çalışmaya başlamıştım ben. Kaos GL’de. Ama hala benim yönelimime dair konuşmamışız. Yani çok konuşuyoruz konuya dair. Ama ne onlar ne de benim ne olduğumu soruyor ne ben onlara açılıyorum. Yani mevzu bana dönmüyor. Yani tamamen bu var oluşlar üzerinden konuşuyoruz. Sorunlar üzerinden falan konuşuyoruz. En son ben dedim ki ne zaman konuşmak isterlerse ben o zaman konuşucam. Kendimi de hazırlamıştım. Yani artık açılabilirim kafasındaydım yani. Planladığım gibi de gitti. Annemin sormasıyla açıldık. Konuştuk. Böyle kavramlar üzerinde falan konuştuk. Annem çok karıştırıyordu her şeyi birbirine. Şimdi böyle cinsiyet mi değiştireceksin falan gibi. Kafası karıştı filan. Böyle tek tek onları konuştuk ettik. Zamanla işte aile grubuyla falan tanıştırdım ettim darken. Sonra sevgilimle tanıştı zaten. Öyle geçti.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.D. çekirdek aile dışında çocukluğunun birlikte geçirdiği kuzenine yönelimini açıklarken ve gizli partnerini tanıştırtırken tıpkı abisinde olduğu gibi destek gördüğünü

belirtmektedir.

“M.D.:Ya mesela bir kuzenim var ben ilk ailede o kuzenimle birlikte büyümüştük falan biz. Ona açılmıştım. O mesela ne olursa hani ben senin yanındayım falan demişti. Yani bu süre içerisinde bir derdim tasam bir şeyim olsa onunla paylaşıyorum mesela bunu. Ya böyle gizli bir partnerim vardı tanıştırdığımda ediyordum falan filan.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.D.’nin ifadelerinden abi ve kuzenin anneden önce M.D.’nin yönelimini öğrendiği sonucuna ulaşılmaktadır. Abinin geleneksel olandan farklı olarak aile içerisinde patriyarkal sistemin devam ettiren erkek figür olarak yer almıyor olması, her ne kadar cinsiyet kimliğine ilişkin bir bilgi yer almasa da kuzenin benzer biçimde hem patriyarkal hem heteroseksist yapının değerlerini dışa vuracak bir tavır sergilememiş olması önemlidir. Benzer şekilde annenin M.D.’ye sorular sormaya başlayarak konuyu öğrenmeye çalışması iletişime açık bir ebeveyn olduğunun göstergesidir.

M.Y.’ye bakıldığında M.D.’dekine benzer biçimde LGBTİ çevre ile sosyalleşmeye dönük bir ilişkilene ve özel alanı kapsayan bir ilişkilenemenin bir arada olduğu görülmektedir. Bu durum örgütlenmiş olduğu grubun LGBTİ kimlikli bir grup olmasından ileri gelmektedir. Hatta ilk okulda en yakın arkadaşının trans bir kadın olmasından dolayı M.D.’ye göre LGBTİ çevrenin tam içerisinde süreci deneyimlediğini söylemek mümkündür.

“M.Y.: Himm...benim ilk okuldaki ve lisedeki en iyi arkadaşım trans bir kadın. Eee...ilk ben ona açılmıştım sonra o bana açıldı böyle tesadüfen şeymiş zaten...çocukluk arkadaşlarım da LGBT çevredenmiş böyle sonradan birbirimize açıldığımız bir hal oldu. Daha doğrusu şey sonradan açılma değil de hani keşfetme ile birlikte birbirimize anlattığımız bir süreç...uu ...zaten şey böyle lisede falan başka başka nedenlerden biraz marjinal kalıyordum ama şey ...aram da iyiydi insanlarla. Mesela orda açık değildim. Ya işte şey oluyordu...Kaos’un bi medya eğitim dergisi gibi bir şeyi vardı. Onu okuyordum birgün böyle yanıma geldi ‘ay bu ne ama şey yine M.Y. zaten olur’ falan diyip

geçtiler. O yüzden böyle çok aklımda kalan dramatik bir değişiklik olmadı.”
(21,kadın,biseksüel ve panseksüel,Ankara)

M.Y. ‘nin LGBTİ çevre ile özel alanda ve sosyalleşme sürecinin aksine ilk açılma sürecinde aile ile olan ilişkisinde açık olmadığını söze dökmektedir:

“M.Y.:Aileme hala açık değilim.” (21, kadın, biseksüel ve panseksüel, Ankara)

H.Y. ilk açılma sürecinde aile ile kurduğu ilişkide anne ve babanın öne çıktığı görülmektedir. H.Y. babasının rahat yapıda biri olduğu için yönelimini sorun olarak görmediğini dile getirmektedir:

“H.Y.:ama ailemden tabii...babam çok rahattır uı...hiç bu konuyu bahis etmedi yani hiç konuşulmadı hani yani kabullendi.” (28, kadın, biseksüel, Ankara)

H.Y. annesinden bahsederken açılma sürecinin hiç de kolay olmadığını dile getirmektedir:

“H.Y.:Fakat annem uı...muhafazakardır ve annem istemedi. Böyle bir şeyin benim politik sivrilmelerimle alakası olduğunu düşündü. Özendiğimi düşündü filan. İu...halen daha öyle. İu...böyle.” (28,kadın,biseksüel,Ankara)

H.Y.’nin tıpkı M.D.’de olduğu gibi babanın alışılmış örneklerin dışında bir erkek figür olarak hayatında yer aldığı görülmektedir. İletişime açık ve rahat bir yaklaşıma sahiptir. Anne ise muhafazakar bir bakış açısına sahip olduğu için biraz suçlayıcı ve dışlayıcı bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Aile özelinde bakıldığında patriyarkal sisteme ait bakış açısı ve heteroseksist anlayışa ait değerlerin anne tarafından temsil edildiğini söylemek mümkündür.

E.A.’da ilk açılma sürecinde aile ile olan ilişkisinde annesine çok zaman geçmeden kabul etmeyeceğini bilerek açıldığını dile getirmektedir:

“E.A.: Anneme de iii...çok uzun zaman geçmeden açıldım. Hani kabul etmeyeceğini bilerek de öyle bir o zaman bir prensibim vardı genel olarak herkese açık olmak işte uu...şey hani sır ve yalan yükünü taşımamak üşengeç biraz da.” (34,kadın,biseksüel ve panseksüel ,İstanbul)

Aile ve LGBTİ çevre ile ilişkilene süreci biseksüel katılımcıların eşcinsel davranışın³⁶ eşcinsel ve heteroseksüel değerlerine ifşa edilmesinde, benlik ve ifşaya yol açan değerleri arasındaki ilişkinin unsurlarında, eşcinsel davranış/ benlik saygısının eşcinsel ve heteroseksüel olanlara açılma derecesinde olduğu gibi davranış olarak süreci tanımlarken ona ilişkin yorumları üzerinden ilerlemek etkileşimi dışı vurmaktan açısından gerekmektedir.

M.D.’nin LGBT’ler ile ilk karşılaşması onun açılmadan önceki süreçteki davranış tipolojisini tanımlayan sol muhalif çevreden gelen bakış açısı ve davranış kalıpları ile benlik saygısının pekiştirilmesinin, ifşa sürecini yaşamasını kolaylaştırması sürecinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Devamında tekrar heteroseksüel kimlikli kişilerle ilişkilenemeye başlaması ile birlikte benlik saygısının yeniden heteroseksüel anlayışla pekiştirildiğini, kısmen de olsa geçici bir süre LGBT çevredekilerle ilişkilenemenin boyutunda bir değişme meydana gelmesi ve ardından aşık olması ile yeniden ilişkilene sürecinin yoğunlaşması inişli çıkışlı bir deneyim alanına işaret etmektedir. Kendine açılma olarak da deneyimlenen bu süreç aslında bir üst başlıkta kimlik karmaşası ve kimlik

³⁶ A.g.k. (s.148). İkinci faktör olan inşa (*disclosure*) içerisinde davranış boyutu esas alınarak yorumlanmıştır.

karşılaştırması denilen sürecin içselleştirilerek deneyimlendiğini de göstermektedir. Kendine yönelimini itiraf etme ile birlikte aileye açılma sürecine geçişte benlik saygısının cinsel yönelimi doğrultusunda yeniden pekiştirilmesi ile birlikte mevcut kimliksel aidiyete ilişkin yıpranmayı bilinçli bir biçimde gidermeye dönük çaba ile sağlamlaştırma söz konusudur.

M.Y.’nin yine trans bir kadın arkadaşı ile adına “birlikte keşfetme süreci” dediği deneyimleme biçiminde cinsiyet kimliği üzerinden benlik saygısının pekiştirildiği bilgisine erişmek mümkündür. Buradan hareketle kendi ötekisi olarak tabir edilebilecek olan “kadın” olma halinin heteroseksüel alanda kendi biseksüelliğini ifşa etme girişiminde, özellikle arkadaşları ile arası iyi olsa da, zaten marjinal kaldığını vurgulaması ile bir çıkış noktası yaratmaya, kendini öteki olarak kurgulamada bir dayanak bulmaya çalıştığı izlenimi uyandırmaktadır.

Aileye açılmada “aile içi homofobi”³⁷ ve “homofobik aygıt olarak aile”³⁸ ayırımına giderek katılımcı profiline eğilmek gerekmektedir. M.D.’ye bakıldığında aile içi homofobiye çok rastlanmamakla birlikte homofobik aygıt olarak ailenin şekillenmesinin önüne geçmek açısından daha açılma süreci öncesi aile ile ilişkilenede evlilik karşıtı duruşunun payının büyük olduğu görülmektedir. M.Y. aileye ilişkin çok fazla paylaşımda bulunmamıştır. H.Y. ve E.A.’da anne figürünün kabul etmeme, onaylamama davranışı nedeniyle aile içi homofobiyi temsil eden kişi olarak karşılık bulduğu görülmektedir.

³⁷ Bu tip ailelerde aile içindeki şiddet ve hakaret bir anda yasak veya norma dönüşebilmektedir. Bunun mağdurları olarak da “uygunsuz arzu ya da pratikleri geliştiren ya da geliştirecek olan çocuklar ve de ailenin diğer eşcinsel üyeleri olan anne, baba olarak tanımlanmaktadır (Masanet, 2018, s.8).

³⁸ A.g.k. (s.8-9). Aile üzerine oluşturulan homofobik söylem ve yaklaşım ile eşcinsel aktivizmine karşı mücadelede bir unsur olarak ortaya çıkması anlamı taşımaktadır.

E.A.'nın annesine açılma sürecinde bir çeşit yük olarak gördüğü bu durumdan kurtulmak istercesine bunu deneyimlemiş olması bir yanıyla diyaloğa açık olmadığı görülen annenin yaratmış olduğu, bir şekilde katkıda bulunduğu patriyarkal ve heteroseksist değer yargılarının yarattığı dolaylı ya da doğrudan baskı ile yüzleşmek istemiş olması açısından önemlidir. Karşısında duran kişi hem aileden hem de kadın kimliği ile öne çıkan biridir. Bu durum bir yanıyla da E.A.'nın açılmak suretiyle kadın yanını anne ile olan iletişimini netleştirme girişimi üzerinden tanımlama, açıklığa kavuşturma yoluna gittiğini gözler önüne sermektedir.

Katılımcılar arasında C.A.'nın ilk açılmayı gerçekleştirme sırasında kız kardeşi ile bunu deneyimlerken olumlu bir şekilde karşılık bulmuş olmasını aile ile ilişkiler açısından belirtmek gerekmektedir. P.C. ve G.Ş. açısından bakıldığında aile ile ilişkilere dair çok ayrıntılı bir bilginin yer almadığı, yakın çevre ile genelleştirildiği görülmektedir.

Katılımcıların her biri için ayrı ayrı ele alınan bu değerlendirmelerde öne çıkan meselenin hem heteroseksüel kesim hem LGBTİ çevre açısından bağlayıcı unsur olan feminist bakış açısı olduğu görülmektedir. M.D.için evlenme kararının karşısındaki duruşu muhalif tarafın getirdiği bir yaklaşımla bir anlamda en küçük birim olan ailedeki patriyarkal yapıya karşı duruş anlamı taşımaktadır. Aslında M.D. bu karşı çıkışın kendi cinsel yönelimini niteleyen biseksüel varoluşuna zemin hazırlayacağını bilincindedir ve ötekileştirilmiş, dışlanmış uç örnekleri yücelterek bir kabul edilebilirlik alanı yaratma girişiminde bulunmuştur. Göregenli'nin (2009:10) Herdt ve van de Meer'in (2003) yer verdiği üzere homofobinin oluşumuna ön ayak olan ve dolaylı olarak bifobiyi oluşturan erkek egemen yapının tezahürlerini içeren heteronormatif kalıpların nasıl bertaraf edilmesi gerektiğine yönelik önemli bir çıkıştır.C.A.'nın kendini açma girişiminde gündelik ilişki biçimleri ve etkileşim süreçlerinden daha güvenilir bulduğu için sosyal medyayı bu amaç doğrultusunda seçmiş olabileceğini akla getirmektedir. Sosyal medyada bunu sunma biçimi, karşı tarafın ilgi odağı olma, kimliğini vurgulama ve kabul edilebilirlik skalasını

çok kısa zamanda geniş bir yelpazede yakalayabilmiş olma onda hor gördüğü ya da yadsıdığı tarafı kendince daha kabul edilebilir kılmıştır.G.Ş.'nin hem LGBT hem heteroseksüel kesim arasında dengeyi kurabilecek bir kimliksel varoluş çabasına girmiş olması ve buna özen göstermesi ile aşama aşama bazı adımları atmış olması aslında birbiriyle örtüşen ve paralel ilerleyen süreçler olmuştur. A.Ç., P.C. ve E.A.'nın kendi kimliklerini daha açık etme süreçlerinde yakın gördükleri kişileri aslında kendi hayatlarında nasıl konumlandıkları ve kurdukları da bir başka belirleyici unsur olarak karşımızda durmaktadır. Sırf LGBTİ kimliğine mensup bir birey olduğu için karşı tarafın onayını almış olmak güven hissini, arzu-rıza denklemini ne ölçüde biçimlendirmektedir ya da tüm bunlara sonrasında nasıl bir kapı aralamıştır gibi sorular yöneltmek gerekmektedir. Bu noktada H.Y.'nin feminist hareketin değerlerinin taşıyıcısı olarak duruşu bir anlamda soruna açılım sağlayabilir bir örnektir. Her dönem dirsek teması içerisinde olan LGBT ve Feminist Hareketin etkisinin kişide nerede ayrıştığı nerede birleştiğini görme gayreti göstermek açısından önemli bir ayrıntıdır. Çünkü katılımcıların ifadelerine göre görünen o ki sadece muhalif sol yapı, oluşum, hareket içinde olmak yetmemektedir. Söz konusu olan toplumsal cinsiyet meselesi ise orada feminist hareketle olan ilişkilene boyutunun yoğunluğu ve biçimi çözüm odaklı yaklaşım sergilemeyi daha da kolaylaştırmaktadır. R. W. Connell'in (2016:127) de yer verdiği üzere toplumsal pratiklerin toplumsal cinsiyet ilişkilerini kurmakla yükümlü olduğu, doğal örüntüleri her zaman dışa vurmuyor olmalarının onları göz ardı ettiği anlamına gelmediğini ve pratik dönüşüme tabi tutarken onları olumsuzladıkları gerçeğini de örnekler niteliktedir.

3.1.4.İlk Baskı, Baskının Kaynağı ve Baskıyı Deneyimleme

Genel olarak bakıldığında katılımcıların hepsinin hayatlarında bir kere dahi olsa baskı ile karşılaştıkları gözlemlenmiştir. Ağırlıklı olarak baskının patriyarkal ve heteroskesist yapıları barındıran toplumsal baskı olarak yakın çevre, uzak çevre, hem yakın hem de uzak çevre üzerinden, ayrımcı tutum ve davranışlar özelinde deneyimlemiş olduğu görülmektedir. Ayrıca baskı ile karşılaşmış olma halini kimi katılımcıların kendini koruma,

şiddete uğramamış olma, büyük sıkıntı yaşamamış olduğunu düşünüp ilk etkiyi ve devamında gelişen süreci normalleştirmeye çalıştıkları gözlemlenmiştir. Yine bazı katılımcıların baskıyı kendine göre tanımladıkları, bazılarının durumu yönetmek adına kendini bir anlamda sorumlu tuttuğu görülmektedir.

E.A. ilk baskıyı önce açıldığı LGBTİ çevreye mensup bir arkadaşından, ardından çevre ve annesinden gördüğünü belirtmektedir:

“E.A.: Açıldığı anda LGBTİ’li bir arkadaştan. Ama öyle yani. Sonra sırasıyla işteee...e etraf annem falan filan.” (34, kadın, biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

P.C. ilk baskıyı çok emin olamamakla birlikte anımsadığı ölçüde yakın sayabileceği bir arkadaşının konuşması ve konuştuklarını destekleyen davranışları ile ortaya çıktığını dile getirmektedir:

“P.C.:İlk defaa...ilkinden emin olamıyorum ama anımsadığım eee...çok çok yakın yine bir arkadaşım şey yapmıştı...uu...iki tane çok yakın arkadaşım birlikte otururken hiç planlamadıkları şekilde bir konuşma gelişti ve kesinlikle...bunu çok anlayamadıklarını eee...bir türlü kafalarına yatmadığını belirtmişlerdi ki o zamana kadar son derece destekleyiciydiler. O beni baya etkilemişti kötü çok çok kötü bir şekilde. Onu anımsıyorum.” (25,kadın,biseksüel,Ankara)

H.Y. annesini kast ederek aile içi dışında baskı ile karşılaşmadığını bunu da politik bir iddiadan hareket ederek yaşamını sürdürmeyi seçmiş olmasına bağlamakta olduğu görülmektedir:

“H.Y.:İuu...yani aslında aile içi dışında eee...ilk olarak ilk dönemler hiç uu...baskı ile karşılaşmadım dediğim gibi. Yani çünkü ben hani zaten toplum...yani politik bir iddiaya sahip olmak toplumu dönüştürmeyi hedeflediği için ben zaten hani immm...biseksüel bir kadın olmasam da zaten LGBTİ

haklarını her zaman her yerde savunmaya çalışacağım için kendimle ilgili bir sorun yaşamadım. Hatta benim elimi güçlendirdi bunu söylerken bunu konuşurken u...o yüzden hani annem dışında hiçbir baskı ile karşılaşmadım aslında. Şanslı azınlıktanım yani diyebilirim.” (28, kadın, biseksüel, Ankara)

H.Y.’nin politik iddiaya sahip olduğuna ilişkin açıklayıcı anlatımından aslında onun LGBTİ hakları ve mücadelesine dahil olmak gibi bir sorumluluk belki de bir misyon yüklenmiş olduğu sonucuna da erişmek mümkündür.

M.D. ilk baskı ile okul hayatında, çocukluk döneminde bir erkekle evlendirilmek istenirken hep karşılaştığını ifade etmektedir:

“M.D.: Yani...aslında...hep baskıyla karşılaşıyorsunuz ya. Yan...bence...hep çocukluğumda da karşılaştım yani. Öyle hisse...his...yani. Okulda karşılaşıyorsunuz bir defa. Yani si...u...sürekli büyüyünce bir erkekle evleneceğiniz falan filan.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.D. baskı ile karşılaşmanın bir sonucu olarak onu kendince anlamlandırarak tanımlama yoluna gittiği görülmektedir:

“M.D.: Ay aile okulda bilmem nerde şimdi siz bütün bunlarla karşılaştığınız zaman ve bu his sizde olmadığı zaman yani bunlar kafanızda ve içinizde bir yere oturmadağı zaman zaten size baskı olarak dönüyor. Bir mesele var hani yolunda gitmeyen bir şey var.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.D. ilk baskıyı ayrıca ayrımcı tutum ve davranışlara maruz kalarak daha belirgin bir şekilde deneyimlediğine de ifadelerinde yer vermektedir:

“M.D.: Devrimcilerle böyle solcularla sosyalleşmeye başladığımda orda da mesela mevzu buraya gelince ya da ee...esprilerde kullanıldığı zaman falan hani...uu...dönmelik, topluk, liboşluk bişeylik falan filan o biçimlik. Yani böyle bir hem şaşırıyordum hem canım sıkılıyordu. Hem bir baskı altında hissediyordum çünkü hani yani nasıl ifade...yani mesela bu 1 Mayıs dediğim deneyimden sonra da aaa...çok daha yoğun şeyi hissettim ben burada nasıl açılacağım? Gerçekten nasıl açılacağım? O kadar homofobik bir sosyalist hareket var ki. Yani ben nasıl açılacağım ve nasıl kendimi devam ettireceğim burada var edeceğim? Ya böyle bildiğim ettiğim insanlar da yok yani açık olan hani oturup konuşabileceğim falan o zamanlar. Böyle kendi başıma düşünüp işin içinden çıkmaya çalışıyordum yani.”(31,kadın,biseksüel,Ankara)

M.D. doğrudan ve dolaylı etiketlemeye bağlı olarak gerçekleşen ayrımcı tutum ve davranışların sonucunda örgütlenmiş olduğu sol çevre içerisinde hızlı bir kimliksizleşme, baskın bir görünmezlik hissi ve yabancılaşmaya maruz kaldığını açılma kaygısına düşmesi ile görmek mümkündür.

A.Ç. ise ilk baskı ile sevgilisi ile dışarıda zaman geçirirken karşılaştığını söze dökmektedir:

“A.Ç.: Ne zaman ne şekilde...yani...yani işte şey oluyor hani şöyle ne biliyim hastanede hani kamusal alanlarda o kadar büyük bir sıkıntı yaşamıyorum açıkçası ama hani dışarda falan böyle hani sevgilimle sevgilimle falan otururken hani öyle tuhaf hani bakışlar falan.

A.Ç. kendisine rahatsız edici bir biçimde bakan kişinin tavrına karşılık verip baskıya karşı tepkisiz kalmadığını da belirtme gereği duymaktadır:

A.Ç.: Hatta böyle işte ilk o deneyimimde birisine bağırmıştım falan bir mekanda otururken. Çok böyle çok dikkatli bir şekilde bakıyordu ve rahatsız olmuştum. Ama hani böyle açıkçası...şey hani...hep dış görünüşümden falan da böyle belli olmadığı için yönelimim ya da şeyim hani...kadın hani heteroseksüel

gibi görünüyorum. O yüzden hani böyle çok...açıkçası büyük bir şeyle karşılaşmadım hani hiç tanımadığım insanlardan. O öyle bi...hani...ayrımcılığa maruz kalmadım.” (31, kadın, biseksüel, İstanbul)

A.Ç. yaşadığı baskıyı anlatırken yer yer kamusal alanda ya da hiç tanımadığı insanlar tarafından kendine dışarıdan bir gözle bakarak heteroseksüel görünümü nedeniyle ayrımcılığa uğramadığını düşünmekte ve durumu kendince normalleştirmeye çalışmaktadır. Dikkatli bakıldığında bir baskı ile karşılaştığı açıktır.

M.Y. toplumsal cinsiyet kalıplarının dışında durmaya vurgu yaparak kendi açısından baskıyı tanımlamaktadır.

“M.Y.: Hımm...aslında şey galiba...ıı...bu toplumsal cinsiyet kalıplarının dışında ne kadar duruyorsan o kadar öyle baskıya maruz kalıyorsun. Tehlikeli bi genelleme ama gözlemim öyle sanki ıı...” (21, kadın, biseksüel ve panseksüel, Ankara)

M.Y. dolaylı bir şiddet döngüsünün olduğunu kabul etmekle birlikte tıpkı A.Ç. gibi heteroseksüel görünümünden dolayı sokakta şiddete maruz kalmadığını belirtmektedir:

“M.Y.:ben zaten görünüş olarak çok dışında değilim ıı...o yüzden de sokakta böyle bir şiddete maruz kalmadım ama çok şey ...dolaylı bir şiddet döngüsü var bence” (21,kadın, biseksüel ve panseksüel, Ankara)

C.A. ilk baskıyı sokakta yaşadığını belirtmektedir:

“C.A.: İıı...toplum içinde sokaklarda diyebilirim.” (29, erkek, biseksüel, Ankara)

G.Ş. baskıyı tıpkı M.D. gibi her yerde hissettiğini söze dökmektedir:

“G.Ş.: İmmm...düşünüyorum...ee iş hayatında falan da çok açık olmadığım için uu...aa yaa çok kontrollü alanlarda açılmak ...açık olduğum için o kadar baskı hissetmedim ama aslında bu da baskı hani yani ben neden açık olamıyorum? Baskıyı her yerde hissediyoruz ama direk bir olay söyleyemiyorum.” (34, kadın, biseksüel, İstanbul)

G.Ş. kontrollü açılmak zorunda kaldığı için ve çok baskı hissetmediğini düşünürken ‘neden açık olamıyorum?’ sorusu üzerinde dönüp durduğunda aslında bunun bile bir çeşit baskı olduğunun farkına varıp dile getirme ihtiyacı hissettiği görülmektedir. Benzer biçimde yakın çevreye açık olmaktan kaynaklı bir baskıya maruz kalmadığını, ilk tanıştığı kişilere de açılmadığı için baskı görmediğini düşünerek durumunu normalleştirme yoluna gitmektedir.

“G.Ş.: Yani...yakın çevremde insanlar zaten artık açıldığım için herhangi bir baskı görmüyorum. İlk kez tanıştığım insanlara da açılmadığım için uu...haliyle baskı görmemiş oluyorum. Kendimi koruyorum.” (34, kadın, biseksüel, İstanbul)

Katılımcıların bazıları toplumsal boyutta tanımladıkları baskıyı yakın çevre üzerinden deneyimlediklerini belirtmektedirler.

E.A. baskıyı yoğunluklu olarak yakın çevre ile deneyimlediğini dile getirmektedir.

“E.A.: Yakın çevre.” (34, kadın, biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

M.D. yakın çevrede açık olmadığı dönemde yaşadığı baskıyı ve buna bağlı olarak uzunca bir süre kaygı duyarak yaşamış olmayı dile getirmektedir:

“M.D.: Yani dönem dönem değişti. Yani şu an yakın çevremdeki insanlar bir süredir...ya böyle yirmi dört yirmi beş yaşımdan beri diyeyim yakın çevreme konumlandığı insanlar böyle baskı hissettiğim yani cinsel yönelimime cinsiyet kimliğime dair çok da baskı hissettiğim insanlar değil. Ama onun evvelinde tabii ki yakın çevrede de e..açık değildim. Ve yakın çevremdeki insanlarda baskı hissettiğim oluyordu yani. Şunun baskısını bile yaşıyordum ben yani. Açılırsam ne olur? Bu arkadaşlık bozulur mu? Bu yakınlık dengeleri değişir mi? Arada yokluyorum mesela. Ko...yani bi yerden bi şekilde konu açılıyor nasıl tavrı tutumu nasıl? Olumsuz bir şeyde ...uu...yaklaşım gözlemlerim mesela böyle içim darlanıyor o arkadaşlığı devam ettirirken filan. Hani. Yani o zamanlar hissettiğim iii...ilişkiler oldu yakın çevremde de. Hani biraz böyle baskısını hissettiğim falan ama ondan sonra böyle biraz daha yeni bir dönem oldu benim için. Yeniden insanlar seçtiğim konumlandığı onlara göre. Daha güvenli hissettiğim.” (31,kadın,biseksüel,Ankara)

P.C. ilk kez karşılaştığı insanlara açılmamaya bağlı olarak yakın çevredeki insanlarla baskı sürecini deneyimlediğini belirtmektedir.

“P.C.: Eee...yakın çevremden insanlar çünkü zaten ilk defa karşılaştığım insanlara genelde açılmıyorum. Yani şu an belki biraz daha açık olabilirim ama yine çok fazla değil.” (25,kadın,biseksüel,Ankara)

H.Y. ve A.Ç.’nin baskıyı hem yakın hem uzak çevre üzerinden deneyimlediği görülmektedir. H.Y. tıpkı M.D.’de olduğu gibi ayrımcı tutum ve davranışlardan kaynaklı baskıya her yerde maruz kaldığını belirtmektedir:

“H.Y.:Çevremden pek kimse yoktu bu konuya dair .Ama zaten hani homofobik ya da transfobik söylemlerle her yerde her zaman karşılaşıyoruz. O zaman onlar da çevremizden insanlar. Tabii ki onlara çok şey uu...eee bodoslama ben biseksüelim diye değil başka türlü yollardan anlatıp buna bağlamak suretiyle bir şeyleri belki kafasındaki fikri değiştirmeye çalışıyorum. Dolayısıyla dış çevre demek daha mantıklı olur.” (28, kadın, biseksüel, Ankara)

A.Ç. de benzer biçimde ayrımcı tutum ve davranışlara hem yakın hem uzak çevrede

maruz kaldığını dile getirmektedir:

“A.Ç.: Yani tanımadığım insanlar ama mesela ya şey de oluyor e bazen işte sohbetlerde falan da herhangi bir şeyden bahsettiğimde tanıdığım arkadaşlarım arasında da mesela benim bahsettiğim şeylerin onlar için çok acayip bir şeymiş gibi hani algılandığını hissediyorum bazen de. Ya da mesela uı...şey bir kere böyle çok kötü bir şeyim olmuştu baya bir aşık olmuşum falan bir kadına. Eee mesela hani baya kötüydüm ama mesela yakın bir arkadaşşıma bu durumu anlatırken normalde mesela bir erkeğe aşık olsaydım ve böyle anlatıyor olsaydım beni hani daha farklı tepkiler verebileceğini tahmin edebiliyorum hani az buçuk tanıyorum. Ama mesela şey gibi sanki aslında hani böyle çok basit ve önemsiz bir şeyden bahsediyormuşum gibi filan da davranışlara maruz kaldım. Mesela öyle şeyler oluyor yakın çevremden ya da işte...ne biliyim işte mesela Onur Yürüyüşü’ne gideceğim zaman uı...böyle işte tanıdığım o politik ortamdaki tanıdığım insanlardan bir tanesi mesela hiç beklemiyordum. Sordum mesela ‘gelmek ister misiniz?’ diye işte...şey fotoğrafı açıp uı...işte o bir hatırlarsınız belki eski bir fotoğraf var pankartın önünde iki tane yan şey...geyin öpüştüğü bir fotoğraf var. E onu gösterip işte’ ben böyle bir şeyin arkasında yürümek istemiyorum’ falan gibi böyle öyle böyle şeyler hani oluyor yani her zaman her yerde.”(31,kadın,biseksüel,İstanbul)

Toplumsal baskıyı uzak çevre kaynaklı deneyimleyen C.A. ve M.Y. konuyu belirli düzeyde çevreye açık olma meselesi ile bağlantılı görmektedir.

“C.A.: İlk kez karşı karşıya geldiğim kişiler. Yani el ele tutuşmaktan çekiniyordum. İşte yürüyen merdivenden iniyorum işte elini tutmak istiyorum ama yapamıyorum. Böyle biraz toplumsal baskı diyeyim. Hani çok açık olmadığım için çok anlamıyorlardı o yüzden çok aman aman bir baskı ve şiddete uğramadım ama yine de böyle küçük çekincelerim olmuştu.”(29,erkek,biseksüel,Ankara)

“M.Y.: İşte...eiii...ne diyeyim ...şey belki olabilir...ihtiyaçlarımızı insanlar uı...cinsel yönelimimizi gözetmeden ya da kendileri atayarak belirli bir sağlık hizmeti aldığınızda da böyle eğitim hizmeti aldığınızda da ya da sanki şey sürekli açılmak zorundaymışsınız gibi bir şey oluyor bir uı...hizmet alırken ona özel bi şey almak istiyorsanız gibi böyle şey...daha dolaylı bir şiddet döngüsü var.”

“M.Y.:Evet ya da şey u...bazen de...açıldığınızda şey u...sanki çok mahrem bir şey paylaşıyor musunuz gibi tepki alabiliyorsunuz oysaki şey u...heteroseksüel insanlar gayet u...hem açılmak zorunda değiller hem de u...zaten toplumsal olarak çok açıklar ve hiçbir zaman u...çok muhafazakar bir çevrede değilse ayıplanmıyorlar ama siz açıldığınızda sanki şey... şu an bunu burada niye anlatıyorsun gibi bir şey oluyor”(21, kadın, biseksüel ve panseksüel, Ankara)

M.Y. biseksüel kimliğinin getirdiği zorluğa zaten var olan kadın kimliği ile birleşince sıkıntı yaşadığını aslında daha çok bu faktörün etkili olduğunu gözlemlediğini belirtmektedir:

“M.Y.:Şey galiba...yani polisle sorun yaşıyorsam sokakta polise gidip merhaba biseksüelim falan diye bir diyalogumuz olmuyor bu yüzden şey...ondan u...bu yönden bir şiddete de maruz kalmıyorum pride değilse falan çok gündelik alanlarda. Ama şey tabii ki u...biseksüel kimliğimin getirdiği başka pek çok şey kadın kimliğim v.s. birleşince u...işte pek çok kurum için kişi için zaten tehdit hoş olmayan bir şey ve o şekilde davranıyorlar. O yüzden uzak çevremden şey...hani...bu yönde doğrudan bir baskı şiddet görmedim çünkü böyle bir iletişimim olmadı. Olsaydı olurdu. Yakın çevrem zaten şey...u...az çok politik çevrelerden gelmiş u...insanlar o yüzden orda da bir sıkıntı yaşamadım. Öyle. Biraz galiba şey...u...kişisel olarak güvenli alanlara önem veriyorum yakın çevremde.

“M.Y.: Evet ama şey... ya sadece biseksüel olmakla ilgisi yok ya herhangi bir konuda u...kadın olarak büyümenin getirdiği bi şey u...alt sınıftan bi kadın olarak vs. başka bir çok şey birleşince böyle u...yakın çevrede daha güvenli huzurlu yaşamak istiyorsun galiba.”(21,kadın,biseksüel ve panseksüel, Ankara)

M.Y.’nin bu gözlemine karşın politik çevreden geliyor olmaktan kaynaklı kişisel olarak güvenli alanlara önem verdiği ve çok sıkıntı yaşamadığını düşünerek bulunduğu durumu normalleştirdiği görülmektedir. C.A. ise bazı çekinceler taşımış olmasına rağmen benzer şekilde aman aman bir baskıya uğramamış olduğunu belirterek içinde bulunduğu süreci normalleştirmeye çalışmaktadır.

Baskının deneyimlenmesi sürecinde bazı katılımcıların ilk kez karşılaştıkları insanlardan, bazılarının ise arkadaş, aile üyeleri gibi tanıdıkları kişilerden görmeme, yok sayma, kabul etmeme, iletişime geçmeme, gelip geçici bir şey olarak adlandırıp hafife alma şeklinde sembolik şiddete³⁹ maruz kaldıkları görülmektedir. Sembolik şiddetin yoğunluğu kadar iktidarın her yerde olmasına bağlı olarak kamusal ve özel alanda baskının her yerdeliği de direniş ve yönetme stratejilerinin bir parçası olarak pek çok katılımcının dilinde tekrara giren bir söylem niteliği kazandığı da gözlemlenmektedir.

Heteroseksüel anlayışla olan etkileşimden doğru bakılacak olduğunda M.Y., G.Ş. ve P.C.’nin eşcinsellikte yaygın bir metafor olarak kullanılan “dolaptan çıkma”⁴⁰ ya da en azından fazlaca “pride” olmama halinin, H.Y. ve A.Ç.’nin heteroseksüel ya da LGBTİ çevreden kişilerle temasında cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine ilişkin savunucu bir dille beyanı açık etmenin belirgin bir şekilde dile getirilişinin örnekleri olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır.

İlk açılma süreçleri için dile getirilenlerin değerlendirmelerinde olduğu gibi muhalif sol yapıda olmak özellikle görünürlük sorunu yaşayan biseksüel kimlikler özelinde homofobiden ve ayrımcı süreçlerden bağımsız olmak anlamına gelmediği görülmektedir. Heteroskesüel görünüm, kadın olma, erkek olma hallerinin, sözel ifadenin ya da bu anlayışın dışında bir hareket ya da davranış ile ortaya çıkışına kadar belirgin bir özellik olarak kanıksanmış olması başat meseledir. Açılmayı sanki bir suç, bir yanlış itiraf etme

³⁹ Eşcinselliğin aile tarafından uzun bir zaman boyunca kabul edilene kadar geçen sürede görülen şiddet türüdür. “Bu da geçer” teması ile kabul etmeme, konuşmayı reddetme, babaya eşe dosta söylemekten kaçınma gibi bilgiyi kısıtlama talepleri ve nasihatleri, eş ile tanışıp görüşmeyi reddetme gibi durumlara maruz kalmayı barındırmaktadır (bkz. *Homofobi Sözlüğü* içerisinde *aile* içinde *aile içi homofobi* başlığı, Masanet, 2018,s.8).

⁴⁰ Dolap genel olarak eşcinselliğini gizleyen gey ve lezbiyenlerin kapalı konumda bulunduğu psikolojik ve sosyal yeri tanımlamaktadır. Stonewall ayaklanmasında öne çıkan kavram bir metafor olarak günümüzde de tanımlayıcı gücünü korumaktadır. Başka bir şekilde ifade etmek gerekirse dolap hem gülünç hem de rahatsız olana karşılık gelmektedir (bkz. *Homofobi Sözlüğü, dikkat çekmeme/dolap* başlığı içerisinde, Mangeot, 2018, s.71).

psikolojisi ile yapılan bir şeymiş gibi algılamak ve örtülü olarak yakın çevrenin bunu öğrenmesinin aslında bir tescillenme halini zorunlu kılma algısına yenik düşmeyi beraberinde getireceği düşüncesi ile yanlı bakış açısına yol açmaktadır. Bu etki dolaylı ya da doğrudan heteronormatif değer yargılarını harekete geçirip kuvvetlendirmektedir. Kimisi sokakta baskının yoğun olduğunu vurgularken, kimisi için baskı sokakta olduğu kadar evde, iş yerinde kısacası her yerde kendini bir şekilde hissettirmektedir. Burada Savran'ın (2009:153) belirttiği üzere erkeklik, eşcinsel kadınlar ve heteroseksist patriarkal düzen üçgeninde lezbiyen kadınları kadın olmaları yüzünden patriyarka ve kadın seven kadın olmaları yüzünden heteroseksist baskı altında ezilen kesim olarak değerlendirme biçiminin biseksüel kadınların yaşadığı güçlükler açısından da açıklayıcı olabileceğine ve üzerinde durulması gerektiğine dikkat etmek gerekmektedir.

Burada katılımcıların ifadelerinden de görüleceği üzere kimlik ve sosyal ilişki ağına ve bu ağ içindeki ve dışındaki gerilime vurgu yapılmaktadır. Bazı katılımcıların cinsiyet kimliklerinin kadın olduğu da düşünülünce açık, yarı açık ve kapalı oluşlarına göre baskı yaşayıp yaşamadıklarını belirtmeleri patriarkal düzenin etkisine ne derece maruz kaldıklarının göstermektedir. Ayrımcı söylemde fiziksel şiddetten bahsedilmediği için sözlü taciz olarak anlayabileceğimiz homofobik ve transfobik davranışlara maruz kalmanın baskının deneyimlenmesinde daha açığa çıktığı ve bunun yakın ya da uzak çevreden kaynaklı olabildiği dile getirilmektedir. Biseksüel kadın kimliği vurgusunda ise cinsiyet kimliğinin daha net bir şekilde ifade edilmesine bağlı olarak önceden gelen bir baskının yönelimle birlikte çift yönlü bir baskıya dönüşmesi vurgulanmaktadır. Kadın olma haininin vurgulanmadığı ve kimliğin gizli tutulduğu bir durumda ise biseksüel kimlik algısının görünmezliğinin arttığı ve heteroseksüel görünüme kaydığı için zararsız olarak görüldüğüne dair bir okuma yapmak mümkündür. Katılımcılardan cinsiyeti erkek olanın açık kapalı olma ve yönelimine dair ayrıntılandırmaya gitmeksizin dış çevreden ilk kez tanıdığı insanlara göndermede bulunması onun her şeyden önce farklı erkeklik halini içeriyor olmasından ötürü erkek egemen anlayış tarafından ve dolayısıyla heteroseksist anlayış tarafından baskıya uğradığına dair doneler sunmaktadır denilebilir.

3.1.5. İlk Baskının Kişide Bıraktığı İzler

Katılımcılar açısından bakıldığında ilk baskı, baskının kaynağı ve deneyimlenme biçiminden yola çıkarak patriyarkal ve heteroseksist yapıdan kaynaklı baskı ve LGBTİ çevrede deneyimlenen baskının kişi üzerinde bıraktığı ize ilişkin ifadelerin ağırlık kazandığı görülmektedir.

M.D.'ye bakıldığında hem patriyarkal hem heteroseksist yapıdan kaynaklı baskının kendi üzerinde bıraktığı izi, içinde bulunduğu LGBTİ çevrenin bile bununla baş etme konusunda başka problemler yüzünden kendisi üzerinde çok etki gösterememiş olması ile ifade ettiği görülmektedir:

“M.D.: Ya vaar. Aslında çok var ama şey gibi değil mesela. Dönemsel olmuştur. Yani atıyorum işte orda oturduğum birlikte siyaset yaptığım bir yol arkadaşım ‘ya bu ibnelerle mi uğraşacağız’ dediği zaman bu böyle aylarca benim içime oturuyordu mesela. Hani bu...bunu kullanmış ve böyle ifade etmiş olması falan. Homofobik bir tutumun oluşmuş olması. Bunu açıkça konuşup tartışamıyor olma halimiz. Benim de zaten açık böyle çok konuşmaya halimin dermanımın ve bilgimin kendime güvenimin olmaması falan. Yani şimdi böyle çok fazla şey var. Yani okulda var. Sosyal çevrede var. Orda var burda var. Ailede var her yerde var. Yani ben kendimi ifade edemiyor olmanın da çok problemini yaşadım. Ama mesela şu an ne kaldı o zamanlardan dersin. Yok yani hani. O o dönem yayaşandı ve ben iyileştim ve yoluma devam ettim. Bu mücadeleye katılarak falan. Ama sanıyorum şey mesela hani bu u...yani yakın zamanda atlattığım en son şeydi. LGBT hareketinin hala içindeyim ama mesela eşcinsel bir dernekte çalıştım. Ama işte onlarla cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği ile ilgili problemler değil başka problemler yaşamıştım. Ama hani burada böyle bir mücadele alanında nasıl bunları yaşıyoruz diye çok dert ettim kendime. Yani onunla baş etmekte çok zorlandım yani hani. Yani ama illa ki atlattım. Etkisi devam eden şeyler vardır. Ama atlatmışımdır ya. Böyle çok da...böyle...travmatik bir iz şeklinde durmuyor hiçbir şey bende. Yani onu iyileştirecek bir yol mutlaka bulmuşum yani. Düşünüyorum ne var diye. Yani illa ki hani düşündüğünde etkileyen bir şeyler oluyor ya.”(31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.D. yaşadığı deneyimin kendisinde bıraktığı etkinin çok travmatik bir iz şeklinde durmadığını vurgulayarak süreçle baş edebilecek gücü kendinde bulduğunu ima edencesine durumu normalleştirmeye çalışmakta olduğu görülmektedir. Bu açıklamalarına ek olarak jinekolog sürecinin de hem patriyarkal hem heteroseksist yapıdan kaynaklı çift yönlü baskının bir başka boyutu olarak durduğunu ve devamında aktivizm alanında yürüttüğü faaliyetlerle üstesinden geldiğini ancak zorlandığını sözlerine eklemektedir.

“M.D.: Yani dün mesela arkadaşım hastaneye gitti onunla konuşuyoruz falan. Şey beni etkilemişti mesela aklıma geldiğinde de etkiler yani hani. Ama böyle iz bıraktı gibi bir şey değil yani hani. İşte ben bir gün jinekoloğa gittim. Muayene edecek. Evli misin bekar mısın diye soruyor falan. Bekarım diyorum. Ve o...onun üzerinden başka bir soru sormuyor beni bakire varsayıyor ona göre anal muayeneye geçeceğiz falan. Ben sonra onunla devam etmek istemediğimi söylüyorum. Hiçbir şey yine sormuyor buyurun diyor kapıyı gösteriyor falan. Bu bende mesela sağlık alanını tartışmam konusunda başka bir deneyimdi yani. Yani nasıl olur da bir uzman sadece bir yani hastanın evli olup olmadığı üzerinden bir varsayımla tedaviye başlar? Tedaviyi sürdürür ya da? Bu çok dertlendiğim bir şeydi ama işte bunları nasıl iyileştiriyorum gidiyorum mesela aktivizm alanında sağlıkçılarla çalışıyorum. İşte bir hoca işte derse çağırıyor. Sağlık...sağlık öğrencileri ile konuşuyoruz. Onlara anlatıyor olmak falan filan yani bunu dönüştürüyor olmak başka bir deneyim olarak şey olmak benim için o izi iyileştiren bir şey oluyor. Ama etkiliyor hala tabii ki.”(31,kadın, biseksüel, Ankara)

A.Ç.’nin M.D.’dekine benzer biçimde ve ona ek olarak farklı politik görüşten insanların sergilediği homofobik, transfobik ve bifobik davranışlara maruz kaldığını, bunu yıkıcı bulduğunu ve arkadaş ortamında eskisine oranla kimliğini gizleyerek uygunsuz davranışlara maruz kalmaktan kaçınmayı dile getirmektedir:

“A.Ç.: Yani sonuçta şey oluyor uı...bir sürü şeyde ortak düşünebildiğin hani insanlarla ortak yol alabildiğin insanlarla bazı meselelerde yani LGBTİ+ hani meselesi olunca ee...ortak bakamadığımız tam tersine hani bu şey gibi geliyor bana hani başka bi sürü politik görüşten insanın hani ortaklaştığı hani mevzu homofobi transfobi işte bifobi gibi şeyler ortak oluyor mesela onlar açısından.

Onu görmek biraz şey oluyor umm...yıkıcı oluyor yani hani ne biliyim birlikte yol aldığın insanın da sana sokakta karşılaştığın herhangi bir insan gibi davranıyor olması biraz şey oluyor tabii insanın canını sıkıyor. Ya da ne biliyim arkadaş ortamlarında eskiden daha rahattım ama mesela ama şimdi şeyden emin olamıyorum belki de hani bazen işte ne biliyim birlikte işte kaldığımızda ya da yan yana aynı odada soyunduğumuzda falan ya daha dikkat ediyorum çünkü bilmiyorum hani şey...herhangi bir şey gelebilir mesela böyle bir şey falan gibi. Benim mesela tedirginliklerim oluştu yani böyle şeylerde.” (31, kadın, biseksüel, İstanbul)

A.Ç. çevresinde gerçekleşen olumsuzlukların özellikle iş hayatında ve arkadaş ortamında kendisini açık ifade edememe gibi bir durumla baş başa bıraktığını belirtmektedir:

“A.Ç.:Yani...bilmiyorum bunların hepsi böyle küçük küçük zaten hani insanın hayatını çok kısıtlayan şeylere dönüşüyor. Şimdi mesela hani kendimi hiçbir yerde o kadar açık ifade edemiyorum. Mesela ilk çalışıyorum iş yerinde yani şöyle oluyor uu...insanlarla LGBTİ'ye dair bir şeyler tartışıyorum ama çoğu zaman uu...mesela kendi kimliğimi açık ederek tartışmıyorum çünkü eee...şey gibi geliyor uu...hani eğer bunları söylersem ee...bakış açıları değişecek gibi geliyor. E bu da tabii bende şey yaratıyor tedirginlik yaratıyor ya da mesela her yerde her zaman o kadar rahat olamayabiliyorum yani. Eee...kalıcıysa bu baya hayatı kısıtlayan bi şey oluyor yani hani. Ne biliyim normalde sevgilinle çıkıp el ele yürüyebilirsiniz ama her yerde bunu yapamıyorsunuz. Heteroseksüelken bu çok daha kolayken ama şimdi bir kadın sevgilin olduğunda bunu yapmak daha zor oluyor. Yani ummm...mesela insanların zaten hani şey herhangi bir sözlü sataşma falan olmasa bile bakışları bile hani böyle tedirgin etmeye yetiyor yani. Acaba hani ne olacak falan...çünkü bir sürü böyle hani şiddet vakası falan da duyuyoruz falan. Eee...bunların hepsi etkiliyor hani ama şu hani benim için böyle hani bireysel olarak böyle bir travmaya dene...olabilecek bir şey hani şu an aklıma gelmiyor. Yani ama tabii mesela bu olan şeylerin hiçbirinde benim için unutulabilecek şeyler değil hani. Çok ufak şeyler ama o şekilde.” (31, kadın, biseksüel, İstanbul)

A.Ç. hem patriyarkal hem heteroseksist yapıdan kaynaklı baskıya ilişkin bilgi verirken bir yandan dahil olduğu LGBTİ ortamlara yönelik eleştirisini dile getirmektedir:

“A.Ç.: Evet yani. Bazen de mesela kurulamaya da biliyor. Ne bileyim ben mesela u...şey benim için mesela en travmatik şey şudur hani travmatik olan bir şey sormuştun aklıma geldi şimdi. Mesela LGBTİ politikası yapmak için hani örgütlendiğim yerde hani u...şey olmuştu mesela arkadaşın bir tanesi akşam u...böyle işte eğlendiğimiz bir yerde hani şey dedi bana sen işte bugün hiçbir kadını öptün mü? U...ben de hayır öpmedim dedim. İşte neden çünkü sadece işte böyle şey ee...hani sözlü olarak kadınları seviyorsun di mi aslında sevmiyorsun bilmem ne filan gibi u...mesela böyle şeylere maruz kaldım ve şey geldi mesela hani oranın daha dayanışmacı ve hani birbirini koruyup kollaması bir yer olmasını beklerken mesela zaten hani yargılandığım ve sürekli kendimi ispatlamaya çalıştığım bir dünya içinde hani örgütlenmeye çalıştığım yerde de yargılanıyor olmak ve kendimi ispatlamak zorunda bırakılmak mesela çok kötü hissettirmişti bana ve buna gerek yok diye düşünmüştüm. Ondan sonra uzaklaşmıştım mesela. Ya bu ve buna benzer bir sürü şey insanların yaralandığı bir sürü şey oluyor yani. Imm...o ortam yani LGBTİ ortamları da o kadar güvenli olmayabiliyor hani. Ben işte kendimce hani daha arkadaş ortamı gibi bahsettiğim şey o hani daha yakın olduğum daha rahat konuşabildiğim ve daha güvenli hissettiğim insanlarla görüşüyorum aslında. Yani hepsiyle de u...görüşüyorum mesela.” (31, kadın, biseksüel, İstanbul)

A.Ç.’nin travmatik bir durum yaşamamış olmayı düşünmesi ile beraber hem yakın çevrede hem uzak çevrede daha temkinli davranmaya çalışarak durumu normalleştirmeye çalıştığı, buna ek olarak içinde bulunduğu süreci yönetmeye çalışmakta olduğunu da yinelediği görülmektedir.

M.D.’nin anlatımına benzer biçimde A.Ç. de yakın çevre olarak gördüğü LGBTİ+ ortamlarda homofobik, transfobik ya da bifobik olan insanların bakış açılarına ve davranışlarına benzer karşılık görüyor olmayı üzücü atfetmektedir. Hem LGBTİ çevreden hem heteroseksüel çevreden kısıpaca alınmış olma halini kendini sözlü ifade etme girişiminde ve insanlara yönelik davranışlarında tedirgin olduğunu belirtmesinden anlamak mümkündür.

M.Y. patriyarkal ve heteroseksist yapıdan kaynaklı baskıyı erkek arkadaşının kendisini geçici bir heves peşinde olmakla itham etme durumu ile yüz yüze kalmış olması üzerinden aktarmaktadır:

“M.Y.: Uu...şey olmuştu...ilk kez bir kadınla ilişkim olduğunda aşk ilişkim iii...bir erkek arkadaşım vardı...o da şey çok tepki göstermiyordu tamam dedi. Benden yaşça büyüktü. Daha sonra biz ayrıldığımızda uu...o kadınla ben çok üzülmiştim. O zaman şey demişti ben gerçek bir ilişkin olduğunu düşünmüyordum öyle bir ergenlik hevesi falandı diye düşünüyordum demişti. Ama böyle tabi şey uu... Şaşırtıcıydı... Öfkeleniriciydi uu...şu an bu da aynı işte erkek arkadaşım farklı bir ilişki biçiminde hala görüşmeye devam ediyoruz. Bu sefer de şey uu...mesela en ufak bir kadınla iletişime tam tersi şey seksüel bir yakınlık gibi görüyor falan böyle ya ya diye düşünme durumu.” (21, kadın, biseksüel ve panseksüel, Ankara)

M.Y. özel hayatında deneyimlediği sürecin üzerindeki etkisini tanımlarken kendi yönelimini bildiği halde görünür olmamaktan ötürü uzun süre lezbiyen olup olmadığını sorgulamak zorunda kaldığını itiraf etmektedir:

“M.Y.: Aslında şey...çok keskin bir ön yargı değil hani şey...mantıklı düşündüğümde sordüğümüzde şey...pek istememe ile ilgili cevaplar vermez ama şeydi...o kadar kalıplaşmış şekilde düşünüyoruz ki mecburen günlük hayatı davranışlarımız da öyle geliyor sanki uu...şeyden bir de...işte ilk okul sonları lise başları sürekli şeyi düşünüyorum ben lezbiyen miyim heteroseksüel miyim? Bir kadınla ilişki kuruyorum ben galiba lezbiyenim sonra bir erkekle ilişki kuruyorum heteroyum galiba falan...ve şey kavramını biliyorum biseksüellik diye bir şey var. Ama uu...toplumsal işleyiş o şey görünmezlik o kadar yoğun ki bir türlü kafamda oturtamıyorum. O da onun gibi bir şey yaşıyor muhtemelen ve pek çok insan uu...muhtemelen de şey ne kadar temas kurabilirsek sağlıklı alanlarda şeyden bahsetmiyorum...zorunlu sahte bir temsiliyet değil gerçek temaslar gerçek açılmalar sağlayabilirsek o kadar şey uu...anlayabileceğiz uu...o kadar şey gerçekliğimize dönüşecek. Şu an o kadar görünmüyor ki çok uzak geliyor muhtemelen.” (21, kadın, biseksüel ve panseksüel, Ankara)

M.Y. aynı zamanda hayatındaki erkek arkadaşı için de empati geliştirerek onun da

kendince benzer bir açmaz durumun içerisinde olduğu yorumunu getirmektedir. Buna çözüm olarak ise anlaşılır bir zemin üzerinden iletişim kurmayı göstermekte, ancak gerçek temaslar yakalayarak sağlıklı sonuçlar elde etmenin mümkün olduğunu yinelemektedir. Gerçek temaslardan kasıt patriyarkal ve heteroseksist yapının birey üzerinde kurmuş olduğu baskıyı daha anlaşılır bir zeminde sorgulamak, çözümlenmek ve kırmak ile ilgili bir tespit olduğu görülmektedir. Tüm bu noktalara temas etmeyen zorunlu ve sahte temsiliyetin varlığını da eleştirerek bir anlamda kendine bir alan açma gayreti içerisinde olduğu söylenebilir.

M.Y.'nin yaşadığına benzer bir şekilde H.Y.de patriyarkal ve heteroseksist yapıdan kaynaklı baskıyı erkek arkadaşının kendisini kendi kimliğinden dolayı suçluluk duymaya itmesi hali üzerinden deneyimlediğini göstermektedir:

“H.Y.: Galiba yok...Aaa yaşadım. Özür dilerim yaşadım. O dönem bir erkek sevgilim vardı. Iıu...uzun zaman sevgili olduğum birisi akademik çevreden birisiydi üstüne üstlük. Eee...onunla yaşadım evet. Bunu bana suçlayıcı bir şey olarak sundu benim biseksüel olmamı ya da biseksüel kimliğimi. Ona açıklamamı şöyle suçlu yani bir suç unsuru gibi kullandı aramızda.” (28, kadın, biseksüel, Ankara)

H.Y.'nin uzun süren ilişkisinde kimliksel var oluş sürecini zora sokan suçluluk duygusunu yaşamasını ve karşı tarafın yaklaşımının belirli bir süre etkili olduğunu onun ilk etapta çok bir şey hatırlayamadığından ve belki de unutmaya çalıştığından görmek mümkündür.

E.A. hem patriyarkal hem heteroskesist yapıdan kaynaklı baskının kendisinde bıraktığı etkiden bahsetmekte ve bunu tarif ederken zorlanmaktadır:

“E.A.: Aaa...o dönemde birlikte olduğum hetero erkeklerle ilişkilerimde problemler oldu. Eee...bir takım taciz hikayeleri falan oldu...bana da olduğunu başkasına da olduktan sonra fark ettim vs. o baya zor oldu benim için. Ben de kendimi yalnızlaştırdım bir yandan etrafımdakiler de büyük ihtimalle ee...şey hani bunla deal etmek istemedikleri için hani uzaklaştılar öyle bir iş...öyle dönemlerim oldu. Öyle ayrı ayrı. Deşifresi çok zor bir sürü şey.” (34, kadın, biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

E.A. LGBTİ çevrede heteroseksüel erkek kimliği dışında kalanlara yaklaşırken de zorluk yaşamakta olduğunu ve bu durumsa ilişkin mücadelesini dile getirmektedir:

“E.A.: Yani mutlaka var da uı...her şeyde değişiyor. Aaa...her yeni incelemede her dönüp bakmak zorunda kalmada değişiyor durum biraz. Yani farklı etkilerini görüyorum o yüzden şey yapamıyorum hani budur budur budur diye sayamıyorum. Sadece şeyi biliyorum eee...eğer hetero erkek değilse birine yaklaşmak konusunda her şeyi çok komplikeleştiriyorum böyle bir birdenbire zilyon tane parametre giriyor ve ee...onlarla baş etmeye çalışırken böyle küçük ergen bir şeye dönüşüyorum ergen bir erkeğe dönüşüyorum falan...öyle onun içinde debeleniyorum gibi bir durum var yani.” (34, kadın, biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

E.A.’nın yaşamakta olduğu zorluk aslında bir yanıyla heteroseksüel erkek profilini içselleştirip içselleştirmediği sorgusuna üstü kapalı bir biçimde kendisini sürüklerken bir yanıyla da yönelimine bağlı olarak konumlandığı erkekliği tanımlamada ve öncesinde belirttiği arzu-rıza eksenli ilişkilenebilir yürütmede bocaladığı izlenimi vermektedir. Bu yaşamış olduğu ve üstü kapalı bir biçimde değindiği taciz sürecinin bir sonucu olarak da görülebilmektedir.

G.Ş. hem patriyarkal hem heteroseksist yapıdan kaynaklı baskıdan kendini korumaya olarak sarsıcı bir olay yaşamaktan kendini sakındığını, özel hayatında iz bırakan bir deneyim yaşamamış olduğunu dile getirmektedir:

“G.Ş.: Öyle bir travma yaşamadım hiç yani...travma yaşayacak bir şeyden korumuşum kendimi.”(34,kadın,biseksüel,İstanbul)

G.Ş.’nin baskı sürecine ilişkin paylaştığı ifadeler onun son derece temkinli bir açılma yolu seçtiğini kuvvetlendirir niteliktedir. Aynı zamanda süreçle yüzleşme ve onu yönetme gayreti açısından kendine konfor alanı temelli bir izlek belirlemeye çalıştığı izlenimi uyandırmaktadır.

C.A. hem patriyarkal hem heteroseksisit yapıdan kaynaklı baskının kendisinde bıraktığı izi tacizden kaynaklı durumlara maruz kalmış olmayı yakın çevresinde tanıdığı kişiler üzerinden giderek ifade etmektedir:

“C.A.: İı...ya benim üzerimden değil ama arkadaşlarım üzerinden oldu. Ya iki arkadaşım mini etek giyiyordu el ele tutuşurlarken birisi onlara laf attı iğrenç bir şekilde. Ben karşılık veremedim cevap veremedim onları savunamadım üzüldüm. Hani şey moduna girdim ‘aa işte etek giymemeliler mi acaba?’ falan kafasına girdim. Biraz kendimi onların yerine koyup onların adına üzülmüş gibi oldum ama bana normalde çok fazla öyle taciz olmadı.”(29, erkek, biseksüel, Ankara)

C.A. her ne kadar kendisine yönelik bir olumsuz durumla karşılaşmamış olsa da arkadaşlarının yaşadığı durumun önüne geçmek adına bir adım atamamış olmayı kendi içinde sorgulamaktadır. Çünkü kendisi orada dış çevreden birisi gibi arkadaşına öteki gözüyle bakmıştır ve bu durum kendisi ile çelişmesine neden olmuştur. Aslında susarak çevre baskısını dolaylı yoldan desteklemesi ve sonrasında kendini arkadaşının yerine koyup kendi yönelimini incelemeye çalışması içselleştirilmiş homofobinin önyargı ve kalıpyargıların ne denli etkili olduğu gerçeğini gün yüzüne çıkarmaktadır.

P.C. hem patriyarkal hem heteroseksist yapıdan kaynaklı baskının cinsel yönelimine ciddiye alınmama hali ile karşılık bulduğunu, bunun LGBTİ çevrede de benzer etki yarattığını gözler önüne sermekte ve buna bağlı olarak yaşadığı sıkıntıları söze dökmektedir:

“P.C.: İmmm...kalıcı...genelde yani kimliğimden dolayı çok fazla ciddiye alınmadığımı düşünüyorum. Hem camiada hem arkadaşlarım içinde yani kendi hetero arkadaş dünyamda da LGBTİ camiasından da. Yani bu da zaman içinde çok değişen bir şey olmadı.” (25,kadın,biseksüel,Ankara)

Katılımcıların her birinin değerlendirmesine bakıldığı zaman görünür olmama halinin getirdiği açmazları yönetmeye çalışmak gibi bir sorumluluk aldıkları görülmektedir. Homofobik, transfobik ve bifobik yaklaşımların temelinde, suçluluk duygusu, benzeri dışlama pratiklerine karşı yeterince sesini duyuramamış olma, hatta lezbiyen olup olmadığını sorgulayacak konuma gelme gibi durumlara eğilindiğinde ise karşılaşılan şey içselleştirilmiş homofobi ile yüz yüze gelerek utanç, suçluluk duygusunu deneyimleme olduğu görülmektedir. Üstün’ün (2015, s.25-26) heteroseksüel yaşam biçimine sahip olanlarla bunun dışında kalanların, ki LGBTİQ kapsamındaki bireyler dahilindeki biseksüeller açısından bunu hatırlatmak yerinde olacaktır, uğradığı eşitsizlikle mücadele etme stratejilerine eğilmenin önemi burada ortaya çıkmaktadır. Yaşamın kılcal damarlarına sızmış olan şiddet ve ayrımcılık biçimlerini ele alabilmenin en temel ölçütünün yaşamın her yerinin ve her anının gözden geçirilmesi, bu nedenle toplumsal cinsiyet tanımı dahilinde dini, dili, etnik kimliği, cinsel kimliği, farklı kadınlık ve erkeklik hallerinin derinlemesine incelenmesi önem kazanmaktadır. Bu nedenle mevcut katılımcılar açısından baskının aslında fiziksel şiddet ile bağımlı okunması gereken sembolik şiddetin örtülü biçimi olarak karşılık bulduğunu dile getirmek yanlış olmayacaktır.

3.1.6. Destek Alma ve Destek Olma Süreçleri

Araştırmada katılımcıların ifadelerinde hayatlarının belirli dönemlerinde destek alma ve destek olma sürecine girdikleri ve bu sürecin kimisinde sadece akran desteği, kimisinde akran desteği ve psikolojik destek süreçlerinin bir arada deneyimlenmesi ile gerçekleştiği görülmektedir. Yaşanan baskılar doğrultusunda kişilerin almış olduğu desteğe ilişkin durumlar irdelendiğinde sadece sosyal çevre ya da hem aile hem sosyal çevre olarak iki farklı biçimde deneyimlendiği saptanmıştır. Sadece sosyal çevreye ilişkin deneyimin vurgusu yapan katılımcıların sayısının fazla olduğunu söylemek mümkündür.

M.D. ailenin ve sosyal çevrenin desteğini alırken aynı zamanda bu alanlardaki ilişkilerde karşılıklı destek alma ve olma süreçlerinde kolaylaştırıcı rol üstlendiğini ve ilişki ağının bunun üstüne kurduğunu aktarmaktadır:

“M.D.: Yani bana destek olan da oldu benim destek olduğum da oldu bence çok iç içe hepsi ya. Yani bana destek oldular gibi konumlandırmak istemiyorum da yani ben de ona destek olmuşumdur. Böyle üç beş dostum vardı yani hani konuşabildiğim. Ama onlar kendilerini de açıyorlardı o sırada. Onlar da kendi hikayelerini anlatıyorlar kendi hislerini deneyimlerini falan anlatıyorlar. Ben de onlar için iç açıcı bir şey oluyorum orada. Karşılıklı değişim mümkün oluyor öylelikle. Ama yani işte şeyi biliyor olmak iyi bir şey mesela. Başıma bir şey gelirse ailem yanımda. Öyle de oldu yani. Patlama zamanları falan filan biz Kolej’de oturuyoruz falan filan. O zamanlar dernekteyiz böyle iş tehdidi falan filan baya zor bir dönem içindeydik. Mesela ben abimin evine taşındım annemlerle komşu olduk falan. Yani onlar böyle baya kolladılar ettiler ve onların yanımda olduğu hissini bilmek o kadar böyle şiddetli ve tehlike altında olduğum bir dönemde çok iyi geldi bana yani. Ama onlara da iyi geliyor benim onların yanında olmuş olmam da onlara iyi gelen bir şey oluyor.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.D.’nin destek alıp destek olma süreci konusunda aile ile uzaktan haberleşerek iletişim halinde kalmayı tercih ettiğini, bilinçli bir şekilde kendi bunu yönetmek istediği için böyle olduğunu anlatmaya çalışmakta olduğu görülmektedir:

M.D.: Yani bazen yoğunlaşmıştır bazen azalmıştır falan ama devam eden bir şey var bence ya. Ya şu ara mesela bir süredir ben ailemden herhangi bir maddi manevi bilmem ne hiçbir destek almıyorum. Sadece hal hatırlıyoruz konuşuyoruz. İşte abim evlenecek onların hazırlıklarını falan konuşuyoruz ediyoruz falan. Şu an böyle bir hani cinsel yönelimi pek cinsiyet kimliğim üzerinden bir destek halleri yok. Ama bir şey olursa olacak biliyorum yani. Yani sadece a-anlatabildim mi? Yanımda olduklarını biliyorum. Destek gerektiğinde destek verebileceklerini biliyorum. Yapabilecek...yapabildikleri kadar. Ama bu değişir yani şimdi bulunduğun sürece göre değişir. Birbirimizin ihtiyaçlarına göre şu an ihtiyacım yok belki..” (31,kadın,biseksüel,Ankara)

M.D. destek olma sürecinin karşılıklı ihtiyaca göre ilerleyen ve tarafların birbirine katkısının olduğu bir süreç olarak değerlendirmektedir. Yaşadığı zorlu dönemlerde ise ailesinin ona destek çıkmasının her anlamda hayatını kolaylaştırdığını belirtmekte ve uzak kalsa dahi kendisine cinsel yönelimi ya da cinsiyet kimliği noktasından hareketle olmasa da hep yardımcı olacaklarına dair güvenceyi yaşadığını yinelemektedir.M.D.’nin kimlikel olarak çok alışılmamış bir konumda olduğu bu süreci yaşarken geçmişten beri var olan Alevi kimliğinin getirdiği öteki olma halinin dar alanda bir avantaja ama kamusal alanda daha yoğun bir dışarıda bırakılma haline dönüştüğünü görmek mümkündür.

M.Y. destek alma ve destek olma sürecini sosyal çevresi üzerinden deneyimlerken Liseli LGBT örgütünün bir anlamda akran desteği de sağlayacak bir örgütlenmeye sahip olduğunu belirtmekte ve homofobik olmayan bir uzman psikoterapistten destek aldığını da eklemektedir.

“M.Y.:İu...zaten şey işte arkadaşlarımın çoğu da LGBT’liydi. İmmm...çok zorlandığım bir durum olmadı. Şey liseden beri psikoterepi alıyorum ama şey iu...buna özel bir şey değildir. İu...işte çalıştığım psikoterapist de alanında iyi bir insan homofobik değil. Ama ya şey olması çok ekstrem bir şey olur falan çok özel bir destek almadım galiba yani şey...böyle bir ihtiyaç yoktu ama arkadaşlarım iu...politik örgütlülük zaten şey tek başına çok güçlendirici bir şeydi. Ben de galiba hep ondan beslendim.”(21,kadın,biseksüel ve panseksüel,

Ankara)

Burada M.Y.'nin psikoterapiye ilişkin “çok özel bir destek” almamış olmak olarak tanımladığı şeyin bir çeşit normalleştirme biçimi olduğunu anlamak mümkündür. İhtiyaç duyulmamasının nedenini akran desteğine bağladığı da ifadelerinden anlaşılmaktadır.

M.Y.'nin internetteki tanışma siteleri üzerinden ilişkilenebilmeyi tercih eden manikürcüsünün kendisine açılması ile birlikte sosyal çevredeki etkileşim ve internet üzerinden etkileşimi değerlendirmeye almaktadır:

“M.Y.: İı...bir de geçenlerde çok ilginç bir şekilde manikürcümle birbirimize açıldık bilmiyordum tesadüfi. Mesela O sosyalleşme ortamları daha farklı işte tanışma siteleri lezce falan gibi yerlermiş. Ama çok şey ıı...bir yandan da çok küçük bir çevrede yaşıyor gizli yaşıyor çünkü o şey ne kadar politik bir şey olduğunun çok farkında değil mesela öyle gelişmemiş onda. Muhtemelen sosyalleşme alanlarımız o görünürlükler çok etkiliyordur ıı...ama mesela onun gibi deneyimlemek istemezdim. İı...şeyde çok güçlü hissediyorduk mesela Liseli LGBT’de böyle çok her yerde istediğimizi yaparız bir aradayız ıı...böyle çok cesurduk. Güzel bir histi o.”(21,kadın,biseksüel ve panseksüel, Ankara)

M.Y. bu örnekten hareketle internet üzerinden değil de sosyal alanda gerçek anlamda örgütlenerek deneyimlenebileceği görüşünü yinelemektedir. İnternetin Türkiye’de son yirmi yıl içerisinde yetişen kuşağın üzerindeki etkisi düşünüldüğünde yaş itibariyle görece genç yaşta olan M.Y.’nin doğrudan interneti kimliksel varoluş mücadelesi açısından tercih etmeyecek oluşunu bunu örgütlenme sürecinin bir parçası, toplumsal anlamda özne olma hali ile okunabilecek bir şey olarak gördüğünün ifade edilmesi biçiminde anlamak mümkündür.

“ M.Y.: Şey oldu mesela...ıı...Liseli LGBT’de bir dönem böyle çıkıp sürekli şey demek istiyordum... ‘ben biseksüelim’ ıı...ıı...şey heteroseksüel bir ilişkim vardı ıı...arada kadınlarla ilişkim oluyordu falan ve şey kiminle olsam ona

göre bir etiketleme oluyordu ya da şey u...biseksüellik o hiyerarşinin daha altında gibi bir şey oluyordu ve aslında şey çok emek gösterdiğim ama böyle o emeğin görünmediğini hissettiğim zamanlar oldu. Orda da şey u...yine o arkadaşlarımıza ve politik birikime dayanarak onun getirdiği bir güçle böyle şey çok saçma bir şey yapıyorsunuz böyle böyle diye u...söyledim ve şey zamanla aştık.” (21, kadın, biseksüel ve panseksüel, Ankara)

M.Y. destek alma sürecinin Liseli LGBT örgütüyle ilişkilene ve sosyalleşme süreci ile paralel gerçekleştiğini bunun etkisinin büyük olduğunu dile getirmektedir. Burada dikkat çekmek istediği husus daha çok kimliksel mücadelenin kendi yakın çevresinde, manikürçüsünün kendisine açılmasında olduğu gibi, apolitik süreçlere tabi kişiler olsa da esasında politik bir mesele olduğu ve sosyalleşip örgütlenerek bunun üstesinden gelinebileceği üzerinedir. Bu bakış açısı yönelime ilişkin etiketlenme ve hiyerarşik bakış açısının ağır bastığı LGBTİ ortamları içerisindeki görünürlüğün de daha belirgin bir şekilde yaşanmasına dönük farkındalığı arttırmaktadır.

A.Ç. destek alma ve destek olma sürecini sosyal çevre ile deneyimlerken kendine daha güvenli alanlar açmak amacıyla LGBTİ çevreden kişilerle sosyalleşmeyi öncelikli tutmakta olduğunu, bu etkileşim şeklini aktivizm yapmaktan farklı olarak bir akran dayanışması şeklinde tanımladığını belirtmektedir:

“A.Ç.: Yani şöyle oluyor zaten mesela u...dışarı çıkacağımız zaman ya da işte bir yerde oturacağımız zaman genellikle hani eee...ya son zamanlarda özellikle bir iki yıldır genellikle LGBTİ çevresinden arkadaşlarımla daha çok hani zaman geçirmeye başladım. Gittiğim zaman gittiğim mekanın hani LGBTİ dostu olup olmadığını hani gözetir oldum mesela. Eee...yani bu şekilde şeylerle ee...daha hani kendime daha güvenli hani alanlar yaratmaya çalışıyorum. Eee...ama hani bun...bunları zaten hep konuşuyor oluyoruz bir aradayken. Hani herkesin benzer işte kaygıları oluyor u...şeyleri oluyor. Yani birbirimize destek oluyoruz. Ama hani böyle daha işte...aktivist olan hani...hani böyle ne bileyim aktivizmini yapmak gibi değil de hani arkadaş dayanışması gibi biraz bir yandan da. O şekilde oluyor. (31,kadın,biseksüel,İstanbul)

A.Ç. uzak kalmayı yaşam alanlarındaki mesafeye bağlı olarak tanımlarken kimi zaman da kişisel tercihe bağlı olarak bilinçli bir şekilde oluşturulan mesafenin ilişkiler açısından daha dinlendirici olabileceği ve içinde bulunduğu süreci bu şekilde yönetebileceğini düşünüp deneyimlemeyi seçtiğini dile getirmektedir:

“A.Ç.: Ya oluyor tabi ya İstanbul büyük bir yer herkesin işte işi gücü bir şeyleri çok hani yorucu olabiliyor. İu...uzak kaldığım zamanlar oluyor hani böyle işte kimseyle çok görüşmediğim zamanlar oluyor. Bazen ben tercih ediyorum çünkü yani şey insan ilişkileri de bazen yoruyor falan. Oluyor tabi yalnız kaldığım zamanlar oluyor. Yani daha zor oluyor çünkü yani hayata dair bir sürü kaygımız var hepimizin hani benim gibi olan bir sürü insanın. Yani geleceğimizi planlamak nasıl yaşayacağımızı planlamak hayatımızı nasıl devam ettireceğimizi bu ortamda nasıl nefes alacağımız gibi. Çünkü hani ne bileyim ülkenin hani şeyi de değiştikçe eee...ortamı da değiştikçe öyle çok da hani bizler de bu durumdan daha çok mağdur oluyoruz hani. Eee...sokakta daha zor dolaşılıyor oluyoruz. Bir yere gittiğimizde daha tedirgin oluyor oluyoruz yani. Oluyor tabi bunlar yalnız kaldığımız zamanlarda oluyor. (31, kadın, biseksüel, İstanbul)

A.Ç. yalnız kalma sürecini daha çok geleceğe dönük ayakta kalabilmeyi kolaylaştıracak olasılıkların ve pratiklerin neler olabileceğini tartışmaya ayırma çabasından yoğun bir gelecek kaygısı taşıdığı ve yer yer LGBTİ kimliksel aidiyetini kast ederek “biz” vurgusu yaptığı da görülmektedir. Bu birlikte ve örgütlü mücadele pratiklerine ilişkin bilinci kuvvetlendirerek süreci yönetmeye eğilimli olduğunun bir göstergesi olarak tanımlanabilir.

G.Ş. de A.Ç. gibi sosyal çevrede LGBTİ’li kişilerle daha çok zaman geçirme, uygun koşullar oluşunca kimliği açık etme gayretini dile getirmektedir:

“G.Ş.: Hımm...ya etrefimde açıldığım kişiler zaten hep destek oluyorlar yani. Herhangi bir sıkıntı yaşamıyorum. Yani...hımm...pek mesela mekana giderken LGBTİ dostu mekana gitmek. Öyle bir tercih yapmak

olabilir...örneğin.” (34, kadın, biseksüel, İstanbul)

G.Ş.’ye destek alma sürecinde bir zorluk yaşayıp yaşamadığı sorulduğunda kendisinden uzaklaşan birinin olmadığını söze dökmekte ve düşünüp yinelemektedir:

“G.Ş.: Yoookk ...benden uzaklaşan biri olmadığı için açıldığım ve benden uzaklaşan biri. Öyle bir ters tepki almadım.Yok hayır kalmadım.” (34, kadın, biseksüel, İstanbul)

G.Ş. destek olma sürecine ilişkin çok fazla zorluk yaşamadığını belirtirken A.Ç. zaman zaman yakın çevreden insanların uygun olmayan davranışlarına ve sözlü tepkilerine maruz kaldığını onun dışında ise temkinli davranma yoluna giderek bu süreci yönetmeye çalıştığını yinelemektedir.

C.A. destek alma ve destek olma sürecini sosyal çevrede LGBTİ çevreden kişilerle daha çok zaman geçirme, psikolojik ve hukuki destek konusuna açık olma ve akran desteği alma şeklinde deneyimlediğini, olumsuz bir tepki almadığını söze dökmektedir:

“C.A.: Eee...arkadaşlarımla paylaşıyorum. Bazıları psikolog onların yardımı oluyor. Öyle kendimi tekrar iyi hissetmeye başlıyorum. Yakın çevrem biraz daha anlayışlı bu konuda o yüzden kendimi şanslı hissediyorum. Hımm...mesela bu kampüsteki arkadaşlarım şey diyo hani avukat desteği sağlayabiliriz herhangi bir şekilde ya da işte dava açabiliriz. Hani adli işte yargılara merciilere taşıyabiliriz hani yalnız değilsin. Hani sen haklısın sen kazanacaksın gibisinden benim yanımda olduklarını söyleyen cümleler kurdular bu bana güç verdi.”(29, erkek, biseksüel, Ankara)

C.A.’ya destek alma ve destek olma süreçlerinin seyri sorulduğunda tarafların birbiri ile olan iletişimde zaman zaman bunun inişli çıkışlı bir seyir izlediği, bunu bilinçli bir

şekilde yürütmeye çalıştığını ve akran desteğinin kendisi üzerindeki olumlu etkisini yinelemektedir:

“C.A.: Yani inişler çıkışlar olabiliyor tabii ki. Biraz da benim moduma bağlı olarak hani yalnız kalmak istiyor olabilirim. Onlarla paylaşmak istiyor olabiliyorum. Değişebiliyor. İii...yani arkadaşlarımla paylaşınca daha rahatladım. O yönden iyi oldu.” (29, erkek, biseksüel, Ankara)

C.A. arkadaşları ile paylaşımında bulunarak ve onların öneride bulunduğu psikolojik ya da hukuksal desteği almaya açık olarak bu süreci deneyimlediğini ifade etmektedir. Kendisi de tıpkı A.Ç. gibi zaman zaman yalnız kalmayı tercih edebilmekte olduğunu dile getirmektedir.

P.C. de M.D. gibi destek alma ve destek olma sürecini hem aile üyelerinden hem de sosyal çevre ile deneyimlediğini ve LGBTİ çevre dışında patriyarkal ve heteroseksist yapıdan kaynaklı baskıya maruz kaldığını belirtmektedir:

“P.C.: Hımm...eveet. Yine tabii bir noktada camiadan derneklerden işte ODTÜ’de dayanışmadan aynen böyle kolektif yapılardan öyle bir destek aldım bir de aynı zamanda psikolog da gördüm bir süre. Böyleydi. Böyle kardeşim çok çok çok destek oldu.” (25, kadın, biseksüel, Ankara)

P.C. destek alma ve destek olma sürecindeki yapıcı tavrın kendisinde olumlu bir etki yarattığını ayrıca vurgulamaktadır:

“P.C.: Hımm...daha ziyade dinlenmek tartışmak ne yapabiliriz ne edebiliriz ve ee...dayanışıyor olduğumuzu birbirimizin bilmesi. Buydu beni şey yapan sakın kılan. İyi hissettiren.” (25, kadın, biseksüel, Ankara)

P.C. destek alma ve destek olma süreçlerinde yaşamış olduğu inişli çıkışlı durumu heteroseksüel arkadaş çevresinde LGBTİ çevredeki kadar kanıksanmadığına değinerek ifade etme gereği duymuştur:

“P.C.: Oldu elbette yani u...camiada da her zaman aynı şekilde gitmiyo her şey. Tartışmalar oluyor anlaşmazlıklar oluyor ara ara uzaklaşmak istiyorum. O dönemlerde tabii ki emmmm...kendi yine hetero hetero arkadaş çevremde ee...fobik bir şeyle karşılaşmıyorum ama diğer taraftaki gibi de ee...normalleşmiş bir şekilde algılanmıyor. Böyle hissediyorum. Evet. Evet.”
(25, kadın, biseksüel, Ankara)

E.A. destek alıp destek olma sürecini sosyal çevredeki arkadaş ortamında etkileşimde bulunup onları yanına çekip paylaşma şeklinde bir yol izlediğini dile getirmektedir:

“E.A.: Tabii tabii. Eee...arkadaşlarım oldu genel olarak. İu...ya da o arkadaşları buldum böyle karşılıklı destek görebileceğim insanları çevreme davet etmeye başladım. Öyle oldu yani.” (34, kadın, biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

E.A. sürece kendisine yönetilebilir bir şey olmaktan çok izlenebilir bir şey olarak görünmüş olmasının altını çizmekte ve karşılıklı desteğin kendisinde rahatlatıcı ve olumlu bir etki yarattığını sözlerine ilave etmektedir:

“E.A.: Süreç...yani sürecin yönetilmesi gerekenden çok izlenmesi gereken bir şey olduğunu hissettim genel olarak. Eee...izlenebilir bir şey olduğunu hani yönetilebilir bir şey gibi gelmedi çoğu zaman. İu...onunla ilgili de işte dediğim gibi desteğin karşılıklı olması rahatlattı daha çok yani böyle eee...birinin pıspışından çok böyle birbirimize ihtiyacımız var ummm...şeyler hem yalnız

yaşayamayanın önünde yalnız yaratıklar olarak böyle hani bilinçli yaratıklar olarak öyle.” (34, kadın, biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

E.A. 'ya destek alma ve destek olma sürecindeki bir iniş çıkışın yaşanıp yaşanmadığı sorusuna onaylayarak yanıt vermektedir:

“E.A.: Tabi. Yani uı...çünkü şey uı...hepimizin iç dönüşümleri farklı hepimizin destek beklediği ve bulduğunu düşündüğü bulmadığını düşündüğü şeyler alanlar haller farklı. O yüzden hani bunların inişleri çıkışları da oldu.”(34, kadın, biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

E.A. yaşanan sürecin herkes için farklı gerçekleşiyor olmasına değinerek iniş çıkışların bu gözle değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Buna karşın etrafında kendisini anlayabilecek insanlar biriktirmiş olmayı akran desteği almış olmak şeklinde okumak mümkündür.

Ayrıca bir dönem birlikte olduğu heteroseksüel erkeklerden dolayı, çok da konuşmak istemediği ve hassasiyeti olduğu noktaları es geçerek, istenmeyen ve taciz gibi hoş olmayan birtakım durumlara maruz kaldığını dile getirmektedir. Burada akran desteğine rağmen çözülmemiş sorunlu birtakım yaşanmışlıkların hala etkisini hissettirdiği, dahası baskının sürekliliğine dair bir noktanın göze çarptığı görülmektedir.

H.Y. destek alma ve destek olma süreci hem aile hem sosyal çevreden gelen olumlu ve olumsuz yaklaşımlara değinmektedir. Sosyal çevrede feminist arkadaş ortamında bulunmuş olmanın olumlu sonuçlarını deneyimleme ve heteroseksüel ilişkilerden ötürü zorluk yaşamış olma durumunu aktarmaktadır:

“H.Y.: Yani bunun şöyle çok geniş yaşlarda aramızda da biraz yaş farkı vardı. Uu...ve zaman zaman bazen erkeklerle yaşadığım ilişkilerden de zaten kendimi suçlu hissettiriyordu bana. Ya suç suçlu hissetmemi sağlıyordu. Kadınlarla ilgili şeyleri de öyle ee...hislerimi ya da yaşanmışlıklarımı. Eeee...o yüzden uu...çevremdeki kadınlar da bunun bir suç olmadığını defalarca bana bununla ilgili yani ben de aslında suç olmadığını farkındaydım biliyordum ama onunla diyaloga geçerken bir umm...yapıcı davranmak adına aslında ödün veriyordum kendimden. Buna dair bir şeydi umm...bunlar yani bazen göremiyor insan içerideyken kendisi dışarıdan bir uyarı olarak söylediler. İşte yani. Eee...erkek sevgilim ve annemin dışında hiçbir olumsuzlukla karşılaşmadım. Ama kendimle ilgili yani iç şeylerim vardı tabii çözümlerim rahatsızlıklarım vardı.”(28, kadın, biseksüel, Ankara)

H.Y. destek alma ve destek olma sürecini inişli çıkışlı bir süreç olarak deneyimlediğine de vurgu yapmaktadır:

“H.Y.: Yok hiç olmadı. Ya destekleyici dediğim gibi bu kadınlar zaten uu...böyle hayatlar yaşayan insanlardı dolayısıyla böyle negatif durumla karşılaşmadım.İç dünyama dair evet tabi hani şey vardır insan kendinden şüphe de ediyor ‘yani ben gerçekten acaba uu...çevremde de böyle insanlar olduğu için mi böyleyim yoksa gerçekten içgüdüsel olarak mı böyleyim?’ diye. Ama sonra düşünüyorum benim politik çevre ile tanışmam aşağı yukarı üniversite bittiği zaman oldu. Ama ben lisede de yani beğendiğim kadınlardan hoşlandığım kadınlar oluyordu. Eee...ama bu sakinlikle kendime yanıt vermem tabi ki uzun bir zaman birkaç senemi aldı.” (28, kadın, biseksüel, Ankara)

H.Y. erkek arkadaşı ile yaşamış olduğu ilişkilerdeki ikilemi üstünden atmak, suçluluk duymaktan kurtulmak noktasında feminist çevredeki kadın arkadaşlarının kendisine verdiği desteği oldukça önemsemektedir. Hayatındaki bir diğer kadın figürü olan annesinin dışında onların desteği sayesinde kendi kimliksel farkındalığını yakalaması ve bunu açığa çıkarması bu kimlikle daha da yaşanır bir alan yaratması mümkün olmuştur. Bir yandan da kendine çevreden dolayı mı yoksa gerçekten içgüdüsel olduğu için mi bu şekilde olduğu sorusunu yöneltirken aslında ailede uyuşmazlık yaşadığı ve kendisi tarafından görece dışarda tutulduğu anlaşılan annenin bir kadın figürü olarak üzerindeki etkisinin kendi kadınlığını sorgulamada açığa çıkmaya başladığını görmek olasıdır. Burada sorgulama ile

birlikte sosyal çevresinin kendisine sundukları üzerinden kendi kadınlığına ilişkin değer yağlarını oturtmaya başladığı ve önceden, yüksek olasılıkla anneden gelen, gelen değer yargılarının çözümlenmeye başladığının da işareti konumundadır.

Katılımcıların her biri için destek alma süreci farklı ilerlemektedir. Bu süreç, çoğu zaman inişli çıkışlı bir süreç seyretse de, aileden, yakın çevresinde eş dost diye tanımlanan akranlardan, LGBTİ dostu uzmanlardan destek alma şeklinde gerçekleşmektedir. Her bir katılımcının ait olduğu çevredeki farklılık dikkat çekicidir. Söz gelimi kimliksel anlamda öteki olarak tabir edebileceğimiz Alevi mezhebe mensup bir ailenin üyesi olan M.D.'nin o mezhebe özgü kültürel dokuyu yansıtan yaşam biçimine mensup bir aileye sahip olması ve bu ailenin kendisine her daim destek çıkması, H.Y.'nin kendini mensubu olarak gördüğü feminist çevre içerisinden destek alıyor olması, M.Y.'nin Liseli LGBT adını verdikleri muhalif LGBTİ oluşumdan destek almış olması öne çıkan örnekler arasındadır. G.Ş., A.Ç. ve E.A.'nın destek alırken görece kendilerinin daha temkinli davranmaya çalıştığı ve böylesi bir kaygı taşıdıkları da göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü Butler'ın (2016:46) da değindiği üzere toplumsal cinsiyetin nasıl üretildiği ve devam ettiğini anlamının yolu siyasi ve kültürel kesişim noktalarını anlamak ile mümkündür. Buna bağlı olarak destek alma süreci kesişim noktalarının yoğunluğunu ya da seyrekliğini belirginleştirecek bir ivme bir itici biçimlendirici güç olarak okumaya zemin hazırlamaktadır.

3.1.7.Yalnız Kalma Sürecinden Yalnızlaşma Sürecine Geçiş

Yalnız kalma sürecine ilişkin katılımcıların değerlendirmelerine bakıldığında yalnız kalma ve yalnızlaşma olmak üzere iki türlü deneyim alanının bulunduğu ve yine bazılarının bu süreçle başa etmeye çalıştığına ilişkin yorumlar mevcuttur.

Yalnız kalma sürecine bakıldığında katılımcıların açılma süreçleri süreçlerini kapsayan bir dönemde ağırlıklı olarak kendini sorgulama, gözden geçirme gibi girişimlerde buldukları görülmektedir.

M.D. yalnız kalma sürecini kendi kendine düşünüp deneyimlediği bir dönem ve bilinçli bir seçim olarak tanımlamaktadır:

“M.D.: Yaşandı tabii. Yani böyle yalnız kaldığım dönemler hala olur ama bunu böyle şey olarak yalnızlaştım, yalnız kaldım, acı çektim gibi bir şey değil. Bu benim ihtiyacım. Ben dönem dönem yalnız kalıp kendimle düşünüp, dinlenip, hani gözden geçirip dem...demlendiğim zamanalar oluyor. Bu yaz yine yapacağım mesela filan. O bana iyi gelen bir şey...ihtiyaç duyduğum zamanlarda yaptığım bir şey.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

E.A.’nın yalnız kalma sürecini deneyimlerken kimliğini yadsımak gibi olmasa da çevreye açık olma sürecini gözden geçirdiği ve bazı kararlar aldığı bir dönem olarak bu dönemi ele aldığını söylemek mümkündür:

“E.A.:Hımm...yani kimliğimi yadsıma sürecinden daha çok u...şey..ii...düşündüm hatta şu anda yaşıyorum öyle bir şey. Eee...açık olma işinin...daha çok bana yük olduğunu ve çok da ee...benim için işler olmadığını hissetmeye başladım ve ee...hani bu açık olma prensibini ee...elemeyi çok güçlü düşündüğüm aşamadayım tam olarak şu anda.” (34, kadın, biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

E.A. yalnız kalma sürecinde içerisinde bu süreci yönetmek konusunda kontrolü kendinde görmemeye başladığını ifade etmekte ve bunun ile birlikte başka bir evreye geçişin sinyallerini de vermekte olduğu görülmektedir:

E.A.: Yani eee...açık olmaya karar vermemin sebebi şeyden eee...dışarıya uyum göstermekle ilgili problem yaşadığımı şey yapıp keşfedip iii...ve...bunu eee...taşımak için işte iii...hani o anlamda bunu taşımak bunu yönetmek gibi bir iii...güce muktedir olmadığımı fark ettikten sonra iyi o zaman hani ben ee...açık davranıp çevremde bununla ilgili şey yapayım...hani gedikler açayım bununla ilgili iii...yani bu bunu beraber yaşayabileceğim bir çevreyi yavaş yavaş oluşturmaya başlayayım. Genel olarak dürüstlük üzerine hani dürüstlük temelinde ilişkiler kurayım gibi bir ii...şey çözüm yolu buldum. Sonra o çözüm yolu böyle ee...çok yerde beni öğretmen işte etrafımdakileri de şey eee...öğrenci ya da işte eee...beni sürekli bir şeyleri açıklayan sürekli bir şeyleri anlatan işte bir şeyleri taşıyan başkalarının bir şeylerini de taşıyan karşı tarafı da sürekli soran bir şeye itti gibi geldi. Eee...sürece itti gibi geldi. Eee...onun da ne bana ne karşı tarafa pek de faydalı olmadığını düşünmeye başladım. O yüzden hani iii...şey bu ee...açık olma halini eee...galiba hani konformizm mi kovalıyorum ben açık olmak dürüst olmak temelli bir şey yaparken derken işte biraz daha kendime çevirmeye başladım hani geri kapanmak gibi bir durum değil ama eskisi kadar böyle eee...bir pride hilde değil en azından yani.” (34, kadın, biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

A.Ç.’nin kendine açılma sürecini, kendine kendi yönelimini itiraf etme süreci içerisinde yaşadığı zorluğu yalnızlaşma sürecine dahil ettiği görülmektedir.E.A.’nın ise çocukluktan gelen taciz olaylarının da etkisiyle kendini kabul etme sürecinde benzer sıkıntılarla boğuşarak içinde bulunduğu durumu normalleştirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. A.Ç. ve E.A. yalnızlaşma sürecinin üstesinden gelmek amacıyla psikolojik desteğe de başvurdukları ve bunun mevcut zorlu süreci arkadaşlarına açılma girişimi de dahil olmak üzere hafiflettiği ve buna kendilerinin yön verebildiği bir konuma geldiği vurgulanmaktadır.

P.C. yalnız kalma sürecinin kimliğini kabul ettikten sonraki dönemde başladığı ilişki ile geliştiğini belirtmektedir:

“P.C.: Eee...kimliğimle ilgili yani şöyleydi esasen ilk defa...farkına varıp kabul ettikten sonra bir kişiyle ilişkiye başladım veya bütün sürecim onla geçti diyebilirim muhtemelen. O süreçte ee...başka sebeplerden dolayı ister istemez

sadece ikimizin zaman geçirdiği ve hiç kimseyle bu meseleleri konuşmadığım bir dönem oldu ama tam anladığınız şekilde değil. Eee...genelde hep birileriyle ee...kimliğimle ilgili yönelimimle ilgili konuşuyor oluyordum yani kendime şey yapmadım çok fazla.” (25, kadın, biseksüel, Ankara)

Katılımcıların yalnızlaşma sürecine ilişkin ifadelerine bakıldığında yalnız kalma sürecine nazaran daha zorlu bir deneyim alanına sahip oldukları görülmektedir.

M.D. LGBTİ ortam içerisinde sosyalleşmeye başladığı sırada oradan kopuşla birlikte zorlu bir yalnızlaşma sürecine girdiğini dile getirmektedir:

“M.D.: Yani mesela 2008 ben bir sosyalist grubun içindeydim falan filan. Oradan ayrıldım... ve böyle bunu açıkça ifade edemedim ayrıldım. Ya burası çok cinsiyeye...yani ben biseksüel ya da lezbiyen ya da başka bir şey trans falan filan olmuyor olsaydım da. Yani onlar gibi düşünen bir kadın olmadığım için daha feminist bir yerden hani politika yapmayı önemseyen bir noktada olduğum için bile zorlanan biriydim. Neyse nitekim artık geldiğim noktada orada devam edemeyeceğimi u...görmeye başladım. Düşünmeye başladım...ve dedim ki yani burada devam etmem gerekmiyor yani başka hareketlerle, başka u...insanlarla temas edebilirim...ve başka mücadele yolları arayabilirim. Yani burada bu kadar içimi yiye yiye oturup buranın değişmesini ya da kendimi açmayı falan beklemem gerekmiyor. Ya ayrıldığım zaman çok açıkça kendi kimliğimi falan ifade edemedim hani buna dair ki kaygılarımı falan ifade edemedim ayrılmıştım bu da bana dert olmuştu. Ayrıldıktan sonra böyle...yani o dönem mesela çok yalnız hissettiğim olmuştu orada. Yani kime ne anlatacağım ben şimdi. Yani bir yandan abim de aynı grubun içinde. An-annemi tanıyanlar var. Ailem duyarsa ailemle çünkü henüz bunları konuşmaya hazır değilim...falan bir sürü bir sürü başka şeyler giriyor devreye yani. O yüzden kendimi böyle yalnız böyle problemlili yani

A.Ç. yalnızlaşma sürecini kendine açıldığı dönemde deneyimlediğini belirtmektedir:

“A.Ç.: Yani şey olmuştu ilk eee...böyle hani açıldığım yani kendime açıldığım süreçte u...biraz şey olmuştu hani uu...acaba hani hislerimin ne olduğunu anlamaya çalıştığı zamanda u...tam olarak ne hissediyorum uu...hani çünkü ilk defa başıma böyle bir şey gelmişti. O süreçte biraz evet eee...yalnızlaşmışım ve hani kendi kendime düşündüğüm bir zaman aralığı olmuştu. Eeee...psikolojik olarak da böyle çok iyi olmadığım bir zamana denk gelmişti. Yani bütün bunların hepsinin yaşandığı zaman. Eee...çünkü daha öncesinde de böyle işte bir eee...şey partnerimle işte şiddet eee...sorunlarım vardı hani onu aşmaya çalıştığım bir uu...süreçti. Üzerine böyle bir şey olmuştu falan o yüzden yani baya kötü hissettiğim ve uu...hani tam olarak ne hissettiğimi anlayamadığım bir süreç olmuştu. O o zaman biraz yalnız geçirmişt看 evet. Yani zordu benim için. Psikoloğa falan gitmeye başlamışım. Iu...öyle hıhım.” (31, kadın, biseksüel, İstanbul)

E.A. yalnızlaşma sürecini deneyimlerken geçmişten gelen güven probleminin yüz üstüne çıktığını ve kendisini zorladığını ifade etmektedir:

“E.A.: Immm...yine her biri farklı uu...birinde çok çaresiz hissettim. Eee...güven kırılması yaşadım büyük. Zaten genel olarak hani çocukluğu da tacizle vs. ile geçmiş biri olarak uu...güven problemini yaşıyordum.” (34, kadın, biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

M.Y. yalnızlaşma sürecinde aileye açık olma konusunda ve kısmı olarak LGBT hareketinin diğer politik zeminlerle bağlantılı bakış açısını sorguladığı döneme işaret etmektedir:

“M.Y.: Iu...hayır galiba yani şey...işte az önceki hikayeye bağlantılı olarak şöyle bir kendimi açıklamak zorunda olduğum şeyler oldu. Iu...çok dramatik bir yalnızlık hissi eşlik etmiyordu. Daha çok şey hani...saçma bir şey var ve benim öfkelenmişim uu...ama çözebileceğimi düşündüğüm bir şey.

“M.Y.: Evet işte uu...hep aynı cevap gibi oluyor da şey gerçekten uu...LGBT hareketinin diğer beslendiği politik zeminlerinden getirdiği şey oluyordu hep uu...kendin olabilmek güzel bir şey olmaması çok uu...anlamsız ve zor ve şey uu...bir şekilde bunu başarabilirsin uu...biraz emek vermen gerekir ama olur

gibi bir şey ben zaten şey u...güçlü hissettiğim bir alanda mesela şey aileye açılmak zor geliyordu. Hala öyle geliyor çünkü u...hala böyle yarı açık sayılırım ama şey ailelerin çok yoğun bir kaygısı oluyor çok daha farklı bir ilişki mesela orada baş etmek daha uzun bir süreç gibi geliyor orayı geçiştiriyorum çünkü o kaygıları dinlemek anlamak üzerine çalışmak çok daha uzun gibi geliyor ama. İu...politik çevrede arkadaşlarımın yanında aile dışı tüm alanda çok açık ve rahat hissediyordum hani.” (21, kadın, biseksüel ve panseksüel, Ankara)

M.Y.’nin yalnızlaşma sürecini deneyimlerken bir yandan çok dramatik bir sürece tanıklık etmemiş olmaktan dolayı süreci normalleştirmeyi tercih ettiğini söylemek mümkündür.

G.Ş. ve H.Y. de yalnızlaşma sürecine ilişkin bir deneyimin yaşanmamış olması halini kısa ve öz bir biçimde ifade etmektedirler:

“G.Ş.:O da olmadı.” (34, kadın, biseksüel İstanbul)

“H.Y.: Olmadı. Kötü bir örneğim ben di mi? Yani bir süre insan o kadar çok o kadar kötü şeyler yaşıyor ki biliyorum. İu...ama hani benim çok böyle hayatımı sarsan bir şey olmadı o yüzden kötü bir u...şey olabilirim dedim görüşmeci olabilirim yani. Onunla ilgili doneler vermekte yani veremem veremeyebilirim.” (28, kadın, biseksüel, Ankara)

H.Y. yalnızlaşma sürecine ilişkin doneler vermeyebileceğini ve hatta vermeyeceğini de vurgulayarak dile getirmiştir.H.Y.’nin ifadesinden konuya ilişkin çekinceleri olduğu, çok fazla yüzleşmek istemediği bu nedenle durumu normalleştirmeyi tercih ettiği anlaşılmaktadır.

Katılımcıların birkaçı dışında çoğunun yalnızlaşma süreci ile baş etmeye dönük çaba sarf ettiklerine ilişkin ifadelerde bir uzman desteğine başvurdukları, geri kalanın sosyalleşerek ya da kendini çeşitli aktivitelerle donatarak üstesinden gelmeye çalıştıkları görülmektedir.

M.D. yalnızlaşma süreci ile baş etme girişiminde feminist çevre ile sosyalleşip örgütlenerek ve devamında LGBTİ çevre ile ilişkilenerken süreci yürütebildiğini belirtmektedir:

“M.D.: Şimdi...biraz evvel söylediğim yalnız kendi tercih ettiğim ihtiyaç duyduğum ve beni sağlatan iyi eden falan problemlili tarafı yok bence. Yani hani ama şu an bahsettiğim yalnızlık aslında bir yalnızlaşma. İstenmeyen bir yalnızlaşma hali. Güvensizleştiren bir yalnızlaşma hali oluyor. Onunla nasıl baş ettim dersin ben döndüm böyle bir süre ailemin yanında dinlendim. Bir durup bir düşündüm falan. Hayatımı nasıl devam ettirmek istediğimi tekrar gözden geçirdim işte. Bir yerde çalışmaya başladım falan. Yeniden böyle işte daha feminist çevreyle uı...sosyalleşmeye ve örgütlenmeye...ya bağımsızdım ama hani en azından hareket etmeye o çevre ile hareket etmeye falan başladım. Beraberinde işte LGBTİ’lerle ilişkilene uı...ve o çevrenin içerisine girmeye başladım falan. Bu...bu böyle baş ettim ben yani o mücadele alanlarına girerek baş ettim.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

A.Ç. hem psikolojik destek hem akran desteği ile yalnızlaşma süreci ile baş etmeye çalıştığını dile getirmektedir:

“A.Ç.: Yani açıkçası psikolojik destek biraz işe yaradı ama zaten çok uzun süre devam etmedim ona. Ama uı...sanırım biraz kendi kendime hani aşmaya çalıştım...ve çevremde arkadaşlarımın olması falan da buna uı...katkı sağladı. Eee...yani...bu şekilde ya biraz aslında kendime hani durumu itiraf edip işte immm...hani kendi kendime açılabilme yi başardıktan sonra birazcık daha kolay oldu çünkü arkadaşlarımla konuşmaya başladım. Eee...konuştukça hani eee...kendimi daha iyi hissettim filan o şekilde biraz üstesinden geldim.” (31, kadın, biseksüel, İstanbul)

E.A. yalnızlaşma sürecini aşmak üzere olduğu sırada ruhsal anlamda daha zorlu bir sürece girdiğini psikolojik destek aldığını ve bulunduğu süreci kabullenerek yaşamaya karar vererek yönetmeye çalıştığını ifade etmektedir:

“E.A.: Onu eee...neredeysen tamamen aşmak üzere olduğumu hissettiğim bir dönemdi. Yerle yeksan oldu tekrar filan ondan sonra bir şey başladı depresyon süreci başladı. Öyle bir depresyon süreci başladı teşhisli bu arada uı...ne oo...depresyona bıraktım kendimi biraz savaştıktan sonra. O depresyona bırakıp o şeyi hani hasta olma dönemini yaşadıkdan sonra eee...şeye geçti diğer evreye geçti hani çok...ya da işte onla beraber yaşayabilme evresine geçti. Öyle diyim.” (34, kadın, biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

C.A. ve P.C.’nin yalnızlaşma hali ile baş etme sürecini araştırıp okuyarak ve insanlarla tartışarak geçirmeye dönük çaba ile yürüttüklerini dile getirmektedirler:

“C.A.: Uı...okumalar yaptım internetten. Hem İngilizce hem Türkçe. Yine Türkçe çok fazla bulamadım ama uı...işte yine yaptığımın yanlış olmadığına kendimi ikna edip tekrar özgüven kazandım.” (29, erkek, biseksüel, Ankara)

“P.C.: Hıhım. Ha okuyarak...hıhım. Okuyarak daha ziyade. Yani insanların deneyimlerini ve biraz da bilimsel bir şeyler okuyarak daha ziyade. Yani insanlarla konuşmaya da çalıştım. Eee...ama...evet evet video izlemek falan çok iyi geldi. Daha ziyade deneyim aktarımı onları duymak görmek bu şekilde.” (25, kadın, biseksüel, Ankara)

Katılımcıların her birine bakıldığında, kimi açıkça belirtip kimi gizli tutmak istese de, yalnız kalma sürecinin etkili olduğu görülmektedir. Yalnız kalma sürecinin kendini donatmak, bilinçli bir şekilde gözden geçirmek olarak anlamının yanında kimliksel olarak sıkışmışlık ve bunalımdan kaçış, sorunların üstesinden gelememeye bağlı bir geri çekilme

olarak da adlandırmak mümkündür. Burada yitip giden, daha doğrusu etkinliği sorgulanan şey aidiyet duygusudur. Ait olmaya ilişkin duygusal düşünsel arka planın güvenli olarak adledilenle perçinlenememesinin bir çeşit dışa vurumudur. Özkazanç'ın (2015:27) da değindiği üzere Butler (2004:204) feminist anlayışı sorgularken toplumsal cinsiyet ilişkilerinin toplumsal dönüşüme hizmet etmesi ilkesinde bu hizmetin ne şekilde gerçekleştiğinin açık olmamasını sorgulamaktadır. Buradan hareketle biz kimiz sorusuna dikkat çeker ve bu sorunun üstünde durur. Burada katılımcıların ait olmaya dair düşünce dünyalarının sağlamlığında sorgulanması gereken tam da budur. Ölüme, terk edilmişliğe, itilmişliğe, yalnız bırakılmışlığa ilişkin olanın öne çıkarılmasından çok gerçekte yaşam kimin yaşamı sorgusuna yoğunlaşıp oradan doğru ilerlemek ve çözüm yollarını çoğaltmak gerekmektedir.

3.1.8. Bir Deneyim Alanı Olarak Kapanma

Katılımcıların bazıları yalnızlaşma sürecinden kapanma sürecine geçiş deneyimi yaşadıklarını dile getirmekte bazıları ise böyle bir deneyime sahip olmadığını, açık ve kapalı olma durumunun aslında çevreye göre değişkenlik gösterdiğini dile getirmektedirler.

M.D. kişinin cinsel yönelimi nedeniyle kendini inkar eden bir kapanma sürecine girmemiş olmayı ifade etmektedir:

“M.D.: Hımmm...ya bu mesela biraz durup dinlendiğim kendimle düşünmeyi seçtiğim zamanlar belki öyle zamanlar olabilir. İı...ama öyle kapanayım...ama sonrasında nasıl açılacağımı tekrardan düşündüğüm ve ilerlediğim süreçler...bilmiyorum yaa...bu...buna ne demeli nasıl ifade etmeli bilmiyorum. Ama oluyor illa ki yani.Ama şey gibi olmadı bende mesela. Hani böyle açılıp da sonra hani değilim aslında ya da bunu konuşmayalım aslında dediğim bir şeyler olmadı. Yani böyle kendim karar vere vere açıldım çevreme. Karar vere vere gözden geçire geçire ilerledim. Dolayısıyla hani açılıp da böylesine tekrar geriye döndüğüm bir süreç olmadı. Ya o açılma sürekli devam etti. Biraz da

kontrolümde mi? Yoo çok da değil...ya açıldıktan ve aktivist olduktan sonra artık sizin kontrolünüz dışında da artık insanlar bilmeye başlıyor.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

Buna duruma ek olarak M.D. yalnızlaşma sürecine bağlı sosyal hayattan kopuşla birlikte ortaya çıkan kapanma sürecine yakın bir deneyime sahip olduğunu söze dökmektedir:

“M.D.: Belki şey de kapanma süreci olabilir belki benim için ya bu arada. Kaos’tan ayrıldığım dönem ben böyle iki ay falan...ya bir ay falan zaten doğru düzgün evden çıkmadım. Ya bir süre pek böyle iki ay falan pek uğraşmadım hiçbir şeyle. Ya böyle zamanlarım böyle...oldu ama çok devam ettirebildiğim şeyler olmadı. Böyle biraz kendimi iyi hissetmeye başlayıp böyle hani gözden geçirip kararlar almaya başladıktan sonra tekrar çık...çıktığım devam ettiğim haller durumlar oldu.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

H.Y. kişinin heteroseksüel ilişki yaşadığı sırada erkek arkadaşının baskısı doğrultusunda yönelimini geri plana atmak durumunda kalıp erkek arkadaşını ikna etme durumundan kaynaklı kısa süreli kapanma sürecine yakın bir deneyim yaşamış olma halini söze dökmektedir:

“H.Y.: O ilişkim sürecinde eee...oldu tabi yani hani. ‘Ya hayır saçmalama ben işte bak heteroseksüel bir ilişki yaşıyorum tabi ki senden hoşlanan biriyim tabi ki bir kadınla olmak istemem şu anda’ gibi hani daha yumuşatıcı şeyler oldu. Yani bunun olmadığını farz etmesi için elimden geleni yaptığım dönem oldu tabi ki. Immm...zaten çok sorunlu ve travmatik bir ilişkiydi. İu...ilişkiyi bitirmem sayesinde ben de kurtulmuş oldum aslında. Tabi yine başka kadınlar da girdi hayatıma. O dönem onlar da yani akıllı ve olgun insanlardı. Biseksüel ya da lezbiyen kimliklerini açıkça savunan insanlardı. Bu onlar için politik bir meseleydi zaten. O yüzden uı...uzun bir kapanış sürecim olmadı ilişkideyken. Sadece oydu.” (28, kadın, biseksüel, Ankara)

A.Ç. ve C.A. kapanma sürecine girme eğilimi gösterdiklerini fark edip bunu aşmak için yalnız kalmama yoluna gitme halini özetlemektedirler:

“A.Ç.: Yo kapanma sürecine girmemek için uğraştım çünkü şey yani uı...çok iyi olmadığının farkındaydım. O yüzden hani olabildiğince onun içinden çıkmaya çalıştım açıkçası. Eee...destek almak da hani zaten onun içinden çıkmaya çalıştığının bir göstergesi hani şimdiden bakınca. Eee...çok hani eee...onu yapmak istemedim hani onu yapsaydım çünkü üü...muhtemelen toparlanmam çok uzun sürecekti. O yüzden hani ben olabildiğince daha şey hani ee...açık yani davranmaya çok yalnız kalmamaya hani o içinden çıkmaya çalıştım yani o sürecin. Onu yani o hale gelmesini çok şey yapmadım izin vermedim galiba.” (31, kadın, biseksüel, İstanbul)

“C.A.: Çok olmadı aslında. Hani kendimi olumsuz hissettiğim zaman biraz daha moralize edip insanlarla paylaşayım moduna girdim. Öyle diyebilirim. Yok olmadı. Ya olur gibi oldu ben yine çıkmasını becerdim artık.” (29, erkek, biseksüel, Ankara)

A.Ç. ve C.A. kapanma sürecinin eşiğine geldiklerini A.Ç. aldığı destek ve yalnız kalmamaya özen göstermesi sayesinde, C.A. da insanlarla paylaşımda bulunarak kendi moralini yüksek tutmak kaydıyla üstesinden geldiklerini ifade etmektedirler.

M.Y. kişinin belirli yerlerde açık belirli yerlerde kapalı olma halini çoğu kişi için geçerli olduğunu düşünüp bunu dile getirmektedir:

“M.Y.: Yok. Yani galiba şey...uı...hepimiz böyle belirli yerlerde açık belirli yerlerde kapalıyız. Uı...ilginç bir şey böyle çok konuşurken şey gibi oluyor ya tamamiyle açılacaksın ya kapalsın” (21, kadın, biseksüel ve panseksüel, Ankara)

G.Ş. kapanma sürecine ilişkin bir deneyiminin olmaması halini kısa ve öz ifade etmektedir:

*“G.Ş.: Aaa evet. Yok hayır kendimi kötü hissettiğim u...bir dönem olmadı.”
(34, kadın, biseksüel, İstanbul)*

Katılımcıların bazılarının kimliksel bunalımı temsil eden zorlu süreci kapanma süreci olarak tanımladığı görülürken, bazılarının ise bunu partneri ile daha uzun zaman geçirme ya da kendi ile daha çok meşgul olma şeklinde sosyal çevreden uzak düşme hali ile eş değer tuttuğu görülmektedir. Birinci grupta olanlar kendi içinde değerlendirildiği zaman bir kısmının sürecin zorluğuna maruz kaldığı, ikinci gruptakilerin ise görece daha az açık olma gibi pozisyona düşerek ya da bunu seçerek üstesinden gelmeye çalıştığı aşıkardır.

3.1.9.Yakın Çevrede Kapanma Deneyimi Yaşamış Kişilere Tanıklık

Yakın çevrede kapanma deneyimi yaşamış kişilere tanıklık sürecinde yakın çevrede ne gibi değişimler olduğunu da değerlendirebilmek adına bu tarz bir deneyimin varlığı, yokluğu, varlığından haberdar olmama ve kişilerin böylesine bir deneyimin yakın çevrede yaşanıp yaşanmadığını hatırlamıyor oluşları gibi bir dizi ifade üzerinden konuyu ele almak mümkündür.

M.D. kişinin LGBTİ çevresi içinde herkesin açılma deneyiminin kendine özgü olduğunun altını çizerken cinsiyet kimliği üzerinden bir değerlendirme yaparak bu sürece daha az transların maruz kaldığını gözlemlemiş olmayı ifade etmektedir:

“M.D.: Valla öyle bir değerlendirme yapabilir miyim bilmiyorum yaa. Ya benim çevremde he-hepsi var. Arkadaş ya da yoldaş olarak falan. Ama translarda falan daha az gözlemlemiştir. Benim kendi deneyimim bu. Böyledir demiyorum yani. Yani çünkü o onun açılma deneyimi ile benim açılma deneyimim sürecim aynı olmuyor. Evet benim gözlemlediğim işte trans

arkadaşların aslında çok öyle olmuyor yani. Hele de hastane süreçleri falan başladıktan sonra ya tekrar kapanma falan filan gi...belki erteleyebiliyorlar süreçlerini. İşte okul iş yaşamı falan filan aile şeyi için. Ama böyle tekrar kapanmaları gibi bir durum böyle çok olmuyor yani hani. Cinsiyet kimliği olunca ben kapanan arkadaşım daha az gördüm. Kimlik anlamında. Ama sosyal olarak kapanmalar yani olmuştur birçoğunda. Trans olsa bile bile olmuştur yani. Biraz böyle kendine dönüp işte çevresini tekrar gözden geçirdiği falan. Oluyor yani.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.D. salınma halinde olan arkadaşlarının da olduğunu sözlerine eklemektedir:

“M.D.: Kapanan arkadaşlarım da oldu tabi ki yani hani dönem dönem işte ailesi ile sorunlar okuluyla sorunlar iş yeriyle falan ya işte eğitim hayatını devam ettirmek istiyor önemsiyor falan. Böyle kim ya vakti zamanında açılmış etmiş falan ama sonra bununla çok ön planda mı diyim olmak istememiş mi diyim nasıl diyim? Yani eğitim hayatına mesela sorun yaşamamak için onun böyle kariyerine bir hani insanların kullanacağı bir malzeme olarak kullanmaması için sürekli böyle salınma halinde olan arkadaşlarım oldu biliyorum yani.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.D. yakın çevresindeki kapanma süreçlerine ilişkin görüşünü beyan ederken sosyal anlamda LGBTİ hareketi içerisindeki her grupta kapanmanın yaşandığını, cinsiyet kimliği anlamında ise hastane süreçleri nedeniyle daha çok translarda sosyal hayatın ertelenmesi anlamında kapanmanın baskın olduğunu dile getirmektedir.

M.Y. kişinin LGBTİ çevresi içinde çalışma hayatının getirdiği zorluklara bağlı olarak arkadaşının bu sürece maruz kaldığını gözlemlemiş olmayı yorumlamaktadır.

“M.Y.: Şey uu...bir arkadaşımız memur oldu mesela Liseli LGBT'den. İş yerinde açık olduğu bir arkadaş grubu var takıldığı ama genelde kapalı. Iu...çünkü memur ve şey risk altında hiss ediyor ya da işte uu...internetteki bazı hesaplarını kapatmıştı bu memuriyete alınırken. Iuu...bir arkadaşım var açılma

sürecini şey u...ailesine açılırken çok bilmiyorum ama biraz zorlamıştı ve böyle şey sadece tek bir arkadaşımızla çok yakın bir ilişkide olduğu diğerleriyle çok daha mesafeli olduğu bir dönem geçirmişti. Öyle galiba işte çok kişiye yerlere göre değişiyor.” (21, kadın, biseksüel ve panseksüel, Ankara).

M.Y. devamında arkadaşlarının LGBTİ çevreye mensup eşcinsel bireyler olduğu bilgisini de paylaşmayı ve kendisini arkadaşları ile kıyaslama yaparak açıklama yapmayı uygun bulmaktadır:

“M.Y.: Geydi. Şey o ikisi gey erkeklerdi. Yani ben şey...ben çok zorda kalmadıkça onun şey memur olan arkadaşımın mesleğini ve sosyal çevresini seçmezdim. Ama bu ya sadece biseksüellikle ilgili değil yaşantımın bütünüyle ilişkin bir şey. Immm...şey benim için önemli u...kendimiz olarak u...güvenli ve geliştirici ilişkiler kurabilmek. O tip iş alanlarının biraz daha zor olduğunu ve şey u...kişiden bir şeyler alabileceğini hissediyorum galiba daha en baştan öyle bir meslek tercihi yapmazdım mesela. Eeeiii...diğer arkadaşım da şey eee...çok şaşırılmışım ve üzülmişim niye bizimle de iletişim kurmuyor diye. İii...ama şey demiştim onun tercihi böyle bir dönem ihtiyacı olunca bizimle de iletişime geçer zaten. Öyle de oldu sonradan aramız düzeldi falan. Belki orada şey ben daha çok iletişime daha çok konuştuğum falan bir şey olurdu oda yalnız kalmayı tercih etti. Öyle.” (21, kadın, biseksüel ve panseksüel, Ankara)

M.Y. gey erkek arkadaşlarının yaşadığı çevreden soyutlanma sürecinin deneyimlenmesinin nedenini seçtiği meslekle doğru orantılı gerçekleşen bir durumla ilintili görmektedir. Zamanla bu süreci konuşarak aşmış olmalarına rağmen bu tarz bir olayla karşı karşıya gelmiş bulunduğunu dile getirmektedir.

E.A. genel olarak LGBTİ çevresi içerisindekilerin kapalı olmayı tercih ettiklerini gözlemlemiş olmayı söze dökmektedir:

“E.A.: Eee...etrafımdakilerin eee...yine büyük bir çoğunluğu şey tercih ediyorlar zaten hani eee...kapalı olmayı tercih ediyorlar o durumda şey değil eee...hepsi açık değil. Büyük büyük çoğunluğu kapalı büyük çoğunluğu kendi içinde ya da işte çok güvenli insanların yanında eee...varlığından bahsedebiliyor ya da işte o var oluşla ilgili ee...şey yapabiliyor hani ona göre onu açacak şekilde hareket edebiliyor falan o yüzden neredeyse geneli böyle diyebilirim. Ama o kapanma sürecinden daha çok en başından beri kapalı olan süreci” (34, kadın, biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

E.A.’nın anlatmak istediği açılmadan sonra gerçekleşen bir kapanmadan çok açılma sürecini deneyimlemeyen başından beri kapalı olan insanların varlığı üzerinedir.

H.Y. daha önce ilişkisi olduğu kadın flörtünün kapanma sürecine girdiğine tanıklık etmiş olmayı ifade etmektedir:

“H.Y.: Oldu. Oldu. İlk...benim bir kadın flörtüm...evlendi hatta daha sonra. Yani on sekiz yaşında uı...işte flört etmiştik...eee...o kapandı. Hala arkadaşız. Ama mesela bu konu hiç konuşulmuyor artık aramızda. Öyle.” (28, kadın, biseksüel, Ankara)

H.Y.’nin arkadaş olarak iletişimde kalmayı tercih ettiği eski flörtü ile yönelimine dair hiçbir paylaşımın konuşulmuyor olması, tartışılmaması deneyimin yadsınmasına, kimliğin inkarına dair bir tutum sergilenmesiyle ilgili bir açıklama olarak anlaşılmaktadır.

A.Ç. yakın çevrede kapanma deneyimi yaşamış kişilerin varlığından haberdar olmadığını ve buna denk gelmediğini söze dökmektedir:

“A.Ç.:Yani bildiğim kadarıyla yani benim işte böyle bir şey yaşasa muhtemelen bir haberim olmayabilir evet yani ama çok yakın arkadaşlarımdan öyle bir

şeyle çok karşılaşmadım açıkçası” (yaş:31,kadın,biseksüel,İstanbul)

C.A. ise yakın çevrede kapanma deneyimi yaşamış kişilerin varlığına ilişkin bir şey hatırlamamakta olduğunu dile getirmektedir:

“C.A.:Şu anda aklıma gelmiyor ama olmuştur herhalde.” (29, erkek, biseksüel, Ankara)

G.Ş. ve P.C. için yakın çevredeki LGBTİ kimlikli kişilerin kapanma sürecine ilişkin bir deneyim yaşamamış olması haline ilişkin görüşleri A.Ç. ve C.A.’ya göre daha kısa ve nettir:

“G.Ş.: İmm...etrafımda olmadı hayır.” (34, kadın, biseksüel, İstanbul)

“P.C.: I-ım.” (25, kadın, biseksüel, Ankara)

Savran’ın (2009,s.153) işaret ettiği gibi lezbiyen kadınların erkeklik, eşcinsel kadınlar ve heteroseksist patriyarkal üçgeninde kadın oldukları için patriyarka ve kadın seven kadınlar oldukları için heteroseksist düzenin ezileni oldukları, erkeklerin homofobik yaklaşımının yüzünü öncelikle eşcinsel erkekler, kadın travestilere ve trans kadınlara dönük olduğu tespiti üzerinden bir değerlendirme yapmak gerekmektedir. Katılımcıların ifadelerinden biseksüellere yönelik baskı uygulayan kişiler hakkında biseksüel kadın kimliğine sahip kişilerin heteroseksüel görünüme sahip olsun olmasın lezbiyen kadınların yaşadığı ikilemi yaşamakta olduğu, biseksüel erkek kimlikli kişilerin ise heteroseksüel görünüme sahip olması durumunda erkek eşcinsellere uygulanan davranış ve tutuma benzer bir yaklaşımın sergilendiği anlaşılmaktadır. Bu durum homofobik yaklaşımın yaygınlığının bir kanıtı niteliği taşımaktadır. Katılımcıların gey erkekler ve transların bazı baskılanma

dışlanma ve şiddet içeren muameleler ve geçiş süreci kaynaklı olarak kapanmaya gitmeleri biseksüel görünürlüğüne de dokunan bir etki yaratması açısından hassas bir konu olarak görülebilir. Baskının LGBT çevresi açısından çeşitlenmesi ve çok yönlü bir hal almasını da beraberinde getirebileceğini düşünmek çok da yanlış sayılmaz.

Göregenli (2009,s.12-14) Burn'un (2000) üniversiteli gençler üzerinden yürüttüğü çalışmanın sonuçlarına değinirken homofobik söylemin yaygınlaştırılmasında erkeklerin rolünün daha fazla olduğu, herhangi biri için bu kelimelerin rahatça kullanıldığı ve şiddete eğilimi görünür kıldığı konusundaki tespitlerinin katılımcıların ifadeleri ile de doğrulanmakta olduğu görülmektedir. Burada katılımcıların heteroseksüel görünüme sahip olmalarına rağmen homofobik ve ayrımcı sözlü ifadelere maruz kalmaları tespitinde yer alan 'herhangi biri için' vurgusunu daha da anlaşılır bir yere oturtmaktadır.

Dışarı atılan bedenler konusunda Türkiye'deki LGBTİQ hareketi içerisinde başta translar olmak üzere baskı, şiddet ve hatta hayatına kast etme gibi durumlara maruz kalan ve farklı kimliksel aidiyete mensup kimi bedenlerin başına gelenlerin söylemsel olarak nasıl dolaşıma girdiği, daha az görünür olan dezavantajlı grupların bundan nasıl etkilendiği ,ki bu alan queerle temas edilen alanı işaret etmektedir, başlı başına bir tartışma konusu olmakla beraber biseksüel kişiler açısından açılma sürecine etki eden ve devamını şekillendiren bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Katılımcıların Halperin'in (2009,s.452-453) saptamış olduğu on üç farklı biseksüel tanımı içerisinde sırasıyla cinsel olarak kadın ve erkeğe ilgi duyan, ilgi duydukları erkek ya da kadın olsun veya olmasın cinsel olarak bu bireylerin ilgisini çekenler, cinsel olarak kendi cinsinden etkilenip diğer cinsiyetten kişilerle cinsel ilişki içeren cinsel geçmişe sahip olanlar, sadece kendi cinsiyetinden olan ve eşcinsel olan diğer cinsiyetten kişilerle cinsel ilişkide bulunanlar, sadece kendi cinsiyetinden olan kişilerle cinsel ilişkide bulunup

kendilerini biseksüel olarak tanımlayanlar olmak üzere kendi biseksüel yaşam biçimlerinin bu tanımlarla uyumlu olduğu ve çelişmediği gözlemlenmiştir.

Katılımcıların Göregenli'nin (2013,s.48) ele aldığı eşitsizliğin artması ve korunmasına neden olan ideolojileri içeren hiyerarşiyi arttırıcı ve hiyerarşi ve eşitsizliğin azalmasını sağlayan hiyerarşi azaltıcı meşrulaştırma mitlerinin birbiri arasında artan ve azalan ilişkilerdeki dengeyi ve dengesizliği belirleyen etkisi doğrultusunda kimliksel aidiyetlerini temellendirme girişiminde oldukları görülmektedir. Katılımcıların ifadeleri muhafazakarlığın hissedilir derecede toplumda baskı unsuru olarak duruyor olması, toplumsal cinsiyet kalıplarını sarsıcı dinamiklerin olumsuzlayıcı bir dille öteleniyor olması ve dezavantajlı grupların daha demokratik bir toplumda yaşamak amacıyla toplumsal hareketlere yön verme girişimleri, eylem ve etkinlikler doğrultusunda kamusal alanda daha görünür olan politik mücadele biçimleri arasındaki gerilimde biseksüel kişilerin kendi kimliklerini inşa sürecinin şekillenmekte olduğunu göstermektedir. Göregenli 'nin (2013,s.52) ilgili kuramcılarının belirttiği sistemin meşrulaştırıcı ideolojilerinin onaylanması ile tehlikeli dünya algısı, ölüm korkusu gibi muhafazakarlıkla ilişkili eğilimlerin pozitif ilişkide oluşuna en belirgin örneği biseksüel katılımcıların 2016 yılı içerisinde ülke gündemindeki çalkantılı süreçte tedirginlik, kaygı ve korkunun yoğun bir biçimde kendileri tarafından deneyimlenerek yaşandığı dönemin oluşturduğu görülmektedir.

Bireysel boyutta kendini fark etme, açılma, kapanma, destek alma ve destek olma, yalnızlaşma ve yalnız kalma süreçlerinin her birinin utanç, tehlike algısı, sembolik anlamda şiddete maruz kalmış olma, dikkate çekmemeye eğilim gösterme gibi birbiri ile bağlantılı bir dizi durum ile örtüştüğü görülmektedir. Genel olarak bu durum, duygulanım ve davranış biçimlerini açılma süreçlerini de belirleyen unsurlar olarak sıralamak yanlış olmayacaktır.

Dikkat çekmeme eğiliminin katılımcıların kendilerinin yalnız kalma ve yalnızlaşma süreçlerinde yakın çevreden tanıdıklarında ise kapanma süreçlerine ilişkin deneyimlerde gerçekleştiği görülmektedir. Genel olarak hiç açılmamayı tercih etme yakın çevredeki kişilerin deneyimlerinde rastlanan bir durum iken, yalnızlaşma sürecinde katılımcıların inkardan öte bir çeşit geri çekilme olarak dikkat çekmeme eğilimi taşımaları bu noktada üstünde durulması gereken durumdur. Başlangıçta hep heteroseksüellik varsayımının olması, eşcinsellerde olduğu gibi heteroseksüel kişilerin kendilerini ifade etme ve ne olduğunu tanımlayıp tanımlamama gibi bir soru içerisinde kendini bulma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Eşcinsel tercihlerin fark edilmesine gelince dikkat çekmeme⁴¹ denilen dolap deneyimi burada sancılı bir süreç içermektedir. Kadın ve erkek eşcinsellerin hayatlarının belirli bir bölümünde oldukları şey ile başkalarının onda gördüğü ya da açıkça söylenmeden olmalarını istedikleri şey bir ayrışma yaratarak böylesi bir sürecin deneyimlenmesine neden olmaktadır. Biseksüel katılımcıların ilişkilene biçimleri ele alınacak olduğunda onların sosyalleşme süreçleri benzer bir deneyim alanının varlığı hakkında öngörüle bulunmayı kolaylaştırmaktadır. Özellikle yakın çevre ile ilişkilerde aldıkları geri bildirimlere bağlı olarak katılımcıların utanma, tehlike algısı ve sembolik anlamda şiddete maruz kalma süreçlerinin içinden geçtikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Burada açılmanın utanma duygusuna bağlı olarak ifşa olma hali ve beraberinde teşhir edilmiş olma düşüncesi ve olası tehlike ihtimalini güçlendireceği düşüncesi ile sekteye uğrayarak dikkate çekmeme süresinin uzamasına ve görünür olmama halini güçlendirmeye yarayan bir kısır döngü yarattığı görülmektedir. Homofobik anlayışı dönüştürücü söylemsel pratiklerin biseksüeller açısından yeterince dolaşıma girememesinin altında yatan nedenin öncelikle sembolik şiddet ve ona bağlı gelişen tehlike algısı deneyimlerinin birlikte kolektif zeminden yükselen çaba ve girişimlerle kırılabileceği bilincinin oluşturulup oluşturulamaması olduğu anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak kolektif çaba olarak

⁴¹ Dikkate çekmeme/dolap kavramı her iki şekilde de ele alınabilmektedir. Bir anlamıyla bireysel ve biyografik iken, diğer açıdan kolektif ve tarihidir. Söz konusu kelimenin literatüre dahil olması görünmezlik geçmişine sahip ve bunu aşmaya çalışan bir kuşağın eşcinsel özgürleşme yılları süresince gerçekleşmiştir. Bu nedenle gey ve lezbiyen tarihe yaklaşımda düz bir tarih çizgisi üzerinden ilerleme konusunda dikkatli davranmak gerekmektedir (bkz. *Homofobi Sözlüğü*'nde *dikkat çekmeme-dolap* başlığı altında, Mangeot, 2018, s.72).

tanımlanabilecek toplumsal düzeydeki stratejiler ve onun meydana getirdiği kimliksel konumlanmaya ilişkin girişimleri de ele almak gerekmektedir.

3.2.AKTİVİZM İLE BİRLİKTE İLERLEYEN SÜREÇTE BİSEKSÜEL BİREYLER AÇISINDAN AYRIMCILIKLA BAŞ ETMEYE DÖNÜK ÇABANIN SEYRİ VE KİMLİKSEL KONUMLANMA

3.2.1.Aktivist Çevrelerde Örgütlenme

Aktivist yapılar içerisinde örgütlenme sürecinde katılımcıların ilk kez aktivist bireylerle nasıl temasa geçtiği, hangi çevreler içerisinde ne gibi faaliyetler yürüttüğü ve devamında ilgili faaliyetleri yürütmeyi sürdürüp sürdürmediği, buna bağlı olarak aktivizme ilişkin görüşler üzerinden ilerleyen bir akıştan bahsetmek mümkündür.

3.2.1.1.Aktivist Bireylerle İlk Temas

M.D. ilk açılma süreci içerisinde 1 Mayıs gibi geniş çaplı eylemler ve etkinlikler aracılığıyla başlarda gizli bir çevre üzerinden LGBT’li aktivist bireylerle temasa geçtiğini ve bu anlamda aktivist bireylerle ilk temasın 1 Mayıs olduğunu vurgulamaktadır:

“M.D.:Böyle biraz biraz işte gizli bir çevreyle falan etkileşime girdiğimde ve hani böyle LGBT dernekleri uu...ara...araştırmaya başladığım LGBT yayınları okumaya başladım. İşte dergileri okumaya başladığım kitap evlerinden alıp alıp. İşte biraz daha internette araştırdığım stokladığım hatta aktivistleri stokladığım bir dönem oldu. O stoklamalar falan filanlardan sonra zaten eylemlerde falan da karşılaşıyordum böyle açık lezbiyenlerle falan. İşte 1 Mayıs’larda zaten translarla, geylemlerle falan da karşılaşıyorduk ediyorduk. Yavaş yavaş da böyle eylem etkinliklere gitmeye başlamıştım ama yirmi dört yaşında çok daha doğrudan ve açık iletişim kurmaya başladım. Dahil olmaya başladım yani.” (31, kadın,biseksüel,Ankara)

M.Y. aktivizm sürecine dair ilk teması 1 Mayıs eylem ve etkinlikleri çerçevesinde deneyimlediğini, tanışıklık kısmını hatırlamadığını ve belirtmektedir:

“M.Y.: İlk tanışıklığım işte yeni katıldığım 1 Mayıs'ta olmuştu ama tanışıklıktan öte görmek. İlk okulun sonlarındaydım yedinci sınıfta falan galiba. İu...sonra şey...2011 falan galiba ...2011-2012 yani...ıu...doğrudan LGBT dernekleriyle aktivistleriyle nasıl tanıştım hatırlamıyorum. Çok hatırlamıyorum LGBT aktivistlerle ilk tanışıklığımı” (21, kadın, biseksüel ve panseksüel, Ankara)

M.Y. devamında LGBTİ çevre ile aktivizm anlamında ilk temasına ve ilk örgütlenme sürecine ilişkin açıklamada bulunmaktadır:

“M.Y.: İu...şey 1 Eylül Dünya Barış Günü'nde falan ummm...böyle Gündem Çocuk'un, anarşistlerin, LGBT'lerin biraz arkada bir korteji vardı. Öyle etkinliklerde onlarla yürümeyi seviyordum. İu...ama galiba ilk ıu...ya da şey falan oluyordu...cinsiyetsizlik atölyesine katılmışım ne zamandı bilmiyorum ama küçüktüm ilginç gene bir atölyeydi falan Pembe Hayat'ın düzenlediği. Arada öyle etkinlikleri takip edip gidiyorum ama galiba şey...ilk dahil oluşum yine Liseli LGBT ile başladı.” (21, kadın, biseksüel ve panseksüel, Ankara)

“M.Y.: Şey güzeldi ıu...işte benim lise yıllarım böyle 2013'lere falan geliyor işte böyle şey...ıu...sol hareketin de LGBTİ hareketinin çok güçlendiği bir dönem ve şey...internet kullanıyordum bu bir çocuk için ama çok şey tehlikeli olabiliyor öyle deneyimlerim de var ama Kaos GL'nin yayınları var ıu...şeyde rastlamışım 1 Mayıs'ta LGBT kortejine. İlk okuldaydım ve bir sürü fotoğraf çekmişim çok ilgimi çekmişti falan ıu...o görünürlük o bilgiye sahip olmak çok güzeldi. Sonra şey de oldu zaten ıu...ben kendi çalışma yaptığım yerde ıu...LGBT hakları çalışmaya başlamışım lisede sonra zaten böyle çok büyük ihtiyaç varmış böyle kendi örgütümüzü kurduk falan...ıu...ama bu şey geçmişten gelen mücadelenin internette dışarıdaki görünürlüğün bence büyük bir etkisi. O yıkıldığında zaten şey bizim örgütümüz de bitti şu anki LGBT derneklerini de hiç beğenmiyorum falan. Ama o zaman şeydi ıu...o bilgiye erişebilmek ıu...çok faydalıydı. Güçlendirici bir şeydi.

“M.Y.: Evet. Bir de galiba şeyi de düşünüyordum uu...yani şey sanki başka bir dönemde büyüseydim uu...deneyimlerim çok daha farklı olacaktı işte hali hazırda LGBT örgütlerinin olması uu...böyle bir şey bilgi birikiminin olması baya rahatlatan bir şey oldu.

A.Ç. LGBTİ aktivistleri ile ilk karşılaşmanın Lezbifem toplantısına katılmak ile gerçekleştiğini söze dökmektedir:

“A.Ç.: Eee ama Gezi’den sonra aslında hani hem LGBTİ hareketinin o hani görünür olmasının verdiği cesaretle sanırım. Eee hatta şöyle 10 Ekim 10 Ek...evet hatırladım ilk kez Lez...Lezbifemin gittiğim ilk toplantısı eee...şey 10 Ekim’den sonra olan Ankara katliamından sonra olan toplantıydı. Iı...ona katıldım. Yani biliyordum o oluşumun daha önceden de olduğunu. Eee...ama bir arkadaşım işte eee...zaten bahsetmişti ge-gel falan diye çağırmişti. Öyle oturuyorduk birlikte’ bugün toplantı var hadi gidelim’ dedi öyle gittik. Ama zaten pek çoğu yani uu...daha önceden de tanıdığım feminist mücadele içerisinde tanıdığım kadınlar da vardı orada. Eee...hani çok böyle yabancılaşma çektiğim bir ortam değildi ama şey hoşuma gitmişti hani.”(31, kadın, biseksüel, İstanbul)

A.Ç. çalışmalarına dahil olduğu Lezbifem’de biseksüel görünürlüğüne dair yapılan etkinliklere ilişkin kişisel değerlendirmelerine ve eleştirilerine de kısaca değinme ihtiyacı hissetmiştir:

“A.Ç.: Eee...hem kadın örgütlerinden hem LGBTİ örgütlerinden işte lezbiyen biseksüel olan işte hem de feminist olan kadınların hani kendilerini daha görünür eee...bir şekilde ifade edebilecekleri bir ortamın hani olduğunu görmek hoşuma gitmişti. Çünkü daha çok uu...hep böyle işte hani geylerin eee...yoğunlukta olduğu bir LGBTİ hareketi var. Feminist mücadele içerisinde de keza işte lezbiyenlik biseksüellik o kadar çok konuşulan konular değil. Eee...yani işte sanki şey gibi cin-hani cinsiyet kimliği cinsel yönelim hani ikincil plandaymış gibi eee...olduğu için ee...o hani oranın olması bana iyi gelmişti gittim bir pek çok etkinliğine toplantılarına gittim. Eee...ve hani bir arada konuşabilmek güzeldi aslında hani ne bileyim işte biseksüellikle ilgili

bifobiyle ilgili de hani eee...şeyleri oluyordu ummm...hani toplantılar ayrıca yapıyordu. Ne biliyim transfobiyle ilgili yapıyordu çünkü hani LGBTİ hareketinin içerisinde de hani bizde de lezbiyen biseksüel feministlerde de vardı yani bu işte bifobi de vardı transfobi de vardı aslında mücadele etmek için kendi içimizde de hani böyle eğitimler yapıyorduk. İyi oluyordu aslında u...ama işte benim biraz o şeyi ya aslında işte bu böyle birazcık tekil tekil insanların da uhhh...şeyleri davranışları etkili oluyor sanırım ummmm...bu alanda mücadele ederken hani. Ben mesela şey gibi düşünmüştüm o yaşadığım ayrımcılığı orda. Hani bu münferit bir şey değil umm...hani bir tane insanın u...söylediği bir laf değil hani benim takıldığım. Bu da bu bir eğilim ve hani bu beslenen bir şey ve ben hani bununla baş edecek şeyde değilim. O yüzden hani öyle bir ruh halinde değilim bununla kavga etmek istemiyorum hani diye mesela bıraktım gitmeyi daha sonradan.” (31, kadın,biseksüel,İstanbul)

A.Ç. Lezbifem'in etkinlik ve toplantılarına katıldığını, bunun dönüştürücü ve değiştirici etkisinin olduğunu fakat, kendisine yapılan bir davranıştan yola çıkarak, LGBTİ ortamlarda görülen bifobiyi, transfobiyi kapsayacak ve bakış açısını vurgulayan bazı yanlış yaklaşımların ilişkilendirme ve içselleştirme süreçlerini olumsuz yönde etkilediğini düşünmesi ile birlikte o ortamda bulunma fikrinden vazgeçtiğini dile getirmektedir.

G.Ş. de A.Ç. gibi LGBTİ'ye mensup aktivist bireylerle ilk temasına değinirken söz konusu etkileşimi tarihlendirip belirli bir döneme işaret ederek söze dökmektedir:

“G.Ş.:Imm...ilk ...2010...2015-2016 dı aaa...İstanbul'da Lezbifem'in u...kurulduğu zamanlarda onlarla temas etmişim. İlk temasım öyle oldu.” (yaş:34,kadın,biseksüel,İstanbul)

G.Ş. A.Ç.'ye göre dönemsel bir tarihlendirmeye gitmektedir. A.Ç. ise travmatik bir olay olan 10 Ekim Ankara Garı'ndaki patlama üzerinden bir tarihlendirmeye gitmektedir. Buradan A.Ç.'nin M.D.'nin de yer yer destek olma süreçlerinde değindiği patlamaların yoğun olduğu dönem diye tabir ettiği zaman aralığını esas alarak tanımlamaya gitmesinde G.Ş.'ye göre toplumsal anlamda yaşam hakkına yönelik tehdide daha çok maruz kaldığını,

dahası bunu ifade etmek ihtiyacı hissettiğini görmek mümkündür. Aynı çevrede etkileşim içerisinde bulunmuş olan G.Ş. verdiği kısa yanıt ile bu konuya değinmemiştir.

C.A. ilk kez temasa geçmiş olmayı ODTÜ'deki STK'lar ile bağlantı kurup devamında Kaos GL'deki aktivist bireylerle ilişkilenerken deneyimlediğini dile getirmektedir:

“C.A.: İiii...ODTÜ'de Aije (AEGEE) diye bir topluluk var. Avrupa öğrencileri forumu diye.İii...onların sayesinde işte biraz daha Avrupa ile bağlantılı İnsan Hakları temelinde. Aaa dedim İnsan Hakları bileşeni....varmış. Ayrıntılı uğramamız gerekiyormuş. Onların sayesinde aktivist olmuştum. Sonra başka STK'larla tanıştım. İşte ummm...Toplum Gönüllüleri Vakfı olsun, Sağlıkta Genç Yaklaşımlar Derneği olsun, Kaos GL olsun bir kaç dı eee...vakıf ve dernekle temas haline geçtim ondan sonra.” (29, erkek, biseksüel, Ankara)

P.C. de bir dönemselleştirme üzerinden, ilk kez açıldığı sürece denk gelen, üniversitede olduğu yıllarda LGBT'li aktivistlerle temasa geçmiş olmayı söze dökmektedir:

“P.C.: Hummm...ilk defaa...üniversite mi...şey muhtemelen ya u...uygulamalardan yani daha ziyade flört odaklı bir şekilde onlar da orada olduğu için bir şekilde evet bağlantı kurdum. Bu da yine açıldığım ilk dönemlere tekabül ediyor aslında. Yani o zamanın biraz öncesinde de immm...takip ediyordum ama bağlantıya geçmemiştim. O zaman o şekilde biraz bağlantıya geçmiş oldum.” (25, kadın, biseksüel, Ankara)

E.A. tarih üzerinden ve H.Y. ise belli bir olay üzerinden bir dönemselleşme ile aktivistlerle temasa geçmiş olmayı ifade etmektedir:

“E.A.: İu...ne zamandan beri...galiba yine 2003'ten...2006-2007'den beri falan var yani.” (34, kadın, biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

“H.Y.: Ama Gezi ile birlikte eee...feminist kadınları bulma şansına sahip oldum. Hani Kürt kadınların dışında bir kadın aktivist bir grup olarak. İu...Cinayetlere Karşı Acil Önlem Platformu ile temasa geçmişim. Sonra zaten STK’lı oldum. Ya sosyalist feminizmle tanıştım aslında ve örgütlendim orda.” (28, kadın, biseksüel , Ankara)

Aktivist bireylerle ilk temasta katılımcılardan bazılarının hem sol örgüt hem feminizmle ilişkisi mevcut iken bazısının sadece sol örgütlerle ilişkisi olduğu vurgusu da öne çıkan ifadeler arasında yerini almaktadır.

E.A. aileden kaynaklı sol muhalif yapılar içerisinde olmasına karşın organik bir bağ olmadığını vurgulamaktadır:

“E.A.: Ha bununla bağlantılı giden çalışmalar yoktu. Genel olarak hetero erkek sol içinde bir iii...şey iii...varlığım vardı baya neredeyse aileden gelen falan. Eee...şeyle ee...LGBTİ örgütlerle eee...direk organik bir temasım sık olmadı yani eee...şey üyelik aidatı vermek ya da işte sürekli şeye eee...derneklere gitmek gelmek iii...organizasyonların organizasyon kısmında yer almak gibi şeylerim olmadı. Bu süreç hala benim böyle kendimi de oluşturmaya çalıştığım bir süreç olduğu için hele de bağlantılı hani kariyer değişimleri var bunun içinde eee...işte eee...bireysel dönüşüm biraz daha öncelendiği bir durum var. Eee...o yüzden dediğim gibi çok eee....çok iç içe çok organik çok uu...şey eee...normal bir bağlantı olmadı.” (34, kadın, biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

M.Y. öncesinde feminist ve sol örgütlerle ilişkisinin olduğunu belirli bir kolektif yapının var olduğu zaman üzerinden dönemselleştirerek ifade etmeye çalışmaktadır:

“M.Y.: Ama şey uu...sol örgütlerle ilişkim vardı. Feminist hareketlerle ilişkim vardı. Neydi o zaman...sosyalist feminist kolektif vardı. Orayla ilişkim vardı falan...” (21, kadın, biseksüel ve panseksüel,Ankara)

H.Y. belli sol muhalif bir yapı içerisinde daha öncesinde de örgütlü bir şekilde yer aldığını dile getirmektedir:

“H.Y.: Tamam. Genel olarak ben zaten İstanbul’da Halkların Demokratik Kongresi ıı...çerçevesinde çalışma yürütüyordum HDK içerisinde.” (28, kadın, biseksüel, Ankara)

A.Ç. üniversite zamanlarından itibaren öğrenci kolektifleri ve belli sol muhalif gruplar içerisinde örgütlü olduğunu ve kadın mücadelesini burada yürütmeye çalıştığını söze dökmektedir:

“A.Ç.:Eeee ne zaman yani şöyle zaten iii...ben hani üniversite yıllarımdan beri şey iii...üniversitede hani öğrenci kolektiflerinde örgütlüydüm sonra eee...2010’da İstanbul’a geldim işte Halkevi’nde örgütlüydüm. Eee ve işte daha çok ıı...kadın mücadelesi ile ilişkiliniyordum. O yüzden e hani feministlerle falan da bir sürü ortak yapılan çalışmaların içerisinde yer aldım.” (31, kadın, biseksüel, İstanbul)

3.2.1.2.Aktivist Bireylerle Yürütülmüş Olan Faaliyetler ve Katılımcıların Getirdiği Eleştiriler

LGBTİ’ye mensup aktivist bireylerle katılımcıların hepsinin aktivist faaliyet içerisinde oldukları görülmektedir. Aktivist faaliyetler içerisinde sokak çalışmaları, atölyeler, toplantılar, çeşitli eylem ve etkinliklerin yer aldığı katılımcılar tarafından dile getirilmekte ve aktif rol aldıkları ifade edilmektedir.

M.D. LGBTİ hareketi içerisindeki bir dernekte aktivist bireylerle gönüllülük esasına

dayalı faaliyet yürütmüş olmayı ve daha çok lezbiyen biseksüel kadınların görünürlüğüne ilişkin çalışmalar yürütmüş olduğunu ve buna yönelik değerlendirmeleri anlatmaktadır:

“M.D.: Ben böyle yirmi dördüme girmeye başladım falan filan ondan sonra böyle derneklerde gönüllü olarak çalışmaya başladım. Gezi zamanı falan da işte. Daha çok ilk benim dahil olma şeklim eylemler. Sokak çalışmaya başladık yani. Sokakta görünürlük. Sokak mücadelesi. Eylem hazırlıklarında falan da yer aldım. Böyle lezbiyen biseksüel kadın çalışmaları olursa hala da hiç kaçırmam yani hani. Elimden gelendi de yaparım ederim. Kendim de kurarım falan filan. Yani bir sokak çalışmalarının hepsinde...Ankara’da olanların birçoğunda yer aldım o tarihten bu yana. Örgütlenmesinde falan filan. Onun dışında lezbiyen biseksüel kadın u...kadınların işte sosyalleşmesi bir araya gelmesi, güçlenmesi, farkındalığı bilmem ne. Onlara yönelik çok çalışmalarda yer aldım ya. Sağlıktır, eğitimidir, odur budur. Danışmanlık akran danışmanlığı vermeye başladım işte sonra ruh sağlığı eğitimleri falan almıştım Kaos’ta. LGBT’ler ile çalışan uzman arkadaşlardan, ruh sağlığı uzmanlarından. Sonra orada akran danışmanlığı vermeye başladım. Medya taraması yapmaya başladım. İşte yayın dağıtımını yapmaya başladım bir sürü ile kuruma falan. Sonra diğer LGBT örgütlerle ortak çalışmalar yürüttüm. Ya çoktur ya. Çoktur ya derya deniz...bir de ben zaten kültür merkezi koordinatörüydüm Kaos’tayken. Yani LGBT’ye yönelik ...yani o kadar çok etkinlik yaptım ki onlarca yüzlerce yani. Yüzlerce etkinlik organize ettim.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.D.’ye içinde bulunduğu bu yoğun çalışma temposundan hareketle çalışmalardan olumlu bir sonuç bir geri bildirim alıp almadığı sorulduğunda birtakım eleştirilerin şahsına olmasa da etkinlik bazında olduğunu ve yer yer bazı zamanlar zorlandığını belirtme gereği duymaktadır:

“M.D.: Yani şöyle sokak çalışmaların...yürüttüğüm sokak çalışmalarında çok böyle u...olmamış tadında eleştiri pek almadım. Yani bir de onları olabildiğince liselisinden öğrenci gruplarına kadar bağımsız LGBTİ’lerine kadar temas ederek ve ailelere kadar kapsayacak bir şekilde ilerletmeye çalıştığım için. Sadece bu LGBT gruplar değil başka işte toplumsal muhalefet hareketleriyle de tema...yani kendi deneyim geçmişim de o kesimlerle. Bu arada şeyler de yapıyordum ben yani hep bir sürü yerde LGBT kavram

etkinlikleri, sunumları falan filan hani. Her türlü etkinliğe davet edilip orada konuştuğumuz da oluyordu gruplarla. Yani...onları zaten olabildiğince böyle gördüğüm çok geniş gördüğüm ve böyle temaslarla devam ettirdiğim için çok şeyler olmadı ama kültür-sosyal etkinliklerde zaten şöyle şeyler yapıyordum yani işte. Toplantılar yapıyorduk. Önerileri topluyordum ben her senenin başında falan. Dönem başında falan. O toplantılarda insanların nasıl etkinlikler görmek istediği nasıl çalışmalar görmek istediği üzerinden ve kimlerin hangi çalışmalara nasıl katkı sağlayacağı üzerinden konuşuyorduk. Yani diyelim ki Müge işte sadece afiş yapmak istiyorsa ben öyle bir katkı veririm diyorsa falan biz onunla öyle bir ilişki kuruyoruz. Diğeri ben öğrenci kahvaltılarına katkı sağlayacağım diyorsa onunla o kahvaltının organizasyonunu yürütüyoruz falan. Bir de insanların neye ne kadar katlı sağlı...sağlamak istediklerine dahil olmak isteklerini gözetebildiğim için öyle yürüttüğüm için de çok böyle olumsuz şeyler olmadı. Ama yeterli yetersiz görülme halleri oldu. Son bir sene mesela yani zaten çok benim bulunduğum orada son bir sene uı...baya zor bir gündem patlamalar falan filan böyle çok travmatik hallerdeydi genel olarak herkes neredeyse bir çok kişi. Dolayısıyla hani böyle psiko-sosyal destekleri ooo...desteğe odaklı çalışmalar yapmaya çalıştım ama bir yandan da insan biraz uzaklaşmak da istiyorlar falan filan. Ona göre işte atıyorum yoga falan yaptık mesela. Yani bir yandan hani bir kısım 'hani yoga iyi gelecek yoga yapalım' darken bir kısım da' ya siz böyle bir dönemde oturup yoga mı yapıyorsunuz? Bizim ihtiyacımız bu mu?' diyebiliyor. Ya...o son bir sene yaptığım işler bakımından biraz zorlayıcı oldu. O istekleri gözetebilmek, hayata geçirebilmek falan filan biraz zor oldu." (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.D.'nin hareket içerisindeki konumu ve yaşadıkları üzerinden kendi eleştirisine bakıldığında bağımsız aktivist olarak devam etme kararının kendisine iyi geldiğini görmek mümkündür:

"M.D.: Ayrıldıktan sonra da bağımsız aktivist olarak devam ettim. Bu süre içerisinde de zaten biraz daha nereye ne kadar katkı sağlayacağımı belirleyen kişi bendim. İşte bağımsız alanımda zaten hani yapmak istediğim işleri uı...bu alandaki insanlara temas ederek yapabildiğim için böyle problemler çıkmadı karşıma." (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.D. 'nin sürece ilişkin yürüttüğü faaliyetler onun mücadele sürecini ne denli içselleştirmiş olduğunu göstermektedir.

M.Y. LGBTİ'ye mensup aktivist bireylerle yürütmüş olduğu faaliyetlerden bahsederken lisedeki LGBT örgütlenmesi bünyesinde yapılan eylem ve etkinliklere, LGBTİ camiasındaki diğer önde gelen kuruluşlarla nasıl birlikte eylem ve etkinlik düzenlediklerine değinmektedir:

“M.Y.: İu...bir şey...liselilerde zaten kendi etkinliklerimizi yapıyorduk. Ne yapıyorduk...ıı...şey başlı başına bir etkinlikti yan yana olmak, tanışmak onun dışında ıı...şey eylemimiz çok önemliydi Özgecan cinayeti olduğunda böyle bir şey...kötü giden bir politik tutum vardı yani şey...feminist çevrenin dışında falan. Ona böyle eleştirel olarak pedlerin üzerine' regl kanından değil katlettiğiniz kadınlardan utanın!' yazıp böyle sokakta dağıtmıştık falan. Ama hep böyle eylemlerimiz oluyordu falan bazen yan yana geliyorduk öyle sadece sohbet ediyorduk. İıı...Kaos'la...Kaos'un mesela yoga şey eee...bir yoga atölyesi gibi bir şey düzenlenmişti ona katılmışım. İu...başka...arada işte paneller oluyordu forumlar oluyordu onlara gidiyorduk.” (21, kadın, biseksüel ve panseksüel, Ankara)

M.Y.'nin LGBTİ hareketine mensup aktivist bireylerle yürütülmüş faaliyetler boyunca bazı LGBTİ hareketine dahil olan çevrelerin kendilerine yeterince ilgi göstermemiş olmasını ele almaktadır:

“M.Y.: Liseli LGBT'de şey oldu ilk bir yıl hiçbir LGBTİ derneği bizimle gerçek temasa geçmedi. İu...bir toplantı yapmıştık Gündem Çocuk, Pembe Hayat, Kaos GL ile biz. 'Biz böyle bir şey kurduk şöyle ihtiyaçlarımız var bir kısmını da bilmiyorum ıı...bize destek olun' diye. Mesela toplantı yapıldı geldi geçti ama şey...ıı...ilk bir yıl böyle bizimle çok LGBT derneklerinin mesafeli bir ilişkisi vardı. Biraz şey galiba...reşit değiliz çok başlarına bela açacak bir toplumuz ıı...sözcüklerin yan yana gelişi de çok tehlikeli falan çok galiba ne yaptığımızı da bir süre anlamadılar böyle bir yılı geçip biz bir şeyler yapıp ıı...kendimizi turnak içinde ispatladıktan sonra ıı...bizimle birlikte olmaya başladılar ve yine şeydi ıı...dernekler çok hiyerarşik yaklaşıyordu hem çocuk kimliğimizden kaynaklı hem işte öyle fon falan almayanlar kendi başına küçük bir toplum olmamızdan kaynaklı. İu...ama şeydi de ıı...başka sosyal çevrelerde bizi çok destekliyormuş gibi de görüyorlardı. Çeşitli STK'ların bulunduğu bir

araya geldiği yerlerdi biz de gidiyorduk. İı...oralarda çok destekleyiciymiş gibi konuşuyorlardı pek öyle değillerdi.” (21, kadın, biseksüel ve panseksüel, Ankara)

M.Y.’nin medyadaki görünürlüğün çarpıtılmasına dolaylı yünden neden olunduğuna da değinerek bazı LGBTİ çevreleri eleştirdiği görülmektedir:

“M.Y.: Son yapılan. İı...ondan sonra şeye çok kızdım mesela o gün...Kaos GL’den me...bir gelmiş sabah böyle güneşsiz saatlerde güzel fotoğraflar çekmiş. Sonra akşam bir sürü olay oldu polis geldi bir kısım insanlar yürümek istedi yürümek isteyenlere diğerleri hoş davranmadı falan. Akşam haberlere baktım ODTÜ Onur Yürüyüşü yasaklara rağmen gerçekleşti diye bir haber. Sadece sabahın fotoğrafları var ve günün devamında olan hiçbir şey yazılmamış ve böyle çok şey...manipülatifti. Ama şey ıı...bu haberi gerçeği yansıtmıyor diye paylaşmak bile beni böyle çok ımmm...arafta bıraktı. Hem şey hani hareket açısından nasıl olur hem de ıı...derneklerin artık şey bir hali var...hareketi engelleyen ıı...öyle ama sadece küçük bir göstermelik bir alan yaratan ve onun dışında bir söz söylediğinizde de çok saldırgan tavırlar geliştiren bir hal. O yüzden böyle biraz şey ıı...yine daha alternatif derneklerle çalışmak şu an çok makul gelmiyor ıı...sol örgütlerle böyle hep bir iletişim var ama ben orada biri örgütlenecek yapıda biri değilim.” (21, kadın, biseksüel ve panseksüel, Ankara)

M.Y.’nin bu eleştirileri aslında köklü örgütsel yapıların yeni yeni ortamda kendini gösteren örgütlenme pratiklerine bakışı ve bu pratiklerden elde edilene ilişkin kalıplaşmış yargılara ne denli yenik düşölüp düşölmediğini de bir yandan deşifre eden bir örnek olması açısından önemlidir.

M.Y. mevcut eleştirilere ek olarak aktivist faaliyet yürütürken birtakım güçlüklerle de karşılaştığını ve kendisini büyük oranda sarsıcı şeylere tanık olduğunu da eklemektedir:

“M.Y.: İu...10 Ekim Ankara Garı Katliamı’nda biz de yoldaydık. Daha doğrusu ben geç kalmıştım arkadaşlarım yoldaydı. Haber alamadım falan. İuu...o galiba benim için çok trav...galiba değil travmatik bir şeydi. İu...sonra gelen süreçler Ankara’nın hali OHAL vs. derken şey...bir dönem böyle çok uu...hiçbir şey yapamadım yani ama gerçek anlamda böyle kitap bile okuyamadığım bir dönem yaşadım. Çoğu arkadaşım da öyleydi. İu...Gündem Çocuk’la bir ilişkim vardı. İu...sonra o dernek kapatıldı falan öyle şey...bir süre hiçbir şey yapamadım böyle bir etkinlik olursa katıldığım bir dönemdi ama şey...belki politik bir şey sayabiliriz arkadaşlarımızla yan yana gelip ara ara bazen olmuyordu o da çok zorlayıcıydı uu...sohbet ediyorduk yan yana olmaya çalışıyorduk. İu...öyle şimdi yavaş yavaş şey uu...böyle yeniden aktifleşmeye çalıştığımız süreç var ama bir yandan da mesela son ODTÜ Onur Yürüyüşü’ne gitmiştik böyle şey hiç memnun kalmadık kötü bir süreç yürüttüler bence.

A.Ç. LGBTİ hareketine mensup aktivist bireylerle yürütülmüş faaliyetlerde Lezbifem içerisindeki aktivist bireylerle yaptığı çalışmaları ve buna yönelik değerlendirmeleri olumlu karşıladığını ifade etmektedir:

“A.Ç.: LGBTİ di mi yani çünkü şey uu...yani işte toplantılar oluyordu mesela şey de uu...Kadıköy’de. Onlara katılmaya başladım ilk işte dediğim gibi 10 Ekim’den sonra ilk işte iii...özel olarak buna dair katıldığım şey olmuştu. Eeee...ama onun öncesindeki yıllarda da mesela 2013’te falan da pride’a hani katılıyordum zaten hani açılmadan önceki süreçlerde de eee...şey yapıyordum Onur Yürüyüşleri’ne hep git-gidiyordum yani.İu...o şekilde.

A.Ç.: Yani dediğim gibi benim orada örgütlülüğüm çok kısa bir süreye tekabül ettiği için ama mesela bir süre de takip ettim bazen uzaktan da takip ettiğim süreç oldu. Yani ilk başta aslında şeydim ummm...benim katıldığım zaman hani bir sürü böyle farklı uu...düşüncede hani insanın bir araya geldiği toplantılar olduğu için aslında herkesin bir kendini hani açıklama ve tanımlama işte lezbiyen biseksüel feministler diyoruz ama herkes bunun içinde kendini ne kadar ifade edebiliyor biraz tartışmalar oluyordu. Sonra o süreçte gündeme dair yoğun tartışmalar vardı bir yandan işte bu uu...işte İŞİD meseleleri falan o tarz uu...şeyler yaşadığımız bir dönemdi hani bizler hani bu meselelere ne diyeceğiz ee...gibi tartışmalar oluyordu. Eee...sonra mesela atölye çalışmaları yapılyordu ayrıca işte ummm...ne biliyim biseksüel olanlar kendi aralarında toplanıp uu...tartışıyor. İşte yani gündemde toplantılar ayrı oluyordu bir de böyle konulu toplantılar okumalar yapılyordu işte. Okuma gruplarına ben katılamadım gerçi ama ee...işte ne biliyim mesela herhangi bir insani deneyim

üzerinden işte mesela sü...toplantıları yapılıyordu falan. Eee...o şekilde.” (31, kadın, biseksüel,, İstanbul)

A.Ç. yürütülen faaliyetlerin biseksüel görünürlüğü arttırmaya dönük çok çabalar olduğunu da sözlerine eklemektedir:

“A.Ç.:Daha sonra mesela sözlü tarih çalışması gibi şeyler yaptılar. Ben o süreçlerde yoktum ama eee...ya da işte pride’lar için de hani özel iii...böyle işte planlar kurgular çünkü yasaklandıktan sonra dağıtıldı. Sonra başka neler yapıldı uu...hatırlamaya çalışıyorum yani aktiflik aslında partiler yapılıyordu sürekli film gösterimleri oluyordu. İu...o şekilde. Ya zaten şey oluyordu çok kalabalık oluyordu falan eee...hem hani böyle tartışma ortamları yoğun oluyordu hem de ilk başlarda işte ee...mesela stand çalışmaları yapılmıştı sokakta. Aslında biraz daha lezbiyen görünürlüğü işte biseksüel görünürlüğü göstermek için ee...işte buradan bir lezbiyen geçti falan tadında şeyler de eee...işte ya da bu ‘yarım kadınsın’ diye bir bakan açıklama yapmıştı o zaman mesela yine sokaklarda stand çalışmaları yapıldı yazılamalar yapıldı falan. E ..öyle baya hani çok aslında çok yönlü şeyler yapılıyordu. Yani herkes her şeyin içinde yer almıyordu ama çalışma grupları şeklinde kim neye eğilimi varsa kim neye katılmak istiyorsa biraz da öyle öyle de ilerliyordu. O şekilde.”(31,kadın,biseksüel,İstanbul)

A.Ç. tüm bu çalışmalar doğrultusunda aktivist faaliyetlere ilişkin iletişim kurma konusunda gerçek temasların sağlanamadığına ilişkin gözlemlerini eklemektedir:

A.Ç.: Yani ee...aslında şey benim en hani bildiğim şey şu oluyordu. Mesela ortak toplantılara katıldığında uu...feministlerle filan uu...yani şöyle şeyler oluyordu uu....mesela bu meselenin artık bir örgütü var evet hani var da uu...ama şey gibi sanki başka hiç kimse buraya dair bir şey dememeli ve uu...hani o işin ehli ve şeyi de sizsiniz eee...herhangi bir ortamda mesela lezbiyen biseksüel feministlerden olan olduğunu bildikleri herhangi biri bireysel bir toplantıya katılsa da mesela bir şey dendiği zaman işte buraya da hani şey olur ya ummm...hani burda buna dair de bir şey diyelim de hani uu...dostlar muhabbette görsün şeyi gibi. Yani o kadar basitleştirmek istemiyorum ama biraz öyle oluyordu yani hani siz de şey deyin buraya işte

falan diye öyle hani dahil edilmeye çalışıldığı bir yer vardı. Yeteri kadar herkesin sahiplendiği bir şey olmuyordu. Eee...yani eleştiri bir hani bir oraya dair yapılan başka eleştiri var mı bilmiyorum ama uu...yani...biraz hani o...yani ortaklaştığımız yerler oluyordu birlikte hareket ettiğimiz ama immm...bu tarz şeyler işte daha böyle ayrıksı kaldığı durumlar da oluyordu tabi yani.” (31, kadın, biseksüel, İstanbul)

A.Ç.’den farklı olarak G.Ş. örgütlenme sürecinin çok içinde yer almadığını belirtmekte ve bunun bir sonucu olarak da çalışmalara ilişkin ayrıntılı bilgi yerine genel bilgi vererek yorum yapma konusunda tarafsız kalmayı tercih etmekte olduğu görülmektedir:

“G.Ş.: Lezbifem ile birlikte atölye çalışmaları uu...yürüttük bir dönem toplantılar aldık. Iı...onun dışında Onur Haftası etkinlikleri olabilir...bir dönem içinde bulundum. Iıı...direk örgütleyen ben değildim bir katılımcı olarak bulunuyordum daha çok...uu...tek tek atölye çalışmalarımı hatırlamıyorum hani ya da immm...Evet işte. Ha tamam tek tek toplantı gündemlerini atölyelerin gündemlerini uu...hatırlamıyorum da o ikisi vardı. Atölyeler vardı. Toplantılar alıyorduk. Immm...yani...bir eleştiri çok hatırlamıyorum aslında bu çalışmalarla ilgili. Yani bir eleştiri hatırlamıyorum. Imm...zan...motive bir çalışma yürütür...gerçi sonra şimdi sönümlenmiş olsa da güzel bir deneyimdi yani.Sıkıntılı bir süreç hatırlamıyorum.” (34, kadın, biseksüel, İstanbul)

A.Ç. ve G.Ş. Lezbifem içerisinde yürütülen atölye süreçlerini, gündem tartışmalarını, sokak çalışmalarını ellerinden geldiğince takip etmeye çalıştıklarını dile getirmektedirler. A.Ç. tüm çalışmaların verimli geçmesine karşın eleştiri konusunda bazı tartışma konularının çok da içselleştirilmeden geçirildiği yorumunu getirmekte, G.Ş. dışarıdan o dönemki çalışmalara herhangi bir eleştiri ile yanıt verilmediğini vurgulamaktadır.

C.A. LGBTİ hareketi içerisinde faaliyet yürütmeye başlama sürecini Onur Yürüyüşleri’ne katıldığı dönemden itibaren olduğunu ve yürütmüş oldukları faaliyetleri

belirtmektedir:

“C.A.: Iıı..Onur Yürüyüşleri’nde. Biraz daha arkadaş edindim hani toplu organize bir şekilde gittik. O bana güç verdi yalnız olmadığımı görmüş oldum. Iıı...Onur Yürüyüşü...ya şöyle söyleyebilirim biz biraz daha kampüs içinde...kendimizi göstermeye çalıştık. İşte buradayız farkındalık yaratmaya çalıştık biraz. Onur Yürüyüşü de hani yine kampüs içinde buna benzer bir şeydi. Iıı...yine Onur Haftası yaptık iki kere iki yıldır yapıyoruz. İşte biraz daha görünürlüğümüz artsın. İşte şu ey...atıyorum Queer Salsa dans etkinlikleri ya da işte immm...duvar boyama etkinlikleri böyle şiir yazma etkinlikleri biraz daha Queer LGBTİ üzerine kampüsün alışması çerçevesinde.” (29, erkek, biseksüel, Ankara)

Bu açıklamalar doğrultusunda C.A. kendilerine yönelik eleştirilerin olup olmadığı sorusu doğrultusunda açıklamasını destek aldıkları yönünde ifade etmektedir:

“C.A.: Eee...tebrik ettiler bizi. Çünkü Ankara’da zaten bir yasak var. Valiliğin koyduğu işte etkinlikler yasağı. Onu delen tek topluluk gibi bir şeydik ODTÜ’deki. O yüzden hani ne kadar bize destek olabileceklerse arkamızda olacaklarını söylediler. Elllerinden geldiklerinde.” (29,erkek,biseksüel,Ankara)

C.A. ODTÜ içerisinde yürütülen faaliyetlerin ve yapılan çalışmaların olumlu sonuç verdiğini Onur Yürüyüşleri’nin düzenleniyor olmasının katkısının büyük olduğunu aktarırken görünürlük meselesini ifadelerinde vurgulamaktadır.

P.C. aktivist bireylerle yürütülmüş olan faaliyetlere değinirken üniversite kampüsü içerisinde gerçekleştiğini ve söz konusu etkinliklerde öğrenci topluluklarının LGBTİ çevreye daha sıcak, bazı sol grupların ise ideolojik yaklaşım nedeniyle görece mesafeli olduğunun altını çizmektedir:

“P.C.: Imm...ODTÜ’de muhtemelen. ODTÜ’de olduğunu düşünüyorum evet. Eee...kampüste yaşanan ayrımcılıklar ıı...biraz kendimizi bilgilendirmek kendi aramızda tartışmak, okumak, etmek bunlara dairdi biraz kendimizi güçlendirmek üzerineydi. Onun dışında da gündemi takip edip hani olan biten ne oluyor ne bitiyor bunlara dair biz ne yapıyoruz biraz da ee...bunu bilinçlendirmek demek çok doğru değil ama farkındalık yaratmaya çalıştık kampüste. Böyle şeylerle de diğer örgütlenmelerle de bir şekilde bir iletişim halinde olduk neler yapabiliriz diye. Oradan çok fazla bir şey çıkmadı da yine o dayanışma bir şekilde iii...haber ağını kuruyor. O da iyi hissettiriyor. Bunları yaptık daha ziyade yani ben varken en azından.” (25, kadın, biseksüel, Ankara)

P.C.’nin yürütülmüş olan faaliyetlere ilişkin eleştirisi daha çok sol gruplar ve LGBTİ çevre üzerinden ilerlemektedir:

“P.C.: Eee...ODTÜ’den gidebilirim diğer öğretmenler ya LGBTİ örgütlenmesi olmayan sol örgütlenmeler öğrenci toplulukları. Eee...mesela öğrenci toplulukları çok daha sıcak ve açıklardı benim gözlemlediğim kadarıyla. Eee...sol fraksiyonlar biraz daha ee...kendi ideolojileri sebebiyle daha farklı şekillerde yaklaştılar. Ama en sonunda yani geldiğimiz son noktada ıı...ılımlı olduklarını ve bunun da sebebinin ılımlı olmak zorunda...olduklarından ya bunu düşünüyorum. Bir anda herkese LGBTİ friendly olmadı ama bunu gerektirdi artık böyle.” (25, kadın, biseksüel, Ankara)

E.A.’nın Halkevleri ve bağımsız organizasyonlar içerisinde faaliyet yürütmüş olmasına bağlı olarak yer aldığı etkinliklerin bağımsız organizasyonlar olmasına vurgu yapmaktadır:

“E.A.: Aaa...ilk olarak Halkevleri’nin içinde bulundum aslında. Halkevleri’ne karşı bir mücadele eee...ora ile şeyim vardı normal bir bağım vardı.Eee...oradaki erkeklere karşı oradaki iii...heteroseksizme karşı bir mücadele şeklinde oldu. Eee...daha sonra pride’lara katılmaya başladım. Bu pridelerin içinde eee...ilişkilenemeye başladım. ıı...ama onların için...onun dışında daha çok şey böyle immm...yaşam alanı arkadaş çevresi iii...kendi geliştirdiğimiz küçük habitatlar şeklinde ilerledik...böyle bireysel bir safhadaydı o yüzden bireysel darken nispeten bireysel.”

E.A. küçük habitatlar olarak nitelendiği çevrelerde, kendi mesleki birikiminden yola çıkarak, temas içinde olmaya ve katkı sağlamaya dönük çalışmalarda yer almaya gayret ettiğini vurgulamaktadır:

“E.A.: Eee...şeyler...eee...müziyenim demiştim eğer partiler, organizasyonlar olursa verebileceğim herhangi bir şekilde hani sadece gidip orada bulunmak da olabilir eee...daha yakın zamanda bir şeyin dönüşüm sürecini cinsiyet geçiş sürecini tamamlamış yeni tamamlamış birini işte...doğum gününde iii...müziyenlik yapmak falan filan gibi böyle küçük şeylerle aktivitelerde buldum. Eylemlere gittim daha çok ama yani hani geniş çapta bakacak olursak. Eylemlere katılmak eylemleri es geçmemek işte bağırabileceğimiz yerde bağırarak var olabileceğimiz yerde var olmamız hani.” (34, kadın, biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

E.A. aktivizm alanında yürütülen faaliyetlerde genel olarak aktivist çevreden olmasa da arkadaş çevresinden olumlu tepkiler aldığını dile getirmektedir:

“E.A.: Yani eee...şeyden aktivist gruplardan ya da derneklerden direk bir eleştiri almadım. Ama uu...o çevredeki şeylerden arkadaşlardan genel olarak takdir aldığımı söyleyebilirim...yani...yöntem biraz farklı yöntem şeyliği gelenekselliği benim kullandığım” (34, kadın, biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

H.Y. LGBTİ hareketine mensup aktivist bireylerle yürütmüş olduğu faaliyetlerin sokak temelli eylem ve etkinlikler olduğunu söze dökmektedir:

“H.Y.: Ha tamam. Iı yani Onur Yürüyüşleri’ne katılmak uu...toplantılara katılmak ummm...başka faaliyetlerimiz...yani homofobiye karşı sokağa çıkılan her o dönemki her harekette mümkün olduğunca katılmaya çalışıyordum. Hem

trans cinayetlerine hem homofobiye karşı.” (28, kadın, biseksüel, Ankara)

H.Y. hem feminist hem de LGBTİ çevrede yürütülmüş olan faaliyetlerin sonucunda sol muhalif çevrede yalnız kalmış olmaya ilişkin çözümlerini paylaşmaktadır:

“H.Y.: İmmm...farklı gruplar tabi yani işte HDK HDP içerisinde uı...her yani yalnız hissediyorduk tabi kendimizi. Emmm...benim gibi zaten çok fazla insan yoktu. Hani hem Kürt olmayan hem bağımsız olan uı...filan dolayısıyla aslında bu konuları her zaman birkaç tane trans arkadaşımız vardı onlar ayrıldılar mesela daha sonra kimisi yurt dışına gitti kimisi başka bir şehre gitti. Yani İstanbul'dan Ankara'ya dönmüştüm o esnada. İstanbul tabi ki daha şanslı. İı...ama Ankara biraz daha bence muhafazakar. İmmm...yani hem LGBTİ hem feminist politika için HDP maalesef çok uygun bir çatı olmadı yani bunlar uı...esefle kınanmadı karşılanmadı böyle şeyler ama mesela uı...dedikodu mekanizması işledi. İşte hem yaşam tarzım hem cinsel yönelimime yönelik. Yani bu çok anlaşılır bir şey. Suçlayıcı bir şey olarak söylemiyorum ama uı bas...yani gizli bir baskı ile karşılandı diyebilir tabi bir baskılanma oldu denilebilir.” (28, kadın, biseksüel, Ankara)

H.Y. kendi cinsel yöneliminin içinde bulunduğu siyasi oluşum içerisinde yeterince temsil edilebilir bir noktaya erişemediğini ve bunun daha farklı dayanışma pratikleri ile görünürlük kazanması gerektiğini belirtmektedir.

A.Ç., M.D., H.Y. ve M.Y. gibi mücadelenin olmazsa olmaz ayağı olan sokağa dönük çalışmaların yoğunluğuna vurgu yapmakta olduğu görülmektedir.

Katılımcıların değerlendirmelerine genel olarak bakıldığında sol muhalif grupların, oluşumların, yapıların konuya mesafeli olduğu, LGBTİ'lerin bu alanlarda temsiliyet sorunu yaşadığı, LGBT çevreler için de gerçekleştirilen eylem, etkinlik ve atölye çalışmalarında

gündeme düşen öncelikli konulara ilişkin tartışmalarda meselenin ve durumun içselleştirilmemesi, STK'ların LGBT hareketinde yeni olan ve söyleyecek sözü olan gruplara önyargılı yaklaşımları göze çarpan olumsuzluklar olarak sıralanabilir. Kalıpyargılar ise karmaşık yapıdan çok basit resimlerden oluşan bir haritalandırma üzerine inşa edilir ve buna ihtiyaç duyar. Kalıpyargılar her bir olay ve kişinin ifadesi kendi içinde ele alındığında durumu özetler niteliktedir. Buna ek olarak lezbiyen biseksüel kadınları önceleyen çalışmaların ağırlıklı olarak yürütülmüş olması ve Onur Yürüyüşlerine yönelik üniversite çatısı altında çalışmaların yoğun bir şekilde ele alınmış olması bir yandan mevcut engelleri aşacak bir düzlük yaratmakta ve örgütlenme ve politik süreci yönetme açısından verimli bulunmaktadır.

Katılımcıların ifadelerinden aktivizme ilişkin faaliyetler ve bu alandaki çabalar Özkazanç'ın (2015, s.29-30) Butler'ın, Laclau ve Zizek (2005:22) diyalogunda da değinmiş olduğu toplumsal dönüşümün sadece kitleleri harekete geçirmekle yetinmeyen aynı zamanda gündelik pratiğin de eklenmesi ve aykırı yıkıcı pratiklerle desteklenmesine dair önerilerine yer verdiği değerlendirmeye karşılık gelen çabalar olarak okunabilir. Bu anlamda bu çabalar doğrultusunda yeni toplumsal imkanlar iktidar ile suç ortaklığının deşifresi üzerinden tartışılmaya devam etmektedir denilebilir. Ayrıca Sert 'in (2016, s.11-12) Bayat'ın (2006,s.69) ifadesine yer verdiği üzere sürdürülmüş olan ve sürdürülmekte olan faaliyetler aktivizmin tanımı içerisinde yer alan ve büyük ölçüde araştırmanın dikkat çekmek istediği konu olan ayakta kalma stratejileri, direniş, eylem biçimleri, toplumsal hareketlere yansıyan etkinliklerin hepsini içermektedir. Bu özelliklerin faaliyetler içinde öne çıkışına bağlı olarak önceliği ve sonralığına ilişkin bir sıralama yapılacak olursa 2016 öncesi faaliyetlerin daha çok eylem biçimleri ve toplumsal hareketlere yansıyan etkinlikler şeklinde seyrettiği, 2016 sonrası faaliyetlerin ise ülkenin siyasi atmosferinden kaynaklı olarak daha çok ayakta kalma ve direniş stratejileri olarak seyrettiği görülmektedir.

Biseksüel aktivizm özelinde yapılacak olan bir değerlendirmede ise Holthaus'un (2015,s.29) değindiğine ek olarak birincisi bi aktivistler açısından Türkiye'deki biseksüel topluluktaki kesişimselliğe ilişkin bir çalışma, haritalandırma işlemine ihtiyaç duyulduğu, bu çalışmanın devamında incelenmesi gereken bir mesele olarak dururken, önemsenen bir ayrıntı olduğu ve biseksüel aktivizmi açısından düşünülmesi gerektiği hesaba katılmalıdır. İkinci olarak LGBT ve dışındaki kuruluşlarla koalisyonda güçlü ortak olarak sağlam bir zeminde konumlandırılmanın nasıl bir şey olacağı ve bunun olanaklarının tartışmaya açılması elzemdir. Katılımcılar yer yer bu konuda duruşlarının çok da ses getirecek bir durumda olmadığına dair açıklamalarda bulunmuşlardır. Üçüncüsü daha eşit ve adil bir toplum yaratma amacıyla sosyal adalet çerçevesinde, ki bu alan sosyo-ekonomik eşitsizlikleri gündeme alan ve queerle bağını ortaya koyan alandır aynı zamanda, çalışma sağlanmasının aciliyetidir.

3.2.1.3. Aktivist Bireylerle Yürütülmekte Olan Faaliyetler, Katılımcıların Getirdiği Eleştiriler ve Katkılar

Aktivist bireylerle hali hazırda bazı katılımcıların faaliyetler yürüttükleri, bazılarının herhangi bir faaliyet içerisinde aktif rol almadıkları göze çarpmaktadır. Ayrıca faaliyet yürüten katılımcılar içerisinde süreçteki deneyimden kaynaklı pişmanlığı dile getirme, katkı sunma, zorluklarla karşılaşmış olma, eleştiri ve öneri getirme, geçmişe özlem duyma gibi ayrıntıların da yer aldığı görülmektedir.

M.D. LGBTİ hareketi içerisinde türcülük karşıtı vegan mücadeleyi de içine alacak şekilde bağımsız aktivist olarak arkadaşları ile yürütmekte olduğu faaliyetlere ilişkin hem sokakta hem toplantılarda aktif rol aldığını belirtmektedir:

“M.D.: Şu an neler yapıyoruz. Şu an u...işte burayı devam ettiriyorum. Vegan bir ev-kafe burası. Ama sadece vegan mutfak çalışmıyoruz biz burada. Vegan

aktivistiz. Aktivistim aynı zamanda ben ve bunu da mesele eden biriyim. Türcülük karşıtı mücadeleyi diğer mücadele ile alanları ile ilişkili gören ve birlikte hareket etmeye çalışan da biriyim. O yüzden burada yaptığımız etkinlikleri de başka gruplarla olabildiğince ortak ilgili gruplarla ortak ve dayanışma halinde devam ettirmeye falan çalışıyorum vegan etkinlikler dışında da buluşmalar oluyor. Ama mesela LGBT'lerle ilgili olduğu zaman daha kapalı buluşmalar oluyor. Çünkü yani şu an yasak var bilmem ne var insanlar tedirgin hissedebiliyor falan filan. Onlar birazcık daha kapalı buluşmalar oluyor. Onun dışında biraz yasak çalışmalarına falan ben de katkı sağlamaya çalıştım onları yaygınlaştırmaya işte sosyal medyasıdır odur budur. Yani şu an işte 1 Mayıs en son oldu. İşte bugün ODTÜ Onur Yürüyüşü var. Olabildiğince buralarda olmaya çalışıyorum. Hani mücadele hala uğraşan eden arkadaşlarla birlikte hareket etmeye çalışıyorum diyeyim. Bir de gelecek dönem açısından yeni planlar yapıyoruz ama biraz da seçimin geçmesi lazım ki bizden hani o seçim sonrası atmosferi görmemiz lazım ki neyi nasıl devam ettirebileceğimizi gözden geçirip karar verebilelim. Birazcık konuşuyoruz aramızda arkadaşlarla neler yapabiliriz edebiliriz gibi. Fikirlerimiz ve yapmak istediğimiz işler var. Ama bunları nasıl hayata geçireceğimizi biraz dönemi görerek karar vereceğiz.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.D. LGBTİ çevrede aktif olarak yer aldığı dernekle ilgili süreç içerisinde kendisini yeterince ifade edememekten ve doğru iletişimin kurulamamış olmasından dolayı duyduğu pişmanlığı da paylaşmaktadır:

“M.D.: Belki Kaos’la ayrılma sürecimde o kadar ya daha fazla konuşabilseydim kendimi daha fazla ifade edebilseydim ve o kadar da uzatmasaydım yolları ayırmayı bence çok daha kendime de harekete de daha sağlıklı ve bereketli olurdu yani. Çünkü şey oraya çok kilitlendim ve uuu...ben sanki sadece orada mücadele verebilmişim gibi düşündüğüm zamanlar oldu ya...falan. Ya da orada mücadeleyi devam ettirmezsem hani...falan filan. Yani biraz böyle biraz zorlayıcı bir dönem yaşadım ama şu an mesela kafam çok daha rahat, berrak. Fazlaca uzatmışım diyorum yani. Oradaki hikayeyi fazlaca uzatmışım. Yani oranın beni yormasına fazlaca izin vermişim o yorgunlukla aktivizm yapmamın da şeyi bereketi aynı olmuyor yani. Bunlara çok izin vermeye gerek yokmuş yani. Zaten karşımızda devasa baş ettiğimiz onca mesele var. Hani...baş etme yöntemimi doğru bulmuyorum. Oradaki sorunlarla ve eleştirdiğim şeylerle baş etme yöntemim doğru değildi. Bunu düşünüyorum.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.D.'ye çevresindeki arkadaşları ile yürütmekte olduğu faaliyetlere yönelik bir öneri alıp almadığı ve katkının ne yönde nasıl gerçekleştiği sorusuna deneyim alanını genişleterek pratik olanın bilgisinden hareketle rotalarını belirlediklerini ve bu şekilde güçlendiklerini ifade ederek açıklama gereği duyduğu görülmektedir:

“M.D.: Yani öneri geliyor mu? Öneri...öne...yani birlikte zaten bir araya geldiğim konuştuğumuz için arkadaş zaten birlikte yapacağımız arkadaş oluyor. Tabi ki önerilerle gelişiyor yani. Ama biraz kendi yolumuzu kendimiz buluyoruz yani. Deneyerek, arayarak. Ya benim zaten böyle ego patlaması falan filan gibi değil ama yaptığım bütün işlerin kendi emeğimin kıymetli olduğunu düşünüyorum. Sadece kendimin değil her bir arkadaşımızın görünürlüğünün anlamlı, önemli, kıymetli olduğunu düşünüyorum ve onların illa ki bir yerlerinden katkı sağladığını düşünüyorum. Ya bu toplam yani işte sen sağlıyorsun ben sağlıyorum bilmem ne toplamında aslında bir şey oluyoruz. Yani güç de demek istemiyorum ama biraz öyle yani güç...güçleniyoruz. Hani hem kendimize dair hem birbirimize dair hem de hani o karşımıza çıkan şiddete dair güçleniyoruz. Hani hak mücadelemizi devam ettiriyoruz. Bunların hepsi çok kıymetli falan.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.D. mevcut süreçte yürütmekte oldukları faaliyetler açısından ayrımcı tutum ve davranışları sergilemeye meyilli kesimlerin daha güçlü bir biçimde karşılarına çıktıklarının altını çizmektedir:

“M.D.: Yani şu an memleket hali dışında çok böyle şey yok yani...uu...hem böyle devlet biraz kaygılandırıyor bizi. Iuu...çünkü yasakladım diyor yani hani. İşte dolayısıyla bizim de hani alır mı eder mi tepemize çöker mi çökerse nasıl baş ederiz gibi hesaplarımız oluyor. Yani bir o var. İşte yasakla nasıl baş edeceğimiz kısmı. Ne yapacağımız. Yani neticede yasak var diye de elimiz kolumuz bağlı duramayız. Bir şekilde hani bir çatlak bulup sızmaya çalışıyoruz ya bütün bun-bunlarda. O yüzden. Yoksa 1 Mayıs'a niye çikalım mesela falan. İlla ki çıkıyoruz deniyoruz falan. Yani devlet aslında devlet ve onun böyle üzerimize şimdi devlet bunu yapınca dolayısıyla bu homofobik ve transfobik kesimin nefreti çok daha güçlü karşımıza çıkabiliyor ya. Dolayısıyla hani o yasak geldiği zaman sokakta da çıka...çıkma halimiz azalıyor, geriliyor ve kaygı duyuyoruz yani. Ben burada mesela açık LGBT etkinliği yaparken nasıl duyarım ki yani. Buraya saldırı olup olmayacağını bilmiyorum. Yani hem o

devletin şeyi bu hakları gözetmemesi ve ayrımcı politikalar gütmesi hem de ona sığınan bir toplumsal kesim ona sığınıp böyle şiddetini arttıracak bir toplumsal kesimin olması ve onun tehdidi var. Onun dışında yok yani yok demiyim de onun dış...yani bunlar bizim için şu an önümüzde olan şeyler.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

C.A. aktivist bireylerle yürütmekte olduğu faaliyetlere ilişkin farklı derneklerle dirsek teması içinde sokak etkinlikleri, toplantıların yapıldığını belirtmektedir:

“C.A.: Olur iii...yaşayan kütüphane yapıyoruz iki senedir. Yine hem Toplum Gönüllüleri Vakfı yapıyor hem ODTÜ biz kendi aramızda işte eee...LGBTİ dayanışması olarak yapıyoruz. İıı...işte Onur Haftası oldu. Onda yine dans etkinlikleri, paneller, söyleşiler oldu. Her sene bunları düzenli olarak yapmaya devam edeceğiz.” (29, erkek, biseksüel, Ankara)

C.A. aktivist bireylerle yürütmekte olduğu faaliyetlere ilişkin, özellikle Onur Yürüyüşleri konusunda, şiddete varan zorlu bir süreçten geçtiklerini ve bazı eğitim kurumlarından destek almaya çalıştıklarını dile getirmektedir:

“C.A.: İşte Onur Yürüyüşleri oluyor...İıı...şöyle...biraz İstanbul'daki üniversitelerden destek almaya çalıştık çünkü çok nasıl yapılacağını bilmiyorduk Boğaziçi'nden işte Sabancı'dan Koç'tan. İıı...yalnız iii...burada baya bir şiddet gördük. Hem ODTÜ Rektörlüğü istemiyor hem topluluk olarak kabul etmiyor hem de Valilik istemiyor. Biraz işte o tomalarla ODTÜ'ye girilmesi süreçleri oldu. İşte arkadaşlarımız tutuklandı. Gözaltına alındı. O yüzden biz de biraz geri adım atma ııı...düşüncesi oluşmaya başladı ama as...atmayacağız gibi duruyor yakın gelecekte. Yani şöyle söyleyebilirim...ııı...ODTÜ Rektörlüğü iki sene önce şey diyordu hani ODTÜ'de LGBTİ mi varmış, işte kadın mı varmış gibisinden söylemleri vardı. En azından var olduğumuzu kampüste de olduğumuzu ve azınlıkta da olmadığımızı göstermiş olduk. Çünkü en son Onur Yürüyüşü'nde yüzlerce hatta bin...binden fazla kişi vardı. Biraz sanırım gözleri korktu. Aaa...bunlar üç beş kişi değilmiş şeklinde. Görünürlüğün artması bizim için avantaj. Biraz onların da sayının çokluğundan korkmalarını iyi olarak düşünüyorum.” (29, erkek, biseksüel, Ankara)

P.C. aktivist bireylerle dayanışmayı artırma ve yasaklarla mücadeleye ilişkin başka örgütlü yapılarla olan bağları güçlendirmeye dönük çabaları tartışmaya açma gibi planların mevcut olduğunu aktarmaktadır:

“P.C.: İı...şu an yaz dönemi...bir şey yapmıyoruz. Hıhım. Şöyle ki eee...dayanışma olarak yine ıı...önümüzdeki dönem ne yapabiliriz bu yasakların ardından nasıl mücadele edebiliriz alternatif örgütlenme eee...yöntemleri kurabiliriz. Yine söylediğim gibi immm...okuyup düşünüp tartışma diğer örgütlenmelerle belki daha yakın bağlar kurmak. Ben kişisel olarak da immm...ya sanırım şu an aktivizm olarak gördüğüm tez yazacağım inşallah derslerimi bitirdim o da benim için çok anlamlı çok değerli. Onun için böyle eğitimlere katılmak biraz immm...all...yani nasıl anlatayım insanlarla buluşmak, görüşmek böyle şeyler yapıyorum. Evet bu sıralar böyle.” (25, kadın, biseksüel, Ankara)

P.C. aktivist bireylerle yürütülmekte olan faaliyetlere dair hem dayanışma içerisinden hem de dayanışmanın dışında kalan kişilerden öneriler ve eleştirilerin geldiğini, bir anlamda içeriden ve dışarıdan bir değerlendirme yapılabildiğini vurgulamaktadır:

“P.C.: Hıhım. Genelde LGBTİ örgütlenmelerinden geliyor öneriler ya da dayanışmanın içinde yer alan ya da almış ve artık almak istemeyen kişilerden geliyor eleştiriler.” (25, kadın, biseksüel, Ankara)

P.C. aynı zamanda mesleki yetkinliğin LGBTİ hak savunusu açısından aktivist kimliği ile etkileşiminde olumlu ve katkı sağlayıcı bir etki yarattığını ilave etmektedir:

“P.C.: Hıhım. Şöyle ki önce ben aktivist kimliğimle mesleğimi hiçbir şekilde bağdaştırmayacağımı düşünmüştüm. Yani ikisini çok çok ayrı yerlerden yürütmeyi planlamıştım. Ama ister istemez yani çeşitli ortamlarda ya aktivist kimliğimle bulunurken elbette mesleki kimliğim de orada bir yerde oluyor ve bir şekilde eee...konuşuluyor konusu açılıyor bir soru geliyor onun üzerinden bana dahil olayım işte çeşitli avukat ağları ıı...eğitilmeye katılalım gibi böyle şeyler

yaptım. O da bana şöyle bir kapı açtı. Hem benim gibi olan meslekte LGBTİ haklarını savunan sadece savunan ya da direkt LGBTİ'li birey olan insanlarla tanışmak ve bunun olur olduğunu görmek. O...bilmiyorum beni baya iyi hissettirdi ve bir şeyler de yapmaya çalışıyorum açıkçası. Yani artık ikisini birlikte kullanabileceğim yerlerde öyle var olmaya çalışıyorum. Arkadaşlarımla daha önceden bunu bu kadar konuşmazken işte geçtiğimiz günlerde bir arkadaşımız tutuklandı avukat kimliğimle onu ziyarete gittim mesela ya bunlar hem dayanışmayı da daha güçlü hissettiriyor anladığım kadarıyla ve gözlemediğim kadarıyla.” (25, kadın, biseksüel, Ankara)

P.C. eleştirel bazda ve kendi düşünsel yaklaşımında kapsayıcılık meselesinin önemli olduğunu, iletişimin doğru ve sağlıklı bir şekilde kurulması gerektiği ve kendi mesleki yetkinliği ile kimliksel dönüşüm sürecini bir arada okuyarak hareket etmeyi daha anlaşılır bulmaya başladığı üzerinde durmaktadır. Refleksif davranmanın bir noktadan sonra kendi yerini tayin etme konusunda zorluk yaratabileceği meselesini ana sorun olarak ve dayanışma anlamında kapsayıcılığı da ikinci önemli sorun olarak değerlendirmektedir.

E.A. aktivist bireylerle yürütmekte olduğu faaliyetlerin LGBTİ bireylerin var oluş mücadelesi temelinde yürütülmesine katkı sağlamak amaçlı hem sosyal medya hem özel ve kamusal alanda şekillenmekte olduğunu belirtmektedir:

“E.A.: Var olmak....ve destek olmak yani bütün şeylere iii...bütün tuhaf var oluşlara u...mümkün olduğunca atıyorum evimde fazladan oda var mesela u...onu şey yapmak sürekli u...kullanılabilir durumda tutmak ihtiyacı olan biri için...sadece LGBTİ mensubu...imkanlarımı kendi destek imkanlarımı şimdiki facebooktaki paylaşımları ya da işte twitter'daki...sosyal medyadaki paylaşımlarda yardımcı olabileceğimi düşündüğüm ya da yardımcı olabilecek birileri eee...asl olduğunu düşündüğüm şeylerde baya tek tek eee...ilgilenmek şeklinde.” (34, kadın, biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

E.A. 'nın mesleki yetkinliğinin yürütülmekte olan aktivist faaliyetlere olumlu yönde katkı sağladığını, görünürlük anlamında dönüştürücü bir etki ortaya koyduğunu belirttiği

görülmektedir:

“E.A.: Yani ünlü olursam daha çok katkısı olur. Yani uı...şeyi uı...anlık fayda bazında katkı olup olmadığını bilmiyorum ama uı...müzikal anlamda da hani uı...mesleğimdeki yeterliliğim ve şeyde ee...çok hetero yani erkek hetero alanlarda uı...varlık göstermeye çalışıyorum işte besteciyim ses mühendisliği yapıyorum v.s...Oralarda uı...o erkeklığe karşı şey yaparken hani mücadele verirken bir şeylerin değişip dönüştüğünü görüyorum senelerdir. Galiba bu anlamda bir katkısı oluyor yani. Ben müzisyen olduğum için müziğimle bir şeyler yapıyormuşum gibi gelmiyor da o alandaki şeyi hani çevreyi dönüştürmekle ilgili geri durmayı belki katkısı olabiliyor. Ama daha çok şey açığa çıkmaya başladı mesela böyle her yerde böyle de eee...işşalar şeyler tacize karşı sessiz kalmamalar eee...yok gibi davranmamalar v.s. gibi şeylerin böyle biraz daha görünürlüğü arttı gibi geliyor.” (34, kadın, biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

Mevcut süreç açısından bakıldığında katılımcıların yarısına yakınının aktivist faaliyeti içerisinde bulunmadıkları görülmektedir.

M.Y. örgütlendiği yapının sönümlenmesi ile birlikte aktif olarak herhangi bir çalışma içerisinde yer almamakta olduğunu ifade etmektedir:

“M.Y.: Son ...iki yıldır şey...yok hatta üç yıldır hiç aktif değilim. İu...şey oldu...Liseli LGBT zaten liseyi bitirmemle yavaş yavaş ayrılmam gereken bir yerdi zaten kendi de sönümlendi.” (21, kadın, biseksüel ve panseksüel, Ankara)

M.Y.’nin sönümlenen hareketten sonra bir boşluğa düştüğü ve yeni örgütlü bir yapıda yer alamamaktan dolayı geçmişe özlem duyduğu ama bir yandan da örgütlenecek bir yer arayışında olduğu görülmektedir:

“M.Y.: Şey...Liseli LGBT böyle bizim o dönemdeki arkadaşlarımızla hala böyle şey...hatta en gurur duyduğumuz statümüz galiba hep de öyle kalabilir umarım olmaz daha hoş şeyler yaşanır ama öyle gözüküyor çünkü çok şeydi u...ara ara beş lira aidat topluyorduk biz...ee...onu da şey hani böyle çok nadiren falan bir geleneğimiz yok para aldığımız bir yer yok böyle şey...on beş yirmi tanesi çocuk hiç bir şey olmadan sokakta böyle şey 3 Mart Seks İşçileri Günü oluyor böyle şey...bir kahvenin karşısında eylem yapıyor bağılıyor falan u...çok şey çok cesurduk hareketliydik çünkü şey alanların öznesiydik u...hiç bir çıkarımız yoktu sadece şey alanın öznesiydik o mücadeleye inanıyorduk o yüzden de çok güzel şeyler çıktı ve o dönemki bir çok örgüte çok küçük çok yeni bir deneyim olmasına rağmen çok ilham olmuştuk. U...siyasal ortam bu kadar kötüleşmeseydi muhtemelen hala u...güzel bir etkisi olurdu. Hatta bir belgeselini yapmayı düşünüyorduk ama sonra böyle kimsenin hali olmadı falan. Ama Liseli LGBT için kesinlikle şey diyebilirim u...LGBT hareketinde çok özel ve güzel bir yeri vardı. Şu aralar şeye bakıyorum böyle Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği diye bir STK var falan belki y...alan STK'lar da var bir şey ama yine böyle küçük küçük etkinlikler filan olduğunda dahil oluyorum ama eee...örgütlenecek bir alan bulamıyorum.” (21, kadın, biseksüel ve panseksüel, Ankara)

A.Ç., aktif olarak herhangi bir çalışma içerisinde yer almama halini daha kısa ve öz cevaplarırken G.Ş. ve H.Y. insanlarla etkileşim içinde bulunduğu ve faaliyetlerin nasıl sönümlendiğine ilişkin görüşlerini dile getirmektedirler:

“A.Ç.: Yok şu anda yok.” (31, kadın, biseksüel, İstanbul)

“G.Ş.: Şu an çok yer almıyorum. Çok uzun süre içinde yer almadım açıkçası. Çok ah...ahkam kesmek istemedim. İmm...evet ya yani bir yıl boyunca daha yoğundu.2016-2017 arası mıydı? Yaklaşık o zaman galiba. Sonra bir ara bir yaz dönemi girdi toplantılar azaldı falan sonra da yeniden pek toparlayamadık. Ya da ben biraz koştum. Okulu bırakmıştım yeniden okula döndüm falan. Bir şeyler bir şeyler...” (34, kadın, biseksüel, İstanbul)

“H.Y.: Şu anda ne yazık ki öyle bir çalışma içerisinde değiliz. Yani

görüştüğüm u...zamanında birlikte bir şeyler yaptığım insanlar var ama Ankara özelinde bir çalışma yok...yaptığımız.” (28,kadın,biseksüel,Ankara)

Katılımcıların bazıları yürütülen faaliyetlere yönelik eleştirini söze dökme ihtiyacı hissetmişlerdir.

M.D. aktif olarak öncesinde çalışma yürütmüş olduğu LGBTİ dernekteki süreci ile mevcut süreci kıyasladığında ilgili derneği yeterince aktif olmamak konusunda eleştirmektedir:

“M.D.: Ama kendi öz eleştirimi verirsem belki de u...ya şu an bağımsız mücadele etme alanı bana çok iyi geldi mesela. Yani şu an mesela Kaos’la devam ettiğimi düşünemiyorum ben. Yani...atıyorum 1 Mayıs’a çıkmamış arkadaşlar. Kendi kararlarıdır hani bunu şey yapmak anlamında söylemiyorum. Ama benim yapamayacağım çok belliymiş...hani...falan.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

P.C. doğru ve etkili iletişim kurma konusunda genel bir değerlendirme yaparak kapsayıcı olma halinde refleksif davranamamanın başlı başına bir sorun olduğunu belirterek eleştiri getirmektedir:

“P.C.: Hımm...ee...burada yeterince kapsayıcı olmamak üzerinde genelde ben sorunların büyüdüğünü düşünüyorum ve iletişim yollarını çok kapattığımızı ...bazen...uu...bireysel olarak iyi olma halimizi çok önemsemediğimizi düşünüyorum. İşte bu insanların da yani dayanışmadan ayrılan kopan giden insanların da, kendimi de bir noktada dahil ediyorum buna dönemsel olarak, u...özellikle evet bu son dönemde gündem de çok çok yoğun olduğu için sürekli refleksif bir tepki vermeye çalışırken kendimizi unutuyoruz. Bence en en büyük sorun buydu. Kapsayıcılık meselesi de sanırım yani dayanışma mesela ummm...trans bireyler ya da kimi trans bireyler tarafından transfobik olmakla itham edildi. Bunu herhangi bir yerden söylemiyorum açıklamalarında

dinledim tartıştım u...değildir ya da öyledir de demiyorum. İı...bunlar sanırım ya benim en çok gözüme çarpanlar bunlar.” (25, kadın, biseksüel, Ankara)

E.A. diğer katılımcılardan farklı olarak konuya ilişkin sivri kalmak ve takıntılı davranmak gibi eleştirilere maruz kaldığını söze dökmektedir:

“E.A.: Aaa...sivri olmamak gibi öneriler almaktayım. Eee...konuya obses ettiğim gibi eleştiriler almaktayım.” (34, kadın, biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

Katılımcıların aktivizme yönelik faaliyetleri mercek altına alındığında örgütlenme süreçlerinin ve dikkate aldıkları konuların değişiklik gösterdiği görülmektedir. Bazı katılımcılar için LGBT hareketine özgü toplantıların kapalı gerçekleştirilmesinin tercih edilmesi, bazılarının öğrenci örgütlenmeleri ve üniversiteler arası dayanışmaya bağlı ortak bilinçle hareket ediyor olması, bazısının hem sokak hem sosyal medyada aktif bir rol alıyor olması, kimisinin daha az toplantı alıyor olması ve toplantı alanlarında kavramsal alt yapıyı sağlamlaştırmaya dönük çalışmaların hız kazanması ihtiyacının öne çıkması göze çarpan durumlardır. LGBT kimliğine eş olarak başta kadın olmak, alt sınıftan biri olmak, öğrenci olmak ya da aldığı meslek doğrultusunda iş hayatında varlık gösterebilmek, genel kabul görenden farklı bir mezhebe mensup birey olmak ve oraya özgü bir aidiyet taşımak gibi unsurların da farklı düzeyde baskıya yer açacağı düşünüldüğünde sosyal baskınlığın ve meşrulaştırma mitlerinin etkisine bir göz atmak gerekebilir. Sidanius ve Pratto (1999)'dan aktaran Göregenli'nin (2013:46-47) değindiği üzere sosyal gruplar arasındaki eşitsizliği arttıran, sürdüren veya azaltan, sosyal pratikler açısından moral ve entelektüel meşrulaştırma sağlayan değer, tutum, inanç, nedensel atıf ve ideolojileri içeren meşrulaştırma mitlerinin etkisinin LGBTİ kimliğine sahip biseksüel aktivist çalışma yürüten kişi ve gruplar açısından da etkili olduğu söylenebilir.

3.2.2. Aktivizmin LGBTİQ Hareketi İçin Önemine Dair Görüşler

Katılımcılar aktivizmin LGBTİ için neden önemli olduğuna dair görüşlerini açıklarken görünürlük meselesi, hayatta kalma vurgusu, savunuculuk vurgusu ve ön yargıları ortadan kaldırılması olduğu vurgusunun öne çıktığı görülmektedir.

M.D., G.Ş., MY. ve H.Y. aktivizmin kişinin görünürliğünde etkili olduğu düşüncesine sahip olmayı ifade etmektedirler.

“M.D.: Ya bütün hareketler için önemli ki yani. Birilerinin elini taşın altına koymasına gerekiyor ki hani bir mücadele alanı oluşabilsin o büyüyebilsin ve hani kazanımlar artabilsin, yayılabilsin. İnsanlar daha fazla görünür olabilsin falan filan. Yani her anlamda böyle. Aktivizm de öyledir yani hani.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

“G.Ş.: Aaa...daha u...görünür olmayı sağlıyor u...dayanışma çok önemli hani kendini yalnız hissetmemek yani...immm...ya...iç içe...kapanma dediğimiz ruh haline girmeyi büyük ölçüde engelleyen bir şey aktivistler için.Aaa...hani bir politika yaratmak için de önemli. Aaa...böyle.” (34, kadın , biseksüel, İstanbul)

“H.Y.: Immm...aktivizm bir kere LGBTİ'yi...LGBTİ'li olmayı LGBTİ kimliğini görünür kılıyor toplum içerisinde. Zaten çok az kan ya ne medya ne toplum ne tabi ki devlet hukuki yoldan hiçbir şey lehine olmayan insanlar için sokak ya paha biçilmez ya da işte sosyal medya belki keza yani u...paha biçilmez değeri olan yerler. Oralarda görünür olmak kimliği açıkça savunmak u...ve homofobiye karşı mücadele yürütüyor olmak u...bence toplumun algısını da çok geniş oranda kırdığını düşünüyorum özellikle Onur Yürüyüşleri'nin. Immm...hem de yani kuşak gözetmeksizin sadece gençler arasında değil bence. Yani bir kesim evet daha çok daha u...kötü nokta...kötü bir noktaya gidiyor daha muhafazakar noktaya gidiyor. Ama bence onlar bile u...nispeten u...daha görünür daha farkında ve daha kabullenmiş durumdadır. Aktivizm bu kabullenışı sağlıyor.” (28,kadın,biseksüel,Ankara)

“M.Y.: Uu...biraz şey galiba...u...bir kimlik u...işte Butler'cı anlamda falan da

sanki şey...uu...ne diyeyim...şöyle ifade edeyim mesela Türkiye’de doğmuş bir Kürtsünüz uu...ve şey...çok İstanbul Türkçesi öğrenip öyle bir eğitim görüp vs. vs.yaşadığınızda uu...muhtemelen şey uu...o kimlikten başka bir şey çıkıyor daha başkalarının istediği yeni bir kimlik inşa etmiş oluyorsunuz. LGBT kimliği de çok benzer bir şekilde şey uu...iki insanın uu...bence her insanın şey uu...genel ana akımdaki uu...arzu sembollerine uymayan arzuları var. Bastırıyor ya da yaşıyor. Iı...bunu pek çok insan muhtemelen gizlice yaşıyor da. Bu sade eşcinsellik değil herhangi bir uu...sistemin gösterdiği erotizme arzuya uymayan birçok şey olabilir. Ama bu gizlice yaşandığında şey uu...ne diyim böyle çok şey hissediyorum birilerine haksızlık ediyor gibi ama şey...çok bir anlamı yok sanki gelip geçen bir şey yine günlük hayatlarımıza devam ediyoruz ve bir şeyleri böyle konuşmadan izliyoruz. Bu bana böyle çok uu...saçma ve garip geliyor. O yüzden şey...sanki aktivizm olmadığında LGBT kimliği de uu...öyle bir kimlik yok artık gibi falan geliyor.

M.Y.: Hem görünürlük hem yaşamsal olarak da uu...aktivizmi sadece şey olarak da almıyorum işte eline pankart alıp bir yere gitmek değil ya çok küçük bir yerdeki çok küçük bir diyalog da olabilir. Iı...ve şey zorunlu bir açılma da içermek durumunda da değil ama şey uu...herhangi bir politik tutum davranış o kimliği var ediyor sanki kimlik var olma ihtiyacı vardır yoktur ayrı ama olmadığında zaten şey işte devletin falan istediği uu...bir hayat yaşayan bir insan oluyorsunuz. Biraz şeye inanıyorum galiba aktivizm olmazsa zaten uu...kimlik de olmaz gibi geliyor.” (21, kadın, biseksüel ve panseksüel, Ankara)

M.D. için dayanışmanın ve mücadelenin büyümesi için birilerinin öne çıkıp olumsuz gidişata yön vermesi gerektiği düşüncesi hakimken, G.Ş. ‘de yalnızlık ve kapanma süreçlerinin önüne geçen bir karşı çıkma hali düşüncesi ağır basmaktadır. H.Y. için ise LGBTİ hareketi için oldukça sorunlu bir mesele olan görünürlük meselesi, heteroseksist anlayışla mücadele anlamı taşımaktadır. M.Y. aktivizmin kimlik gelişimi süreci ile paralel yürümesi gerektiğine inanıyor olmayı açıklamaktadır. M.Y. aktivizmi kimliksel var oluş için olmazsa olmaz bir unsur olarak görmekte ve tanımlamaktadır. Sistemin yarattığı arzu sembollerinin dışında kimi açık kimi kapalı şekilde yaşayan kişilerin kendini ifade edebilecek bir alan yaratması bakımından aktivizmi önemli bir yere oturtmaktadır. Aktivizmin bu anlamda kişinin karşı cevap üretebilme ve kimliğine ilişkin değer yargılarını diri tutma yetisini güçlendiren bir tavır sergilemesine yardımcı olduğunu söylemek olasıdır.

A.Ç. aktivizmin hayatta kalmak için öncelikli koşul olduğunu düşünüyor olmayı söze dökmektedir:

“A.Ç.: Yani bence hayatta kalma için olmazsa olmaz bir şey. Ya şimdi ben mesela aktif siyaset yürütmüyorum ama ee...sokağa çıktığımda uı...herhangi bir işte sözlü saldırıya maruz kalmayacağımın hiçbir garantisi yok ya da yani başımda işte canım dediğim arkadaşımın bir böyle bir şeye maruz kalmayacağını bir garantisi yok. Eeee...o yüzden hani birbirim yani mücadele etmek bizim için hayatta kalmak yani aslında. E bu olmazsa nefes alacağımız alanlar olmaz. Iı...zaten hani pek çok LGBTİ hani iii...psikolojik açıdan da hani bu baskılar ve ee...işte kendilerini ifade edememe durumundan kaynaklı hani hayat zor yani hepimiz için. Eee...çünkü sürekli bir işte tedirginlik bir giz-lenme olabiliyorsa gibi yani o yüzden de uı...mücadele etmek bizim için hayat memat meselesi gibi bir şey yani. Eğer mücadele etmezsek ne hani kendimiz için nefes alabilecek bir ortam olur ne hani bu toplumun uı...değişmesi gibi bir şey söz konusu olabilir.” (31, kadın, biseksüel, İstanbul)

A.Ç. kendi kimliksel var oluş süreçlerini daha güvende ve yaşanabilir bir düzeyde idame ettirebilmek için aktivizme ihtiyaç olduğu düşüncesini savunmaktadır. Çünkü hayatta kalma mücadelesine dönüşen bu sürecin kendine bir çıkış yolu yaratabilecek girişime ihtiyacı olduğunu ve bunun yolunun da aktivizmden geçtiğini düşünmektedir.

C.A. aktivizmin bir şeylerin değişmesi adına birilerinin buna öncülük etmesiyle gerçekleşebileceğine dair bir düşünceye sahip olması durumunu dile getirmektedir:

“C.A.: Iı...bu ilk gittiğim ayrıca da bana aktivist olmanın çok güzel bir şey olduğu öğretildi o yüzden aktivist olmadan duramıyorum diyebilirim. Birilerinin bir şeye çabalaması gerekiyor. Ülkede bir şeylerin değişmesi gerekiyor o yüzden birinin ateşe elini koyması gerekiyor. O seve seve ben olurum. Hani benden daha deneyimliler varsa tabi ki önden buyurabilir ama yoksa ben seve seve önden gidebilirim öyle.” (29, erkek, biseksüel, Ankara)

P.C. aktivizmin dayanışmayı ve bir arada durmayı kolaylaştırdığını düşünüyor olma halini ifade etmektedir:

“P.C.: Aktivizmin...eeemmm...şöyle nasıl toparlayabilirim...aktivizm hem uı...günceli çok takip edip bir şekilde savunuculuk yapmak benim için işte bu hukuk alanında olabilir yani baro da olabilir uı...bir yandan üniversite de olabilir. Şimdi bunu yapmayınca zaten insanlarla temasa geçemiyorsunuz. Ben salt avukatlık yaparak da ummm...biseksüel aktivizm yaptığımı düşünebilirim ya da düşünebilirdim. Ama uı...o savunuculuk yapma hali de maalesef motivasyon azaldığında çok çok çabuk yokola...yokolabilen bir şey. O yüzden uı...belki bir arada durmayı da şey yapıyor aktivizm benim için evet aynen kesinlikle bir arada durmak dayanışmak ve sonrasında birlikte sorunları tespit edip yani çünkü onların da farkına varamayabiliyoruz bazen. Buna dair aktif olarak bir şeyler yapmak benim için galiba daha ziyade savunuculuk ama. Evet.” (25, kadın, biseksüel, Ankara)

P.C.’nin aktivizmi dayanışma, savunuculuk ve birlikte mücadele alanlarını aktif bir şekilde yaratma çabası olarak tanımlamakta olduğu görülmektedir.

E.A. aktivizmin önyargıları ortadan kaldırmaya dönük hem feminizmde hem Queer feminizmde ve LGBTİ aktivizminde dönüştürücü bir etki yarattığı düşüncesine sahip olmayı dile getirmektedir:

“E.A.: Eee...böyle kocaman. Yani dün...dünyanın aktivizm ile ilgili geri kalanının uı...düşüncelerini de şekillendirdiğini düşünüyorum. Feminizmde uı...Queer feminizmde LGBTİ aktivizminin de eylemlerinin bir şekil...şekillerini uı...dönüştürdüğünü düşünüyorum. İu...büyüttüğünü düşünüyorum uı...ve şey eskiden beri var olan hani ii...şey muhalefet olm...muhalif olan insanların da daha steril olduğu daha iyi insanlar olduğu işte daha eee...eylemlerde bulunma ihtimallerinin olmadığı gibi şeylerin önyargıların ortadan kalkmasına büyük vesile olduğunu düşünüyorum ve bu şeyi çok rahatlatı ya...heteroseksüel biraz erkek olmayanları ciddi anlamda dünya çapında çok rahatlatmış oldu...takip edebildiğim kadarıyla.”(34,kadın,biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

Katılımcıların her biri için bakıldığında aktivizm sosyal ve politik süreçleri şekillendiren mücadele alanlarının varlığı, bu alandaki dayanışmaların sürdürülebilirliği için olmazsa olmaz konumundadır. En önemli aşama ise heteroseksizme ilişkin mücadelede önemli bir etki yaratıyor olmasıdır. Görünürlük meselesini tartışmaya açan bir alan oluşturması açısından hayati değere sahiptir.

3.2.3.Sosyal Haklara Erişim ve Ayrımcılık

Araştırmada kişinin sosyal hakları erişim eğitim hakkına, sağlık hakkına, barınma ve çalışma hakkına erişim özelinde değerlendirmeye alınmıştır. Ayrımcılık barındıran durumlar ve koşullar katılımcıların ifadelerinden hareketle tartışılmaya çalışılmıştır.

3.2.3.1.Sağlık Hakkına Erişimde Yaşanan Zorluklar ve Ayrımcılık

Sağlık hakkına erişimde kadın biseksüel katılımcıların jinekolog muayene süreçlerinde ve genel olarak ise psikolojik destek alma süreçlerinde cinsel yönelim ve cinsiyet kimliklerine yönelik doğrudan ya da dolaylı baskı yaratacak durumlarla karşı karşıya kaldıkları, erkek biseksüel katılımcının ise cinsel sağlık hizmeti konusunda sıkıntılı süreçlere maruz kaldığı görülmektedir.

M.D. sağlık hakkına erişimde öncelikle yaşama hakkının savunulması gerektiğini, jinekolog sürecinde kişinin kendi cinsel kimliği ve yönelimine ilişkin zorlu süreçlerden geçmiş olmayı söze dökmektedir:

“M.D.: İnsanca yaşam. Ya önce yaşama hakkı ya. Yani gerçekten yaşama hakkı çünkü zaten varlığımıza şey gibi değil yani hani. İşte benim annemin temizliğe...annem bir dönem işte ekonomik kriz oldu bilmem ne babam işte kızamadı edemedi falan annem böyle temizlikçiliğe falan başlamıştı. Şimdi annem orada işte SSK 'sı yatmıyor falan filan mesela. Bir sürü bir sürü şey sorunlar yaşıyor. Tamam mı hani çalışma hakkı ihlali var orada. O...iş çalıştığı yere gidene kadar ulaşım hakkı ihlali var. Çünkü Ege Mahallesi Alevi bir mahalle. Muhalif bir mahalle falan filan. Belediye otobüs vermiyor falan. Gidip gelene kadar zaten o kalabalık içerisinde perişan oluyor değil mi? Bilmem ne. Aynı zamanda annem işte kız çocuğu diye u...çok başarılı olduğu halde u...eğitim hayatına devam ettirilmemiş. Bir kadının eğitim hakkı ihlal edilmiş falan filan. Ama mesela annem bütün bunlar yüzünden. Alevi olması dışında, böyle öldürülmek istenmemiş yani. Hani hizmetçilik yapıyor diye öldürülmek istenmemiş. Ama şimdi bizim için çok durum öyle değil. Ya bizim kimliğimize yönelik varlığımıza yönelik ciddi bir tahammülsüzlük var yani hani. Yani yaşama hakkımıza yönelik ihlaller var. Nefret saldırıları var suçları var falan filan. Bence en temeli bu oluyor. Ondan sonra diğerlerini...diğerlerinden bahsedebiliriz.” (31,kadın,biseksüel,Ankara)

M.D. Alevi aileye mensup biri olarak mezhepsel aidiyetinden dolayı baskı ile karşılaşmanın yanı sıra cinsel yöneliminden dolayı yaşam hakkının ihlal edilmesi ihtimalinin çok yüksek olduğunu vurgulamakta olduğu görülmektedir. Sağlık alanında, özellikle jinekolog sürecinde hizmet alırken de bazı ayrımcı tutum ve davranışlara maruz kaldığını, psikiyatri konusunda tanıdığı uzmanlarla görüşme ve ağırlıklı olarak akran desteğine başvurma yoluna gittiğini, sağlık güvencesi konusunda birtakım engellerle karşılaştığını ve bu nedenle sağlık konusunu askıya almak zorunda kaldığını belirtmektedir.

“M.D.: Çünkü bütün LGBTİ'leri şey yaparsak...yani ne gibi çıkıyor bir defa şey jinekolog meselesi benim için böyle çok ofladığım bir meseledir yani. Böyle çünkü gittiğin zaman açılman gereken ge...yani aslında bir dönem şey düşünmüştüm hangi durumda açılmam gerekiyor gerekmiyor falan. O biraz hani homofobik bir bifobik bir uzmana denk gelir miyim kaygısını ister istemez yaşıyor insan. Bir de dediğim gibi 'evli misin bekar mısın?' diyen bir uzmana 'biseksüelim' mi diyeceğim yani? Bu sorunun cevabına ne diyeceğim yani ben hani? 'Biseksüelim ve aktif cinsel hayatım var' mı diyeceğim mesela hani falan. Bir o mesela u...bir de işte bu sağlık güvencesi çok mesele yani hani.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.D. jinekolojik muayene sürecine ek olarak sağlık sigortasının olmamasını başka bir güvencesizlik olarak nitelermekte ve sağlık hizmeti alma sürecini engellemekte olduğunu belirtmektedir:

“M.D.:Ben mesela en son çalıştığım yerden çıktım. Şu an kendi sigortamı yapabilecek durumum yok. İşte bu pazartesi gidebilirsem SGK ile konuşacağım işte sağlık primi yatırırın faydalandığın alanlar oluyormuş falan filan. Ama yani ben daha kısa kadar falan kendime sigorta yapabilecek durumda değilim. O zaman kadar da şu yaşadığım sağlık problemleri var. Nasıl gideceğimi bilmiyorum yani hani ve devam ettirmiyorum askıda yani sağlık konusu benim için. Ertelemeye neden oluyor ve onu çözmeden gidemeyeceğin bir şeye dönüşüyor. Bakalım görüşünce ne diyecekler falan ama. Yani artık yaş otuz bir babamın sigortasından da faydalanabilir miyim bilmiyorum. Sağlık güvencesi hep benim için mesele oldu da çalışmadığım dönemlerde falan tekrardan başa sardığı falan. Şimdi ne yapacağım falan çünkü sürekli tedavi görmemi gerektiren hastalıklarım oluyor, rahatsızlıklarım. O mesele, jinekolog mesele.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.D. psikiyatri konusunda destek alırken kendini ifade etmeye ilişkin problemlerini de ifadelerine eklemektedir:

“M.D.: Yani psikiyatri işte ben haya...daha ilk kez geçen sene bir uzman desteğine ihtiyaç duydum işte ve bunu denemek görmek istedim yani gerçekten katkısı olacak mı diye. Ama ben yani...şimdi nasıl izah edeceğim kime izah edeceğim mesela? Kendi aktivist hayatımı nasıl izah edeceğim? Oranın yani son bu Kaos'tan ayrılma deneyimi ile nasıl baş etme sürecimi nerede nasıl zorlandığımı ve nasıl aşabileceğimi konuşabileceğim bir uzman, gerçekten bütün bunların toplamını anlayabilecek bir uzman nereden bulacağım yani? Gene gittim Hacettepe'ye orada birlikte çalıştığımız uzmanların desteği ile birilerine gittim falan mesela. Bu olmasa nereye gidecektim yani? Ama daha çok akran desteği almayı tercih ettim diyebilirim yani. Birlikte danışmanlık verdiğim arkadaşımın mesela. Sosyal hizmet sunan arkadaşımın kendi akran böyle hani hummm...hayatımda böyle hani konuşabildiğim ettiğim düşündüğüm çok dost olarak konumlandığı insanlarla, onların desteği ile atlattım yani.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.Y. sağlık hakkına erişimde jinekolog ve cinsel sağlık eğitimi sürecinin cinsel yönelimden çok sahip olduğu kadın kimliği özelinde kısıtlayıcı yanlı ve zorlayıcı geçiyor olması durumu üzerin de durmaktadır:

“M.Y.: İu...şeyden başlıyor aslında...kadın olmaktan. İu...biz eğitim hayatımız boyunca ben hiç cinsel sağlık eğitimi almadım örgün eğitimde okulda. İşte Liseli LGBT ile uu...bi kaç cinsel sağlık eğitimi talep ettik düzenledik. O zamana kadar hiç böyle bir eğitime erişme imkanım yoktu. Hatta şeydi lisedeki sağlık hocamız uu...bizde AIDS olmaz çünkü evlilik dışı ilişkiye girmiyoruz, evlilik dışı ilişkiye giren insanlarda olur falan gibi bir şey söylemişti böyle. Sağlık derslerimiz böyle geçiyordu. İu...ve şey mesela ilk jinekoloğa gittiğimde şey için gitmişim doğum kontrol hapi kullanacaktım uu...ve şey hani başka kontrol ettirmem gereken bir şey varsa bakın ve böyle gittim dedim böyle bir şey istiyorum bir de başka bir şey olabilir mi falan. 'Eee?' dedi yani sanki şey uu...önleyici tedavi diye bir şey yok da kontrol diye bir şey yok da sade bir uu...sağlık eksikliği sağlıksızlık durumunda gidebileceğimiz bir yermiş gibi bakmıştı. İu...yine işte o doğum kontrol hapi için kan alan hemşire işte 'niye kan aldırıyorsun?' gibi bir şey sordu galiba. 'Doğum kontrol hapi almak için' dedim uu...ondan sonra 'adet düzensizliği mi var?' dedim...dedi. 'Hayır' dedim. İu...işte 'niye doğum kontrol hapi?' dedi 'gebelikten korunmak için' dedim. Ama ben kan aldurmaktan çok korkuyordum kolum kadının elinde ve şey diye başta düşünmüştüm herhalde bu bilgiler onun işi için önemli falan o yüzden söyledim. Meğerse hiç alakası yokmuş. İu...ta zaten kadın kimliğinden şey...büyük bir eksiklikle başlıyorsun. Bunun yanında şey uu...biseksüel bir kadın olarak neye ihtiyacın var neye ihtiyaç duyabilirsin ne gibi sorunlar yaşayabilirsin bunlar zaten hiç gündemde değil. İu...yani şey başlı başına çok berbat.”(21, kadın, biseksüel, Ankara)

M.Y. eğitim sisteminin cinsel sağlığa ilişkin gerekli bilgiye erişimi zorlaştırdığı ve dolayısıyla bu anlayışla yetişen uzmanların da yeterli düzeyde sağlık hizmeti almak isteyenlerle doğru ve tam bir iletişim sağlayamadıklarını gözler önüne sermektedir. Sağlık sektöründeki hizmet anlayışının her anlamda kadın olmayı ve kadına dair olanı baskılayan, kısıtlayan ve toplumun kabul ettiği ölçüler doğrultusunda tanımlayan bir yaklaşımın hala etkili olduğunun altını çizmesi cinsiyet kimliği açısından patriyarkal baskıya maruz kalma

haline örnek teşkil etmektedir.

C.A. cinsel sağlık açısından hastane sürecine ilişkin yeterli düzeyde bilgi alamayı ve ülke genelinde daha küçük ölçekli yerleşim yerlerinde görece zor koşullarda sağlık hizmeti almayı olma yönelik bir düşünceye sahip olma halini paylaşmaktadır:

“C.A.: İu...biraz zorluklar yaşıyorum tabi ki. İmmm...şöyle söyleyeyim u...hani ülkemizde cinsel yolla bulaşan hastalıklar çok fazla bilgilendirmesi yapılmıyor böyle şeylerin. Ben kendim hastanelere gittiğimde de hani yönelimimi söylemediğim için çok zorlukla karşılaşmıyorum ama işte yine bu STK'lar sayesinde işte kondomlara falan ulaşabiliyorum. Biraz daha sanki o sıkıntılar çözülsünse atıyorum herkes istediği zaman test yaptırabilse ucuza bedava belki biraz daha her şey yoluna girermiş gibi. Eee...Çankaya Belediyesi yapıyor böyle testleri hani şu an avantaj benim için büyük şehirde yaşamam ama diğer şeyleri düşündüğümde onlar için yine biraz daha olumsuz durumlar olabileceğini düşünüyorum.” (29, erkek, biseksüel, Ankara)

P.C. sağlık hakkına erişimde hem jinekolojik muayene hem de bir uzmandan psikolojik destek alma sürecine ilişkin zorluk yaşamış olmayı söze dökmektedir:

“P.C.: Hı. Evet. Benim tez konum. Şöyle çok fazla zorluk yaşadığımı düşünüyorum gerçekten yani özellikle eee...çok çok pardon şarjım bitti o yüzden ...ee...özellikle kadın doğuma gittiğimde ve psikiyatristlere gittiğimde ummm...kimliğimi açıklamamayı tercih ediyorum zaten genelde özellikle kadın doğumda çünkü açıkladığımda bana fobi ve ayrımcılıktan başka gelen ilave bilgi yok. Yani benim için buradaki en büyük sıkıntı eee...ayrımcılıkla karşılaşmaktan ziyade ayrımcılıkla karşılaştığım halde bana bir bilgi verilememesi çünkü buna dair herhangi bir bilginin karşımdaki doktora bulunmaması. Yani benim için en büyük engel bu.” (25, kadın, biseksüel, Ankara)

C.A. sağlık hizmetinde birtakım uygulamaların daha kolay erişilebilir bir konumda

olmasının pek çok açıdan çözümleyici olabileceği önerisini dile getirirken, P.C. ayrımcı ve fobik yaklaşımların hizmetin doğru ve içeriğine uygun bir şekilde sunulmasının önünde engel olduğunu belirtmektedir.

E.A. ve H.Y. sağlık hakkına erişimde jinekolog sürecinde tıpkı M.Y.'de olduğu gibi sahip olduğu cinsiyet kimliği, kadın kimliği özelinde, yeterli hizmeti alamamış olmaktan dolayı sıkıntı yaşamış olması durumundan şikayetçidir:

“E.A.: Aaa...yani...heteroseksüel kadın görünümlü bir biseksüel olarak böyl...baya kadınlar ne zorluk yaşıyorsa birebir...yaşıyorum yani hani. Eee...şey u...zaten öyle jinekoloğa gittiğinizde biseksüelliğinizle ilgili bir şeyden bahsetme gibi bir şey söz konusu değil kadın cinselliğinden bile bahsetmeye kalktığınız zaman dilleri dolaşiyor elleri dolaşiyor. Iu...onun dışında hani bunu söylememi gerektirecek pek de bir durum hani açmamı gerektirecek pek de bir durum yaşamadım. Hani bu ekstradan bir sağlık sorunu doğurabilecek bir durum değil yani hani. Penisi olan bir biseksüel olsaydım işte eee...şeyle ilgili aaa...atıyorum anal penetrasyonla ilgili bir şeylerim hani sorunlarım sorunlarım olabilirdi. Iu...şey trans erkek olsaydım o şeyle hani heteroseksüel erkek görüntüsüyle jinekoloğa gitmiş olmayla ilgili şey yaşayacaktım ama bu halimle normal...kabul edilen kadın ne yaşıyorsa onları yaşadım daha fazlasını değil yani.”(34, kadın, biseksüel ve panseksüel ,İstanbul)

“H.Y.: Immm...zaten bence yani Türkiye’de sağlık hakkı u...LGBTİ olmayanlar için bile erişilmesi zor ve yani ummm...eğer kamusal sağlıktan bahsedeceksek zaten çok zor. Iu...ama onun dışında ben zaten artık hani neredeyse hiç jinekoloğa gitmeyi bıraktım çünkü yıldı. Eeee...yani test sonuçlarımıza bile ulaşamıyoruz. Iuu gittiğim zaman iii...zaten bir kere hani evli olmayan bir kadınum. Iuu zaten bununla ilgili bir önyargı var konuşmuyorum yani ben artık bıraktım bununla ilgili bir şey anlatmayı söylemeyi. Muayenemi oluyorum her şey yolunda mı sorup çıkıyorum. Eee...dolayısıyla aslında kimliğimizi gizlemiş oluyoruz. Iuu... bir de bir biseksüel bir kadın olunca zaten aslında u...şeyim yani zaten erkeklerle ii... bir cinsel yaşantım olduğu için u...görünür diğer kısmı görünür değil. Zaten ve dolayısıyla bir gün yani bir bulaşıcı bir sorun olduğu zaman zaten bir sebebi erkek olacağı öngörüsüyle aslında ben belki de umm...ben çekinip

söyleyemiyorum yani. Nasıl anlatsam doğru doğru bir cümle kuramadım ama yani gereksinim hissetmiyorum ama bu aslında belki de bir kaçış noktası zihnimde anlatmak istediğim.”(28, kadın, biseksüel, Ankara)

E.A. sağlık hizmetinde öncelikle heteroseksüel görünüme bağlı olarak kadın kimliğinin getirdiği kadın cinselliğine ilişkin önyargının sonuçlarına maruz kaldığını vurgulamaktadır. H.Y. ise sadece LGBTİ hareketine mensup kişiler için değil genel olarak sağlık sisteminde var olan sorunların büyük oranda herkese yansıdığı gibi kendisine de yansıdığını ve yönelimi açısından bakılacak olduğunda da heteroseksüel anlayışın kabul ettiği ölçüye göre, yani erkeklerle olan ilişkisi göz önüne alınarak, bir değerlendirmenin yapılıp hemcinsi ile olan ilişkisinin tamamen görünmez olduğu bir durumla karşı karşıya olduğunu ifade etmektedir.M.Y.’nin açık bir şekilde bahsettiği kadın kimliğinin aşırı baskılanmış olmasına bağlı olarak kadın katılımcıların hemen hemen hepsinin heteroseksüel anlayışın zorlayıcı tarafına maruz kaldığı görülmektedir.

A.Ç. ve G.Ş. sağlık hakkına erişimde jinekolog sürecinde cinsel yönelimini gizli tutmayı tercih etme, kendini ifade etme noktasında sınırlı bir hizmetle karşılaşılıyor olma halini dile getirmektedir.

“A.Ç.: Yani biseksüel bir kadın olarak mesela hiçbir zaman doktora gittiğimde uu...hani bir kadın partnerim olduğunu hiç söylemedim mesela. Eee....herhangi sağlık sigortam var bir sorun hani git-gitmek istediğimde erişmek istediğimde gidebiliyorum doktora ama hani doktorların hepsi ee şey olmuyor tabi hani her şeyi rahatça açık açık ifade edip sormadığım çok durum oluyor tabi yani. Ama hani özel olarak bir eeemmm...şeye kötü muameleye maruz kaldığım gibi bir şey olmadı.”(31, kadın, biseksüel, İstanbul)

“G.Ş.: Iummm...yani...mesela jinekoloğa gittiğimde hiçbir zaman ona karşı açık olmadım. Iuu...belki açık olsam başka şeyler sormak isterdim ama mesela sadece rutin kontrollerimi yaptırıp çıktım mesela. Bu olabilir. O güveni vermedi bana devlet hastaneleri.

G.Ş.: Iummm...evet...şanslıyım ki henüz olmadı. Tabi her an olabilir.” (34,

kadın, biseksüel, İstanbul)

A.Ç. ve G.Ş.'nin cinsel yönelimini gizli tutması bir şekilde kötü muameleye maruz kalmalarının önüne geçiyor olsa da gerçek anlamda bir sağlık hizmeti alıp alamadıklarını sorgulatmaktadır. Şimdiye kadar belirgin kötü muameleye maruz kalmamalarını açık olmamaya bağlı tutan A.Ç. ve G.Ş.'nin ifadelerinden sağlık sisteminin kendilerine çok güven vermediğini anlamak mümkündür. Burada M.D. ve M.Y. nin konumuna göre kıyaslayacak olduğumuzda, onların açıklamalarındaki kadar net olmasa da, A.Ç. ve G.Ş.'nin heteroseksüel anlayışa mensup sağlık çalışanları tarafından dolaylı bir biçimde cinsiyet kimliği ve cinsel yönelimlerine ilişkin baskıya maruz kaldıklarını söylemek mümkündür.

3.2.3.2.Eğitim Hakkına Erişimde Yaşanan Zorluklar ve Ayrımcılık

Eğitim hakkına erişimde katılımcıların cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği, mezhepsel aidiyet, homofobik söylem, heteronormatif dilin yoğun kullanımı gibi nedenler yüzünden ayrımcı tutum ve davranışlara maruz kaldıklarını dile getirdikleri görülmektedir.

M.D. eğitim hakkına erişimde hem Alevi kimliğinden ötürü hem de biseksüel bir kadın olarak patriyarkal yapı tarafından gizli bir ayrımcılığa uğramış olmasından ötürü bir zorlukla karşılaşmış olma halini anlatmaktadır:

“M.D.: Yani biseksüel...olduğum hummm...ya mesela eğitim yaşamım boyunca ben Alevi olduğum için çokça problem yaşadım. Çok...çünkü hocaların çoğu muhafazakar, müslüman, sünni falan filan. Sınıf arkadaşlarımla çoğu öyle ve bu yüzden sıkça ayrımcılık yaşadım mesela. İşte çok böyle kadın normlarını kabul etmeyen ya da bunları tartışmak isteyen konuşmak isteyen biri olduğum için , hani cinsiyetçiliği dert eden biri olduğum için, erkeklerin bu kadar üstün olma hallerinden rahatsız olduğum için çok küçüklüğümden beri o yüzden

ayrımcılığa uğradığım oldu mesela falan. Yani zaten biseksüel olduğumu paylaşamama halim bile problemlidir. Bir yandan bunu pa...bunu açma durumunda problem yaşayacağım zaten benim için çok aşikar bir durum olduğu için bir aaa...uu...gizli bir ayrımcılık yaşama ihtimalini yaşadım.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.D. eğitim hayatına yönelik devamında sistem eleştirisini de getirmektedir:

“M.D.:Eğitim hayatında da böyle aslında ben böyle şey tiyatro falan okumayı, yazıp çizmeyi falan filan çok istiyordum bir dönem. Ama böyle ailem hiç orada değil. Çünkü hani ‘bu ne?Bunla hayat mı devam eder?Bunla para mı kazanılır?’falan filan diye biraz onların gönlünü hoş edip yola bakayım diye işte ön lisansa gitmiştim bitireyim edeyim falan diye. Ama ondan sonra orayı kazanamadım edemedim falan. Sonra çalışmam gerekti hayatımı sürdürmem gerekti çünkü yoksul bir hayatım var. Ailem yoksul bilmem ne. Sonra zaten iş hayatı girdi. Açıktan okuyayım dedim sonra onlardan da çok devam...sosyal hizmet okumayı istedim sonra falan. Onu da devam ettiremedim. Sonra dedim ya ben zaten çok okul mokul peşinde de bir tip değilim yani hani. Okulda da öğrenmiyorum. Yani çok da asılasım gelmedi açıkçası. Eğitim hayatımı çok sürdüreyim de oradan bir şey falan filan. Hani şu anki kafam olsa okumasam da olur falan biraz. O noktadayım yani. Zaten ihtiyaç duyduğum bilgiye erişiyorum. Çalışıyorum ediyorum biraz daha böyle interaktif bir hayat sürmekle oradan öğreniyor olmak benim için keyifli olan şey. Okul bana çok iyi hissettiren bir alan olmuyor zaten. Ama bu peki ben böyle düşündüğüm için ya da çok daha anarşist bir yerden okulları tartıştığım için mi böyle? Okullar böyle olduğu için de böyle aslında. Döndüğüm zaman ay...aynı bokları yaşamak istemediğim için de belki de böyle yani hani. Tiyatro okusaydım da bu benim için bunları bifobiden azade bir hayat süreceğimin garantisi değildi çünkü yani. Biraz heves kaçıran bir şey öyle olması da haliyle.”(31, kadın, biseksüel ,Ankara)

M.D. sağlık hakkına erişim ve açılma süreçlerinde de değindiği gibi alevi kimliğinin hayatına yön vermede son derece etkili olduğunu, eğitim hayatında ayrımcılığın daha çok kendisine Alevi kimliğinden ötürü yansıtıldığını, çok muhafazakar ortamlarda eşitlikçi yaklaşım, kadın hakları vb. konuları dile getiriyor olmasından dolayı zorluk yaşadığını

aktarmaktadır. Biseksüel olma durumunun ise bunu açıklamakta zorlanmasından ötürü daha çetrefilli bir duruma neden olduğunu belirtmektedir. Eğitime ilişkin pek çok şeyin anlaşılır ve erişilebilir bir noktada olmadığı farkında olduğu için de daha kolay erişim sağlayabileceği yerler üzerinden kendini geliştirmeyi tercih ederek eğitim hayatını ikinci planda tutmayı uygun bulmuştur.

M.Y. eğitim hakkına erişimde hem biseksüel hem bir kadın olarak kimliğini açığa çıkarma meselesinden ötürü patriyarkal yapı tarafından her anlamda zor bir durum içerisinde bırakılmış olma hali üzerinde durmaktadır:

“M.Y.: İu...en başta şey galiba u...zengin olmamak Türkiye’de eğitim almayı baya zorlaştıran bir şey.İu...bir kadın olarak eğitim almak u...iki kat zorlaştıran bir şey u...çok şey lisede falan...bizim okulumuz bir askeri lojmanın içindeydi falan böyle çok ilerici görüyorlardı kendilerini ama çok şeydi böyle bir gün okula gidiyordum ‘o eteği hiç giymeseydin iyiydi’ diye bağırıyor müdür yardımcımız ve abuk sabuk şeyler. İu...hala üniversitede mesela şey...feminizm tartışırken bile erkek öğrencilerin sesini duyuyoruz ya da hala insanlar böyle kadın hocalarımıza şey bir erkek hocaya olduğu kadar saygılı davranmıyor. Onun böyle hocalık yetkisini çok daha aşağıda görüyor. İu...biseksüel bir kadın olarak da şey açıldığında yine her yerde olduğu gibi u...şey böyle çok mahrem bir şeyi açtığımı düşünüyorlar ve bunu yaptığım için de u...belki bir heteroseksüel insanın söyleyemeyeceği falan böyle soruları sormaya u...öyle bir mesafeyi...aşmaya başlayan bir tavıra bürünüyor insanlar. İu...açılmadığınızda ise zaten şey hiç gündemde değil bir çok şey yok sayılarak ilerliyor falan. Öyle kötü bir kısırdöngü.”(21, kadın,biseksüel ve panseksüel, Ankara)

M.Y. alt sınıfa mensup bir kadın olarak başlı başına zorlu bir hayatının olmasının yanında yönelimini açıklamaya bağlı olarak da tuhaf tavırlarla karşılaştığını açıklamadığı zaman zaten görünür olmadığı için kendini ifade etmeye dönük bir kat daha çıkmaz içine girdiğini söze dökmektedir. Bu durum tıpkı M.D.’de olduğu gibi baskının nasıl çok yönlü bir hal aldığına da göstergesi konumundadır.

E.A. eğitim hakkına erişimde bir kadın olarak patriyarkal yapı tarafından gizli bir ayrımcılığa uğramış olması nedenli zorluğu ifade etmektedir:

“E.A.: Yani o..e...şeyle gene yine benim görünen kadın kimliğimle alakalı olduğu kadar yani mesela müziğe yirmi beş yaşından sonra başladım. Eee...alaylı başladım. Iı...otuz yaşında okuluna...gitmeye cesaret ettim ve eee...her adımda uı...böyle etraftaki herkesten bir en az bir beş kat daha fazla bir şey yapmam gerekiyormuş gibi hissettim. Anlatabilmek için hani benim de eee...yetkin bir müzisyen olabileceğimi anlatabilmek için. Onun dışında uı...dediğim gibi sektör full şey...erkek. Erkek bir sektör yani. Iıı...bir yandan büyük ihtimal özellikle de çekici geldi yani hani o sektörde varlık gösterme o sektörde erkek...uı...leşme ihtiyacı...eee...duymadan varlık gösterme hali de çekici geldi büyük ihtimalle öyle bir challenge yaptım kendime bilmiyorum şu anda eee...şey yapıyorum. Ne derler analiz ediyorum konuşurken bir yandan. Eee...oralarda...var olabilmek...kısmı uı...şey...problem yarattı ama biseksüelliğimin pek öyle iii...karşı tarafın problem olarak lanse ettiği bir şey olduğunu söyleyemem.” (34, kadın,biseksüel ve panseksüel,İstanbul)

E.A. aldığı eğitimin ve bulunduğu çevrenin erkek ağırlıklı bir çevre olmasına bağlı olarak çokça mücadele ettiğini ve buna meydan okuyacak şekilde o çevre içerisinde var olma çabasına girdiğini belirtmektedir. Burada kadın kimliğinin ve belki biraz da alt sınıftan muhalif kesimden geliyor olmanın yarattığı baskı kendini M.D., M.Y.’nin durumuna benzer bir biçimde ortaya koymaktadır denilebilir. Biseksüel kimliğinin kadın kimliği kadar baskı unsuru olarak görülmemiş olmasının altında görünürlük meselesinin yer aldığı görülmektedir.

C.A. eğitim hakkına erişimde biseksüel bir erkek olarak eğitim hayatında bariz bir olayla karşılaşmamış olsa da patriyarkal ve heteroseksist yapı tarafından homofobik söyleme maruz kalmış olmasından ötürü bir zorlukla karşılaşmış olması halini söze dökmektedir.

“C.A.: Yine çok karşılaştım diyemem ama bu lisanstaki öğretmenlerimden birkaçı homofobik cümleler kurmuştu. Ben belli etmiyordum ona rağmen iii...iğrenç cümleler kuruyorlardı. Ben işte bir aktivist olarak hani hocam böyle demesiniz iyi olur şeklinde söylediğimde de yine kendilerini işte ya o cümlesini söylemeye devam ediyordu. Biraz sanki hem öğretim görevlilerinin bilinçlendirilmesi gerekiyor bu konuda hem de öğrencilerin. Hani iki tarafın birbirini beslemesi gerekiyor. Çünkü cidden çok büyük eksikliğimiz var. Nasıl cümle kurmamız gerektiğini bile bilmiyoruz kurum olarak böyle. Nasıl eğitmemiz lazım.” (29, erkek, biseksüel, Ankara)

C.A.’nın homofobik söyleme tanık olması ve bunu düzeltmeye yönelik girişimleri karşısında egemen yapının kullandığı dilin keskinliğine bağlı olarak zorluk yaşamaktadır. Bu konuda farkındalığın artırılması gerektiğine dair düşünceleri sağlık sektöründeki uzmanlaşma süreçlerinin ardında yatan çarpık sürecin gözler önüne serilmesi gerektiği inancında olduğu gibi kayda değerdir.

P.C. eğitim hakkına erişimde biseksüel bir kadın olarak açık olmadığı için belirgin bir olay yaşamamış olsa da heteronormatif dilin kullanımına maruz kalmış olmasından ötürü heteroseksist anlayıştan gelen dolaylı bir zorluk yaşamış olması durumunu dile getirmektedir:

“P.C.: Eee ben lisansı bitirene kadar herhangi bir şekilde açık olarak yaşamadım o yüzden uu...kimliğimden ötürü herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadım. Sonrasında ODTÜ’ye geldiğimde yüksek lisansta burada imm...gender çalışan toplumsal cinsiyet çalışan hocaların derslerinde ya doğrudan bana yöneltmemiş olsa dahi ya mütemadiyen üretilen bir...heteronormatif dil sürekli heteroseksizm yani her şeyi kadın erkek üzerinden kurmak vs.vs.vs. bunlar benim için çok kötü deneyimlerdi. Onun dışında bakıyorum eee...çok görünür olmadığım için dolayı galiba son derece hetero görüldüğüm için dolayı çok fazla konuşmadığım zaman çok büyük sıkıntılarla karşılaşmıyorum ben. Çünkü...evet böyle kesinlikle. Böyle özetleyebilirim.” (25, kadın, biseksüel, Ankara)

P.C. lisans eğitimi boyunca açık olmadığı için herhangi bir zorlukla karşılaşmadığını, yüksek lisans eğitimi başladığında ise dolaylı olarak heteronormatif dile çok maruz kaldığına dikkat çekmektedir. Ayrıca heteroseksüel görünümünden dolayı ve fazla konuşmadığı zamanlarda çok dikkat çekmediğini eklemektedir. Bu durumun kendisindeki zorlayıcı etkiyi daha da pekiştirdiğini söylemek mümkündür.

H.Y., A.Ç., ve G.Ş. gibi bazı katılımcıların ise eğitim hayatı boyunca bir zorlukla karşılaşmadıklarına ilişkin açıklamaları mevcuttur.

H.Y. eğitim hakkına erişimde sıradan insanların yaşadığı zorluk ölçüsünde bir şeyler yaşamış olmayı ve belirgin bir zorlukla karşılaşmamış olma halini ifade etmektedir:

“H.Y.:Ben hiç bir sıkıntı ile karşılaşmadım sıradan insanların u...karşılaşmadığı yani evet onlar kadar herkes kadar. Ama u...çok yani hani ummm...maskülen görünen bir biseksüel felan olmadığım için beni normal gördükleri için bununla ilgili bir ayrımcılıkla karşılaşmadım eğitim hayatımda.” (28, kadın, biseksüel, Ankara)

A.Ç. ve G.Ş. kendi kimliğini açık etmediği için eğitim hakkına erişimde belirgin bir zorlukla karşılaşmamış olması halini ifade etmektedir:

“A.Ç.: Yani eğitim hakkına erişim konusunda bir sıkıntıyla karşılaşmadım çünkü hani yurttan falan kaldım ben ama sürekli açık olmadığım için hani ee...böyle bir şeyim olmadı.” (31, kadın, biseksüel, İstanbul)

A.Ç. kendi hayatında olmamış olsa da yakın çevresinde eğitim hayatında cinsel yönelimi nedeniyle ayrımcılığa uğrayan insanların olduğu bilgisini de paylaşmaktadır:

“A.Ç.: Ama mesela şöyle şeyler vardı duyuyordum hani. İşte eemmm...lezbiyen olduğu için bir kıza kalmasına izin verilmeyen ya da işte diğer kadınlar tarafından dışlanan işte u...filan insanlar oluyordu mesela. Bunları duyuyordum. Ama ben bu sıkıntıyı hiç yaşamadım ama öğretmenim ben şimdi mesela eee...şey...ama açık değilim çünkü mesela muhtemelen açık olsam u...hani işimi yapmama bile engel olunacağını düşünüyorum yani. Çünkü u...şey o yüzden de hiç mesela bu durumu ifade etmiyorum çalıştığım ortamda.” (31, kadın, biseksüel, İstanbul)

“G.Ş.:İmmm...eğitim hayatım sırasında karşılaşmadım. U...ama karşılaşabilirdim tabi yani hani u...o dönemde belki daha kapalı olduğum için eğer yurttan bir sevgilim olsaydı muhtemelen çok büyük sıkıntılarla karşılaşırđım ama ben kendi özelimde yaşamadım.” (34, kadın, biseksüel, İstanbul)

A.Ç. ve G.Ş. kimliklerini açık etmedikleri için sorun yaşamadıklarını belirtmektedirler. Aslında biseksüel yönelimi dışında kadın olmaktan ötürü yaşadıkları zorluklara ilişkin bir bilgi elde etmek güç görünse de burada biseksüellik tanımı içerisinde kendilerini daha belirgin bir şekilde konumlandıklarını ve kadın kimliklerinin biseksüel kimliklerinin bir uzantısı olduğuna ilişkin bir çıkarım elde etmek olası görünmektedir. Kimliklerini gizledikleri ölçüde kadın olma hallerini de güvence altına almaktadırlar algısının hakim olduğu söylenebilir.

P.C.’nin heteroseksist söylemin sivrilmiş bir söylem olarak göze çarpıyor olmasını vurgulamasının yanında heteroseksüel görünümüne bağlı olarak çok da dikkat çekmediği için sorun yaşamıyor olması H.Y ile ortak yanıdır. H.Y. maskülen bir görünümün tepkileri daha çok çekeceği gerçeği ile de yüzleştirmektedir.

3.2.3.3. Barınma Hakkına Erişimde Yaşanan Zorluklar ve Ayrımcılık

Barınma hakkına erişimde katılımcıların çoğu herhangi bir sorun yaşamadığını belirtirken, zorluklarla karşılaştığını ifade eden katılımcıların ağırlıklı olarak patriyarkal ve heteroseksist yapı kaynaklı baskı yaşadıkları görülmektedir.

M.D. barınma hakkına erişimde biseksüel kimliği özelinde bir sorunla karşılaşmamış olma ve cinsiyet kimliğine yönelik patriyarkal yapı nedeniyle baskı yaşamış olma durumunu ifade etmektedir:

“M.D.: Ya barınma hakkı derdi benim için böyle hiç biten bir dert değil açıkçası yani. Yani...ama şey cinsel yönelimim üzerinden soruyorsan biseksüelim diye bir barınma hakkı sorunu yaşamadım. Hani mesela trans arkadaşlar anlatırlar ev bulmakta kiralamakta zorlandıklarını falan filan. Yani işte ev sahibi tamam dese apartmandakiler sıkıntı çıkartıyor. Apartmandakiler sıkıntı çıkarsa emlakçı bulmak zor oluyor çıkarmasa falan filan. Böyle bir ton hikaye oluyor. Ben daha çok işte şöyle şeyler yaşadım. Yani...kiminle eve çıkacağım ile ilgili yani İzmir’de yaşadığımda biz böyle erkek arkadaşlarımızla birlikte yaşıyorduk ve onun üzerinden mesela hani böyle bir komşumuz vardı yani siz kızlı erkekli aynı evde ne yapıyor...falan anlatabildim mi? Şimdi böyle şeyler çokça yaşadığım oldu. Yani cinsiyetim üzerinden yaşadığım barınma problemleri hak ihlalleri oldu ama cinsel yönelimim üzerinden pek olmadı. Ama barınma hala dert yani. Param olmasa sokaktayım bitti. Hani ailem olmasa falan. Arkadaşlarım olmasa falan.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.D. barınma hakkına erişimde güven meselesinin kendisi için öncelikli olduğunu ve bir dönem açılacağı çevreyi yaşadığı zorlu süreç doğrultusunda belirleme ihtiyacı duyduğunu sözlerine eklemektedir:

“M.D.: Bir de güvenli bir yerde yaşama isteği işte yani. Şu an burada bile çok güvende miyim bilmiyorum. Mesela Kolej’de oturduğumuz zaman o patlamalar ve tehditlerin çok yoğun olduğu bir zamanda be...biz...ben orada hiç güvende

hissetmedim. Çünkü etrafımızda yakın çevremizde böyle ...bir şey olsa böyle yetişecek arkadaşlarımız da yok. Bir arkadaşımız var taşınmıştı. Bir tanesi zaten çok düzenli saatlerde girip çıkmıyordu evine falan filan. O her zaman gidip geldiğimiz biri değildi. Baktık etrafımızda böyle şeyimiz de yok yani böyle yakın arkadaşlarımız çevremiz falan filan da yok. Hemen böyle işte aile evine falan taşınma süreci başlamıştı bizim için. Sevgilimle birlikte yaşıyorduk. İkimiz de kadındık. O dönem...yani böyle şeyler oluyor. Ya taşındığımız yerde bile bak a-abimin evi annemler komşumuz bilmem ne ona rağmen ben böyle...mesela böyle apartman bilmesede olur kafasındaydım yani. İki kadın birlikte yaşıyor ve bunlar sevgililer. Kimin nasıl bir kafada olduğunu bilmiyorum. Ne zaman nasıl taciz etme ihtimali olduğunu bilmiyorum. Ya biraz pımpirikli yanlarım da oluyordu böyle zamanlarda. Barınma konusunda oluyor bizzat da. O yüzden böyle hani inkar edelim saklayalım kendimizi falan gibi değil. Ama bizim açılacağımız bir yer değil burası gibi görüyordum yani. Açılmamız gerekmiyor buraya.” (31, kadın,biseksüel,Ankara)

M.D. barınma sürecinde özellikle kadın kimliği nedeniyle, zorluk yaşadığını dile getirmektedir. En zor zamanlarında aileye yakın bir yerde yaşarken dahi cinsel yönelimini saklamak değil belki ama yöneliminin çok ön plana çıkmasını istememek gibi bir tutum sergilemesinin, bu konuda temkinli davranmasının nedeninin bu durumdan ileri geldiği görülmektedir.

E.A. barınma hakkına erişimde biseksüel kimliği özelinde bir sorunla karşılaşmamış olmakla birlikte LGBTİ’li çevreden tanıdıklarını ağırlamada patriyarkal ve heteroseksist yapıdan kaynaklı toplumsal baskı nedenli zorluk yaşama halini ifade etmektedir:

“E.A.:Evet...yani...uu...bi...e...bir trans insanı işte ya da bir şeyi uu...geyi...u...bir ev arkadaşım olarak...çağıracağım zaman ister istemez etraftakilerin nasıl tepki vereceğini düşünüyorum. Çünkü eee...şey...yani hani izleyen komşuları olan biriyim ve bu da uu...içten içe iki kere üç kere üzüyor...yani. Böyle bir şey var durum var. Onun dışında eee...giyim...tercihleri konusunda problemler yaşıyorum. Onun dışında yine benim...biseksüelliğim öyle çok dışarıdan görünebilen sohbet etmeden anlaşılabilen bir durum olmadığı için...öyle yakın temasta olmadığım insanlarla bununla ilgili bunun özelinde bir şey yaşadığımı söyleyemem yani.

Sadece fark etmemek görünmemek falan...”(34,kadın,biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

E.A. barınma konusunda yaşadığı mekanı LGBTİ çevreden tanıdıklarına arkadaşlarına açmanın etraf tarafından çok da kabul edilebilir görünmediğinin altını çizmektedir. Bu tarz bir değerlendirme ile kendini yargılayıp, kendine suçlayıcı yaklaştığı görülmektedir.

M.Y. kadın kimliğinden ötürü barınma hakkına erişim konusunda patriyarkal ve heteroseksist yapıdan kaynaklı zorluk yaşıyor olma ve biseksüel kimliğinden dolayı sorunla karşılaşmamış olma halini dile getirmektedir:

“M.Y.:İuu...öyle bir sorun da yaşamadım henüz. Ama mesela şey...annemle yaşıyoruz işte ev arıyoruz şu aralar. İu...böyle iki kadın yaşayacağımızı duyduğunda insanlar böyle bir tereddütle yaklaşabiliyor ev sahipleri. O makbul ailenin dışına çıkan yerlerde sorun yaşıyor muhtemelen ileride şey...şu an bir erkek sevgilim var ve onunla evlenmeden bir ev tutmaya çalıştığımızda da sorun olacak. Ben tek bir kadın olarak ev tutmaya çalıştığım da işte mesela kirayı fazla söyleyebilir belki muhtemelen. İu...biseksüel bir kadın olarak çok sıkıntı yaşamıyorsun çünkü şey iii...görünüşün o stereotipelara uyuyorsa zaten akıllarına böyle bir ihtimal gelmiyor. Heteroseksizm o kadar yaygın ki. İuu...o yüzden sorun da yaşamıyorsun dolaylı olarak.” (21, kadın, biseksüel ve panseksüel, Ankara)

M.Y. annesi ile iki kadın birlikte bir ev tutmak istediklerinde ya da erkek arkadaşıyla yaşamak istediğinde, bir diğer ihtimal yalnız ev tutmak istediğinde kadın kimliğinden ötürü farklı sıkıntılara maruz kaldığını ifade etmektedir. Biseksüel olarak çok sıkıntı yaşamıyor oluşunu ise heteroseksüel görüntüsüne bağlamaktadır. Kendisine göre tüm bunlar heteroseksizmin yaygınlığından kaynaklanmaktadır.

Bu açıklamalara ek olarak C.A., A.Ç., P.C., G.Ş. ve H.Y. barınma hakkına erişim konusunda bir zorlukla karşılaşmadıklarını ifade etmektedirler.

C.A. kimliğinden ötürü barınma hakkına erişimde sorun yaşamadığını ancak arkadaşlarının yaşadıkları evde taciz edilmiş olma halini dile getirmektedir:

“C.A.: Ya ben maruz kalmadım ama arkadaşlarım mesela...eee...evde yaşıyorlarken komşuları tarafından taciz edilmiş. Daha bir kaç gün önce olmuş bu. Yani böyle olayları duydukça üzülüyorum ama benim başıma ayrıca özel bir şey gelmedi.” (29, erkek, biseksüel, Ankara)

C.A. kendi başına gelmemiş olsa da yakın çevresinde tanık olduğu taciz olayına karşı hassasiyetini dile getirmektedir. C.A.’nın anlatımından diğer kadın katılımcılardan farklı olarak erkek olduğu için cinsiyet kimliği açısından belirgin bir baskı ile karşılaşmamakta ve cinsel yönelimi açısından da diğer katılımcıların yaşadığına benzer bir deneyimi paylaşmakta olduğu anlaşılmaktadır.

A.Ç. ve P.C. ailesi ile yaşadığı için de barınma hakkına erişimde sorun yaşamıyor olma durumunu şu şekilde ifade etmektedir:

“A.Ç.: Yani zaten şu an ailemle kalıyorum. Eee...o yüzden hani bir şu an öyle bir şeyim yok. Daha öncesinde de uu...yani öyle bir sorunla karşılaşmadım ama hani...bir hani böyle bir deneyimim yok hani yaşadığım deneyimlediğim.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

“P.C.: Iuu...yine dediğim gibi yani ben bunu maalesef açık olmadan uu...özellikle çalışma barınma konusunda hep ailemle yaşadığım için herhangi bir sorun yaşamadım (25, kadın, biseksüel, Ankara)

G.Ş. kendini sürekli kontrol altında tutmaya çalışarak süreci deneyimlediğini belirtmektedir:

“G.Ş.: Evet.Ya aslında hani...evet sürekli kontrol halinde olmak aslında insan hayatına başka bir stres yükü getiriyor yani. İu...hani ben de bir şekilde kendimi korudum diyorum ama bunun bedeli ne sürekli uı...kendimi kontrol altında tutmaya çalışmak uı...o da bir bedel aslında yani.” (34, kadın, biseksüel, İstanbul)

H.Y. barınma hakkına erişimde sorun yaşamıyor olma halini ifade etmektedir:

“H.Y.: İii...yani dediğim gibi ben iimmm...LGBTİ kimliğimle barın kimliğimle gittiğim yerde barınma sorunu filan yaşamadım. Kadın sevgililerimle gittiğim yerlerde de bunu zaten çok açıklıkla bilerek açıklıkla söyledik ve bunun için mücadele verdik. İu...olumsuz bir şeyle de karşılaşmadık. Yani ya da karşı... çok uzun zaman oldu en son üzerinden yani bir dört beş sene geçti belki şu anda hatırlamıyorum ama karşılaştıysak da.” (28, kadın, biseksüel, Ankara)

3.2.3.4.Çalışma Hakkına Erişimde Yaşanan Zorluklar ve Ayrımcılık

M.D. güvenli bir yerde çalışma hakkına erişimde açılmadığı dönemde patriyarkal yapıdan kaynaklı baskıyı cinsiyet kimliği ve mezhepsel aidiyeti üzerinde hissettiğini ve ayrımcılık boyutunda deneyimlediğini dile getirmektedir: aktivist kimliğinin ön plana çıkmasıyla birtakım zorluklarla karşılaşmış olma durumunu ifade etmektedir:

“M.D.: Yani mesela belediyede çalıştığım falan çalıştığım zamanlar yıllar olmuştu. Bir defa açılmadım. Yani a...açılmadım ve oranın bunu bilmesi ihtimallerini engellemeye çalıştığım çok oldu. Sosyal çevremi çok ayrı ve uzak konumlandırıdığım zamanlarım oldu mesela. Ya da işte oradaki sosyal daha

uyumlu politik olarak uyumlu arkadaşlar edindiğim zaman onlara açılmam bile çok zaman aldı. Onlarla bunları konuşabileceğimiz açık açık falan filan. Çünkü aynı iş yerindeyiz ve orada bunun bilinmesini istemiyorum. Bunun üzerinden bir ayrımcılıkla baş edebilecek gibi görmüyorum kendimi falan. Zaten genç bekar bir kadın olduğum için onca şeyle boğuşurken o kadar erkek bir yerde hani ve cinsiyetçi bir yerde boğuşurken hani bir de bunun devreye girmesini çok istemediğim zamanlar oldu. Çünkü zaten hani farklı düşünen daha özgürlükçü düşünen bir kadinken bile ayrımcılığa uğruyorum falan. Alevi bir kadın falan filan. Ben inançlı olayım olmayayım zaten ailem böyle diye Alevi bir kültürden geldiğim için bile bunları yaşamaya müsaaittim. İlk yıllar biraz böyle geçti çalışma yaşamım. Çok açılmak istemedim falan filan.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.D. aktivist yaşamının daha ön plana çıkmasıyla ve kimliğini açık etmeye başlamasıyla birlikte kendini zorluklarla daha baş edebilir bulduğunu ve aktivist faaliyet yürüttüğü ortamlara dışarıdan bir gözle bakıp eleştirebildiğini ifade etmektedir:

“M.D.: Sonra çok artık böyle daha aktivizm ile ilişkilenecek de şey yaptığım zaman çok da şey yapmadım yani bilmiş bilmemiş falan bunun üzerinden baskı gelmiş gelmemiş daha baş edebilir gördüm kendimi. Ama ben zaten şöyle bir karar almıştım yani. Hani ben bundan sonra okul mokul falan filan buralarda devam etmek kamuda çalışmak falan filan oralardan çıkmıştı benim kafam. Ben hakikaten böyle hak temelli bir yerde çalışmaya karar vermiştim yani. Çalışırsam böyle bir yerde çalışacağım. İşte sendikalarla falan biraz görüşmeye etmeye başlamıştım olur mu olmaz mı oradaki arkadaşlarımla falan. Biraz sivil topluma bakmaya etmeye başlamıştım. En zor ihtimal Çankaya Belediyesi olur orada sendika çalışması yaparım açılı...açılırım o dönemde. Hani bir yandan aktivizmimi de orada yapabilirim gibi düşündüğüm bir dönemdi. Zaten hani Kaos'un çağırmasıyla orada olmaya başladım. Ama artık aa...açık aktivist olarak mücadele etmeye karar vermiştim hak temelli bir yere girip. Kendimi de kimliğimi de saklamadan. Ama saklamadığımı zaman da çok sorunlar bitiyor diye bir şey yok. Mobbing yaşamayacağınızın garantisi yok. Oralarda da yok yani. Hatta bazen orada yaşa...oradaki mobbing tartışmak daha zor bile olabiliyor. Orada mobbing olmadığı varsayımı çok güçlü olduğu için. Ben belediyede mobbinge uğradım desem bu bir süre için çok anlaşılır olur. Ama hak temelli bir yerde mobbinge uğradığımı söylemek benim için de çok daha zor olmuştu. Ya insanların bunu anlamlandırması bakımından da çok zor gelmişti.”(31,kadın,biseksüel,Ankara)

M.D.’nin ifadelerinden hak temelli bir yerde çalışmaya karar vermesi süreci ile aktivist kimliğinin ön plana çıkması sürecinin birbiriyle eşgüdömlü ilerlediği gözlemlenmektedir. Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine ilişkin baskıların önüne geçebilme ve onu yönetip yönlendirebilme yetisinin daha da belirginleştiği bir zaman diliminde mobbinge maruz kalmak gibi dışlayıcı bir deneyimin hak temelli bir kuruluş ile herhangi bir kurum arasındaki farkı ortadan kaldırdığı eleştirisini de eklediği görölmektedir.

E.A. çalışma hakkına erişimde aktivist kimliğinin ön plana çıkmasıyla birtakım zorluklarla karşılaşma halini ifade etmektedir:

“E.A.: Kesinlikle zor bir alan. Kesinlikle daha zor bir alan yani ee...bir kaç kere şeyi hani mesleki yetkinliği iii...kanıtlamış biri olarak eee...hala daha staj imkanı bulamadığımı söyleyebilirim. Yani uu...bunun aktivist olmamla alakasının olduğunu da sağdan soldan dedikodular şeklinde duyabiliyorum. Yani insanlar eeee...bu bu konuda konuşmaktan çekinmeyen biriyle yan yana olmaktan çekiniyorlar açık açık yani ya da onu işçi olarak çalıştırmaktan çekiniyorlar çünkü bizdeki işçi tanımının uu...şeyine uymuyor anladığım kadarıyla...düsturuna.” (34, kadın, biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

E.A.’nın çalışma hayatında ise dedikodu nedeniyle aktivist kimliğinin çok ön plana çıkmasının etraftaki kişilerce tepki ile karşılandığına vurgu yaptığı, cinsiyet kimliği ve cinsel yöneliminden dolayı kişilerin aynı ortamı bir çalışan olarak paylaşmak istemeyip kendisinden uzak durmaya çalışması halini klasik işçi tanımına uymuyor olmakla açıkladığı görölmektedir.

P.C. çalışma hakkına erişimde yoğunluklu olarak heteroseksist ve patriyarkal yapıdan kaynaklı fobik ve ötekileştirici bir dille mücadele etmek zorunda kaldığını dile getirmektedir:

“P.C.: Çalışma hakkına geldiğimiz zaman yani çalıştığım iş yerlerinde şimdiye kadar ummm...konu gündeme geldiğinde bile hani ancak kendimi tutamazsam yorum yapıyordum. Onun dışında sürekli zaten ayrımcı ve ötekileştirici ve fobik bir dil vardı ya hepsinde. O yüzden çalışabileceğim alanlar zaten çok kısıtlı oluyor. Ya hiçbir şekilde hiçbir şeye müdahil olmadan kimliğimin o kısmını yok sayarak var olacağım şimdiye kadar yaptığım gibi. Ama bundan sonra tezim bittikten sonra planladığım şey şu örneğin eee...sadece bunu özellikle belirten herhangi bir şekilde ayrımcılığa maruz bırakmayacağına dair bir taahhüt veren bir yerde çalışmayı düşünüyorum. Yani açık olarak var olmak istiyorum çünkü bu zamana kadar maalesef bu mümkün olmuyor. Hele ki Adliye’de hukuk bürolarında çok çok çok güç.”(25,kadın,biseksüel,Ankara)

H.Y. kendi kimliğini açık tutmamaya bağlı olarak dolaylı olarak patriyarkal ve heteroseksist yapıdan kaynaklı homofobik söylemle çalışma hakkına erişimde mücadele ettiğini ifade etmektedir:

“H.Y.:İu..ama iş yerinde tabi bunu çok açıklıkla dile getiremiyoruz zaten hani bir şey suç yapmak ya da uumm...vazgeçilebilir bir çalışansın elemansınız zaten her zaman için. İu...o yüzden bir de bu gündeme gelmiyor tabi ki. E ama iş yerinde ummm...şey yani mizojenik ya da işte homofobik bir şey olduğu zaman uu...çok yüksek sesle olmasa da hani bakışla ya da bazen böyle birebir toplum içinde değil belki ama birebir konuşmayla filan uu...üze...üstünden gelmeye çalışıyorum. Şahsıma yönelik bir şey olmuyor ama yani onların nezdinde. Bence oluyor.”(yaş:28,kadın,biseksüel,Ankara)

H.Y. ne zaman ki iş yerinde mizojenik ya da homofobik bir durumla karşılaşırsa işte o zaman durumu yönetmeye çalıştığını ve üstesinden gelmeye gayret ettiğini dile getirerek bunun altını çizmektedir.

Katılımcılardan M.Y., A.Ç., ve G.Ş. çalışma hayatı içerisinde açık olmamaktan ötürü bir sorunla karşılaşmadıklarını dile getirdikleri görülmektedir.

G.Ş. kişinin kendi kimliğini gizli tutmasından ötürü çalışma hakkına erişimde sorun yaşamıyor olması halini dile getirmektedir:

“G.Ş.: Yani uu...kendi kimliğimi gizleyerek hallediyorum. Gizlemeseydim sıkıntı olurdu tabi hani iş görüşmesinde başında ben biseksüelim dese ydim eminim ayrımcılıkla karşılaştırdım.” (34, kadın, biseksüel, İstanbul)

A.Ç. kendi kimliğini gizli tutmasından ötürü çalışma hakkına erişimde sorun yaşamıyor olma durumunu şu şekilde ifade etmektedir:

“A.Ç.: Olmadı çünkü dediğim gibi hani hiç uu...söylemedim ya da fark edilmesini sağlayacak bir şey yapmadığım için bir de sosyal medya hesaplarıma iş yerindeki insanları eklemiyorum falan. O şekilde uu...ama hani bilirse tabi ki çalışmam zorlaşır yani. Öğretmenlik de yaptığım için hani muhtemelen sapıksın sen falan diye işten atılabilirim yani. O yüzden ummm söylemiyorum. Fark edilmemesini tercih ediyorum yani. Bunu yapmak zorunda kalıyorum açıkçası.” (31, kadın, biseksüel, İstanbul)

M.Y. çalışma hayatını içerisinde yer almadığı için herhangi bir olumsuz durumla karşılaşmadığını söze dökmektedir:

“M.Y.: Yok olmadı.” (21, kadın, biseksüel ve panseksüel, Ankara)

P.C. A.Ç.’den farklı olarak eğitim hayatını tamamladıktan sonra içinde bulunduğu ikilemi ortadan kaldırmak açısından açık olarak iş hayatında var olmak istediğini vurgulamaktadır.

Sosyal haklara erişim konusunda katılımcıların da ifadelerinde görüldüğü gibi eğitim, çalışma, sağlık, barınma gibi en temel haklara erişim konusunda ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır. Üstün'ün (2015, s.23-28) ifade ettiği gibi toplumsal cinsiyet temelli eşitsizlik ve ayrımcılığın köklü bir geçmişe sahip olması ve bu yüzden de politik ve sivil alandaki hak mücadelelerinde dahi cinsiyet eşitsizliğine dair problemlerin ikinci plana atılıp görünmez kılınması ve içselleştirilmesi gerçeğini gündeme taşımaktadır. Katılımcıların bazıları biseksüel olduğunu gizleyerek ya da yer yer çok fazla konuşmamayı tercih ederek kendilerini ifade etmek zorunda kalmaları eşitsizliklerin geri plana atılması ve hatta bazı katılımcıların biseksüelliklerini açık etmemeye dair girişimleri de baskının etkisi altında kalarak öncesinde içselleştirilmiş eşitsizliklerin daha da görünmez kılınmasına örnek teşkil etmektedir. Özellikle sağlık alanında hizmet alımı konusunda katılımcılara yapılan muamele, yaşananlar Sayılan 'ın (2015,s.34) da bahsettiği gibi neoliberal politika ve muhafazakar dalganın yarattığı etkiye bağlı olarak kadınları baskılayan ezici ve yıkıcı söylemlerin seküler alanları ve toplumsallıkları hedef almış söylem ve uygulamalarla iç içe geçmiş olmasına bağlı olarak ahlakçı politikaların daha da gün yüzüne çıkması, cinsellik ve beden politikalarını da öne çıkmasına neden olduğu yargısını doğrulamaktadır. Walby'nin (2016, s.184-185) yer verdiği üzere Foucault'nun cinselliği söylem olarak kabul edilebilen ve başka söylemler içinde kurulabilen kurumsal olarak kök salmış pratikler olduğuna ilişkin ifadesine benzer bir biçimde jinekolog muayene süreci öncesinde sağlık hizmeti almak için başvuran kişi ve sağlık çalışanı arasında kurulan diyalog her seferinde tahakkümü güçlendirircesine ve eşitsizliği genişletircesine yinelenmekte olduğu ifadelerden anlaşılmaktadır. Yine tüm bunlara ek Connell'in (2016, s.355-356) belirttiği üzere cinselliğin tarihinin örgütleniş biçimi ile bağlantılı olarak ilerlemesi, bürokratlar, doktorlar, öğretmenler, bilimciler, düşünürler vb. bazı otoritelerin daha söz sahibi olmaya başladıklarından beri yaygın homofobik tutum ve davranışların sürdürülmekte olduğu tespitine en iyi kanıt katılımcıların ifadeleridir. Bundan dolayıdır ki katılımcılar sağlık hizmetini alamadıklarını ve devamında sağlık hizmeti almayı sürdürmeyeceklerini, çalışma hayatında hepsi olmasa da bir kısmının biseksüelliğini gizlemeye devam edeceğini, eğitim hayatında homofobik ve yer yer mizojenik dile maruz kalmış olmayı dile getirmesi aynı zamanda söz konusu örgütlenme biçimlerinde sağlık çalışanlarının da bir aktör olarak nasıl

belirleyici olduğu ve baskının nasıl geniş bir zeminde ortaya çıktığını açıklar niteliktedir.

Göregenli'nin (2009, s.9) yer verdiği ve Herek'in (2006) değindiği üzere ayrımcılık tartışmalarında gözden kaçan ve biseksüel kimlikler açısından dikkate değer bir konumda olan ayrıntının LGBTT bireylere yönelik geliştirilen olumsuz tutum ve davranışların homofobi başlığı altında toplanması ve eşcinsel ve lezbiyenlere yönelik önyargının aşırı psikolojikleşmesi gerçeği olduğu savunusunu iyi okumak gerekmektedir. Burada katılımcıların ifadelerinde yer alan homofobik söyleme ve ayrımcı tutuma maruz kalmada anlaşılacağı gibi homofobinin sosyal-yapısal problemleri çözmede yetersiz kalması ayrımcılık boyutuna taşınan pratiklerin sürekli yinelenmesi çoğunlukla damgalamanın daha görünür olmasına ve benzer biçimde tekrarına da neden olabilmektedir. Bu sonuç itibariyle eğitimsel, sınıfsal ve cinsiyet açısından iç içe geçmiş eşitsizlikleri sorununu eşcinsel, biseksüel ve hetroseksüel kimliklerin inşa sürecinde birbirilerini nasıl dönüştürdükleri üzerinden, en azından biseksüel kimlikler özelinde daha belirgin bir şekilde, tartışmaya açmaktadır.

Heteroseksist anlayışın oluşması konusunda kalıpyargı konusuna da değinmek gerekmektedir. Harlak'ın (2000, s.61) ele aldığı üzere toplum için önemli üç işlevi olan sosyal nedensellik, sosyal meşrulaştırma ve sosyal farklılaştırmaya dair saptamaların yer aldığını belirtmek gerekmektedir. Buna göre, katılımcıların büyük bir çoğunluğu dolaylı olarak "günah keçici" yaratmaya karşılık gelen sosyal nedenselliğe, yine dolaylı olarak biseksüelliğe ilişkin bazı klişelerden ötürü sosyal meşrulaştırmaya ve özellikle gruplar arası üstünlük yarışına neden olan ve bifobinin zeminini oluşturduğu düşünülen etnosantrik bakış açısının hakim olduğu sosyal farklılaştırmaya maruz kalındığı görülmektedir. Genel olarak Harlak'ın (2000, s.8) yer verdiği ve Allport'un (1954) değindiği üzere heteroseksüel görünüme, erkek katılımcı için feminen olmama ve kadın katılımcılar için maskülen olmama ya da biseksüel kimliği gizleyenlere, bağlı olarak kalıp yargıların ön yargılara oranla daha belirgin olduğu görülmektedir. Ön yargıların daha çok taciz ve sözlü ifadeler

üzerinden kendini gösterdiği görülmektedir. Harlak'ın (2000, s.10-11) yer verdiği ve Allport'un (1954) değindiği üzere ayrımcı davranışların en hafifinden en şiddetlisine karşı olmayı ifade etme, uzak durma, ayrımcılık, fiziksel saldırı, yok etme şeklindeki sıralamasında biseksüel katılımcıların daha çok karşı olmayı ifade etmeye uygun deneyimler yaşadığı görülmektedir. Diğer ayrımcı davranışların daha çok yakın çevrelerindeki LGBTİQ kimlikli insanlara yöneltildiğini de katılımcıların ifadelerinden anlamak mümkündür.

Ayrıca Göregenli'nin (2013, s.46-47) yer verdiği ve Sidanius ve Pratto 'nun (1999) bahsettiği üzere meşrulaştırma mitlerinin toplumda düşük ve yüksek statülü grupların üyeleri tarafından paylaşılması ve dolaşıma sokulması toplumun ideolojik, estetik, dini ve iktisadi öğelerine yerleşmesine neden olması tespitinin kalıpyargıların, önyargıların ve diğer ayrımcılık içeren durumların güçlenmesine etkisini de dikkate almak gerekmektedir. Özellikle biseksüellere ilişkin baskının kendini birtakım klişeler üzerinden ilerleyerek ortaya koyduğu düşünüldüğünde katılımcıların ifadeleri önem kazanmaktadır. Toplumda biseksüellere ilişkin görünen ve görünmeyen klişelere ilişkin unsurların saptanması ve ortaya çıkış sürecinin açıklığa kavuşturulması bu anlamda bu araştırma için olmasa da yapılması muhtemel araştırmalar için belirleyici bir etki yaratacaktır.

Yine Göregenli'nin (2013, s.49-50) de yer verdiği ve Bal-Tar (1990) tarafından öne sürülen gayrimeşrulaştırma girişimleri içerisinde yer alan insanlıktan çıkarma, karakter özellikleri tanımlama, toplum dışına atma, siyasi etiketlerin kullanılması, grup karşılaştırması yoluyla gayri meşrulaştırma biçimlerinden toplum dışına atmaya dönük göz dağı verme ya da toplum dışına atılmış gruplarla temas içinde olunduğuna dair ifadeler mevcuttur. Katılımcılar yaşadıkları olumsuz deneyimlere ilişkin süreci sözlü saldırı ya da bakışla tanımladıkları için grup karşılaştırması yoluyla gayri meşrulaştırmaya maruz kalıp kalmadıklarına ilişkin bir öngörude bulunma ihtimali mevcuttur. Bu da muhtemelen eşcinsellikle suçlama, lezbiyen olma, gey olma, gibi süreçlerden geçmiş olma olasılığının

yüksek olmasına bağlı olarak ortaya koyulabilir. Doğanay'ın (2018, s.19) belirttiği üzere ağırlıklı olarak cinsiyet kimliğinden kaynaklanan baskının örtük bir şekilde, özellikle cinsel yönelim konusunda, ayrımcılığa yol açmasına neden olabilmektedir.

3.2.4.Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmalar, Ayrımcılık Meselesi ve Performativite

Araştırma içerisinde Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmalara katılım bifobi ve intersekslere ilişkin gözlemler ile Onur Haftası Etkinlikleri ve bu etkinliklerin performativitenin oluşumuna etkisi olmak üzere iki başlık üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır.

3.2.4.1.Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmalara Katılım, Bifobi ve İntersekslere İlişkin Gözlemler

M.D. Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmalar'a katılım sağladığını söze dökmektedir:

“M.D.: Geçen senesinde yer almadım. Onun dışında 2005'e kadar yer aldım yani.2005,2006'ya kadar...bir saniye...yooo 2005,2006 değil.2000...şu an biz 2018'deyiz değil mi? Yani 2012'den beri gidiyorum ya.2011,2012'den beri çünkü Ankara'ya dönmüştüm bir sene sonra falan bir iki sene sonra gitmeye başlamıştım.2012'den beri...2013'den beri belki...ya karıştırıyorum o zamanlar çünkü Pembe Hayat'ın etkinliklerine daha çok gidiyordum doğru. HKB'ye biraz daha sonra gitmeye başladım.2012,2013'tür ya. Geçen sene gitmedim bir de. O zamandan beri.Öyle bundan sonra katılır mıyım emin değilim. Katılmayabilirim.Yani benim Kaos'da yaşadığım mobbing süreci olabilir. Ama zaten şey yani uı...HKB etkinlikleri böyle Kaos'tan ibaret değil yani.” (31, kadın, biseksüel,Ankara).

M.D. Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşma'ları bazı dernek ve kuruluşlardan bağımsız düzenlediklerini de ifadelerine eklemektedir:

“M.D.: Bir yandan homofobi karşıtı etkinlikler ve buluşmalar kendimiz de yapıyoruz. Dün akşam mesela burada 17 Mayıs etkinliği yaptık biz falan. Aslında başka türlü buluşmalar başka türlü mecralarda buluşmalara katılırim evet katılıyorum da yapıyorum da hatta. O devam eder yani.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.D. Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmalar’a ilişkin gözlemlerini paylaşmaktadır:

“M.D.: Ya be...benim için böyle ben böyle çok açılmadığım zamanlarda falan gitmeye başlamıştım. Böyle Pembe Hayat’ın etkinliklerine falan da gidiyordum mesela. Seks işçisi haklar etkinliklerine falan gittiğimi hatırlıyorum. Böyle açık değilken falan baya etkiliyordu ya beni. Yani fikir olarak falan çok etkiliyordu mesela yani. Orada başka yani her yılın bir teması oluyor ama bir sürü bir sürü başka boyutlarıyla LGBT haklarını din aa...dinlediğimiz, anladığımız, gözden geçirdiğimiz oluyor falan. Yani hem o sempozyumların bir katkısı oluyor. İu...kapalı atölyeler oluyor bazen. O atölyelerin mesela hani insanların kendilerini açması, paylaşması, rahatlaması anlamında deneyim paylaşma anlamında baya katkısı rahatlatıcılığı oluyordu. Bir anlamda şey iyi geliyordu bana mesela. Böyle sadece masa başında yani işte u...kurumsal çalışmalar yapan insanları dinliyoruz eyvallah çok kıymetli. İşte deneyim paylaşıyoruz eyvallah hepsi çok kıymetli ama hani bunun masa başında toplanmaktan ibaret kalmıyor olması ve hani bu sürecin programın böyle bir yürüyüşle bitiyor olması çok daha benim için anlamlı bir hale dönüyordu yani hani. Zaten eşcinselliğin hastalık olmaktan çıkartıldığı muhabbeti var 17 Mayıs’a dair. O yüzden o yürüyüşle birlikte bütünleşmiş olması benim için toplamda çok daha etkileyici oluyordu yani. Ben ilk gittiğim birkaç yıl yürüyüşe falan katılmadım yani hani. Açık değildim. Bir yerde çıkar eder bir şey olur kurumda çalışıyorum bilmem ne falan filan o zamanlar. Ama biraz daha böyle kapalı salon etkinliklerine falan gidip gelmiştim. Sonra bir eylemi biraz biraz uzaktan izlemiştim. Ya böyle kıydan kenardan falan dahil olmuşum Sakarya’da. Derken yani hani benim de kendime güvenim de geldi. İşte açılma kararım biraz daha emin olma sürecim falan filan da gelince çok daha sık gidip gelmeye başladım.”(31,kadın,biseksüel,Ankara)

M.D. bu eylemsel etkinliklerin açılma ve deneyim paylaşımını içerdiği için masa başı toplantılarından etkili olduğunu düşünmektedir. Henüz açık olmadığı zamanlar bu etkinliklerin bazılarında katılmış olmanın kendisinin LGBT çevreye açılma sürecini de hızlandırmış olması açısından anlam taşıdığını belirtmek gerekir.

M.D. hem patriyarkal hem heteroseksist yapıda bifobiye maruz kalmış olmayı ayrıntılı bir biçimde ortaya koymaktadır:

“M.D.: Birincisi bifobinin önüne...yani şimdi zaten ben böyle hani o kadar homofobik, bifobik, transfobik hani çevrelerden böyle yılarak gelmişim ki benim için zaten inanılmaz şeydi yani böyle ak pak bir yerdi hani LGBT ortamları yerler falan filan. O etkinliklere gittiğim zaman zaten böyle bifobiyle karşılaşma ihtimaliniz daha az oluyor. Hem bir böyle çok nitelikli bilmem ne buluşma falan hem de LGBT’lerin yaptığı bir etkinlik falan filan. Hani orada karşılaşma haliniz daha düşük oluyor. Biz de siz böyle çok heyecanlı ve çok anlam atfettiğiniz ve böyle bir sürü bir sürü hani olumsuzladığınız yerlerden sıyrılarak geliyorsanız oraya anlam atfederek hani çok öyle bifobiyle karşılaşma ve yaşama ihtimaliniz yokmuş gibi oluyor. Bu bifobi yok demek değil aslında. Siz onu yaşamıyorsunuz demek o. Ben yeni yeni böyle dedim ya böyle bir bir iki yıl falan öyle gittim baktım falan dergi okudum falan. Açılmadım ama izledim falan bir süre. Ondan sonra böyle açılmaya başlayıp içine girdiğim zaman tabi ki daha içine girmeye başladığım zaman ohooo bifobi olmaz olur mu? Olmaz olur mu yani? Ben katıldığım ilk lezbiyen toplantıda bifobi ile karşılaştım yani hani. Ya şu bifobi değil midir mesela? ‘Ben bir biseksüel kadınla sevgili olmak istemem’ diyen bir...deme hali bifobidir mesela. Niye? Birgün bir erkekle falan filan.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.D. bifobiye ilişkin deneyimlediklerinden yola çıkarak baş etmeye dair kararlılığını vurgulamaktadır:

“M.D.: Şimdi yani o yüzden sonra ben böyle içine girdikçe girdikçe huu yok yani gerçekten hiç bir yer kurtulmuş değil. Başka bir şey değil falan filan. O yüzden her yerde böyle sakin sakin uğraşacaksın yani hani. Öyle halloldu bitti gibi bir mevzu değil. Oranın LGBT bir mücadele alanı LGBT hakları konusunda mücadele alanı olması oradan o ayrımcılıktan arınacağı arındığı tamamen bittiği anlamına gelmiyor yani. Öyle o devam edecek ya bir ömür böyle devam edecek bir hikaye gibi geliyor artık bana. Böyle yani bu konuda bunu düşünüyorum. Ya bifobiden azade bir yer görmedim olduğunu da düşünmüyorum. O yüzden zamanla uğraşa uğraşa hallolacak bu meseleler.”(31,kadın,biseksüel,Ankara)

M.D. lezbiyen kimlikli birinin biseksüel bir kadın olarak kendisiyle ilişki içerisinde olmayı bir gün bir erkek partner edinme ihtimalinden ötürü tercih etmeyeceği gibi klişeler öne sürmüş olmasını yadırgamakta ve doğru bulmamaktadır. Bu tarz klişelerin bifobiyi beslediğini, ona zemin hazırladığını düşünmektedir. Ayrıca bifobiyi kendisi için bir kurtuluş olarak tanımladığı LGBTİ ortamlarında var olan bir mesele şeklinde tanımlamakta ve yavaş yavaş ilerleyerek bunun üstesinden gelinebileceğini savunmaktadır.

M.D.'nin intersekslere ilişkin gözlemlerinde hareket içerisinde var olmaya başlama süreçleri üzerinden bir değerlendirme yaptığı görülmektedir:

“M.D.: İntersekslere gelince ya böyle çok daha yeni sanırım Gezi süreciyle mi biraz öncesiyle birlikte mi intersekslerin harekete dahil olma süreci de çok yeni hani Türkiye LGBT hareketi bakımından. Bir interseks varlığı biraz biraz biliniyor gündem olun... oluyor falan ama. Ben bir İstanbul’da hatırlıyorum intersekslerin döviz açtığını bir eylemde döviz yazıp açtığını falan, Böyle ufak ufak dahil olup işledikleri olmuştu böyle sayfa daha çok işte sosyal medya hesapları üzerinden ilerlediler sanıyorum onlar da. Zaten görü...görünür olamıyor arkadaşlar görü...görünür olabilen tek tük arkadaşımız var. Hani onlar da daha çok sosyal medya üzerinden insanlarla etkileşim sağlayabildiler epey bir zaman. Daha sonra tabi hareket de yüzünü dönmeye başladı onlar da harekete yüzünü dönmeye başladı. Böyle bir birbirine yakınlaşma sonrası artık u...LGBT hakları temalı sempozyum program vs. falan filan intersekslere yer verilmeye başlandı yani hani ve bu arkadaşlarımız da gelip hani derdini anlatmaya başladılar oralarda. Hani karşılıklı konuştuk nerede ne yaşıyor hani nerede nasıl ortak hareket edebiliriz mücadele edebiliriz falan filan. Nasıl bu teması arttırabilirizi daha böyle son yıllardaki etkinliklerle falan sağlayabildik.

“M.D.:Yıl olarak ben sana versem yani hani...yani daha eskilere sormak lazım ki benim gözlemim de eksik olabilir ama ya sanıyorum altı yedi yıldır yani altı yedi yıldır hani biraz biraz hareketle yakınlaşma ve hareketin intersekslere yüzünü dönmeye başlaması başlamıştır yedi yıl evvelinde başlamıştır herhalde bu. Sonrasında işte bu sosyal medyanın da daha aktif hale gelmesi son üç yıldır da daha fazla etkinliklere çağrılması dediğimiz süreç olmuş olabilir. Ama bu benim gözlemim yani dediğim gibi eskilere sormak lazım. Belki evveli vardır ben bilmiyorumdur.” (31, kadın,biseksüel,Ankara)

M.D..intersekslerin hareket içerisinde daha çok yeni olduklarını, onlarla temas halinde olduğunu belirtmekte ve bu konuda görünür olmak açısından da oldukça fazla yol kat edilmesi gerektiğini düşünmektedir.

H.Y. Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmalar'a katılım sağladığını dile getirmektedir:

“H.Y.: İuu Kaos GL'nin uu...etkinliklerine katıldım.İuu...Pembe Hayat'inkilere katıldım. Mersin Onur Yürüyüşü ve İstanbul filan böyle.”(28, kadın, biseksüel, Ankara)

H.Y. etkinliklere ilişkin gözlemlerini kadın hareketi üzerinden bir çeşit kategorilendirme yaparak ele almaya çalışmıştır:

“H.Y.: İmmm...bence hani şöyle kadın ve LGBTİ hareketini üç kategoriye böleceğim bölmek istiyorum anlatırken. İu muaf şey muhalif olan kesim için elbette. Hani bir Kürt kadınlar, bir feminist kadınlar, bir LGBTİ ve feminist kadınlar veyahutta da bir de belki feminist olarak tarif etme ama LGBTİ kimliği immm...daha ön planda olan uu...kadınlar olarak mesela bölüyor olsak uu...birbirimizden öğreneceğimiz çok şey olduğunu düşünüyorum. İuu bir taraftan da daha uu...suçlayıcı bir ...nasıl desem yani Homofobi Transfobi Karşıtı Buluşmalarda suçlayıcı bir dil oluyor kimi zaman ama ben bunun içinde onları yani organizatörleri ya da konuşmacıları suçlamıyorum çok haklı bir serzeniş. Ama belki de benim hani immm...uu...politik kimliğimde hani feminizm daha öncelikli. Sosyalist feminizm daha öncelikli bir noktada olduğu için ben öyle görüyorum. Hani trans değilim elbette. İuu...ama hani ben kendim de bazen saldırganlıkla karşılaşıyorum uu...bu organizasyonlar içinde yer alan arkadaşlarla tartışırken konuşurken aktivistlerle v.s. eee...ama bu çok anlaşılır. Eee çünkü bazen susmayı bilmek lazım ben avantajlı konumdayım tabii ki onlar kadar şey yaşamadım. Tıpkı bir erkeğin benim karşımda susması gerektiği gibi istediği kadar muhalif olsun yani. İummm...dolayısıyla uu...genel olarak çok olumlu çok güzel uu...ama keşke daha geniş kesimlerle daha immm...daha çok

birbirimizin sesini duyup dinleyebileceğimiz kesimlerle yapılabilse ve o kesimlere ulaşırsa hem nicelik hem nitelik olarak.”(28,kadın,biseksüel,Ankara)

H.Y. Kürt kadınlar, feminist kadınlar ve LGBTİ ve feminist kadınlar gruplandırmasında aslında bu farklılıkların yıkıcı bir dil ile birbirini olumsuzlayıcı bir yerden görmenin bir fayda sağlamayacağı, aksine her birinin kendi içinde bir zenginlik taşımakta olduğunu ve yapıcı bir bakış açısı ile etkileşim içerisinde olduğunda çok fazla şey katacağını anlatmaya çalışmakta olduğu görülmektedir.

H.Y. bifobiye ilişkin açıklamalarında homofobiye maruz kalmış olmayı vurgulayarak bifobiyi homofobiden çok ayrı bir yerde tanımlamadığını dile getirmektedir:

“H.Y.:Yani uu...bifobi uu Homofobi ve Transfobi Karşısı Buluşmalara giden insanlar yani kendileri LGBTİ kimlikleriyle var olduklarını söyleyen ve tanınan insanlar için uu...üfff bilmiyorum yaa a bir dakika şöyle düşünüyorum.Iuu...bu bir makale vardı hani uu...düşmanını sevmek gibi bir üç beş sene belki olmuştur okuyalı uu...orada hani uu..oradaki gibi bir hikaye var tabi yani.Iu ona ne denir heterofobi denmezki yani.Iuu...bir erkekle bereber olduğum için benim kendimi bu ortamlarda kötü hissettiğim oldu mesela yani.Eee...buna ama bifobi diyemem çünkü uu...bu hani uu...egemen olan cinsel kurulan yakın temasa dair yani bir turnak içinde kullanıyorum ‘ajan mısın?’gibi bir bakış açısı aslında yani hani.Iuu ni niye bu kadar imkanın varken neden bu böyle birisi ya da bir erkek gibi immm şeyler duyduğum oldu daha belki radikal bir çevredeyken.Iu....ama buna bifobi diyemem dolayısıyla bifobiyi homofobiden ayrı değerlendirmiyorum ben.Çünkü benim hayatımda öyle bir örnek yok.Yani var olan şey zaten aslında homo sadece homofobiydi.Eee...eğer o heteroseksüel birisinden uu...geliyorsa eğer.Evet.” (28, kadın, biseksüel, Ankara)

H.Y. M.D.’dekine benzer bir klişe ile karşılaşmış olduğunu ancak bunun heteroseksüel birinden geliyor olmasından ötürü tam olarak bifobi şeklinde tanımlamadığını, onun yerine homofobik bir davranış, bir yaklaşım biçimi olarak gördüğünü anlatmaya çalıştığı gözlemlenmektedir.

H.Y. intersekslere ilişkin gözlemlerinde interseks görünürlüğüne vurgu yaparak, Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmalar ve benzeri etkinliklerin kitleselleşmesine bağlı olarak şekilleneceğini düşünmektedir:

“H.Y.: İmmm...zate...yani çok az u...göz önünde o olabilen ya da u...seslerini az duyabildiğimiz kişiler inteseks kişiler. Dolayısıyla u...görünür kıldıkları onları dinleyebilmemizi sağladıkları için u...çok olumlu tabi ki Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmalar. Gerçekleştikçe tabi yani kitleselleştikçe daha çok insan dinledikçe böyle.Evet.” (28, kadın, biseksüel, Ankara)

M.Y. Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmalar’a katılım sağladığını belirtmektedir:

“M.Y.:Şey...17 Mayıs...

M.Y.: Şu an karıştırmıyorsam eskiden işte 17 Mayıs’tı yürüyorduk Ankara’da. Iu...iki kez yürüyüşe katıldım. Eee...son yıllarda kapalı otellerde yapılan forum tarzı şeyler oluyor galiba...onlara da bir kere falan katıldım sanırım.” (21, kadın, biseksüel ve panseksüel, Ankara)

M.Y. Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmalara’a ilişkin gözlemlerini kolektif eylemsel süreç üzerinden değerlendirmektedir:

“M.Y.:Eeee...en son yürüdüğümüz yıl 2015’ti.Çok kalabalıktık u...Ankara Üniversitesi u...Cebeci Kampüsü’nden başlayıp u...Sakarya’da bitirmiştik yürüyüşü ve katıldığım en kalabalık 17 Mayıs’tı. Iu...galiba Ankara’daki herkesin de öyle çok coşkuluymdu. O kalabalıkta seçim zamanıydı tam bir kişi birine taş atmıştı u...baya binlerce kişiyiz o cesaret u...beni çok şaşırtmıştı. Ondan sonra yürüyüş sonu bir arkadaşımızı yalnız gören bir u...dönercinin çalışanı bir yumruk atıyor falan...şey çok acayıpti biz çok kalabalığımız aslında ve u...mantıken bir kişi binlerce kişiye saldırmaz yani güvenli bulmaz. Ama u...sistem içinde o kadar güvende hissediyor ki kendini nefreti o kadar büyük

ki binlerce insana taş atmaktan tek kişi olarak çekinmiyor bu çok şaşırtmıştı. Ama yürüyüşün kendisini ben çok seviyorum çok eğleniyordum. İu...yürüyüşlerde olmak zaten başlı başına çok güzel çok eğlenceli bir şeydi. İu...ve sokakta böyle şey u...bir şey yazıp bir şey söyleyerek yürümek bence çok iletişime açık bir şey aslında. Şiddetsiz bir yöntem. Başkaları farklı yorumlayabilir ve çok iii...bedensel bir hareketle bunu yapmak açık bir alanda yapmak binlerce kişi ile yapmak zaten çok güçlü ve güzel bir şey.”(21,kadın,biseksüel ve panseksüel, Ankara)

M.Y. diğer katılımcılara benzer bir biçimde hareket içerisinde varlık gösterme meselesini değerlendirmeye almakta ve gerçek anlamda hareketin görünür olmayan biseksüel, interseks gibi kimliklerden kendi alanını yaratmalarını beklediğini, bunun ise politik bir duruş sergilemeden ve açılma sürecini görünürlük meselesini dert edinerek deneyimlemeden çok da mümkün olamayacağını açıklama ihtiyacı hissettiği gözlemlenmektedir.

M.Y. LGBTİ çevrede biseksüellerin deneyimlediği görünmezlik halleri üzerine değerlendirmelerini eklemektedir:

“M.Y.: Galiba şey...u...genel o sistem içi akım meşru görünen ilişki tiplerini kırıp u...farklı ilişki biçimleri u...farklı cinsellikler farklı kimlikler farklı var oluş biçimleri olduğunu söylemek konusunda çok başarılı. Ama u...bu yürüyüşler interseksler ve biseksüeller için sadece şey o LGBTİWQY falan diye giden bir alfabetik bir şey içinde sadece bir harf ve temsil dışında pek bir şey yapmıyor. İu...şeyde de bir kendi alanınızı yaratın falan gibi bir eleştiri var buna karşı. Ama u...şey olabileceğini düşünmüyorum u...var olabilecek bir alan bırakmayıp hareket biseksüeller için sonra kendi alanınızı yaratın kendi alanınızı yaratamadığınız için böyle bir şey oluyor diyor. Böyle sorunlu bir durum var. İu...ama yani ben şeyi de görüyorum u...tanıdığım pek çok biseksüel insan u...çok küçük bir çevrede açık ve şey u...politik bir kimlik olarak görmüyor ve şey böyle kendi halinde kapalı ilişkileri var falan. Harekete dahil olmak konusunda da u...bir zorluk yaşıyoruz. Ama çok büyük şey görünürlüğümüz yok hareket içinde.”(21,kadın,biseksüel ve panseksüel,Ankara)

M.Y. açıklamalarını devamında intersekslerin de görünürlük sorunu yaşadığını ve harekete dahil olma konusunda, kendi kimliklerini içselleştirme konusunda sorunları olduğunu belirtmektedir:

“M.Y.: İnterseksler zaten şey...Liseli LGBT’de ilk başladığımızda şey...çok yeni yeni görünür oluyorlar ve böyle şey bir sürü spekülatif tanım var falan böyle şey...kimse bir öznesiyle sohbet etmemiş yan yana gelmemiş temas kurmamış. Böyle yeni yeni okumalar çıkıyor falan uı...ve şey yine kafalarımızda bir çok kalıp var. Bunlar böyle şey kötücül önyargılar olarak da söylemiyorum öyle büyüdük ve var çok normal. Iıu...ce şey zaten açılmaları muhtemelen uı...kendi içinde çok zorluk yaşayan bir süreç. O yüzden evet şey uı...muhtemelen hatta biseksüellere göre şu an için harekette daha yeni yeni görünürlük kazandığı için daha zor bile olabilir diye düşünüyorum. Hatta böyle bir ekleme bir şey gibi şu an çok uı...harekette içselleştirilmiş özneler değil henüz bir kaynaşma yaşamadık ki.” (21,kadın,biseksüel ve panseksüel,Ankara)

A.Ç. Homofobi ve Trsfobi Karşıtı Buluşmalar’a katılım sağladığını ifade etmektedir:

“A.Ç.: Eee yani şey...aslında pek çok etkinlik oluyordu yani toplantılarda gündemlerimiz oluyordu. Ama uı...hani etkinlik olarak...şu an hatırlamıyorum şu etkinlik diye ama toplantılarımızda hep gündemimizdi mesela. Bir parti yapmıştık eee...o partide işte eee...kapı girişinde hani translar uı...tam hani anlayamadığı için bizim de hani eee...Lezbifem uı...şeyleri partileri mesela hani natrans erkekler için kapalı ama görünüşünde erkek hani görünümlü olup trans olan işte ee...arkadaşlar kapıda mesela böyle şeylere maruz kaldığı için toplantı gündemimiz olmuştu mesela. Nasıl davranmak gerek iii...nasıl yapmak gerek filan gibi eee...baya tartışmalarımız oldu bununla ilgili.” (31,kadın,biseksüel,İstanbul)

A.Ç. tıpkı M.D. ve H.Y.’dekine benzer klişelerle şaka yollu karşılaşmış olduğunu belirtmekte ve bifobinin çok keskin tavır sergilememeye bağlı olarak transfobi ve homofobiden anha görünmez olduğunu düşündüğünü ifade etmektedir:

“A.Ç.: İmmm bence yani şey eee...bunları konuşuyor olmak sonuçta her ya bir şeyi konuşmak diğer şeylerin de konuşulması için zemin hazırlıyor sonuçta hani insan uı...ya da işte bir topluluk yaptığı herhangi bir şeyle yüzleştiğinde başka şeylerle de yüzleşiyor ama. Ben mesela bifobiyle ilgili hala çok şeyin değiştiğini düşünmüyorum özellikle LGBTİ çevresinde. Çünkü hep sürekli şey siz güvenilmezsiniz işte eee...ne biliyim işte ne olduğunuz belli değil filan gibi yani şakayla karışık oluyor bunlar tabi ama mesela bana bunlar şaka gibi gelmiyor açıkçası ve eee...yani nasıl değişecek...bilmiyorum herhalde biraz daha uı...zaman gerekli daha mücadele deneyimi gerekli bu-bunun için gibi geliyor. Yani çok etkisi olduğunu da düşünmüyorum açıkçası belki hatta şöyle söyleyeyim bifobi bence en görünmez şey. Eee... yani transfobi ya da homofobi daha görünür. Eee... çünkü belki hani bu alanda yapılan mücadeleler daha çok olduğu için ya da insanlar mesela bunu buna daha keskin tavır alabildiği için ama mesela bifobi bifobik olmakla e-leştirdi-ğimde birini mesela uı...sen o eleştiriyi yapan olarak suçlu durumuna düşüyorsun bazen hani öyle oluyor ki ummm yani bilmiyorum daha belki bizim de daha keskin olmamız gerekiyor. İı...işte ne bileyim böyle espiri yapılmasın falan gibi belki hani iç kuv...belirlerken böyle şeyleri bile konuşmak gerekiyor belki hani.” (31,kadın,biseksüel,İstanbul)

A.Ç.’nin intersekslerin hareket içindeki yerine yönelik fikirlerini paylaşırken mücadelenin öznesi olmadan, H.Y.’nin açıklamasına benzer biçimde, özel olarak çalışılıp aktivist mücadele yürütülmeden bir şeylerin olmasını beklemenin boş bir uğraş olduğunu dile getirdiği görülmektedir:

“A.Ç.: Yani eee...ben mesela bir alana dair özel olarak hani uı...üzerine hani çalışılmadığı ya bir şeyler yapılmadığı sürece birbirlerine dediğim gibi hani alan açıyor ama özel olarak buna dair eğilinmediğinde ya da bir şey yapılmadığında çok da eee...etkisi olduğunu düşünmüyorum hani. Emmm...interseks de mesela onlarda daha bence son birkaç yıldır işte daha hani görünür olmaya ve konuşulmaya başlandı. İı...ama mesela hani ee...belki bilmiyorum ben mesela uı...kendim ak...o aktivizm sürecinde en azından kendi çevremde eee...gözlemlemedim mesela hani uı...bu alanın üzerinde aktivistlerini. Belki biraz daha evet özne aktivizmini yapanların hani görünürlüğü de önemli diye düşünüyorum daha uı...çok...yani daha uı...örgütlü olunmalı gerekiyor diye düşünüyorum. Çünkü uı...bir mücadelenin öznesi olmadığı eee...daha zor oluyor uı...topluma onu kabul ettirmek ya da

işte daha ummm...yaklaşımını değiştirmek insanların diye düşünüyorum.”(31,kadın,biseksüel,İstanbul)

A.Ç. intersekslere ilişkin açıklamalarında biseksüellere göre daha az görünür olduklarını da ilave etmektedir.

“A.Ç.: İu...yani...bilmiyorum kıyaslama yapmayı çok uu...sevmiyorum ama sanırım yani ben bilmediğim için de olabilir ama sanırım interseksler daha az görünür uu...diye düşünüyorum ben. Yani genel olarak baktığımda uu...en azından hani eee...bi-seksüel-ler şeye var hani bunun siyasetini politikasını yapan insanlar var benim çevremde ama mesela interseks bireyleri daha uu...yani bilmiyorum mesela ya özel olarak böyle bir topluluk var mı bu alana dair çünkü hani LGBTİ hareketinin çalışmaları oluyor her yıl Onur Haftası’nda. Eee...işte paneller oluyor ben de katılmışım mesela uu hani daha çok bilgi sahibi olmak için filan uummm...ama şey iii...muhtemelen daha az görünür yani uu...interseksler.” (31, kadın, biseksüel, İstanbul)

A.Ç. açık bir ifade ile LGBTİ ortamlar içerisinde de bifobinin olduğunu hatta homofobi ve transfobiye göre daha belirgin olduğunu vurgulamaktadır. Bunu da mücadeleye ilişkin pratiklerin görece az olmasına ve az olduğu için ses getirmemesi ve görünür olmamasına bağlamaktadır.

G.Ş. özellikle Onur Yürüyüşleri’nin çoğuna katıldığını ve destekleyici bulunduğunu belirtmekte ve baskılardan dolayı son yıllarda yürüyüşlerin gerçekleştirilemiyor olmasına işaret etmektedir:

“G.Ş.: İmmm...a bu yıl katılamadım...ummm...onun dışında ya bütün hafta katılamıyorum gündüzleri çalıştığım için. Hani belki akşamları iş saatine denk...iş saatinden sonra denk gelirse katılabiliyorum. Ama hani Onur Yürüyüşleri’ne katılmaya çalışıyorum her yıl.”(34, kadın, biseksüel, İstanbul)

G.Ş. Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmalar' a ilişkin gözlemlerini de dile getirmektedir:

“G.Ş.: İmm...yani toplantılara aslında çok katılamadım o yüzden onun için çok bir şey diyemiyorum. Ama aaa...yani 2013'ten sonra Gezi'den sonraki yürüyüşler çok güçlendirici ama ne yazık ki son yıllarda ıı...gerçekleştiremiyoruz aynı şekilde. Aaa...polis baskısından dolayı.”(34,kadın,biseksüel,İstanbul)

G.Ş. bifobinin çok ön planda olmaması konusuna eğilmekte ve bunun için lezbiyen ve biseksüel kadınlarla atölye çalışmalarının içselleştirilmiş bifobi de dahil olmak üzere geri plana atılmış pek çok ayrıntının gün yüzüne çıkmasını kolaylaştırdığına dikkat çekmekte ve özne olarak çok fazla yol katedilemediğini de belirtmektedir:

“G.Ş.:Aaaa evet tabi ki tabi ki. İmm...genelde bifobi çok ön planda olmuyor. İı...ya bifobi her yerde var aslında yani. LGBTİ çevrelerin içinde de bazen karşılaşıyoruz. Yani...bifobi ile her yerde karşılaşıyoruz çok da gündem olmuyor aslında. Bazen gündeme getirmeye çalışıyoruz. İmm...zor bir soru.Bununla ilgili de mesela bir atölye çalışması yapmıştık. İı...gayet güzel geçmişti mesela. İı...biseksüellikle ilgili bir atölye çalışması yapmıştık. Aaa...lezbiyenler de vardı biseksüeller de vardı sadece kadınlara açık bir atölye çalışmasıydı. Aaaa...ya en başta herkes benim bifobim yok derken mesela o atölye sürecinde evet bende de biraz varmış aslında diye böyle bir itirafların geliştiği bir süreç olmuştu.Atölye çalışmaları iyi iyi geliyor. Aaa...konuşmak ya da işte drama tarzı şeyler...karşılıklı role girmeye çalışmak falan ıı...birbiri hakkında empati geliştirmeye yol açabiliyor. Onlar faydalı oluyor. Ama tabi atölye çalışması dediğimiz dar bir çevre daha geniş anlamda nasıl mücadele edilir ıı...ben direk ıı...öznesi olarak bir şey yapamadığımız itiraf ediyorum.”(34,kadın,biseksüel,İstanbul)

G.Ş. intersekslerle ilgili konuya dair bu kişilerle temasının olmadığını kısa ve öz biçimde ifade etmektedir.

“G.Ş.: İu...ya...çok az bilgim var ee...çok bir şey söyleyemiyorum.Benim direk temasım olmadı mesela.” (34, kadın, biseksüel İstanbul)

G.Ş. diğer katılımcıların açıklamalarında öne çıkan bifobinin çok ön planda olmayışı ama aslında her yerde olduğu gibi LGBTİ ortamlarda da görüldüğü fikrini yinelemektedir.

C.A. tam tarihini hatırlamakla birlikte yurt içi ve yurt dışı Onur Yürüyüşü tecrübesine sahip olduğunu, yurt dışı tecrübesinde görece daha esnek bir atmosferde yürüyüşün desteklendiğini, ileride Türkiye’de de buna benzer bir yürüyüşün olabileceğine dair umut taşıdığını belirtmektedir. LGBT çevrelerde bifobik yaklaşımla karşılaşması, intersekslerin görünürlüğü adına yeni yeni adım atıldığını düşünmesi durumunu ifade etmektedir.

“C.A.: Bu Ankara’da oluyordu önceden yürüyüşler iki se...iki sene katıldım ondan sonra sanırım yasaklanmıştı. Şu an tarihini hatırlamıyorum ama en son ikisine katılmıştım. Eee...yine İstanbul’daki Onur Yürüyüşü’ne gitmiştim. Han...üç sene önce sanırım en büyüklerinden biri olana gitmiştim. Bu kadar. Bir de Amsterdam’da gitmiştim...oranın Onur Yürüyüşü’ne...bu kadar.

C.A.: İu...şöyle Amstredam’a gittiğimde sanırım sekiz sene önceydi İu...devletin sarayın işte o san...prenslerinin tahtının işte binasının önünde LGBT bayrakları vardı. O kadar şaşırılmıştım ki devlet destekliyor LGBT’yi Onur Yürüyüşü’nü. Biz de acaba bu günler gelecek mi diye düşünmüştüm bizde tam tersi yasaklar geliyor. Bakalım nereye kadar gidecek gerçi ama hani biraz daha sanki eee...devlet desteği ile hani herkesin hoşgörüsü ile yaklaştığı bir şey olsa gelecekte çok daha iyi olur bizim için de sanki.”(29,erkek,biseksüel,Ankara)

C.A. bifobiye ilişkin görüşlerini açıklarken LGBT çevrede de buna benzer örneklerle karşılaştığını, bifobiye yenmek adına çok çalışılması gerektiğini dile getirdiği görülmektedir:

“C.A.: İı...şöyle söyleyebilirim Queer Fest falan oluyordu yine Ankara’da. Son beş altı senedir ben ona gidiyordum son sene gidemedim gerçi de yasaklandığı için.İıı...orada biraz son yıllarda bifobi üzerine gitmeye başladılar hani bunun kırılması gereken bir şey olduğunun ama bu ODTÜ’deki LGB...LGBT dayanışmasından arkadaşlarıma bakıyorum onlarda da bir sürü bifobik olan var.Biraz ıı...yenmemiz gereken işte yani daha çok çalışmamız gereken süreçler varmış gibi geliyor bana.Ya son bir ...bir iki senedir bunlar gündeme geliyor sanırım Türkiye’de.Bifobinin üstüne gitmek.Biraz daha gitmek...hani kendi içimizden bile bifobik arkadaşlarımız çok.”(29,erkek,biseksüel,Ankara)

C.A. intersekslerin durumu konusunda intersekslerin neredeyse yok denebilecek biçimde çok fazla görünür olmadığı ve bunun için yeni yeni adım atılmaya başladığı görüşünü taşımaktadır:

“C.A.: İşte yine çok yokmuş gibi geliyor bana ama işte Queer Fest’teki izlediğimiz filmlerde aslında interseks üzerine değiniliyor. Yine yavaş yavaş da olsa evet...değiniilmeye başlandı diye söyleyebilirim.” (29, erkek, biseksüel, Ankara)

P.C. Homofobi ve Trabsfobi Karşıtı Buluşmalara’a katılımı içeren etkinliklere katılım üzerinden ifade etmektedir:

“P.C.: Haammm...off fırsat buldukça her şeye katılmaya çalıştığım için ama nasıl örnekleyebilirm genelde hani tercihen şey yapmaya çalışıyorum şu an mesela. Tezimle ilgili olan sağlık hakkı ile ilgili şeylere katılmaya çalışıyorum. İşte bu Hacettepe Üniversitesi’nde iii...Fakültesi’nde açık ders oluyor mesela Koray Başar’ın onunkine gidiyorum. Ondan sonra başka bir yerde şu oluyor ona katılıyorum yani eemmm...şu sıra aynen sağlık hakkı özelinde bulduğum her şeye gidiyorum evet.” (25, kadın, biseksüel, Ankara)

P.C. Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmalar kapsamında katıldığı etkinliklere ilişkin

değerlendirmelerini refleksif davranmaya bağlı olarak açıklamaya çalışmaktadır:

“P.C.: Hıhım.Iı...genel olarak çok açıcı ve uı...motive edici olduğunu düşünüyorum bu tarz buluşmaların. Yani beni belki rahatsız ettiğini söyleyebileceğim tek şey genelde böyle buluşmalarda uı...böyle birkaç kişi konuya çok dahil olmayan yavaş yavaş yeni yeni iii...LGBTİ camiasına da mücadelesine de dahil olmaya çalışan kişiler oluyor. Böyle durumlarda o kişilerin söylemlerinde çeşitli uı...incitici renci...rencide edici ya da yanlış literatür kullanımı yanlış kavram kullanımı gibi şeyler oluyor. Çünkü ben de öyleyim çok çok iyi biliyorum. İşte o kişilere uımmm...biraz fazla refleksif davrandığımızı düşünüyorum ben. Yani dillerini hemen düzeltmek işte onları kötü hissettirip oradan ya da oraya bir daha uğramayacakları kadar eleştirmek falan bunlar sanırım beni öyle ortamlarda rahatsız ediyor. Bir de madem yeri gelmişken söyleyeyim kendimde de şunu görüyorum bir aktivizm dili var ve bu dil insanı bir şekilde sınırlıyor kısırlaş...kısırlaştır...işte şimdi yine öyle oldu. Ya bunu kullanmak istemiyorum dilimi bir şekilde yeterli gelmiyor sözcükleri sürekli baştan üretmediğim için. İımmm...kendimizi yeterince iyi ifade edebildiğimizi asla düşünmüyorum ya sürekli belli bir şey halindeyiz. Eee...bunu dikkatli bir şekilde kullanayım ama açık olmak o kadar önemli değil. Yeter ki yanlış yapmayayım. Herhangi bir tepki almayayım. Ben böyle buluşmalarda etkinliklerde hepsinde bunu hissediyorum. Yani açık...açıkça özgürce konuşabildiğimizi kesinlikle düşünmüyorum. Çok belli şeylerin içinde debelenip duruyoruz bence.” (25, kadın, biseksüel, Ankara)

P.C. LGBTİ çevrede bifobi ile baş etmeye dönük çalışmalara ilişkin gözlemlerini de ifadelerine eklemektedir:

“P.C.: Hımmm...nasıl bir rol...role...yani arada kimsenin hakkını yemiyeyim çok çok çabalıyor artık bifobiyi aşmak için bir biseksüel görünürlüğü yaratmak için hatta en son Kaos broşür basmıştı. Yani çabalar çok güzel ben de işte kendi örgütlenmemde bir şeyler yapmaya çalışıyorum. Bireysel olarak bir şeyler yapmaya çalışıyorum yani sevgilimle birlikteken nasıl geliştirdi asla anlamadım eee...bir süre kendimi lezbiyen olarak tanımladım ve uı...ve kesinlikle erkelerden çok çok uzak durma kararı almıştım. Yine neden bilmiyorum çok analiz etmedim. Eee...çok güzel çabalar var yani fakat ya maalesef uı...her zaman şey gibi biseksüellik. İımmm...tamam lubunlar var uı...şey uıı..”

P.C.:Şöyle. Ha...işte ibneler var heterolar var bunları söylüyoruz bunlara dair bir şeyler konuşuyoruz. Tabi biseksüelleri unutmamak lazım gibi. Ya transları zaten ayrı bir şekilde de mücadele verdikleri için ...raz...örgütlenmeleri olduğu için her zaman zikrediliyor orada zaten öznel de oluyor. Ama biseksüeller yani seslerini duyurmak için o kadar çaba göstermek zorundalar ki. Çünkü diyor ki uu...eşcinseller ya da diyenleri var hepsi değil katiyen böyle bir şey söyleyemiyorum böyle bir iddiam yok. Benim denk geldiğim bifobik cümlelerden bir kaç tane 'ya ama size en azından evlenebiliyorsunuz ' uu...'en azından şöyle erkeklerle ilişkilenebilirsiniz' lalala. Yani oraya bir kabul etmeme hali var. Öbür tarafa geldiğimde hetero dünyada da uu...salt bir fantazi unsuru olarak görülüyorsunuz genellikle. Ya tabi ki bunu anlayan eden konuşan tartışan insanlar var. Ama tüm bunların yanında ve en sıkıntılı görünürlük sorunu. Yani nesin 'biseksüel' 'hummm tamam'.Yani artık sadece kadınlardan hoşlandığımı varsayıyor LGBTİ camiası. Diğer kısım sadece erkeklerden hoşlandığımı varsayıyor. Böyle."(25,kadın,biseksüel,Ankara)

P.C. interseksleri hareket içinde yeni yeni görünür olmaya başlayan bir grup olarak gördüğüne değinirken alanda ve hareket içerisinde özne olarak eksikliğin hissedilmesine bağlı yüzeysel girişimlerde bulunulduğunu dile getirmektedir:

"P.C.: Hummm...hiç böyle bir buluşmadan haberim olmadı öncelikle ama ...uu...oluyorsa ve olacaksa ve olduysa geçmişte çok çok iyi yani özne olmadığım için bilmiyorum ama onların da bence inanılmaz bir görünürlük ve mücadeleye eklenme sorunu var maalesef yani. Bunu...bunun için biz de belki bir şeyler yapmıyoruz direk bir şeyler yapıp işte aa...ama özne yok biz ne yapacağız gibi bir noktaya geliyoruz interseks bireylerde bireyler konusunda. O yüzden belki öncelikle kendilerinin toplanması bizim dahil olmamız falan çok anlamlı ve görünürlük sağlayacak bir şey olabilir.Biz ya şunu biliyorum ben bir buçuk sene öncesine kadar interseks ne demek bilmiyordum. Gerçekten.Ya bunun için sürekli sürekli bir çaba içinde olmamız gerekiyor. Eminim çok çok iyi olacaktır görünürlükler açısından.Eee...bu benim biseksüellikten bahsederken söylediklerime benzer şeyler söyleyicem. Yani bir şekilde aman unutmayalım hem interseks bireyler bir de bu artı kısmındakileri yani bu insanlar var olduğu için mücadelenin de içinde bulunduğu için aman unutmayalım şeyine gelin bir şekilde ismi zikredilip ya da diyelim ki Onur Haftası'nda bir panel koyalım şunu yapalım bunu yapalım. Şuradan biliyorum biz de böyle yapıyoruz. Yani bir şeyler yapmak istiyoruz ama hep...ya orda özne olmadığı için bilmiyorum hep bir son anda aklımıza gelen' ay işte interseksleri unuttuk 'ay yarın işte dünya interseks farkındalık günümüştü' şeklinde gelişen şeyler. Ben o yüzden hiç böyle buluşmalarda da yani hatta

bakıyorum özellikle interseks bireylere dair bir şeye gittiğimi hatırlamıyorum hep LGBTİ+ şeyi açıklanırken “İ” de nereden gelmiş diyor biri “İ” de interseks lalalala böyle anlatılan bir şey.Özellikle u...ımmm...bir farkındalık yaratmaya yönelik bir şeyler yapılabildiğini düşünmüyorum hala şu aşamada en azından oralarda da. ” (25, kadın, biseksüel, Ankara)

P.C. kendini biseksüel görünürlüğüne yeterli olmamasına bağlı olarak uzun süre lezbiyen olarak tanımladığı, LGBT+ camiada bir şekilde heteroseksüel ilişkiye dahil olacak biri gibi görüldüğü ve heteroseksüel kesimde ise yönelimin bir fantezi olarak algılandığı gibi ikilemler içinde olduğunu belirtmektedir. Yaşamış olduğu ikilemler ayrımcı ve dışlayıcı etkide bulunan ‘en azından evlenebilme’ ya da ‘erkeklerle ilişkilenebilme’ ile ilgili klişelerin kendinde içselleştirilmiş olması sonucu bir dönem kendini lezbiyen olarak tanımlaması açısından önemlidir. Buna benzer tanımlamaları ya da çalkantılı süreçleri M.D., M.Y., H.Y.’nin de yaşamış olduğuna ilişkin önceden dile getirilen ifadeler de gözden geçirildiğinde söz konusu klişelerin bir çeşit damgalamaya neden olup ilgili grubun (biseksüellerin) azınlıkta oldukları hissini kendilerinde uyandırdığı bifobinin dolaşımını hızlandırarak içselleştirilmiş homofobinin de sağlamlaşmasına etkide bulunduğu söylenebilir.

E.A. Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmalar’a sosyal medyadan pride eylemlerine geniş bir yelpaze içerisinde katıldığını belirtmektedir:

“E.A.: Eeee...Boğaziçi’ndeki eylemlerden bir ikisi bir ikisine pride eylemlerine genel olarak u...sosyal medyadaki eylemliliklere...bir iki şey...aa...süre giden u...hapishanedeki...arkadaşlarla ilgili yapılan destek eylemlerine bu kadar.” (34, kadın, biseksüel ve panseksüel,İstanbul)

E.A. patriyarkal yapı ve heteroseksist çevreye ek olarak LGBTİ çevrede bifobinin varlığına ifadeleri üzerinden değinmektedir:

“E.A.:Immm ...yani...diğer eylemlilikler içinde ...daha çok bulunmuş biri olarak söylüyorum uı...şeyin uı...muhalif kanadın işte heteroseksist kısmında olan o kol kırılısın yen içinde kalsın durumu şeyde ee..LGBTİ aktivizminde eee...çok...daha az...ve daha sert karşılık görüyor olduğu için eee...biraz daha özgür hissettiğimi söyleyebilirim ve insanların biraz daha özgür hissedicem önyargısıyla oraya gittiğini söyleyebilirim ki büyük bir şey bu benim gözümde.”(34,kadın,biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

E.A. Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmalar’a ilişkin etkinliklerin aktivizm açısından değerini ifade etmektedir:

“E.A.:On iki yaşından beri eylemlilikler içindeyim. Muhalif eylemlilikler içindeyim on iki yaşından beri aktivist olduğumu söyleyebiliyorum falan ve ee...ancak daha...uı...bu LGBTİ aktivizminin içine girdikten sonra eee...eylem sorgulayabildiğimi işte fikirlerimi beyan edebildiğimi ii...en azından diğer tarafta karşılaştığım...eee...hani ‘şş tamam konuş tamam sen sus tamam bir saniye bir şimdi burada büyükler konuşuyor’ halinin olmadığını eee...gözlemledim.”(34,kadın,biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

E.A. bifobinin en az homofobi ve transfobi kadar yaygın olduğunu söze dökmekte ve görünürlük meselesi üzerinden yapılanlarla aşılabileceğini düşünmektedir.

“E.A.:Yani ...görünürlüğü sağlıyor bir yandan çünkü eee...hani...homo ya da trans olmak size şeyden muaf etmediği gibi hani. Homofobik transfobik transfobiden muaf etmediği gibi bifobiden de muaf etmiyor. Eee...bunun her alandaki...varlığını uı...görünür kılma gibi bir işlevi o da az bir şey değil benim için yani. Bunun ee...varlığının görülmesi lazım ki onunla ilgili mücadele verilebilsin durumu var ve onunla ilgili mücadele de verilmeye uı...yine gördüğüm kadarıyla dünya çapında başlanmış yani.”(34,kadın,biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

E.A. intersekslere ilişkin görüşlerini dile getirirken birebir temas halinde olmadığını sadece haberler ve sosyal medya üzerinden ‘sadece cinsel organ tartışmasına indirgenmiş’ ifadesiyle devam eden sınırlı tartışmalara denk geldiğini belirtmektedir:

“E.A.: Aaa...yani şu anda ne söylesem hariçten gazel olacak. Çünkü üüü...yakinen tanıdığım eee...ve kendi beyanını dinleme şansı bulduğum bir interseks arkadaşım yok. Aaaa...arkadaşım olmasına da gerek yok hani böyle eee...bu beyan-la bunu açık ederek ve bunun üzerinden bir şeyler paylaşmış bir insan görm...görmedim tanıyamadım yani. Bunun üzerine sohbet etme fırsatı bulamadım. O yüzden cidden bilemiyorum yani...sadece şeyden takip edebiliyorum hani haberlerden takip edebiliyorum sosyal medyadan takip edebiliyorum forumlarından takip edebiliyorum. Eee...takip ettiğim kadarıyla şey böyle bir sap sap sap kategori gibi bir durum böyle daha şey yine cinsel organa uı...indirgenmiş bir iii...şey eee...tartışma hainin döndüğünü görebiliyorum. Ama dışarıdaki hayatı nasıl doğal olarak biliyorum yani.”
(34, kadın, biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

Dworkin’in (2002,s.99) değindiği üzere feminist kadınların çoğunun lezbiyen olduğu yanılıgısı biseksüel katılımcıların kendilerine yöneltilen, kadınları yeterince anlamamak, heterosksüel bir ilişkiyi günün birinde tercih etmek gibi bir takım klişeler üzerinden feminist kimlikleri özelinde bu yargıyı doğrulayıcı ifadeler kullandıkları görülmektedir. Burada biseksüel olarak açılma ve kendini keşfetme anlamında bu kişilerin ifadelerinden tüm bunlardan özgürleşmeye dönük pratikleri ya da özgürlüğün tanımlanması ve tanınması girişimlerinin de ciddiye alınması gereken konular olarak durmakta olduğu görülmektedir. Kuşkusuz Goop’un (2008, s.11) da belirttiği gibi görünürlük sorununa da etki eden biseksüelliğin eşcinselliğin sözde yapı-bozumunu açıklayan teoriler olduğu, biseksüelliğin tezahürlerine üstünkörü değinildiği ya da eşcinsellikle ilişkilendirildiği bulgusundan hareketle bifobik tutumun en az heteroseksüel kişiler kadar LGBTİQ çevrelerde de varlığını sürdürmekte olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

LGBTİQ içerisinde daha az görünürlüğe sahip bir başka grup olan interseksler ile

görünürlük meselesi üzerinden bir kesişimselliğin söz konusu olduğu düşünüldüğünde aktivist mücadeleyi buradan doğru bir alan açıp büyüterek devam ettirmek ve alanın öznesi olma tartışmalarına açıklık getirmek bakımından önemli bir adım olacaktır. Katılımcıların ifadelerinden bu konu özelinde bir girişimin henüz çok belirgin olmadığı, dahası bu anlamda biseksüeller açısından kimliksel olarak öncülük etme çabasının çok da tartışma konusu olmadığı görülmektedir.

3.2.4.2.Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmalar ve Onur Haftası Etkinliklerinin Performativitenin Kurulumuna Etkisi

Katılımcılar açısından Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmalar ve Onur Haftası Etkinliklerinin performativitenin kurulumuna etkisine bakıldığında yapı-bozuma neden olması, kimliği destekleyici bir etki yaratması, LGBTİ hareketi içinde ve dışında değiştirici bir etkiye sahip olması, görünürlüğü arttırması gibi yorumların öne çıktığı görülmektedir.

M.D. kişinin Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmalar ve Onur Haftası Etkinlikleri için performativitenin çeşitlilik sağlaması ve yapı-bozuma neden olması açısından olumlu bir etkide bulunduğunu düşünüyor olması halini dile getirmektedir:

“M.D.: Bence olumlu bir etkisi var. Yani doğru anladıysam eğer bu soruyu benim oradaki LGBTİ’lerin kendini eylem alanında ve bu program kapsamında ifade etmesi bakımından bir çeşitliliği bir defa gösteriyor. Zaten hani yani her...evet herkes farklı diyoruz herkes biricik ve farklılıklar bir arada yaşayabilmeli dediğimiz ve insanlar kendilerini dilediği gibi ifade edebilmeli dediğimiz bir sürü bir sürü şeyi bence biz bu buluşmalarda deneyim...leme olanağı bulabiliyoruz. Bir sürü arkadaşımız o farklılığıyla ve arzu ettikleri halleriyle dahil olabiliyorlar hani bu çalışma ve eylemliliklere. Hem biraz o çeşitliliği gösteren bir şey oluyor hem de biraz yapı bozumu da oluyor gibi yani hani. Yani bir sürü anlamda yapı bozumu oluyor ya. Bu toplumsal yapıda bize ne öğretiliyse norm olarak hepsinin yapı bozumunu aslında biz o pride yürüyüşlerinde görüyoruz yani deneyimliyoruz. O bir arada olma hali arzusunu

da aslında deneyimliyoruz gibi geliyor. O performanslar falan mesela hepsini. Buradayız deme hani gibi geliyor bana ya bir yandan da. Evet böyleyim buradayım bu halimle buradayım falan. “(31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.Y. kişinin Homofobi ve Trasfobi Karşıtı Buluşmalar ve Onur Haftası Etkinliklerinin her birinde bedensel olarak var olduğunu gösteren eylemlerde bulunarak kimliği destekleyici bir etki yarattığını ve bunun sıklıkla tekrarlanması gerektiğini düşünmesi halini söze dökmektedir:

“M.Y.: Bence şey ıı...sokakta olmak yürümek az önce de söylediğim gibi çok güzel ve önemli bir şey ve biz böyle eskiden 1 Mayıs'lara, 17 Mayıs'lara böyle çok şey ıı...festival, düğüne böyle çok güzel bir şeye hazırlanır gibi hazırlanırdık işte. Birkaç arkadaşımız böyle drag queen diye tanımlamıyorlardı da kendilerini hani o kültürden gelen böyle kostümler o tarz makyajlar falan yapardı böyle gösterirdi önceden terziye götürürdü falan. ıı...kimileri için çok önemli şeyler değildi böyle şey ıı...yürüyüşlerde beden olarak katılmak ya da bedensel olarak bir şey yapmak var olmak zaten kimliği çok kurucu bir şey. ıı...ama bir yandan şey de çok sevmiyorum ıı...nasıl desem...fazla izlenir bir şey haline gelmesi de bana çok tehlikeli geliyor. ıı...harekete böyle şey bazen sözün çok geri planda kalıp o görsellğin ıı...havalı makyajların falan öne çıktığı ve ıı...şey bir insan konumundan çok böyle izlenen bir seyirlik bir şey olması hali de ıı...tehlikeli geliyor ve de rahatsız ediyor. Ama süreç ilerledikçe kendi dengesini bulacaktır. Ama ıı...şeye çok inanıyorum ıı...günlük temaslar sohbetler olabilir yürüyüşler olabilir ıı...yan yana gelmek kamusal alanlarda olmak ıı...kimliği çok kurucu ve güçlendirici şeyler. Mesela internetin öyle olduğunu düşünüyorum çok şey ıı...rahat bir alan ve çok bir etkisi olmuyor bir şey yazıyorsunuz geçiyor ama kamusal alanlardaki temaslar çok güçlü şeyler bence.” (21, kadın, biseksüel ve panseksüel, Ankara)

M.Y.'nin yürüyüşlerde bedensel olarak var olmanın kurucu bir unsur olduğuna inancını güçlü tuttuğunu görmek mümkündür. Bunun dışında fazlaca seyirlik bir şeye dönüşen bir temsilin de zararlı ve tehlikeli bir hal alabileceği ihtimalini vurgulaması kayda değerdir. Sokağı her zaman sosyal medya ve sanal ortamdan daha besleyici ve dönüştürücü bulduğunu da ifa etmesi özne meselesine de ışık tutması ve ona alan açması bakımından kıymetlidir.

A.Ç. kişinin Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmalar ve Onur Haftası Etkinliklerinin performativitenin kurulumunda hem içeride hem dışarıda değiştirici bir etkiye sahip olduğunu düşünmesi halini ifade etmektedir:

“A.Ç.: Iuu yani...sonuçta bilmiyorum hani eee...tabi etkisi oluyor hani bunların. Yalnız zaten şey insanlar da mesela şöyle şeyler de hani gözlemliyorum eee...mesela performative olarak da işte iii...ne biliyim uhhh...crossdresserlar falan var mesela hani daha görünür olmak için uu...daha işte umm..belki hani insan...insanlarda daha büyük işte farkındalıklar yaratabilmek için mesela tercih edilen şeyler bence etkisi oluyor. Yani biraz şey oluyor tabi mesela şeyleri filan düşündüğümde 8 Mart'ları ya da işte ne bileyim Onur Yürüyüşleri'ni düşündüğümde bu tip şeyler hep dışarıdan daha açık mesela uu...saldırıya maruz kalan şeyler oluyor ama mesela içeride ya da işte genel olarak insanların eee...buna dair mesela tartışmasını sağlayacak şeyler oluyor. Eee...ve değiştirici olduğunu düşünüyorum mesela hani şey bilmiyorum buna örnek mi ama uu...her yıl mesela yapılıyor ya şu orospufobik e şey ee...ne bileyim eee...bir tane döviz vardı mesela 'kadının yoksa parası amıdır kumbarası' diye bir döviz vardı mesela 8 Mart'ta. Bir sürü binlerce döviz var ama içinden mesela birkaç tanesini seçip özel olarak hedef göstermek için bu tarz haberler yapılıyor. Eee...hatta mesela kendisine işte feministim diyen işte ne bileyim uu...kendini kadın mücadelesinin içinde tanımlayan insanlar bile işte hani bu ama değil ki bizim şeyimiz falan. Benim mesela bir tane yakın arkadaşım var böyle çok politik değil ama mesela şey gibi 'ya bu biraz bizi aşağılayan bir şey olmuyor mu?' falan gibi mesela bir şey söyledi. Ben de ona hani şey dedim 'neden ki hani orospu olmak hani ayıp bir şey mi ya da aşağılık bir şey mi niye böyle düşünüyorsun?' falan deyip mesela birazcık tartışmıştım onunla. Yazılan mesela yazılar oldu o süreçte bence çok iyi oldu hani o tip şeylerin yazılıyor olması. Birkaç tane yazı gönderdim mesela dedim ki 'bunları oku falan. Sonra mesela fikri değişti yani eee...hani bu en azından çevresine bakan insanları değiştirmesi açısından böyle şeylerin değiştirici etkisi olduğunu düşünüyorum ben. Yani elbette hani ... için değiştirmeyeceğiz insanları. Ben mesela buna inanan biri değilim tek tek değişmeyecek hiç kimse ama en azından değişmeye anlamaya meyilli olduğum insanlar açısından bakılacak bir şey oluyor. Eee...gördüğü hani duyduğu okuduğu şeylerin etkisi oluyor bende.” (31, kadın, biseksüel, İstanbul)

A.Ç. medyanın 8 Mart'ta kadınların protesto amaçlı kullandığı dövizlerin verdiği

mesajı anlaşılır ve ifade özgürlüğüne yaraşır bir tema olarak yansıtmak yerine çarpıtarak kullanmalarını eleştirmektedir. Bu durumun belirli toplumsal cinsiyet kalıplarının sabitlenerek anlaşılabilirliğin yitirilmesine neden olduğunu ima eden A.Ç. bu yargıları tek tek kişilerle tartışarak aşmayı, herkesi bir anda değiştirmek mümkün olmasa da bazı kişiler için bu yolu açmayı uygun bulduğunu belirtmektedir.

G.Ş. kişinin Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmalar ve Onur Haftası Etkinliklerinde sokağın performans alanı olarak kullanılmasının görünürlüğü arttırdığı düşüncesine sahip olması halini dile getirmektedir:

“G.Ş.: İummm...evet çünkü aslında hani o gün o sokağı bir performans alanı olarak kullanıyoruz hani. İnsanlar gerçekten özgür ve kendinin olmak istedikleri şekilde ifade ediyorlar. Bu o sokaktan geçen herhangi biri için çok vurucu aslında bence u...bir anda onların görünür olması için u...faydalı oluyor diye düşünüyorum.” (34, kadın, biseksüel, İstanbul)

C.A. kişinin Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmalar ve Onur Haftası Etkinliklerinde aktif bir şekilde görünürlüğü arttırmak amaçlı sokağın daha yoğun kullanılması gerektiğini düşünmesi halini ifade etmektedir:

“C.A.: İmmm...daha çok üzerinde çalışılabilir sanki hani. Hala...görsel çok bir şey yokmuş gibi geliyor bana. Ama tabi ki bu hiç olmadığı anlamına gelmiyor. İmmm...bu Ankara'dan...Ankara Üniversitesi'nin eee...Bu Siyasal kampüsünden yürümüştü sanırım bir yedi sekiz sene önce de çok hatırlamıyorum. Orada mesela birkaç erkek arkadaşım topuklu ayakkabıyla yürümüşlerdi. Hani böyle küçük çapta olsa da görünürlüklerin arttırılması değişik şeylerin etkinliklerin yapılması sanki iyi olur kafasındayım. Drag queen'ler geçebilir mesela.” (29, erkek, biseksüel, Ankara)

P.C. Homfobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmalar ve Onur Haftası Etkinliklerinde bir

takım performatif alanlar oluşturularak heteroizmin esnetilmeye çalışıldığına dair bir düşünceye sahip olması halini söze dökmektedir:

“P.C.:Yani...bilmiyorum bu soruya...nasıl bir cevap verebilirim...çok detaylı bir cevap veremiycem muhtemelen...ama sadece belki şu u...bu yılki Onur Haftası etkinliklerinde Madur Öktem’in bir şeylerini gördüm ya bu performativiteye etki bence genel olarak belli bireyler oluyor hareketin içinde. Şu an kafamda bir iki kişi var. Yani belki onların söylemleri anlatıları davranışları eylemleri şovları bunlar üzerinden belki bir şekilde bir şeyleri açıyor olabilir ve etkiliyor olabilir heteroizm. Ama onun dışında genel bir şey değil bence bu etki de.” (25, kadın, biseksüel, Ankara)

E.A. Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmalar ve Onur Haftası Etkinliklerinde LGBTİ açısından görece eksik kalan ve görünürlük meselesine yeterince temas edemeyen bir süreç olduğuna dair düşünceye sahip olma halini ifade etmektedir.

“E.A.:Ya anladığım kadarıyla cevap vermeye çalışayım çünkü biraz yarım anladım gibi geliyor hala. Eee...bir u...yine hani...biz ve onlar diyenlerin tarzında bir şeyleri eylemlerinde bir şeyleri değiştirdiğini düşünmüyorum eee...bu şeylerin eylemlerin. Uu...onun dışında bir de iii...şey hani bu eylemlilik biçimini...benimsemeyen introvert (içe dönük) iii...şey hani başka türlü bir varlık uu...sürdüren hani iii...sessizliğini...görünülmez görünmez olma isteğini de varlık biçimi olarak sürdürme ee...LGBTİ tarafında şey eee...hani eksik kaldığını söyleyebilirim mevzunun.Yani...çok çok extravert (dışa dönük) bir durum...bunun varlığı çok şeyi değiştiriyor olması gerektiğini düşünüyorum. Eee...ve bir yandan da introvert bir varlığı da kapsa-maya başlama zamanının da geldiğini düşünüyorum.” (34, kadın, biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

H.Y. kişinin Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmalar ve Onur Haftası Etkinliklerinde performativitenin biseksüel ve lezbiyen kadınların hayatında etkili olduğuna dair bir düşünceye sahip olması durumunu söze dökmektedir:

“H.Y.: İmmm...şöyle uu...performativite iii...bizlerin yaşamını yani biseksüel

ya da lezbiyen kadınların yaşamlarında da elbette ki var.Çünkü hani toplumda yetiştik ve bundan azade değiliz. İu...kurulumunda bir etkisi olduğunu düşünebilirim belki. İu kendisini böyle tanımlayan genç bir insan ya da ilk kez belki de açılan birisi için.İu ama bunun negatif bir şey olduğunu düşünmüyorum. Yani bir o kişinin var oluşunun performans sahipleri olması bir rol model olarak yani performativite değil ama olumlu anlama çeviren bir şey olarak görüyorum.” (28, kadın, biseksüel. Ankara)

Katılımcılar tarafından Hartman'ın (2013,s.41-42) yer verdiği ve Goffman'ın (1959,p.15) değindiği gibi Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmalar ve Onur Haftası etkinliklerinde performans üzerinde performativiteye örnek teşkil edecek adımlar atıldığı düşünülmekle beraber kimliksel yapı-bozuma ilişkin daha temel ve dönüştürücü pratiklere ihtiyaç olduğu, tüm bu etkinliklerin sadece görsel bir şovdan ibaret olduğuna ilişkin bir kanının yaygınlaştırılmaması açısından böylesi bir tavır geliştirmeye ihtiyaç duyulduğu dile getirilmektedir. Ancak bu tavır alma biçimi tüm LGBTİQ 'ya atfedilen bir biçim olmakla birlikte biseksüel kimliğe mensup kişilerin kendi görünürlüklerini sağlayacak önerilere çok rastlanmadığı görülmektedir.

3.2.5.Patriyarkal ve Heteroseksist Düzlemde Hegemonik Erkeklik Meselesine Bakış

Araştırmada hegemonik erkekliğe ilişkin değerlendirmeler katılımcıların ifadeleri doğrultusunda hegemonik erkekliğin kişide neye karşılık geldiği ve kişinin kendi açıklamaları ile bağlantılı ve bağımsız olarak kavramı nereye oturttuklarını anlamak amacıyla hegemonik erkekliğin önüne geçilmesi için nasıl pratiklerin ortaya koyulması gerektiği üzerinden değerlendirilmektedir.

3.2.5.1.Kişide Hegemonik Erkekliğin Karşılığı

Katılımcıların kişide hegemonik erkekliğin karşılığı başlığı altında farklı görüşler dile getirdikleri görülmüştür. Her bir görüşten hareketle hegemonik erkekliği

hegemonyanın her yerde oluşu olarak tanımlama, LGBTİ hareketi içerisinde gey erkeklerin hakimiyetine açıklık getirecek kurtarıcı bir kavram olarak görme, hegemonik erkekliği patriyarkanın bir uzantısı olarak niteleme, hegemonik erkekliği natrans, varlıklı ve maskülen erkek profili olarak tanımlama, hegemonik erkekliği erkek hegemonyasının fazlaca uzun süren bir oyunu olarak tasvir etme olmak üzere beş farklı değerlendirme yer almaktadır.

M.D. kadın erkek gözetmeksizin hegemonik erkekliğin her yerde oluşuna vurgu yapması ve kadın mücadelesi ile aşılabilecek bir sorun olduğunu düşünmesi halini ifade etmektedir:

“M.D.:Onu düşünüyorum ben de. Valla çok çekici. Hegemonik erkeklik konusunda ne düşünüyorum? Kulağa çok güzel geliyor. Hegemonik...erkeklik. ...Ya ben böyle gerçekten baş belası bir mesela olduğunu düşünüyorum bunun ama böyle. Hani kadını erkeği de yok yani. Gerçekten dünyanın tepesine çökmüş bir bela yani hani ve kurtulunması gereken ve asla bir kerede kurtulunmayacak bir bela. Böyle hepimizde biraz varmış gibi ve hepimizin de bir biraz baş etmesi gerekiyormuş gibi de bir yandan. Ya böyle sürekli üzerine düşüneceğimiz, gözden geçireceğimiz, hakaten her an kurtulmak için uğraşacağımız bir şey ya bu. Çok sinmiş çünkü her şeye çok sinmiş. Yani aklımıza sinmiş, eşyamıza sinmiş, baktığımız renge sinmiş. Herşeye böyle cinsiyet atfetmekten artık kafayı yemişiz ya yani bence. Ya erkeklere de bela ya. Ya bizzat bu erkekliğin böyle şeyini yiyen kaymağını yiyen mi diyeyim ne diyeyim ya yani ondan nemalanan o otoritenin keyfini süren erkekler için bile bence bir faydası olmayacak bir hikaye bu yani hani. Nasıl kurtulunur? Gene aynı muhtemelen yine kadın mücadelesini böyle böyle etkisiyle büyüyümesiyle falan filan hani baş edilebilecek bir mesele bir yandan.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

G.Ş. hegemonik erkekliğin her yerde oluşuna vurgu yaparken çoğunlukla mücadele etmeye çalıştığını zaman zaman çok üstüne gelindiğini ve bazı zamanlar işin görmezden gelmeye kadar vardığını dile getirmektedir:

“G.Ş.: Hegemonik erkeklikten...hegemonik olmayanı var mı bilmiyorum. Her yerde her an maruz kalıyoruz. A hani...uu...zaten ia...iş hayatında sosyal hayatta u...başka mücadele alanlarında da sürekli karşılaşıyorsun. Aaa...her an düzeltmek de bir yerden sonra çok yoruyor bazen de diyorsun sadece gözardı ediyorsun görmemezlikten geliyorsun. Bazen inadına her her nasıl her cümlesini her hareketini düzeltmeye çalışıyorsun falan. Genel olarak...yorucu tabi yani. Günlük hayatımdaysa...daha çok etkiliyorsa daha çok uu...mücadele ediyorsun daha çok müdahale ediyorsun. Karşılıklı anlatmaya çalışıyorsun falan. Değilse bir yerden sonra biraz da görmezden gelerek sıyrılıyorum herhalde.” (34, kadın, biseksüel, İstanbul)

M.Y. hegemonik erkeklik kavramını LGBTİ hareketi içerisinde gey erkeklerin hakimiyetine açıklık getirecek kurtarıcı bir kavram olarak görme haline değinmektedir:

“M.Y.: Benim çok sevdiğim bir kavram. Iu...şey...galiba lisedeyken Pınar Selek'in uu şey...Maskeler Süvariler Gacılar Ülker Sokak orada okuyup böyle' çok aa çok güzel' falan 'biz de hep bundan bahsediyorduk da tanımlayamıyorduk' dediğim bir şeydi. Iuu...galiba şey zaten uu...ilk gün şey...ilişki içinde olduğum erkeler de bu uu...hegemonik erkekliğin altında yer alan insanlar oluyor. Hareket içinde de şey...mesela geylerin gey erkeklerin çok daha görünür ve sözünün dinlendiği bir hal var. Iu...o yüzden şey bir şeyleri açıklamada anlatmada çok kurtarıcı sevdiğim bir kavram.” (21, kadın, biseksüel ve panseksüel, Ankara)

C.A. hegemonik erkekliği patriyarkanın bir uzantısı olarak niteleyerek değerlendirmektedir:

“C.A.: Eeeummmm...ya biz toplum olarak zaten hani biraz daha erkek egemen bir toplum olduğumuz için uu...attıyorum evliliklerde soyadı üzerinden hep erkeğin soyadının geçmesi bile hani artık yakın tarihe kadar yine hani

öncesinden bahsediyorum. Her şeyde hani hemen hemen her şeyde karşımıza çıkıyordu. Yavaş yavaş yine kırılmaya başladı bu ama yan...Doğu'da ve Güneydoğu'da biraz daha ummm...olumsuz örneklerine şahit oluyoruz diyebilirim. Daha çalışmamız gerekiyor bunu kırmak için.” (29, erkek, biseksüel, Ankara)

A.Ç. ve H.Y. hegemonik erkekliğin patriyarkaya karşılık geldiğine ve her anlamda mücadele edilmesi gerektiğine vurgu yaparak değerlendirmektedir.

“A.Ç.: Valla ne ifade ediyor...yani zaten çevremize baktığımızda en fazla gözlemlediğimiz erkeklik modeli galiba hegemonik erkeklik. Yani uu...ve rahatsız edici bir şey. Iı...yani olabildiğince zaten uu...buna karşı şeyim algılarım çok açık ve iii...sürekli de bir hurlaşma halindeyim. Eee...rahatsız edici tabi ki yani ne ifade ediyor...aa bilmiyorum her şeyi ifade ediyor ya. Patriyarkayı ifade ediyor hayatta karşılaştığım bütün zorlukları ifade ediyor benim için. Eee...o yüzden eee...dediğim gibi hani mesela buna çok tahammülüm yok. Yani eee...yani karşılaştığım her alanda bununla uu...mücadele ediyorum bireysel olarak da ediyorum yani.” (31, kadın, biseksüel, İstanbul)

“H.Y.:Keşke bunları yazlı olarak cevaplasaydım. Eee...hegemonik erkeklik uu...toplumun ta kendisi. İşte içinde yaşadığımız uu...patriyarkal sistemin her gün hayatlarımıza sirayet eden iş yaşamında sokakta ummm aile içinde partnerimizle ilişkilerimizde uu...her zaman mücadele etmemiz ve gözümüzün çok açık olmasını gerektiren çünkü bazen hani verdiğimiz tepkilerde de belki yılgınlık oluyor belki göz ardı ediyoruz. Ben mesela üç beş tane kitap üst üste roman okusam hiç feminizme yani homofobi ummm...LGBTİ oluş yani LGBTİ içeren bir kitap okumasam bile feminizme dair bir şey okumasam bir analiz bir kitap uu...bazen bazı şeyleri iskaladığımı fark ediyorum. Tepki geliştirmem gereken şeylere geliştirmediyimi fark ediyorum. O yüzden her zaman gözümüzün çok açık olması gerekiyor. Çünkü hayatın her noktasında bununla bir aradayız. Bununla yüzleşiyoruz. Bununla karşılaşıyoruz. Öyle.” (28, kadın, biseksüel, Ankara)

P.C. LGBTİ hareketi içerisinde natrans olan varlıklı ve maskülen erkek profili olarak gördüğü hegemonik erkeklikten en çok gey erkeklerin ve trans kadınların etkilendiğine dair

değerlendirmelerde bulunmaktadır:

“P.C.:Şöyle...ummm...natrans evet natrans para kazanan uı...evet erkek gibi erkek olan maskülen umm...biraz biraz eril biri kesinlikle ve yani en nihayetinde kabul gören makbul erkek benim için hegemonik erkek.Ya bunun dışına çıkan herkes bu noktada işte uı...gey erkekler yine cisgender olmalarına rağmen ya da trans kadınlar erkekliği reddettikleri için tabi hegemonik erkekliğin çok çok dışında kalıyorlar bu yüzden” (25, kadın, biseksüel, Ankara)

E.A. hegemonik erkekliği fazlaca uzun süren bir oyun olarak görme üzerinden değerlendirmektedir:

“E.A.:Kaka...uı...yani evet genel olarak uı...ee...erkeklerin kendisi de uı...şey olmak üzere içinde olmak üzere uı...oyun olarak bile ciddi uzun sürdüğünü düşünüyorum.” (34, kadın, biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

3.2.5.2.Hegemonik Erkekliğin Önüne Geçilmesine Dair Pratiklere İlişkin Öneriler

Katılımcıların hegemonik erkekliğin önüne geçilmesine dair pratiklerin neler olabileceğine ilişkin düşüncelerinin çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Söz konusu öneriler arasında patriyarkal ve heteroseksist yapı ile kapitalist sistemin birbirinden bağımsız düşünülmeden hareket etmek gerektiği, hegemonik erkekliğin sunmuş olduğu konfor alanlarını sorgulamak gerektiği, hegemonik erkekliğe karşı aktif bir biçimde eylem ve etkinliklerin düzenlenmeye devam etmesi gerektiği, örgütlü bir yapı içerisinde aktif rol almanın önemli olduğu yer almaktadır.

M.D. hegemonik erkeklikle mücadele ederken patriyarka ve heteroseksist yapının

kapitalist sistemden bağımsız ele alınamayacağını ve bununla birlikte mücadele edilmesi gerektiği, LGBTİ çevre içerisinde de bu mücadelenin yürütülmesi gerektiği düşüncesine yönelik önerisini dile getirmektedir:

“M.D.:Ya var aslında. Yani zaten hani LGBT hareketi böyle biz sadece haklarımız için mücadele ediyoruz falan darken şimdi hakları için mücadele ediyor da neye karşı mücadele ediyor? Karşısında ne var yani? Tamam heteroseksizm var. Ama bu heteroseksizm bir yandan da ataerkil bir sistem bir yandan da kapitalist bir sistem. Bir yandan da o bir yandan da bu değil mi? Yani işte bunun babaşka başka olma halleri de var. Dolayısıyla biz bu heteroseksizme karşı mücadele ederken bütün bunlarla mücadele etmek durumundayız zaten. Çok doğrudan ilişkili hatta çok kendisi yani. Heteroseksizmin kendisi zaten hegemonik erkek bir yapı bir yandan da ya hani. Hani kadını erkeği ayırırken erkeğe de atfettiği şey zaten hani cinsiyetçi son derece cinsiyetçi bir sistem bir yandan. Dolayısıyla buna değmemesi bunu dert etmemesi olanaksız. Olanaksız yani. Doğalı ya doğallığında dert ediyor. Yani özellikle lezbiyen, biseksüel, trans kadınlar ve onların mücadelesi yani çok doğrudan bunu işler yani. Bunu deneyimler. Bir yandan kendi içimizde bitiyor mu? Ben kendi içimizde de bittiğini düşünmüyorum yani hani. Her ne kadar ortak bir mücadele hareket alanı buluyor olsak bile LGBT hareketi meselesinde artı (plus) falan filan diye. Ama kendi içimizde de hani başka biçimlerde ufak ufak o erkeklikleri görüyoruz yani. Harekette bu kadar geylerin söz sahibi olduğu yıllardan geçmiş olmak tesadüf değil bence. Yani erkeklerin daha rahat hareket alanı olmasıyla ilgili değil mi bu? Daha üst bir cinsiyet olması ile ilgili değil mi mesela? Onların bu kadar örgütlü bir alana dahil oluyor olması söz sahibi oluyor olması ya çok ilgili. Çok ilgili yani. O yüzden bizim hareketimiz için de tesadüf değil. Yani bir baş etmemiz gereken erkeklik hikayesi kendi içimizde de olduğunu düşünüyorum yani. Böyle geylere bilenmeyeyim şimdi durduk yere de. Var ama yani var. Bir yani hem mücadele ya hem karşımıza koyup mücadele ettiği ettiğimiz bir şey tamam doğru. Ama böyle kendi içimizde de mücadele edeceğimiz bir şey aynı zamanda. Kendimizle de mücadele edeceğimiz bir şey ya aynı zamanda.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.Y. ve A.Ç. hegemonik erkekliğin sunmuş olduğu konfor alanlarının sorgulanması ve buradan hareketle yeni çözüm yollarının oluşturulmasına ilişkin öneri getirmektedirler:

“A.Ç.:Yani bence mesela u...hegemonik erkek-lik iii...LGBTİ hareketi içerisinde de zaman zaman gözlemlenen şeyler. Yani sonuçta erkek konformizmi diye bir şey var. Pek çok mesela LGBTİ aktivisti ee...bu konformizmden vazgeçmeden mesela gey politikası yapıyor. Yani bence mesela erkeklik eleştirisini u...oturup LGBTİ hareketi yeniden yapmalı. Eee...ve bu şeylerinden hani eee...ayrımıcılıklarından bir kere vazgeçmeliler. Eee...ki eşit bir yere gelebilelim. Mesela ben bir kadın olarak hiçbir zaman ee...bu konformizmi deneyimleyemedim. E ama mesela eee...hem bu konformizmin altına sığınıp yani ev hayatında bile aynı evde mesela bir geyle kalınca mesela o erkekliğinden tam olarak arınmadığı için mesela ev işlerini hani u...mesela bile sizin yapmanızı bekleyen bir halde olabiliyor mesela yani bir sürü böyle örnek var. O yüzden bir kere eşit bir yere gelebilmek için ve aramızdaki dayanışmayı güçlendirebilmek için u...öncelikle herkesin konfor alanlarını bir kere terk etmesi gerekiyor...E yani ona yaslandıktan sonra onun rahatlığıyla hareket ettikten sonra bana samimi gelmiyor açıkçası benimle dayanışıyor...gibi görünüyor olması. Eeee hani bir sürü yaşadığı diğer ayrımcılıkları bir kenara koyarak bunu diyorum hani onlar çok rahatlar ayrıca hiçbir ayrımcılığa maruz kalmıyorlar demiyorum tam tersine hani onlar da hiçbir zaman yeteri kadar erkek görünmedikleri için iii...hani ee...bundan buna maruz kalıyorlar. Ama işte bir sürü yerde de onların elini rahatlatan şeylere neden olabiliyor bu ve bundan vazgeçmiyorlar. O yüzden u...daha eşit bir yere gelebilmemiz için bu tartışmayı birlikte yapıp u...herhesin hani bir böyle şapkasını önüne koyması gerekiyor diye düşünüyorum ben.” (31, kadın, biseksüel, İstanbul)

“M.Y.:Galiba şey u...bu yılki Onur Haftası Komitesi'nden iki kadın bir bildiri yazmışlar. U...kadın olmak üzerinden u...mobbinge maruz kaldıklarını komite hakkında u...şey...çok ikili cinsiyet üzerinden bir dünyada yaşıyoruz. Bu sadece ikili cinsiyet değil u...Türkiye'de mesela şey para sahibi olmak erkek olmak gibi böyle şey çok konfor alanları yaratan u...kimliklerimiz mevcut ve şey u...işte ben queer yaşam sürüyorum şöyle şöyle gibi havalı cümlelerle sanki şey u...gerçekliğin üzerini örtüp o konfor alanlarını u...sürdürüyoruz kimi zaman gibi geliyor. O yüzden biraz şeye inanıyorum...u...mevcut u...gerçekliğimize bakıp u...böyle şey yadsımak adına değil u...queer hareketin getirdiği güzel tartışmaları u...kafa açıklığını yadsımak değil ya ya aşağı görmek falan değil. Ama günlük hayatta şey u...erkek kimliğinin getirdiği bir konfor var. Bu u...çok sahiplenmesen de gelen bir şey. Bu tip şeyleri fark edip u...kabul edip yer yer nerelerden fayda sağladığını da açıkça u...söyleyip bunun üzerine yeniden davranışı kurmak kendini kurmak yeniden bir ilişki kurmak gerektiğine inanıyorum. Biraz böyle şey u...kendi yaşamlarımıza dönüp u...samimi tanımlara samimi sohbetlere ihtiyaç var gibi geliyor. “ (21,kadın,biseksüel ve panseksüel, Ankara)

M.Y. ve A.Ç. gibi konfor alanlarına göndermede bulunan E.A. hegemonik erkekliğin sunduğu bu konfor alanlarının sorgulanmasının ve bu doğrultuda tüm farklı var oluş hallerini keskin bir şekilde savunarak yeni çözüm alanları oluşturulmasına ilişkin öneride bulunmaktadır:

“E.A.: Eleştiri pratikleri...yani hali hazırda uygulandığını da söyleyebilirim ama yani yine üzerine daha çok gidilebilir eleştiri öz eleştiri pratikleri uu...şeyin...hegemonik erkeklik dediğimiz şeyin uu...heteroseksüel beyanlı erkekler-le sadece alakalı olmadığını hepimizin kendi içinde de eee...karşılıklarını yaşadığı bir durum olduğunu iii...iktidar mekanizmasının...uu...neresinde ne zaman parçası olduğuna dair olduğumuza dair eee...gözlemlerin yapılması gerektiğini ciddi anlamda bir var oluş mücadelesine dönüşmesi gerektiğini artık uu...düşünüyorum. Çünkü yavaş yavaş eee...şeyle hani görünür oldukça...kozmpolit bir hal de almaya başladı ki bence kötü bir şey değil bu. Eee...şeyle yavaş yavaş diğer muhalif hareketlerle de bir ee...konformatif bir benzerlik hani ana akım kısmından kurmaya başladığını görüyorum ve bu şey benzeme halinden ummhh...eee...hani ne deniyordu ona konfor konformatif halden uu...şey yapmak uzak durmak ve dönüştürmek için biraz daha çaba sarf edilmesi gerektiğini düşünüyorum. I-hıhım...bunun da ee...yine aaa...genel olarak hani bütün var oluş hallerini ii...cesaretle ciddi bütünlüklü hani beraber ve olabildiğince iii...kesin bir şekilde savunmak gerektiğini düşünüyorum ve sosyal medya büyük büyük bir alan güzel bir alan bunun için. Eee...anonimite önemli bir iii...unsur bunun için. Buradaki var oluşla ilgili iii...daha fazla şey yapılabileceğini düşünüyorum.” (34, kadın, biseksüel ve panseksüel, İstanbul)

G.Ş. C.A. ve P.C. hegemonik erkeklikle mücadelede atölye, toplantı, afiş hazırlama vb. çalışmaların yoğunlaştırılıp aktif bir biçimde eylem ve etkinliklerin sürdürülmesi ile ancak çözüm yollarına ulaşmanın mümkün olabileceğine ilişkin düşüncelerini ifade etmektedir:

“G.Ş.: Aaa...Imm...işte...böyle ...bu soruyu yazılı olarak alıp üzerine düşünüp yasmak gereken bir şey sanki. Evet biraz kapsamlı harekette de çok deneyimli

değildim ama u...yani iç etkinlikler ummm...güçlendirici oluyor. Yani özellikle de o atölye çalışmaları gibi şeyler daha güçlendirici oluyor sanki. Hissetmişim o dönemde. Sürekli toplantı yapmak, eylem yapmak dışında kendi içimize dönük u...şeyler yapmak da u...iyi oluyordu yani. Immm... yani bir süre sonra ben bir koptum...sonra ama o da zaten çok devam etmedi böyle. Eş zamanlı oldu. Sorunlarla tek başına yüzleşmek zorunda kalıyorsun. Evet.” (34, kadın, biseksüel, İstanbul)

“C.A.: Immm...ya aklıma şu örnek geldi...bu haberlerde hep şey oluyor işte kocası tarafından öldürülen kadınlar...kadın büyük ihtimalde suçu yok atıyorum ayrılmak istedi ama diyelim ki aldattı bir şey oldu hani o durumda bile erkeğin yapması gereken şey vurmak olmamalı. Tamam boşanma davası açarsın boşanursun falan. Biraz toplumdaki bakış açısı değiştirilmeli. Biz buna yönelik olarak ne yapıyoruz hani bu iii...katledilen LGBT bireylerin iii...fotoğraflarını ve işte adlarını soyadlarını hayat hikayelerini asmıştık geçen Fizik çimlerine ODTÜ’de.E...buna benzer hikayeler yapıp onların biraz daha duyurulmasını sağlayıp hani bakın hegemonik erkeklik aslında yok edilmesi gereken bir şey hani bu olmasaydı şöyle şöyle olabilirdi işte çok güzel hayatlar olabilirdi gibisinden biraz daha örnek versek sanki iyi olur.” (29, erkek, biseksüel, Ankara)

“P.C.: Hummm...güzel bir soru...böyle kısacık bir zaman isteyeceğim...nasıl pratikler olabilir...ya belki burada u...yine natrans eşcinsel erkeklere biraz daha fazla şey yükleyebilirim kendi içlerinde bir şeyleri tekrar üretmemeye çalışarak. Ama işte çok şey bir önerim yok. Ya benim...maalesef önerilerim genelde oturuyordum konuşuyordum tartışalım saatlerce bakalım oradan neler çıkacak işte ya da birimiz bir şeyi fark ettiğinde hani böyle bir alert olduğunda hemen oradan yakalayalım birbirimizi. İşte bu da şimdi şeye geliyor ee...konuşmadaki özgürlüğe birbirimize açıklık ya evet fobi üretmeyelim kesinlikle ama birbirimizi bir şekilde eleştirmekse evet eleştirelim. Evet ya bu noktada muhtemelen bir eşcinsel erkeklere natrans iki belki trans kadınlara biraz şey yapıyorum ama nasıl hiçbir fikrim yok yani bu kadar.” (25, kadın, biseksüel, Ankara)

H.Y. LGBTİ kimliği üzerinden örgütlü yapılarda daha aktif rol oynayarak mevcut sert gidişatın önüne geçilmesi gerektiğine ilişkin önerisini söze dökmektedir:

“H.Y.:Yani...şu anda yani 2018 Eylül Türkiye noktasında çok zor. Çünkü toplumun her alanında dayanışma koşulları zaten yani çok zor bir araya gelmek bir şeyler yapıyor olmak filan. Ama uı...hani biz kendi aramızda şöyle bir şey yapıyoruz arkadaş çevremde. Yani birisinin işte bir ameliyat masrafı ya da umm...işte ameliyata Ankara'ya gelecek birisi için kalacak yer sorunları vs. olduğu zaman biz bunu kendi aramızda çözüyoruz. Örgütlü bir biçimde çözmüyoruz. Yani dayanışma örgütlülük olmadığı zaman ne yazık ki çok görünür ya da çok fazla insana ulaşacak bir mekanizmaya dönüşmüyor. O yüzden eksiklik bu bizim açımızdan. Ha ya da örgütlü hareket etmemizi sağlayacak pratikler olsun isterim tabi ki. İu çok böyle birkaç üç beş kişi ile değil karma örgütlerde daha fazla uı...var olunsun isterim. İu...karma örgütleri yani bizi dinlesin değil ya bizim onlara kendimizi daha fazla dinletmemiz. Hani HDP örneğini anlattım. Bence bu bizim eksikliğimiz. Ben tek başıma orada feminist biseksüel bir kadın olarak olmamalıydım zaten. Daha fazla insan olarak orada bulunmalıydık. Korkmamalıydık ki bir şeyler yapabilmeliydik. Dolayısıyla hani örgütlülük diyebilirim bunun yanıtı olarak.”
(28, kadın, biseksüel, Ankara)

Hegemonik erkeklige ilişkin değerlendirmelerde, özellikle önüne geçilmesi gereken pratikler özelinde Göregenli'nin (2009, s.11) yer verdiği Herek' in (1986) kimlik-benlik ve kimlik-duyguya ilişkin homofobiye dair yapmış olduğu ve üç açıdan heteroseksüellikle ilişkili bulduğu tespitler ele alındığında birtakım değerlendirmelerde bulunmak mümkündür. Buna göre heteroseksüel maskülenliğin sahip olduğu iç çatışmalara ilişkin endişeleri örtmek amaçlı homofobinin savunucu-anlamlı bir işlevinin söylemsel ve davranışsal olarak kendini her alanda göstermekte olduğu görülmektedir. İkincisi heteroseksüel bir erkeğin kendi öz saygısını ve başkaları tarafından onaylanabilir olmayı garantilemek amacıyla önyargılı ifadelere başvurmasındaki gibi bir özelliğe sahip olması hali hazırda tüm katılımcıların bir taraftan şikayet ettikleri bir tahakküm biçimine karşılık gelmesi açısından önemlidir. Üçüncüsü kendi benlik ve kimlik tanımlamasının esasını oluşturan daha geniş kapsamlı toplumsal bir ideolojinin parçası olarak heteroseksüel erkeğin homofobiye yönelişi ve buna uygun davranışlar sergilemesi yaşanan eşitsizliği daha da derinleştirmekte ve büyötmektedir. Bunun üstesinden gelmeye dönük eylem ve etkinliklerin büyütölmesi, ideolojik yanın vurgulanarak söz konusu dinamikleri göz ardı etmede, ki konfor alanlarını terk etme, kapitalist düzeni sorgulama bu girişimler arasında gösterilebilir, çare aranma yoluna gidilmesine dönük çalışmaların yapılması gerektiği

önerisi konunun ne derece ciddiye alındığının da göstergesidir.

Bu tespitlerin yanında Walby 'nin (2016, s.151) yer verdiği üzere Mithcell (1975) in patriyarkal kuralların bazı zihinsel emirler doğrultusunda nesilden nesile aktarılabildiğine ilişkin ifadesinde Freud'dan esinlenerek eşitsizliğin analizini yaparken düalist bir yapıya gitmeye kalkışmakta olduğunu hatırlamak gerekmektedir. Hegemonik erkeklikle mücadelenin kapitalizmin sorgulanmasıyla eş güdümlü işlemesi gereken bir süreç olduğuna ilişkin yorumlarda, konfor alanının sorgulanmasında, geniş kapsamlı eylem ve etkinliklerin sürdürülmesinde ısrarcı olunmasında da görüldüğü gibi bahsi geçen düalist yapının bir ayağı olan ve patriyarkanın da kökeni olan kültür ve bilinç dışının nasıl tezahür ettiğine ilişkin tespitlerin biseksüel aktivistlerce yapılması bu anlamda değerlidir. Bu da kapitalist ilişkilerin kökeni olan ekonomik boyutun, yani ikinci ayağın, tanımlanması ile paralellik arz etmektedir. Çünkü patriyarka yüzünü buradan göstermektedir. Burada katılımcıların Mithcell 'in belirttiği gibi işe patriyarkaya özgü kavramlarla mücadele edilerek başlanması gerektiği ve bunun uzun soluklu bir süreç olduğuna ilişkin görüşünü destekleyen bir öngörüye sahip oldukları görülmektedir.

Yukarıdaki değerlendirmelere benzer şekilde Walby'nin (2016,s.153-154) Freudcu düşüncüyü Lacancı bir yorumla birleştiren Yeni Fransız Feminizmi temsilcisi Irigaray'ın patriyarkal düzenin kadınsılık üzerine baskı kurduğu tespitine yer verdiği üzere buradan yola çıkarak patriyarkal düzenin tamamen reddinin baskıcı tutumun önüne geçmek ve kadınların erkeklerin konumundan aşağıda yer almayan kendi deneyim alanlarını yaratmak amacıyla gerekliliği hegemonik erkeklik tanımlamalarında yerini bulmaktadır. Walby'nin (2016, s.183) yer verdiği üzere iktidarın çokça dağınık bir yapı sergilediği görüşünde olan Foucault'nun da iktidarın söylemsel olarak kurulum biçimlerini anlamak amacıyla bu tanımlamalarda perspektifi genişletici bir etki yaratacağı düşünülerek yer vermek gerektiği katılımcıların ifadesinden anlaşılmaktadır. Bu sayede Çınar'ın (2013, s.138) değindiği üzere Foucault'nun, söylemlerin beden politikalarına, bilincine ve duygusal durumlarına

etkisini daha görünür kılmak mümkün olmaktadır. Benzer biçimde Millett'in (2011, s.44-47) Weber'in herrschaft'ına göndermede bulunarak değindiği üzere erkeklerin kadınlara baskın olması bir "iç sömürü" düzeni yaratmaktadır. Bu ayırım ırk ayırımı ve sınıf bölünmesinden daha keskin, katı ve sürekli olduğu için tartışmanın yoğunlaşmasını ve çözüm önerilerinin masaya yatırılmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Connell'in (2016, s.353-354) değindiği üzere hegemonik erkeklik aslında en genel şekliyle kahraman tasviri üzerinden tanımlanarak destanlar, aşklar, westernler ve gerilim öyküleri gibi belirli biçimler üzerinden sunulmaktadır. Gerçek sorunların sembolik açıdan değerlendirilmesi söz konusudur. Bu nedenle katılımcılara ait kavramlaştırma değerlendirmeye alındığı gibi sadece bu konuya odaklanarak başka bir araştırma üzerinden daha derinlemesine bir çalışmanın da yürütülebileceği görülmektedir.

3.2.6.Feminist Hareket ve LGBTİQ Etkileşiminin Önemi

Araştırmada her bir katılımcıya ilişkin görüşler kendilerinin feminist hareket öncülüğünde LGBTİ hareketinin var oluş mücadelesinin anlamlı olduğu düşüncesi üzerinden yapılan değerlendirmeler yer almaktadır.

M.D. kadın cinayetleri konusunda zaman zaman LGBTİ bireylerin dışarıda bırakılıyor olması haline ilişkin eleştiride bulunmaktadır ve düşüncelerini söze dökmektedir.

"M.D.: Çok güzel bir yerdeyim. Kadınlar etrafımı sarmış. Yani nerede görüyoruz? Ya bir defa feminist ha lezbiyen biseksüel trans kadınların zaten ilk sokağa çıkma deneyimleri falan feministlerle mümkün olmaya başlıyor. Yani birçok kadın açılmıyor falan filan ama böyle kadın meselesine dair derdi var ve bu tartışmalar içinde ve sosokakta olmak istiyor diyelim aslında feminist harekette yer buluyor ya da orada konumlandırıyoruz falan. Epey yıllar böyle feminist hareketin içerisinden söz söylüyor lezbiyen biseksüel kadınlar. Hala da öyle bu arada yani. Hala da böyle u...feminist hareket bizim böyle birçok

aktivist lezbiyen, biseksüel ya neyse ben biseksüeller için söyleyeyim de birçok aktivist biseksüelin hani dahil olduğu emek verdiği bir yerdir yani hani. Biraz böyle başlıyor. Hani birlikte hareket ettiğimiz yani önce dahil olduğumuz o görünürlük kaygısıyla mücadele ettiğimiz bir alan. Daha sonra hani daha görünür olma olup da LGBT hareketinin içerisinde de daha güçlü...güçlü demeyeyim uı...hareket içinde de görünür olma vs. siyaset yapma alanını geliştirme sürecinden sonra artık birlikte hareket etme haline de dönüşüyor yani. Şu an ben bu hareketin içerisinde daha ziyade aktivistim ama bir yandan feministim. Yani benim birlikte hareket ettiğim bir mecradır orası falan. Bir şeyler daha diyecektim böyle sardım sardım ama başka bir şey daha diyecektim aslında. Ya bizim yan yana olduğumuz bir yer orası. Yani böyle birbirimizin elini bırakmayacağımız bir yer gibi geliyor bana. Ya mesela biraz evvel hegemonik erkeklik falan filan dedin ya ay kendi içimizde de mesela mücadele ederken dayanışacağımız ve yanımıza alacağımız bir yer aynı zamanda orası. Ama orası da arınmış değil bir yandan falan. Orada da vakti zamanında mesela eski feminist arkadaşlar falan anlatıyorlar yani böyle nasıl homofobiyle transfobiyle karşılaştıklarını falan anlatıyorlar. Nasıl mücadele ettiklerini anlatıyorlar falan. Yani bir kadın meselesi hikayesi konuşurken bile neyi EBT kadınların ne kadar görmezden geldiği gerçeğini görüyoruz yani.

M.D.:O temas feminist harekette hep varmış olmuş yani.

M.D.: Yani aksama gibi yani oluyor tabi ki yani. Yolunda gitmeyen süreçler olmuştur deneyimler olmuştur falan filan. Ama temas hep vardır yani o dirsek teması ve yanyanalık vardır. Ama dediğim gibi yani şimdi LGBT hareketinin içinde ya bak biz bir sürü bir aradayız işte birlikte sokağa çıkıyoruz işte etkinliğe gidiyoruz onu yapıyoruz bunu yapıyoruz ama bunu yaparken kendi içimizdeki böyle o evlilikle de baş etmeye çalışıyoruz falan filan. Ya işte ben geyleleri eleştirmekten geri durmuyorum mesela hala değil mi? Aynı şey ya feminist harekette de dayanışsın içinde olursun yan yana gidersin falan filan. Ama birbirine dair söyleyeceklerini esirgemezsın. Öyledir yani hani. Biz senle görüşürüz Müge haftada bir görüşelim mesela. Aynı sınıftayız ya da sürekli sınıfta görüşelim. Görüşüyoruzdur. Ama bu birbirimizin her şeyini onaylayacağımız anlamına gelmiyordur yani. LGBT yan...ilk mesela Ankara'da 1 Mayıs 2002'de mi ne çıkıyor sokağa. Bir de o zamandan beri mesela şeydir böyle feministler, anarşistler böyle kolektifler diğer böyle küçük gruplar falan filan hep birlikte yürünür mesela LGBT'ler. Biz böyle önümüzde feministler falan yürürüz yani hani. Senelerdir böyle.8 Mart'lara falan mesela Ankara'da feministlerle yürümüş yıllarca lezbiyen yani EBT kadınlar. İlk kendi pankartımızı açtığımızda 'yaşasın kadın kadına aşk' demiştik hatta ve gene böyle feministlerin arkasından yürümüştük yani. Birbirimize karışarak yürümüştük falan. Ya bunlar da çok tesadüf şeyler değil yani. Gayet de şey ile ilgili bir şey yani fikir ortaklığıyla.

M.D.: Tabi tabi. Bu eyleme dönüştüğü zaman tabi ki yani yan yana

yürüyorsun. Ya da önüne alıyor arkasına alıyor falan.

M.D.: Ya bence bunun biseksüel olmakla ilgisi yok. Demin söylediğim şey zaten bu bu dediğin şey yani hani. Yan yanayız ama her şey tatmin etmiyor tamamen görmüyorlar etmiyorlar ama bir yandan hani o yan yanılığı devam ettirirken, eleştirirken hani geliştirmeye çalışıyoruz. Dediğin şeye şu örnek verilebilir mesela Özgecan süreci. Aynı dönem bizim arkadaşımız trans arkadaşımız Hande İstanbul'da yakıldı. Özgecan öldürüldü falan filan çünkü gerçekten böyle çok hani u...böyle şiddetin artık böyle çok can sıkıcı olduğu yine böyle can aldığı bir zaman falan filan neyse. Böyle Özgecan yan...olsun zaten bu bizim hani gönlümüze sinmeyecek bir şey değil yani hani. Öyle bir yerden söylemiyorum. Çok ciddi bir tepki oldu falan filan. O dönem böyle kadın hareketinin böyle hakaten birden böyle yükselip bunu gündem ettiği bir dönem. Ama bir yandan Hande'yi yani Hande'yi de kaybettik. Ama Hande ile ilgili işte bizim dışımızda kimseden ses çıkmıyor. Yani hani EBT aktivist kadınlar dışında hatta. Bir şey yok yani. Sanki olmamış gibi. Ama orada korkunç bir şey yaşandı. Katilleri yok ortada falan filan. Bulunmuyor, ilgilenilmiyor falan filan. Yani ona zaten olur hani. Şimdi Özgecan nasıl bir profil? İşte okuldan evine giden düzgün, suçsuz, masum. İşte dolmuşta falan filan. Şimdi bir sürü bir sürü hikaye bir sürü kadını ikna ediyor. Neye ikna ediyor? Bunun olmaması gereken bir şey olduğuna ikna ediyor. Ama yani işte öbürü ne? Orospu, seks işçisi, müşterisiyle zaten falan filan. Yani değil mi? Ya şimdi bu fem feminist hareketin düştüğü bir tuzak olabiliyor işte. Yani aynı şiddet aynı yerden geliyor ve bizim ikisine de aynı yerden itiraz ediyor olmamız gerekiyor. Ama birine daha böyle daha sahiplenerek itiraz ediyor olmak demek ki bizim o kadar da değil mi? Hani o kadar da olmadığımız yani dur bakalım bunu bir düşünelim falan dediğimiz hikayelerden birine örnek o zaman bu. Örnek yani.

M.D.: Tabi ki de alakalı. Onun ahlak anlayışı ile alakalı işte. Yani ahlak anlayışıyla bizim kim bizim kime suç atfettiğimiz kimi haklı gördüğümüz haksız gördüğümüz meselesi burada devreye giriyor yani. Diğeri ahlaksız çünkü ya. Her zaman böyle kötü olana olan şeyi daha içselleştirmeye müsaittir insanlık. Ya burada tabi sadece feministlere yüklenmek de değil yani. Feminist olmayan u...ya çünkü çok yayıldı yani. Düşünsene ben mahalleimde, dolmuşumda, dolmuşun arkasında Özgecan asılmış görüyorum falan. Böyle doğallığında ya bu sadece kadın hareketinde değil bir sürü insanın çok tepki gösterdiği çok dertlendiği bir bir şeye döndü dönsün zaten. Hani bundan şey yapacak şeyde değiliz ama evet yani feminist arkadaşları eleştirdiğimiz yani nerede eleştiriyoruz işte dediğim gibi biraz evvel yan yanayız ama bit bit bit. Ama işte o böyle oturarak konuşarak yan yanayız demekle olmuyor. Tam da bu eylem süreçleri pratik süreçleri içerisinde yaşayarak biz birbirimize itiraz ediyoruz, tartışıyoruz bunları göremiyoruz. Böyle bir durumda mesela birileri yazıyor öbürleri oturuyor konuşuyor, diğerleri toplantı yapıyor diğerleri sokakta işte bu eksik bunu da yazalım çizelim diyor falan filan. Bir sürü yerden hani şey

yapıyoruz bunu tartışıyoruz. Ya bu biraz problemlili perspektif değil mi? Yani hani falan. Bir görmezden gelme hali mi bu? Bu nedir yani hani? Bu bir mesele yani ama.” (31, kadın, biseksüel, Ankara)

M.Y. tıpkı M.D.’nin vurguladığı gibi feminist hareketin eylemsel etkinliklerinde LGBTİ bireylerin dışarıda bırakılmasına neden olunmasını eleştirirken şunları dile getirmektedir.

“M.Y.: İmmm...galiba şey...u...feminist hareket böyle her zaman diğer tür politik kimliklerinden daha önce olan bir şey oldu. Ama ne yazık ki çok ilginçtir şey ...uu...Türkiye’de çok uu...güzel bir örgütlenmesi yok. İu...aslında çok her yerde çok görünür bir sürü farklı örgüt var. Ama hiçbiri çok şey uu...son dönemlerde iyi şeyler çıkarmıyor. Daha önce şeyler güzelmiş ben onlara yetişemedim uu...Amargi tayfası işte uu...Sosyalist Feminist Kolektifin ilk yılları falan güzelmiş. Yani çok değerli deneyimler var ama benim yaşım itibariyle hiç güzel bir örgütlenmeye rastlayamadım ama buna karşın feminist hareketin uu...getirdiği okumalar uu...bakış açıları, paylaşımlar ve hayatımda hep uu...çok ilham verici çok güçlendirici uu...ve kendi politik kimliğime çok etki eden bir yerdedi. Öyle.

“M.Y.: Şöyle bir anım var.İşte küçüğüm ya lise ya ilk okul sonları lise başları falan filan. AFK (Ankara Feminist Kolektif) ya da SFK’nın (Sosyalist Feminist Kolektif) ilk kez toplantısına katılacağım böyle aradım falan ve en iyi arkadaşım bir trans kadın uu...ve o yıl Onur Yürüyüşü’nün...yok 8 Mart’tı. İu...iki trans kortejden çıkarılmış siz erkeksiniz diye böyle şey uu...LGBT hareketi yeni yeni görünür çok böyle sert tartışmalar dönüyor falan böyle. Ben de böyle bir arkadaşım var o da gelmek istiyor dedim. İu...ve telefondaki kişi bana şey dedi uu...üzgünüm ama o gelemez falan dedi. Ben de toplantıya gidip şey dedim çok da küçüğüm ama işte ne nereden geliyorsa ‘şöyle şöyle şeyler düşünüyorum ben’ dedim ‘siz kendinizi nasıl tanımlıyorsunuz’ ondan sonra ‘arkadaşım niye gelmedi? ‘falan diye sordum. Sonra da şey çok rahattı bir sohbet havasında geçti. Herkes de benden yaşça çok büyük ve hani o büyüklük böyle en az yirmi yaş farktan falan söz ediyoruz. İu...bir şey var bu deneyimden hareketle de ilişkilene konusunda bir sorun var. İu...ama çok şey de düşünüyorum feminist hareketin Türkiye’deki mesela mücadelesi LGBT hareketinin varoluşuna büyük bir güç verdi. Sistem karşıtı her mücadele bir şekilde uu...her zaman yan yana iç içe olmayabilir uu...çok uzak olabilir. Ama bir şekilde birbirlerini beslediklerini ve destek olduklarını düşünüyorum. Bu

şeyde de biraz kendi içimizde yani dostane tartışmalarla kavgalarla çözülebilecekmiş bir şeymiş gibi de geliyor.” (21, kadın, biseksüel ve panseksüel, Ankara)

A.Ç. feminist hareketin LGBTİ bireylere karşı daha kapsayıcı olması gerektiğine ilişkin görüşünü ifade etmektedir.

“A.Ç.: Yani nerede görüyorum...zor bir soru. İu tam olarak soruyu anlayamadım ama şöyle diyebilirim yani ben mesela şu a...şu hani dediğim gibi herhangi bir şeyde şu an aktivizm yani gidip mesela örgütlenme süreçlerinde yer almıyorum ama mesela işte uu...zaman zaman uu işte toplantılara gittiğim oluyor işte ya da eylemler oluyor herhangi bir şey olduğunda falan. Hani gidip yer alıyorum içinde bulunuyorum. Hiçbir zaman dışında görmüyorum kendimi. Eee yani parçası gibi hissediyorum feminist hareketin de. Eee yani dediğim gibi ama hani bir sürü konuda feminist hareketin de eleştiri yapması yüzünü gerçek manada hani belki lezbiyenlere biseksüellere dön yani farklı kadınlık durumlarıysa işte farklı sınıflardan farklı kesimlerden farklı etnik kökenlerden cinsel yönelimlerden uu kimliklerden kadınlarsa eee bunların hepsini kapsayıcı olması gerektiğini düşünüyorum. Belki çabaıyor evet ama bence yeteri kadar başarılı değil. Herkes kendini yeteri kadar ifade edemiyor. İu ve şey o yüzden belki hani böyle böyle kopuşlar yaşanıyor. Eee biraz daha bence açılması hani gerekiyor herkese temas eden bir şeye dönüşmesi gerekiyor uu diye düşünüyorum.” (31, kadın, biseksüel, İstanbul)

G.Ş. A.Ç.’nin düşüncesine benzer biçimde feminist hareketin LGBTİ bireylere karşı daha kapsayıcı olması gerektiğine dikkat çekerek buna feminist hareketin homofobik yaklaşımdan uzak durması gerektiği düşüncesini de eklediği görüşlerini söze dökmektedir.

“G.Ş.: Imm...ya feministim ama uu...aktivist miyim? İu...şu anda değilim ne yazık ki. İş hayatı falan darken aslında hiçbir konuda şu anda bir şey yapamıyorum yani çok aktivizm kısmında hani uu...feminist olarak da tanımlıyorum sosyalist olarak da tanımlıyorum ama uu...çok aktivizm içerisinde bulunduğumu söyleyemem. İşte uu...ya zamanla yakınlaşmaların olduğu zamanlar olmuştu her...uu...Lezbifem de feministlerle direk temas içindeydi ve o dönem bence iyi gelişmeler yaşamıştık yani uu...uummm işte zaman zaman

uzaklaşmalar oluyor her...yakınlaşmalar olduğu zaman u...çünkü feminist hareketin içerisinde de u...var...u...homofobik yaklaşımlarla karşılaşabiliyoruz. Iu...süreçle ilgili bir şey ya şu an u... her birçok grup zaten içine kapandığı için genel bir sıkıntı zaten var ya haliyle herkeste bir kapanma olduğu için temas falan da çok az şu an diye gözlemliyorum dışarıdan bakınca. Yakınlaşmaların olduğu... Şey olabilir bizler nasıl kişisel olarak zaman zaman kapanıyoruz. Hareketler için de geçerli bu hani. Güvenlik sorunları vs.vs.” (34, kadın, biseksüel, İstanbul)

CA. hem cinsiyet kimliği hem cinsel yönelim faktörünü de ön plana çıkaracak şekilde feminist hareketin biseksüel erkek LGBTİ bireylere karşı daha kapsayıcı olması gerektiğine dair düşüncesini ifade etmektedir.

“C.A.: Eee...sıcak bakıyorum. Olması gereken bir şey yalnız son iki senedir şeyi keşfettim u...feministler de acaba hiç erkek almasak mı moduna girdiler böyle etkinliklerinde yürüyüşlerinde günlerinde. Hayır diyorum hani ben de tamam hani biyolojik olarak erkek görünüyor olabilirim ama ben de feministim size destek vermek istiyorum. İşte hayır kadınlık deneyimi yaşamış olmanız gerekiyor falan kafasına girebiliyor bazen. Hani bu yaklaşımı hoş bulmuyorum hani...sonuçta herkes feminist olabilir. Biraz daha biyolojik olarak erkek görünenleri de kabul etsin feministler diyebilirim hani. Iu...yavaş yavaş görmeye başlıyor diye düşünüyorum. Ama yine feminist grupların içinde çok fazla ayırım var sanırım. O yüzden bir grup sıcak bakarken bir grup çok sıcak bakmayabiliyor. Ama büyük çoğunluğu sıcak bakıyor bizi içlerine dahil ediyor diye düşünüyorum.” (29, erkek, biseksüel, Ankara)

P.C. LGBTİ’li natrans bir kadın olarak feminist hareketin LGBTİ için önemli bir zemin oluşturduğuna dair düşüncelerini aktarmaktadır:

“P.C.: Yakınında. İçinde değil ama yakınlarında. Böyle daha kitlesel evet biraz daha u...aynen hem feministim demiyorum kadın hakları mücadelesinde bir şeyler yapmaya çabalıyorum. Himm...eemmm...yeterli desteği görmekte midir yine belki şöyle diyebiliriz. Zorunluluk hallerinden ötürü son zamanlarda evet. Çünkü çok daha fazla tepki geliyor sürekli çatışma halinde özellikle ee...her 8

Mart'ta olduğu gibi kim girecek kim çıkacak ay yürüyüşte kim olacak muhabbetlerinden ama bir şekilde ortaklaşıyor diye düşünüyorum artık. Yine bu da diyalogla olacak bir şey ya. Bu iki mücadele de zaten kadın hakları mücadelesi olmasaydı şimdi asla bir LGBTİ hakları mücadelesi olmazdı. O yüzden belki şeyi de gözetmek lazım bir bazen harekette uı...kadın hakları mücadelesini biraz öteleyebiliyoruz. Ama mesela ben u...natrans bir kadın olarak uı...feminist hareket olmadan asla özgürleşemeyeceğimi çok geç fark ettim LGBTİ mücadelesi içinde. O yüzden ee...böyle böyle belki bireysel bireysel ilerliyordur. İu...şu sıralar yani tartışmalarla da olsa bir şeylerin daha iyi noktada olduğunu düşünüyorum. Yani destek verildiğini düşünüyorum ya herkesin çok daha açık ve bilinçli olduğunun farkındayım artık.” (25, kadın, biseksüel, Ankara)

Katılımcı E.A. feminist hareketin LGBTİ hareketini desteklerken bir yandan da ahlakçı bir yaklaşım sergilendiğine ve buna yenik düşüldüğüne dair düşüncesini aktarmaktadır:

“E.A.: Emm...yani baya baya içinde iii...hayatı-mı hani yaşama iskeletini onun üzerine kurmuş olduğumu söyleyebilirim...Uzun zamandır yani bir on yıl-dır falan uzun zamandan kastım on yıl çünkü on yıl evvel çok güzel bir şekilde tanıştım uı...feminist ideolojiyle...ve çok şekillendirici ve iii...analiz için gerçekten çok uı...ciddi faydalı bir şey olduğunu düşünüyorum. Genel olarak bütün çevreyle iii...etkileşim analiz için bu arada sadece şey değil iii...heteroseksüel kadın çevresiyle ilişkisi gibi değil kendi bedeninizle ee...üfff...canlı cansız diğer uı...şeylerle var oluşlarla vs. müthiş şekillendirici olduğunu düşünüyorum. Hayır tabi ki. Çünkü yani hani iii...feministler feminist iii...feminist ideoloji değiller ya bunu uygulayan ee...bireyler ve topluluklar ya ee...aynı yüzleşememe hali orada da var yani hani kendi içindeki eril ve kendi içindeki baskıcıyla kendi içindeki ahlakçıyla vs. fobikle yüzleşememe durumu orada da var her yerde olduğu gibi. Ve o yüzden de çoğu zaman ...iii...kendi içlerinde de LGBTİ'ye karşı da şey iii...davrandıklarını zannederken hani yardımcı destekçi destek çok sevdiğim bir kelime davrandıklarını zannederken ahlakçı davranıyor oldukları gerçeğini görmüyorlar o zaman.” (34, kadın, biseksüel, İstanbul)

H.Y. farklı düşünen kadınlara vurgu yaparak kendini aktivist bir birey olarak feminist çizgide görüyor olmasını ifade etmektedir:

“H.Y.: İmmm yani feminist hareket içerisinde bu hareketin bir neferi olarak görüyorum. Yani bir feminist aktivist olarak yaşamaya çalışıyorum daha iyi aktivizm yapabilmek için daha çok okuyorum bunu ancak okumaya ve dar bir çevre ile onları paylaşmaya. Bu kadar. Bir kesim için evet. İu o hareketin için yani biz hareket içinde de farklı düşünen bir sürü kadın var. İu sosyalizmi önceleyen işte feminizmi önceleyen vs.” (28, kadın, biseksüel, Ankara)

Özkazanç’ın (2015, s.60-62) da belirttiği üzere tüm bu tartışmaların düğümlendiği noktanın feminist politikada özne olma sorunu olduğu görülmektedir. Bunun cevap verilmedeki güçlüğüün esas nedenini ise varsayılmakta olan “kadınlar” kategorisinin kendi içinde bir çoğulluk arz ediyor olması oluşturduğu için tartışma büyümektedir. Araştırmada kadınlar kategorisinin kendi içinde bölünmüşlüğüne bağlı olarak cinsel yönelim, medeni durum, sınıf, mezhep gibi eksenlerin öne çıkan unsurlar olarak belirleyiciliği olduğu görülmektedir. Kadın hareketinin farklı siyasal ve ideolojik eklemlemeleri açısından bakıldığında ise ağırlıklı olarak radikal, sosyalist ve queer tarz ve biçimlerin etkisine rastlandığı söylenilebilir.

Connell’in (2016, s.130) ifadesinden hareketle feminist hareket ve LGBTİQ hareketi açısından dönüştürücü pratiklerin neyi olumsuzlayıp neyi yücelttiği ve kadın erkek ayrımını ile kurulan düzenin olumsuzlanmasını içeren tartışmaların tarihselliği açısından da dikkate değerdir. Bu tartışmalarda Özküraplı’nın (2016, s.223-224) ifadesinden hareketle radikal feminizmden çıkarak queer teoriye karşılık gelen bir yaklaşımın benimsenmesinde heteroseksüel düzenin dışına çıkmakla ne derece hizada çıkıldığı sorusunun sorulması yönünde devam eden bir tartışma olarak yerini almaktadır. Butler’ın (2016, s.46) belirttiği gibi tartışmanın içine ırksal, etnik, cinsel ve bölgesel kimlikler olarak adlandırılabilir tüm hallerin kesişimini de dahil etmek gerekmektedir. Bu bir anlamda Özkazanç’ın (2015, s. 27-29) yer verdiği Butler’ın feminizme bakışında temel iki dinamikten biri olan feminizmin krizini büyük demokrasi potansiyelini açığa çıkaran bir zemin üzerinden okunarak aşılması tavsiyesini de içinde barındırmaktadır. İkinci dinamik olan hayatta

kalmaya dönük felsefi sorulardan nasıl örgütlenilmesi gerektiği, yaşamın bu konuda nasıl zorlanması gerektiği sorularına katılımcıların ifadelerinden yola çıkarak pratikte cevap arandığı görülmektedir.

Hatırlanacağı üzere Partog'un (2012, s.181) Türkiye'de LGBTTT mücadelesinde hareketin bir inanmışlık halini de bünyesinde taşıyor olmakla birlikte ağırlıklı olarak retorik ve muhalif kimliğinden dolayı queer yoldaşığa savrulmasına karşın kimliğin yapı bozumuna ilişkin girişimlerde sorgulamanın yetersiz kaldığı görüşü bu tartışmalara açıklık getirebilecek iki sav ileri sürmekteydi. Birincisi kimlik mücadelesinin daha geniş ölçekli sınıf ve demokrasi çerçevesine taşınmasını kolaylaştıracak açık siyasetin ne şekilde mümkün olacağı, ikincisi de yürütülmekte olan liberal temelli mücadelede kendi içinde ortaya çıkabilecek olan farklılıklara nasıl alan açılacağı üzerineydi. Buna çözüm olarak da cinsel kimlikler ve ekonomik eşitsizliklerin üstünde daha çok düşünülmesi gerektiğini önermekteydi. Mevcut neoliberal politikalar ve ekonomik anlamda içine düşülen dar boğaz dikkate alındığında bu tespit hala güncelliğini korumakta olduğu görülmektedir.

Katılımcıların ifadelerinden kolektif yapılarda aktivist faaliyet yürüterek ayrımcılıkla baş etme girişimlerinde heteroseksüel görünümüne bağlı olarak eşcinsel bireylerin yaşadığına benzer bir deneyime sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bunu eşcinsel bireylerin erkek olanların "kadınsı", kadın olanların ise "erkeksi" özellik taşıyıp taşımadıkları üzerinden hedef alınması anlamı taşıyan transfobik şiddetten biseksüel bireylerin etkilenmeleri üzerinden görmek mümkündür. Önceden üretilen söylemsel pratiklere bağlı olarak kullanılan kelimelerin (ki bunların birçoğu LGBT bireyleri yok saymaya yönelik kelimeler olarak karşılık buluyor olabilir) aktivist mücadele pratikleri ölçüsünde dönüşüme uğrayarak (queer harekette olduğu gibi) LGBT bireyler tarafından kullanılabilir ve savunulabilir bir şeye dönüşmesinin biseksüel kişiler için nereye oturduğunu da görmek açısından kıymetlidir. Bu özellikle konfor alanlarının sorgulanması gerektiği, ahlak anlayışının sorgulanması gerektiğine yönelik ifadelerde somutlaşmaktadır.

Biseksüel kişilerin en az eşcinsel kişiler kadar mevcut sembolik düzen içerisinde kendi ayrımcılık karşıtı söylemini (atölyeleri toplantılar, eylem ve etkinlikler, yürüyüşler) oluşturma girişimine sahip oldukları, bireysel anlamda ayrımcılıkla baş etmeye dönük deneyimlerini, pratiklerini kolektif örgütlü yapı içerisine aktivist kimliği üzerinden taşımaya çalıştıkları görülmektedir. Eşcinsel ve trans bireylerden farklı olarak sözlü şiddet⁴² üzerinden ağırlıklı olarak biseksüel katılımcıların tarafından baskının içselleştirilmesi ve uzun süren kimlik karmaşası süreçlerinin karmaşık yapısının zorlayıcılığı ilişkilendirildiğinde anlam bulmaktadır. Bourdieu 'nun (2015, s.55-56) sembolik şiddeti etkili kılan etki ve şartların bedenine kazınmış olmasının salt bilinç ve istem araçları ile üstesinden gelinebileceği yanılgısını vurgularken kişinin içine doğduğu çevrenin içinde kendini göstermesine vurgu yapmaktadır. Kişinin ona sunulan içine doğmuş olduğu çevreden hareketle kalıpyargı ve önyargıları bireysel çabası ile daha uzun soluklu bir mücadele yürüterek alt etmek zorunda kalmasının ayrımcılık süreçlerinin de uzun vadede deneyimlenmesi ile örtüştüğünü göstermektedir. Söz konusu karmaşık süreçte beden Ahmed'in (2015, s.91) korkunun bedende yarattığı küçülme ile korkunun tesir politikası üzerinden dikkat çekmesinde olduğu gibi meydana gelen kısıtlanmış alanların ötekileştirilmiş olanın kendi içindeki diğer öteki olanla benzeşen yanlarına sahip çıkıp içselleştirilmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Biseksüel katılımcıların gerek açılma süreçleri gerek aktivizm süreçlerinde çevre ile ilişkilendirme ve kimliksel anlamda konumlanma süreçlerinde öncesinde dahil oldukları sol muhalif çevre yerine trans, eşcinsel, feminist arkadaş ve tanıdıkların deneyimleri, çabaları ve mücadele pratiklerinden ilerleyerek görünmezlik kılıfından çıkmaya çalıştıkları görülmektedir. Tam da bu noktada şiddet tehdidine karşı tepki olarak gelişen korkunun kırılması ve kişinin kendini anlaşılır kılmak amacıyla pratiğe yöneltme ihtiyacının ötekini taklidinden çok kendine özgü melez bir yorum üretme gayreti olduğu düşünülmektedir.

---

⁴² Kelimeler ve darbeler "sihirli" şiddeti aşağılayıcı etkisini onu önceleyen kesintisiz bir sosyal çalışmadan almaktadır. Bu sosyal çalışma bireylere düşünme alışkanlıkları, pratik refleksler, ona küçültücü gücünü sağlayan algılama şemaları belletmektedir. Bu şemalar hem saldıranlar hem saldırıya uğrayanlar tarafından paylaşılacak kadar güçlüdür (bkz. *Homofobi Sözlüğü* içinde *şiddetlerden şiddete* başlığı altında, Chauvin, 2018, s.374).

Patriyarkal yapının dolayısıyla heteroseksist anlayışın zorlayıcı yanı toplumsal anlamda hakim olan ve tüm söylemsel ideolojik yapılara sızmış olan ve Connell'in (2016,s.350) belirttiği toplumsal ilişkilerin doğal bir şey olarak yorumlanması gerçeğinin belirleyici olduğudur. İnsanlığın yaratıcı pratiğinin önüne geçen bu süreç ideolojik anlamdaki değişim dönemlerinde muhafazakar anlayışa kaydığı ölçüde patriyarkal yapıyı kuvvetlendiriyor görünmektedir. Özellikle içinde yaşamakta olduğumuz toplumda Walby'nin (2016, s.45-46) şematize ettiği özel ve kamusal patriyarkaya ilişkin dönemseller ayırımı, yani hem dışlayıcı hem ayrımcı anlayışın, son birkaç yıl içerisinde iç içe yaşandığını LGBT hareketinin seyri ve biseksüellerin mücadelesinde görmek mümkündür. Özellikle patriyarkal yapıdaki iç içe geçmişlik ikili cinsiyet ayırımı meselesinde farklı kadınlık ve erkeklik tartışmaları açısından sorunlu bir zemin oluşturmaktadır. Biseksüel katılımcılar açısından bakıldığında bu anlamda LGBT hareketi içerisindeki diğer ötekiler olan translar ve eşcinsellerin pratik alanına kaymakta oldukları görülmektedir. Biseksüel katılımcıların kolektif yapılardaki biseksüel aktivist kimlikleri aracılığıyla baskın sol muhalif ideolojik anlayışın özne olarak kendileri üzerinde kurduğu Çoban'ın (2015,s.207-208) yer verdiği ikna yollu ideolojilerin içselleştirilmesi ile bilinçsel kapanmanın deneyimlenmesinin belli bir dönem içerisinde gerçekleştiği ancak devamında söylemsel pratikler üzerinden mevcut eşğin aşılması feminist, LGBT ve queer hareket üzerinden şekillenmeye başladığını göstermektedir. Görüşme gerçekleştirilen görüşmelerde biseksüel katılımcıların kolektif anlamda örgütlenme pratiklerinin dayanağını ağırlıklı olarak feminist ve LGBT hareket üzerinden deneyimledikleri anlaşılmaktadır. Kendi söylemsel yapılarını hareketi besleyici, güçlendirici bir biçimde eleştirel bir biçimde kullanarak süreci yürütmeye çalıştıkları görülmektedir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Yeni toplumsal hareketlerin de yükselişi ile birlikte LGBTİQ hareketinin toplumsal zeminde hissedilir düzeyde varlık bulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Türkiye açısından bakılacak olursa hareketin kendine has dinamiklerinin ve toplumsal değişim süreçleri doğrultusunda elde edilen mücadele pratiklerinin tartışmaları 2000’li yılların başında daha da yükselişe geçmiş ve etraflıca değerlendirilmeye başlanmıştır. Hareketin özellikle kendi içinde yer alan farklı grupların mücadelesinde nasıl bir yol izlediği ve bu süreci nasıl ele aldığı üzerinden ilerleyen tartışmaların hala güncelliğini korumakta olduğu görülmektedir. Özellikle geri planda kalan ve bu anlamda LGBTİQ bünyesindeki grupların sorunları ve çözüm arayışları da aynı ölçüde başlı başına bir mesele olarak durduğu için araştırma konusu olmaya devam etmektedir. Bu gruplardan biri olan ve diğer alt gruplara nazaran görece yeni olmayan biseksüellerin cinsel yönelim ve cinsiyet kimlik temelli ayrımcılığa karşı kendi var oluş pratiklerini çoğaltmaya ilişkin çözüm arayışları ve bu süreci yönetme girişimleri de bu araştırma konuları arasında yerini almaktadır.

Çoğunluğu kadın olan ve bir erkeğin yer aldığı katılımcılarla gerçekleştirilen mülakat sürecinin değerlendirmelerini içeren araştırma sonucunda görünürlük meselesinin hala biseksüeller için öncelikli mücadele konusu arasında yer aldığı görülmektedir. Özellikle Türkiye açısından bakıldığında kendi kimliksel farkındalığı ile yaşamaya başlayana kadar geçen süreçte LGBTİ kimlikle ve heteroseksüel kimlikle ilişkilene biçimleri belirleyici olmaktadır. Buradaki ilişkilene biçiminin, ilk açılma süreci ve kendini kabul sürecini de içerecek biçimde, heteroseksist anlayışa homofobik yaklaşıma karşı çıkış üzerinden bir duruş sergileyerek gerçekleştiği saptanmıştır. Burada LGBTİ kimliklerle ilişkilenemenin yoğunluğu ve hangi gruplarla daha sık temas içerisinde bulunduğu mücadeleye yönelik

pratikleri, eylemlilikleri de şekillendirmektedir. Genel olarak eşcinsel biseksüel trans feminist kadınların ana tema olarak biseksüel var oluş pratiklerine ilişkin tartışmanın odağında yer alması üstü örtülü dolaylı baskının cinsiyet faktörü üzerinde kendini göstermesini gündeme taşımaktadır. Araştırmaya katılım sağlayan biseksüel kimlikli kişiler LGBTİ hareketi içerisindeki konumlanmalarını kendilerince özümseyerek ve belli tutum ve davranışları, düşünce biçimlerini içselleştirerek yaşadıkları için bifobi konusunda LGBTİ çevrelerde karşılarına çıkan davranışları anlamlandıramamakta ve eleştirmektedirler. Feminist perspektifi ve hareket içinde var olmayı önceleyerek yönelimini kabul haline geçiş yapan katılımcıların öncesinde muhalif sol yapıda kendini tanımlamış olan katılımcılara göre süreci daha rahat deneyimledikleri görülmüştür.

Açılma süreçlerinde katılımcıların geçmişlerinde ağırlıklı olarak sol, muhalif diye tabir edebileceğimiz gruplarla etkileşim içerisinde oldukları bir dönemin varlığına ilişkin veriler ele alındığında bu sürecin homofobi ve ayrımcı tutum ve davranışlardan bağımsız deneyimlendiğine ilişkin yorumlar göze çarpmaktadır. Heteroseksüel görünümün farklı kadınlık ve erkeklik görünümüne ilişkin bir durum ortaya çıkmadığı sürece biseksüel kişiler açısından görünürlüğün önüne geçen, belirgin bir özellik olarak kanıksanmış olması önemli bir ayrıntıdır. Açılma daha çok bir suç, bir yanlış itiraf etme psikolojisi ile yapılan bir şey gibi algılayarak deneyimleme söz konusudur.

Katılımcıların değerlendirmelerinde görünür olmama halinin getirdiği zorlukları aşmaya ve bunları yönetmeye çalışmak gibi bir çaba içerisine girdikleri görülmektedir. Suçluluk duygusu, dışlama pratiklerine karşı yeterince sesini duyuramamış olma, lezbiyen olup olmadığını sorgulayacak konuma gelme Foucault'nun kendilik ilgisi olarak tanımladığı kişinin kendini dert edinmesi meselesinde düğümlenmektedir. Katılımcıların ifadelerinden göstermiş oldukları çaba ile kendilerini dert edinme halini kendi içlerinde tanımlamaya dönük bir süreç geçirdiklerini gösterir niteliktedir.

Destek alma süreçleri katılımcılar açısından bir başka dikkat çekici sonuç barındırmaktadır. Her bir katılımcının ait olduğu çevredeki farklılık dikkat çekicidir. Örneğin içlerinde farklı mezhepsel aidiyete, cinsel kimliğe ve cinsel yönelime bağlı farklı grupsal aidiyete sahip katılımcıların bu yöndeki farklılıklarını yaşayabildikleri ve bu farklılıkları temsil eden çevrelerden destek alma sürecini olumlu yönde ve daha kolay bir biçimde deneyimledikleri, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğini öne çıkarmadan etkileşimde olma halini seçen katılımcıların görece zorluk yaşadıkları görülmüştür. Burada Butler'ın (2016, s.46) da yer verdiği gibi kimliksel aidiyeti besleyen söz konusu kültürel alanların nerede ve nasıl siyasi olana ait alanla kesiştiği sorgusunun içten içe ilerlediği gözlemlenmiştir. Destek alma ve destek olma sürecinin bu alanların bilgisine ve deneyimine erişmede bir basamak olduğu ve aktivizm sürecine geçişi kolaylaştırdığı söylenebilir.

Katılımcılar açısından yalnız kalma sürecinin kimliksel anlamda bir reddedişten farklı gerçekleştiği ancak bu tür bir deneyime yakın düşen zorlu süreçlere dair olana işaret eden ifadelerin varlığından bir çıkarımda bulunarak yorum yapmak mümkün görülmektedir. Bu doğrultuda yalnız kalma süreci pek çok katılımcı için sosyal ortamdan bilinçli ve istekli olarak kendine yoğunlaşma kendini donatma amaçlı geçen bir süreçken kimi katılımcılar için de kimliksel aidiyetini belki reddetmeden ama ciddi bir şekilde sorgulama süreci ile deneyimlemeye işaret eder bir şekilde geçen bir süreç olduğu görülmektedir. İkincisini deneyimleyenlerin buna ilişkin çok genel bilgi vermeyi tercih ettikleri gözlemlenmiştir. Burada Özkazanç'ın (2015, s.27) Butler'ın (2004, s.204) feminist anlayışı sorgulaması üzerinden ilerlediği biz kimize ilişkin sorgusunu hatırlatmak gerekmektedir. Bu sorgunun kapanma sürecinde gerçekleşip gerçekleşmediğini ve ne şekilde gerçekleştiğine ilişkin ipuçlarını aktivizm aşamasında verilen cevaplar üzerinden okumak mümkündür. Kişilerin yalnızlık, terk edilmişlik, kaygı, korku ve hatta ölüm

korkusu gibi duygularla yüzleştikleri bu dönem onların gerçekte kimin yaşamı, bu var olma çabası ne için sorularını da beraberinde getirmiş olma ihtimali taşımakta ve çözüm yolu olarak aktivist faaliyetler yürütmeye girişildiği anlaşılmaktadır.

Araştırmada Savran'ın (2009, s.153) işaret ettiği patriyarkal ve heteroseksist düzenin ezileni konumundaki lezbiyenlerin konumunun ve homofobinin öncelikli olarak eşcinsel erkekler, kadın travestiler ve trans kadınlara yönelik sergileniyor olmasına ilişkin tespitlerin biseksüel kimlikler açısından da tanımlanması gerekmektedir. Katılımcıların ifadelerinden de anlaşılacağı üzere biseksüel kadın kimliğine sahip kişilerin heteroseksüel görünüme sahip olsun olmasın lezbiyen kadınların yaşadığı ikilemi yaşamakta olduğu, biseksüel erkek kimliğine sahip kişilerin heteroseksüel görünüme sahip olsun olmasın erkek eşcinsellere uygulanan davranış ve tutuma benzer bir yaklaşıma maruz kaldıkları gözlemlenmiştir.

Kuytu alana çekilen, bu alanlara çağrılan, haksız yargılamaya ve şiddete maruz kalan bu bedenlerin Türkiye'de LGBTİQ hareketi içinde başta translar olmak üzere farklı kimlikli aidiyetlere mensup kimseleri de kapsadığı düşünüldüğünde biseksüel kimlikleri bu durumun dışında görmek mümkün görünmemektedir. Hatta sayılan tüm koşulların biseksüel kimlikli kişiler için geçerli olabileceği ihtimalinin ağırlık kazandığı görülmektedir. Bu koşulların, açılma, kimliği içselleştirme süreçlerinde biseksüel kişileri çokça etkileyen süreçler olarak görüldüğü söylenebilir.

Biseksüel katılımcıların kimliklerini içselleştirmeleri sürecinde Halperin'in (2009,s.452-453) saptamış olduğu on üç farklı biseksüel tanımı içerisinde yer alan cinsel olarak kadın ve erkeğe ilgi duyan, ilgi duyulan erkek ya da kadın olsun veya olmasın cinsel olarak bu bireylerin ilgisini çekenler, cinsel olarak kendi cinsinden etkilenip diğer cinsiyetlerden kişilerle cinsel ilişki içeren geçmişe sahip olanlar, sadece kendi cinsiyetinden

olan ve eşcinsel olan diğer cinsiyetten kişilerle ilişkide bulunanlar, sadece kendi cinsiyetinden olan kişilerle cinsel ilişkide bulunup kendilerini biseksüel olarak tanımlayanlar şeklindeki tanımlarla uyumlu bir görünüm sergiledikleri ve bu tanımlarla çelişmedikleri gözlemlenmiştir.

Göregenli'nin (2013, s.48) ele aldığı gibi eşitsizliklerin artması ve korunmasına neden olan ideolojileri içeren hiyerarşiyi arttırıcı ve hiyerarşi ve eşitsizliğin azalmasını sağlayan hiyerarşi azaltıcı meşrulaştırma mitlerinin kendi arasında artan ve azalan ilişkilerdeki denge ve dengesizliğin kimliksel aidiyeti temellendirme girişimlerinde belirleyici olduğu görülmüştür. Katılımcıların ifadelerinden muhafazakarlığın hissedilir bir biçimde baskı unsuru olarak hayatlarına etki ediyor oluşu, toplumsal cinsiyet kalıplarını sarsmaya dönük çabaların olumsuzlanarak ötelenmesi, dezavantajlı grupların daha demokratik bir toplumda yaşamak ideali ile toplumsal hareketlere yön verme girişimleri, eylem ve etkinliklere bağlı olarak kamusal alanda görünür olan politik mücadele biçimleri arasındaki gerilimde meşrulaştırıcı mitlerin işlediği ve biseksüel kişilerin kimliksel inşa sürecinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Göregenli'nin (2013, s.52) ilgili kuramcılarının dile getirdiği meşrulaştırıcı ideolojilerin onaylanması ile tehlikeli dünya algısı, ölüm korkusu gibi muhafazakarlıkla ilişkili eğilimlerin pozitif ilişkide oluş haline biseksüel katılımcıların 2016 yılı içerisinde ülke gündemine bağlı olarak yaşadıkları çalkantılı süreç bu tespiti örnekler niteliktedir.

Sert'in (2016, s.11-12) Bayat'ın (2006, s.69) ifadesinde yer verdiği şekli ile aktivizm tanımı içerisinde yer alan ayakta kalma stratejileri, direniş, eylem biçimleri, toplumsal hareketlere yansıyan etkinlikler gibi unsurların öncelik ve sonralık sırası dikkate alındığında 2016 öncesi faaliyetlerin daha çok eylem biçimleri ve toplumsal hareketlere yansıyan etkinlikler şeklinde, 2016 sonrası faaliyetlerin ise daha çok ayakta kalma, direniş stratejileri olarak seyrettiği görülmüştür.

Biseksüel aktivizm öncelikle yapılacak olan değerlendirmede Holthaus'un (2015,s.29) değindiği üzerinden giderek Türkiye'de yaşayan biseksüel toplumundaki kesişimselliğe ilişkin bir çalışma, belki desenlendirme işlemine ihtiyaç duyulması, LGBT ve dışındaki kuruluşlarla koalisyonda güçlü ortak olarak sağlam bir zeminde kodlandırılmanın nasıl tarif edileceği, bunun olanaklarının tartışmaya açılması, daha adil bir toplum hedefiyle sosyo-ekonomik eşitsizlikleri öncelikli tutan queerle biseksüel kimlikler arası bağa ilişkin derinlemesine ve boyutsal bir çalışmanın yürütülmesi öncelikli görülmektedir.

Sosyal haklara erişim meselesinde öne çıkan eğitim, sağlık, çalışma, barınma hakkına erişim de biseksüel kişiler üzerinden zorlayıcı bir etki yarattığını söylemek mümkündür. Özellikle jinekolog muayeneleri, testler vb. hizmet alımında bunlar deneyimlenmektedir. Bu süreçlerin tahlili homofobik söyleme ve ayrımcı tutum ve davranışlara maruz kalma, damgalanma süreçlerinin daha görünür bir biçimde toplumsal örüntü içerisinde tekrara girmesine neden olabilmektedir. Bu da eğitimsel, sınıfsal ve cinsiyet açısından iç içe geçen eşitsizlikler meselesinin eşcinsel, biseksüel ve heteroseksüel inşa süreçlerinde nasıl bir dönüşüme maruz kalındığını biseksüeller özelinde tartışmaya taşıyan bir konumda olduğu söylenebilir.

Katılımcıların gayrimeşrulaştırma girişimleri olarak sayılan insanlıktan çıkartma, karakter özellikleri tanımlama, toplum dışına atma, siyasi etiketlerin kullanılması, grup karşılaştırması yoluyla gayrimeşrulaştırma biçimlerinden toplum dışına atmaya dönük göz dağı verme ya da toplum dışına atılan gruplarla temasta olmaya ilişkin bilgiye verilen ifadelerden ulaşılmaktadır. Yaşanan olumsuz deneyimlere ilişkin süreç katılımcılar tarafından sözlü saldırı, bakış üzerinden gerçekleştiği ifade edildiğinden grup yoluyla gayrimeşrulaştırmaya maruz kalıp kalmadıkları konusuna bir öngöründe bulunabilmek

olasıdır. Buna göre bu öngörü doğrultusunda eşcinsellikle suçlama gibi süreçlerden geçmiş olma ihtimalinin yüksek olmasının böylesi bir süreçten geçmiş olma olasılığında belirleyici olduğu söylenebilir.

Görünürlük meselesinde LGBTİQ içerisinde tartışma konusu olan bir başka grubun interseksler olduğu görüldüğünde, biseksüel kişilerin aktivist mücadeleyi büyütme girişimlerinde ve alanın öznesi olma tartışmalarına açıklık getirmede biseksüel ve intersekslerin kesişimsellik açısından ortaklaştıkları düzlemden hareket etmeleri hem önemli bir araştırma konusu hem de mevcut araştırmadan elde edilen bir tespit olarak durmaktadır.

Hegemonik erkeklığe ilişkin mücadelede yaşanan eşitsizliklere ilişkin eylem ve etkinliklerin büyütülmesi konusundaki ısrar, ideolojik yanın vurgulanarak ilgili dinamikler göz ardı edilmeden çare arama yoluna gitmeye dönük çalışmaların yapılmasının gerekliliği katılımcıların ayrımcılığı yönetme açısından meseleye ne kadar ciddi yaklaşıtlarının bir göstergesidir.

Walby'nin (2016, s.151) yer verdiği ve Mithcell'in (1975) patriyarkal kuralların bazı zihinsel emirler doğrultusunda nesilden nesile aktarılmasına ilişkin ifadesinde Freud'dan da esinlenip düalist bir çizgiden hareket etme girişimini önemseyerek hegemonik erkekle mücadelede kapitalizmin sorgulanmasının gerekliliği öne çıkmaktadır. Konfor alanlarının sorgulanması gerektiği fikrinde, geniş kapsamlı eylem, etkinlik ve atölye çalışmalarında ısrarcı olunmasında görüldüğü gibi düalist yapının iki ayağını oluşturan, bir yanyla patriyarkanın kökeni kültür ve bilinç dışının, diğer yanyla kapitalizmin kökeni ekonomik boyutun biseksüel aktivistlerce toplumsal bir dinamik yaratmak amaçlı tanımlanması gerektiği düşünülmektedir. Bu anlamda Mithcell'in belirttiği gibi iş kavramlardan başlamak gerekmektedir. Katılımcılar arasında konuya buradan da yaklaşan

ve bu tarz girişimlere sıcak bakanların olduğu gözlemlenmiştir.

Araştırmada kadınlar kategorisinin kendi içinde bölünmüşlüğü tartışmasına evrilen ve buna ek olarak cinsel yönelim, medeni durum, sınıf, mezhep gibi eksenlerin öne çıkan unsurlar olarak belirleyici bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada yer alan katılımcıların ifadelerinden hareketle kadın hareketinin farklı siyasal ve ideolojik eklemlenmeleri tartışması açısından ele alındığında ağırlıklı olarak radikal, sosyalist ve queer tarz ve biçimlerin etkisine rastlandığı söylenebilir.

Kadın ve erkek biseksüel katılımcıların ifadeleri doğrultusunda biseksüel aktivizmde Özkazanç'ın (2015, s.27-29) yer verdiği Butler'ın feminizme bakışındaki iki temel dinamik üzerine tartışma canlılığını korumaktadır. Bu tartışmada belirtilen feminizmin potansiyeli açığa çıkararak bir zemin üzerinden okunarak aşılacağı tavsiyesi ve hayatta kalmaya dönük felsefi sorulardan hareketle nasıl örgütlenmesi gerektiğidir. Her ikisine de cevap arama çabasının olduğu gözlemlenmiştir.

Ancak Partog'un (2012, s.181) belirttiği gibi Türkiye'deki LGBTT hareketin queer yoldaşığa bir yakınlaşmadan çok savrulma ile dahil olmasına ilişkin tartışmanın izlerinin devam ettiğini görmek mümkündür. Bunda kendisinin de bahsetmiş olduğu kimlik mücadelesinin daha geniş ölçekli sınıf ve demokrasi mücadelesine taşınması girişimini kolaylaştırıcı açık siyaset imkanının ve liberal mücadelenin kendi içindeki farklılıklara nasıl alan açacağı sorusunun hala tam olarak gerçekleşmediği ve güncelliğini korumakta olduğu görülmektedir.

Biseksüel katılımcıların bireysel anlamda ayrımcılıkla mücadele ile başa çıkmaya ilişkin pratikleri aile ve LGBTİ çevre ile olan ilişkilene süreçlerinin eşcinsel bireylerin

deneyimine benzer şekilde yaşanmış olmasıyla, yani açılma sürecinin ne denli belirleyici olduğu ile ilgili görünmektedir. Özellikle benlik saygısının oluşması, kimlik karmaşası, kimlik karşılaştırması ve kimlik kabulüne ilişkin süreçleri inişli çıkışlı deneyimlemelerinden yola çıkarak her bireyin deneyiminin kendi içinde eşsiz bir özellik taşıdığı görülmektedir. LGBTİ çevreye dahil olmada aileden gelen kalıplaşmış öğreti ve verili değer yargılarının dönüşmeye başlaması bir yanı sıra homofobinin aile içindeki dolanımının sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Bu sorgulama biçimi kimi katılımcıda meselenin, çözümüne erişmek amaçlı, üstüne giderek gerçekleşirken, kimisinde pratik edileni de içerecek biçimde kavramsal olarak aileye mesafe koyma yoluna gidildiği gözlemlenmiştir. Bu katılımcılar tarafından söz konusu ayrıştırmanın zorluğu gerekçe gösterilerek yüzleşme sürecinin askıya alındığı anlaşılmaktadır. Bu süreçte, özellikle bireysel anlamda ayrımcılıkla başa çıkma girişimlerinde, genel anlamda büyük bir sorun yaşamıyor olduğunu düşünmeyi içeren bir normleştirme biçimi eşlik ettiği gözlemlenmiştir.

Katılımcıların bazılarının yakın çevre olarak genelleştirdiği aile ve arkadaş çevresinden zaman zaman sembolik şiddete maruz kaldıkları ve bu şiddet biçiminden hareketle kendi davranışlarını ve karşıdakinin kendilerine olan davranışını kategorize ederek bir tavır sergileme yoluna gittikleri görülmüştür. Bazı katılımcıların ise sembolik şiddeti çok önemsemeyip LGBT bireylere yönelik homofobik ve transfobik davranışları içselleştirerek kendi başlarına gelmiş gibi fiziksel şiddeti gerçek şiddet biçimi olarak nitelendirdikleri ve savunma ve ifade tarzlarını buna bağlı olarak kurmaya çalıştıkları görülmüştür. Kamusal ve özel alan ötesinde baskının her yerde olduğunu düşünen katılımcıların tekrara giren homofobik ve transfobik söylemlerle ilerleyerek eleştirel bir biçimde bifobik söyleme ilişkin değerlendirmeleri aktivizm öncesi dönemde bu hat üzerinde okumak gerekmektedir. Aktivizm süreci ile birlikte daha kapsamlı bir kimliksel konumlanma ve onu toplumsal düzeyde pratik etmeye bağlı olarak bifobiye ilişkin daha net ifade biçimlerinin ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu anlamda aktivizm öncesi dönemde kendini fark etme, açılma, kapanma, destek alma, yalnızlaşma, yalnız kalma süreçlerinin

gizliden gizliye utanç, tehlikede olduğunu düşünme, dikkat çekmemeye gayret etme, sembolik şiddete maruz kalma gibi durumlarla örtüştüğü gözlemlenmiştir.

Dikkat çekmeme eğiliminin katılımcılar açısından yalnızlaşma ve görece yalnız kalma süreçlerinde, yakın LGBT çevredeki tanıdıkların kapanma süreçlerinde ise yoğunlaştığı gözlemlenmiştir. Katılımcılardaki dikkat çekmeme eğiliminin inkar etmekten ziyade bir çeşit geri çekilme şeklinde seyrettiği anlaşılmaktadır. Böylesine sancılı bir sürece ilişkin deneyimlerin özellikle katılımcıların sosyalleşme süreçleri ve ilişkilene biçimleri boyunca eşcinsellerin yaşadığı deneyime benzer bir deneyim alanı yarattığını göstermektedir. Yakın çevredeki ilişkilerin bir sonucu olarak elde edilen geri bildirimler utanma, tehlike algısı, sembolik anlamda şiddete maruz kalmış olmayı da beraberinde getirdiğini göstermektedir. Utanma duygusuna bağlı olarak ifşa olma korkusu ve teşhir edilmiş olma ya da teşhirci olarak görünmeye ilişkin çekinceler tehlikede olma ihtimalini de beslediği için dikkat çekmeme sürecinin uzaması, kimlik karmaşasının yoğun yaşanması gibi sonuçlarla karşılık bulmasına neden olduğu görülmüştür. Bu durum biseksüeller açısından dönüştürücü söylemsel pratiklerin yeterince dolaşıma girmemekte olduğu fikrini güçlendirmektedir. Arkasında yatan nedenin ise tehlike algısı ve sembolik şiddet etkisinin olması, kolektif oluşumlar üzerinden girişilen çaba ile oluşturulabilecek ortak bilincin hakim olduğu bir zemin üzerinden ancak kırılabilirliğinin görülmesi gerçeğidir. Bu nedenle kolektif çaba olarak tanımlanan her türlü girişimin biseksüel kişilerin kimliksel konumlanması açısından önem taşımakta olduğu yapılan araştırma ile bir kez daha doğrulanmaktadır.

Tıpkı eşcinseller gibi heteroseksüel görünümün biraz dışına kayma ile erkeksilik ve kadınsılık üzerinden hedef alınma tehlikesinin biseksüel katılımcılar açısından deneyime açık bir alan sunduğu ve bunun içselleştirilmiş homofobiden bağımsız görmemek gerektiği gözlemlenmiştir. Söz konusu toplumsal alanda dolaşıma giren ezilene ait söylemsel pratikler ile egemen olanın kurmuş olduğu söylemin, ki genellikle homofobik söylem en

öne çıkanıdır, kendine alan bulmaya dönük her türlü koşulun irdelenmesini beraberinde getirmektedir. Bu anlamda biseksüel katılımcıların aktivizme dahil olma süreçleri, aktivist öznelere olan etkileşim süreçleri, dahil oldukları kolektif yapının dönüşümüne etkileri hareket açısından kıymetlidir. Biseksüel katılımcıların özellikle konfor alanlarının, ahlak anlayışının sorgulanması gerektiği ifadelerinde bunu görmek mümkündür. Atölye, toplantı, eylem ve etkinlikler, yürüyüşler gibi ayrımcılık karşıtı söylemlerin şekillenmesinde aktivist kimliği ile biseksüel kimliği bir arada tutarak ayrımcı tutum ve davranışlarla başa çıkma girişimlerini tartışmaya açık tuttuğu görülmüştür. Bu aynı zamanda eleştirel bir gözle ilerleme gayreti içerisinde olduklarını da göstermektedir. Kolektif oluşumlar ve bireyin etkileşiminin ilgili söylemler üzerinden sürekli tekrara girmiş olması baş etme stratejilerinin ivme kazanması açısından kayda değer görülmektedir.

Biseksüel katılımcıların ifadelerine bakıldığında ilgili söylemsel pratiklerin performansa dayalı olarak sürekli tekrara giriyor olması heteroseksist anlayışı, özel patriyarka ve kamusal patriyarkanın iç içeliğinin toplumsal ilişkiler içerisinde gömülü oluşunu sorgulayıcı ve sarsıcı bir potansiyel taşıdığı görülmektedir. Biseksüel katılımcıların ideolojik olarak, özellikle sol muhalif yapıdan gelenlerin, ikna yoluyla bu ideolojileri zamanında içselleştirmiş olmalarına karşın tekrara giren söylemsel pratiklerin oluşturduğu direnç noktalarına sızarak ıkan olma ve rıza göstermenin feminist, LGBT ve queer hareket üzerinden gerçekleştirilmesine ve devamında içselleştirilmesine neden olduğu anlaşılmaktadır. Biseksüelliğin cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği tartışmaları bağlamında bir dezavantaj olarak görülen hem heteroseksüel çevre hem LGBT çevreye dönük ikili yapısının avantaja dönüştüğünü göstermektedir.

Araştırmanın konu kısmında belirtilen düğüm noktalarını göz önünde bulundurarak mevcut araştırmanın sonuçları ile eşleşen yanları için birkaç cümle eklemek gerekmektedir. Buradan hareketle araştırmada LGBT hareketi içerisinde yaygın olan içselleştirilmiş homofobinin varlığına ilişkin tespitler, gerçekleştirilen görüşmelerle elde edilen veriler

aracılığıyla doğrulanmıştır. Sosyal haklara erişim, nefret suçu ve cinayetlerinin önüne geçilmesi için politik mücadelenin gerekliliği ve bunun için örgütlü olmak gerektiği doğrudan ve dolaylı bir biçimde katılımcıların çoğu tarafından vurgulanmıştır. Ataerkillik konusunda LGBT bireylerin ve kadınların ikincilleştirilmiş özne olma hallerine dair kesişimselliğin bir alternatif olarak queer teori ile, tüm bilinen kalıp yargılardan bağımsız, okunması konusuna daha fazla odaklanması gerektiği görülmüştür. Katılımcıların LGBT hareketinin bir insan hakkı mücadelesi olduğuna ilişkin farkındalığı önceleyerek eylem ve etkinlik aldıkları, dayanışmayı büyütmeyi hedefledikleri ve bunun için tüm yolları denedikleri görülmüştür. Kendini etiketleme ve onur aşamasına geçiş sürecinde benlik, öz-saygı ve öz-güvenin etkilenme biçimlerinin katılımcılar arasında kişiden kişiye değiştiği ve çevreye, kendine açık olma biçimleri ile birlikte şekillendiği gözlemlenmiştir. Özellikle sağlık, eğitim, çalışma ve barınma hakkının elde edilmesi gibi süreçlerde homofobik yaklaşıma yer yer açık yer yer örtülü bir biçimde maruz kaldığı doğrulanmıştır. Katılımcıların bazılarının kendini korumak amaçlı kimliğini gizli tutma, bazılarının belirli çevrede açık belirli çevrede kimliğini gizleme eğilimi sergilediği görülmüştür. Alanın öznesi olma konusundaki tartışmaların sürdüğü gözlemlenmiştir. Aktivizmin değiştirici ve dönüştürücü etkisine inanıldığına, bu etkinin önemsendiğine dair yorumlar getirilmiştir. LGBT hareketine dahil olan her bir eylemin kendine has özellikleri içerisinde değerlendirilmesi gerektiği fikrinin bir grup olarak biseksüellerin görünürlüğü açısından hala güncelliğini korumakta olduğu ağır bastığı saptanmıştır. Ayrıca duygusal habitusun değerlendirilmesinde, LGBT bireylerin kimliği açık edenlerle ilişkilenecek istememe eğilimini tartışmaya açmada, içselleştirilmiş homofobik sarmalın deşifre edilmesinde, sosyal dışlanma ve sosyalleşme pratikleri arasındaki ilişkinin saptanmasında araştırmaların yoğunlaştırılması gerektiği fikrine ulaşılmıştır.

Son dönemde akademik camiada yaygınlaşan TERF (Trans Dışlayıcı Feminist Hareket) tartışmasına da tüm süreçlere sirayet eden bir durum olarak dikkate alınması en azından mevcut çalışma ve sonrasında yapılacak olan araştırmaların literatüre katkısını daha doğru ve gerçekçi bir gözle değerlendirebilmek açısından birkaç cümle ile yorum

getirme ihtiyacı doğmuştur.

2019 yılının Ağustos ayında bir damgalamanın önünü açan bir sürecin tüm kavramsal zemini alt üst ederek sarsıcı bir biçimde birkaç akademisyenin TERF olarak etiketlenmesi ile Trans ve TERF tartışmasının ortaya çıkışı aslında trans feminizmin kendi varlığını zorlayıcı bir biçimde ortaya koymasında bir belirleyici olarak görülmektedir (Özkazanç, 2019). Burada tartışmanın sosyal medya üzerinden uzayıp gitmesine karşın demokratik bir zemine taşınmasına dair beklentilerin varlığını inkar etmeden adım atılması gerektiğine olan inançta meselenin düğümlenmiş olması önem taşımaktadır. Kampüslerde ve feminist dergi çevrelerinde trans feminizmin hakim olmaya başlamasıyla TERF olarak damgalanan kişilerin sözlü ya da yazılı kendilerini ifade etmelerine ilişkin engelleyici tavırların gündeme gelmesi ve editoryal krizlerin ortaya çıkmasını takip eden süreçle birlikte tam anlamıyla bir krizin içinde bulunduğu göstergesidir (Özkazanç, 2019). Araştırma içerisinde de bahsi geçen kavramsal değerlendirmeler ve açılımların özenle yürütülmesi gerektiği fikrini bir anlamda kurcalayan ve sekteye uğratan bu tartışmanın içinde dönüp durmanın önüne geçilmesi için atılacak olan adımlar hararetli bir biçimde sorgulanmaya başlanmıştır. Çözüm arayışlarına yönelik adımların etik boyutu önceleyerek gerçekleşeceği düşüncesinde hem fikir olunması ve bir yanı sıra söylemsel çözümlere ağırlık veren çalışmaların hız kazanması bu anlamda terminolojik yıkım ve tahribatı bir nebze de olsa onarmaya yarayabilecektir.

Araştırma, kritik bir eşikten geçen akademik çevrenin toplumsal cinsiyet eşitsizliği meselesinde kullandığı bilimsel dil ve yaklaşımı enine boyuna gözden geçirerek bu tartışmaları da gündemine alıp mevcut karmaşık süreci tersine çevirmek amaçlı bir fırsat olarak gördüğü için bilimsel çalışmalar içerisindeki konumunu netleştirme kaygısı ile sürdürülmüştür. Yoruma dayalı ve feminist yaklaşım üzerinden tasarlanan araştırmanın erişilen sonuçlar bu anlamda yol gösterici olan diğer araştırmalarda olduğu gibi alana katkı sağlayıcı başlıklar sunma kapasitesine sahip olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Arat, N. (2017). *Feminizmin ABC'si: Feminizmin Tanımı ve Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Ahmed,S.(2015).*Duyguların Kültürel Politikası* (Sultan Komut,Çev.).İstanbul:Sel Yayıncılık.(2004).
- Bora, A. (2012).Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık. K.Çayır ve M.A.Ceyhan (Der.). *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar* (s.175-187) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. Erişim:10 Aralık 2017, [http://secbir.org/interaktif/ders_metinleri/kitap/ayrimcilik.PDF].
- Butler,J.(2012).Bedenler ve İktidar, Tekrar.Şeyda Öztürk (Ed.).*Michel Foucault*.(s.275-288).İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 3652.
- Butler,J. (2016).Feminizmin Öznesi Olarak Kadınlar B.Ertür (Çev.).*Cinsiyet Belası Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*.(s.43-90) İstanbul:Metis Yayınları.
- Bourdieu,P. (2015). *Eril Tahakküm*.(Bediz Yılmaz,Çev).Ankara: Bağlam Yayıncılık (2002).
- Camgöz,S.M.,Orta,İ.M.(2018).Türkiye’de Yapılan Homofobi Çalışmalarına Genel Bir Bakış, *DTCF Dergisi*, 58 (1),s.409-439. Erişim:10 Kasım .2019, [<http://dctfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/4972/0>].
- Cass,V.(1984). Homosexual Identity Formation. Testing a Theoretical Model. [<https://www.jstor.org/stable/3812348>] *The Journal of Sex Research*, 20(2), 143-167.
- Cornell,R.W.(2016).Toplumsal Cinsiyet ve İktidar. C.Soydemir (Çev.). *Toplumsal Cinsiyetin Teorileştirilmesi*.(s.51-132) İstanbul:Ayrıntı Yayınları.
- Cornell,R.W. (2016).Toplumsal Cinsiyet ve İktidar.C. Soydemir (Çev.). *Cinsel Politika*. (s.343-414).İstanbul:Ayrıntı Yayınları.
- Connell,R.W.(2019).Bilgi ve Sorunları: Erkekliğin Toplumsal Örgütlenişi.N.Konukcu (Çev.).*Erkeklikler*(s.135-164).Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Crandal,C.S.,Stangor,C.(2005).Conformity and Prejudice.John F. Dovidio, Peter Glick, Laurie A. Rudman (Ed.).*On the Nature of Prejudice: Fifty Years after Allport*.(s.295-309).USA: Blackwell Publishing.

- Çayır,K.(2012).Gruplararası İlişkiler Bağlamında Ayrımcılık.K.Çayır ve M.A. Ceyhan (Der.).*Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*.(s.11-14).İstanbul:İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.Erişim: 10 Aralık 2017 [http://secbir.org/interaktif/ders_metinleri/kitap/ayrimcilik.PDF]
- Çınar,M. (2013).Medya ve Nefret Söylemi Kavramlar Mecralar Tartışmalar.M.Çınar (Ed.).*Habercilik ve Nefret Söylemi*.(s.137-152).İstanbul:Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Çoban, B.(2015).Söylem,İdeoloji ve Eylem: İktidar ve Muhalefet Arasındaki Mücadeleyi Çözümleme Denemesi. Barış Çoban, Zeynep Özarslan (Haz.). *Söylem ve İdeoloji*.(s.199-234).İstanbul: Su yayınları.
- Doğanay,Ü.(2018).Ayrımcılığın Yüzleri.Ü. Doğanay (Der.).*Ayrımcılık,Söylem ve Medya*.Ankara:Şen Matbaa. 28.02.2019,[http://www.ihop.org.tr/wp-content/uploads/2018/10/Ayrimcilik_yuzleri.pdf]
- Dworkin,S.H.(2002).Bicacial, Bicultural,Bisexual.*Journal of Bisexuality*,2(4), 93-107. Erişim:5 Mart 2019,[<https://doi.org/10.1300/J159v02n0406>].
- Fairclough,N.(2015).Söylemin Diyalektiği.Barış Çoban ,Zeynep Özarslan (Haz.).Söylem ve İdeoloji (Barış Çoban,Çev).(s.137-146).İstanbul: Su Yayınları.
- Fiske,S.T.(2005).Social Cognition and the Normality of Prejudgement. John F. Dovidio, Peter Glick, Laurie A. Rudman (Ed.).*On the Nature of Prejudice: Fifty Years after Allport*.(s.36-53).USA: Blackwell Publishing.
- Foucault,M.(2015).*Biyopolitikanın Doğuşu: College de France Dersleri*.(Alican Tayla, Çev). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 530.(2004).
- Foucault,M.(2014).*Özne ve İktidar*.(Işık Ergüden, Osman Akınbay,Çev).İstanbul: Ayrıntı Yayınları.(1994).
- Göregenli,M.(2009).Gruplararası İlişki İdeolojisi Olarak Homofobi. A.Erol (Haz.) *Anti-Homofobi/1, "6 Renk, 6 Şehir"*.(s.8-14). Ankara: Kaos GL Ayrıntı Basımevi.12 Kasım 2017, [http://www.kaosgldernegi.org/resim/yayin/dl/antihomofobi_kitap.pdf].
- Göregenli,M. (2012).Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık.K.Çayır ve M.A.Ceyhan (Der.).*Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar* (s.17-27):İstanbul.İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.Erişim: 10 Kasım 2017, [http://secbir.org/interaktif/ders_metinleri/kitap/ayrimcilik.PDF].
- Göregenli, M. (2013).Ayrımcılığın Meşrulaştırılması.M.Çınar (Ed.).*Medya ve Nefret Söylemi Kavramlar Mecralar Tartışmalar*(s.39-54).İstanbul:Hrant Dink Vakfı Yayınları.

- Göregenli,M.,Aydın,O.,Doğanoğlu,S.,Altıparmak,K.,Ergün,R.,Şahin,E.(2018).Yasaklar:Kamusal Alanın Dışına Atma ve Gayrimeşrulaştırma Stratejileri.*Perspektifler:Türkiye’de LGBTİ+ Hakları*(s.5-10).Ankara: Kaos GL Ayrıntı Basımevi.Erişim: 27 Kasım 2019 [<http://www.kaosgldernegi.org/yayindetay.php?id=255>].
- Groß,U.(2008).Concepts of Bisexuality. *Journal of Bisexuality*. 8(1-2),9-23. Retrieved December 29,2018, from [<https://doi.org/10.1080/15299710802142127>].
- Grosz,E.(2011). Deneysel Arzu Queer Öznelliğini Yeniden Düşünmek. *Cogito Cinsel Yönelimler ve Queer Kuram*. (65-66),7-37.Erişim:5 Aralık 2019, [https://issuu.com/buyukkutuphane/docs/cogito_dergisi_-_say_65_66_-_baha].
- Halperin, D.M.(2009).Thirteen Ways of Looking at a Bisexual. *Journal of Bisexuality*.9(3-4),451-455.Retrieved November 8,2018, from [<https://doi.org/10.1080/15299710903316679>].
- Halperin, D.M. (2010).Nasıl Eşcinsel Olunur? N.Öztop ve A.Erol (Haz.).*Anti-Homofobi/2 “Homofobi Kimin Meselesi?”* (s.61-66). Ankara:Kaos GL Ayrıntı Basımevi.Erişim:5 Eylül 2018, [<http://www.kaosgldernegi.org/resim/kutuphane/dl/antihomofobikitabi2.pdf>].
- Harding,S.(1992).Retihinking Stantpoint Epistemoloji: What is “Strong Objectivitiy?”.*The Centinental Review*, 36(3), 437-470.
- Harlak, H. (2000).Önyargılar ve Ayrımcı Davranışlar.*Önyargılar Psikososyal Bir İnceleme*.İstanbul:Sistem Yayıncılık.
- Hartman,J.E.(2013).Creating a Bisexual Display: Making Bisexuality Visible.*Journal of Bisexuality*,13(1),39-62.Retrieved from January 1,2019, from [<https://doi.org/10.1080/15299716.2013.755727>].
- Hattatoğlu,D.(2009).Sosyal Bilim ve Anlatı:Yakalanmışlığın Ötesine.D. Hattatoğlu G.Ertuğrul.(Ed.).*Methodos:Kuram ve Yöntem Kenarından*(s.126-148).İstanbul:Anahtar Kitaplar.
- Hertlein,K.M.,Hartwell,E.E., Munns,M.E..(2016).Attitutes Toward Bisexuality According to Sexual Orientation and Gender.*Journal of Bisexuality*, 16(3),339-360. Retrieved December 20, 2018, from [<https://doi.org/10.1080/15299716.2016.1200510>].
- Hirata,H.,Laborie,F., Le Doare,H., Senotier,D.(2015).(Savran,G.A.Çev).Eleştirel Feminizm Sözlüğü (1.bs.).Ankara: Dipnot Yayınları.
- Holthaus,C.(2015).Future of Bisexual Activism.*QED:A Journal in GLBTQ Worldmaking*. 2(1), 22-36. Retrieved September 28,2018, from [<https://muse.jhu.edu/article/575374>].

- ILGA. (2009). Erişim: 12 Mart 2019, [<https://ilga.org/a-brief-history-of-the-lgbt-movement-in-turkey>].
- İnceoğlu, Y. (2013). Tartışmalı Bir Kavram: Nefret Söylemi. M. Çınar (Ed.). *Medya ve Nefret Söylemi Kavramlar Mecralar Tartışmalar* (s.75-92). İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Kaos GL (2018). *Bi+seksüeller Burada!*. Erişim: 05. Kasım. 2018, [<http://www.kaosgldernegi.org/resim/yayin/dl/biseksuel.pdf>].
- Kaos GL & Pembe Hayat (2017). *Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelli İnsan Hakları İzleme Raporu 2013-2014-2015-2016-2017*. Erişim: 03.03.2019, [http://www.kaosgldernegi.org/resim/yayin/dl/rapor_web.pdf].
- Kaos GL (2011). *Ne Hastalık, Ne Suç, Ne Günah ! LGBT Hakları İnsan Haklarıdır*. Ankara: Ayrıntı Basımevi.
- Karasar, N. (2000). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kümbetoğlu, B. (2015). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- LGBTQIA (2020), Erişim: 20 Şubat 2020, [<https://lgbtqia.ucdavis.edu/educated/glossary>]
- Madran, H.A.D. (2012). Sosyal Kimlik ve Ayrımcılık. K. Çayır ve M.A. Ceyhan (Der.). *Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar* (s.73-85). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. Erişim: 10 Aralık 2017 [http://secbir.org/interaktif/ders_metinleri/kitap/ayrimcilik.PDF].
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü* (2.bs.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Millett, K. (2011). Cinsel Politika Kuramı. (S. Selvi Çev.). *Cinsel Politika* (s.44-104). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Neuman, W.L. (2014). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar 2* (S. Özge, Çev.). Ankara: Yayın Odası. (1991).
- Özkazanç, A. (2015, Ocak). *Toplumsal Cinsiyet, Siyaset ve Feminist Siyaset*. TMMOB I. Kadın Sempozyumu, Ankara. Erişim: 12 Mart 2019, [https://www.tmmob.org.tr/sites/default/files/kadin_son_1.pdf].
- Özkazanç, A. (2015). Butler'ın Femnizmi: Siyasi Bir Okuma İçin Kılavuz. *Feminizm ve Queer Kuram* (s.23-53). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Özkazanç, A. (2018). *Kesişimsel Feminizmin İmkan ve Sorunları: Türkiye'de Kadın Hareketi*

ve Kesişimsellik Yaklaşımı Tartışması.N. Berber (Ed.).*Duvarları Yıkarak, Köprüleri Kurmak: Yeni Küresel Feminizmin Yükselişi ve İmkanları*(s.24-36). İstanbul:Sena Ofset. Erişim:17 Kasım 2019,[https://tr.boell.org/sites/default/files/duvarlari_yikmak_kopruleri_kurmak_sayfalar.pdf].

Öztürk, P.,Kındap,Y.(2011).Lezbiyenlerde ve Biseksüel Kadınlarda İçselleştirilmiş Homofobi, Benlik Saygısı ve Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi.A. Erol (Haz.).*Anti-Homofobi Kitabı/3 Heteroseksizme Karşı Gökkuşluğu*(s.164-168).Ankara:Kaos GL Ayrıntı Basımevi.

Paker, M. (2012).Psikolojik Açından Önyargı ve Ayrımcılık.K.Çayır ve M.A.Ceyhan (Der.).*Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*(s.41-52). İstanbul:İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. Erişim:10 Aralık 2017,[http://secbir.org/interaktif/ders_metinleri/kitap/ayrimcilik.PDF].

Partog,E.(2012).Queer Teorisi Bağlamında Türkiye LGBTT Mücadelesinin Siyasi Çizgisi.C. Çakırlar, S.Delice (Haz.).*Cinsellik Muamması Türkiye’de Queer Kültür ve Muhalefet* (s.162-184). İstanbul: Metis Yayınları.Erişim:10 Kasım 2019, [<https://tr.pdfdrive.com/cinsellik-muammas%C4%B1-e49836891.html>]

Punch,K.(2014).*Sosyal Araştırmalara Giriş Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*.(D.Bayrak, H.B.Arslan, Z.Akyüz Çev.).Ankara:Siyasal Kitabevi.(2005).

Revel, J.(2012). *Foucault Sözlüğü*. (Veli Urhan,Çev).İstanbul:Say Yayınları.(2002).

Sancar,S. (2011).Türkiye’de Kadın Hareketinin Politığı: Tarihsel Bağlam, Politik Gündem ve Özgünlükler.P. Özer (Ed.).*Bir Arpa Boyu 21.Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar.Prof.Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan*.(61-104). Erişim: 9 Aralık 2019,[<https://tr.pdfdrive.com/birka%C3%A7-arpa-boyu-d50470804.html>].

Savran, G.A.(2009).Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm: Patriyarkanın en güçlü dayanağı. A.Erol(Haz.).*Anti-Homofobi/1, “6 Renk, 6 Şehir”*. (s.151-155) Ankara:Kaos GL Ayrıntı Basımevi. Erişim: 12 Kasım 2017, [http://www.kaosglidernegei.org/resim/yayin/dl/antihomofobi_kitap.pdf].

Savran,G.,Ahıska,M.,Sirman,N.(2011).Feminizmin Öznesi Kimdir?.E.Özdemir ve S.Bayraktar(Haz.).İstanbul-Amargi Feminizm Tartışmaları 2011(s.297-299).İstanbul.Amargi Yayınevi.Erşim:4 Mart 2019 [<https://tr.boell.org/tr/2014/06/26/amargi-istanbul-feminizm-tartismalari-2011>].

Savran,G.A.(2018).Beden-Cinsellik. *Feminizm Yazıları Kuramdan Politikaya*. (s.131-136).Ankara:Dipnot Yayınları.

- Sayılan, N.F.(2015,Ocak).*Neoliberal Muhafazakarlığın Kadın Düşmanı Gündemi*. TMMOB I. Kadın Sempozyumu, Ankara. Erişim: 12 Mart 2019,[https://www.tmmob.org.tr/sites/default/files/kadin_son_1.pdf].
- Selek,P.(2009).Kenardakilerle Çalışmak Mı?.D. Hattatoğlu, G.Ertuğrul (Ed.).*Methodos:Kuram ve Yöntem Kenarından*(s.115-125).İstanbul:Anahtar Kitaplar.
- Sert,N.Y.(2016).Aktivizmin Kavramsal, Gelişimsel ve Araçsal Açından İncelenmesi.N.Y. Sert (Ed.).*Aktivizm Toplumsal Değişimin Yeni Yüzü* (s.11-44).İstanbul:Değişim Yayınları.
- Stanley,L.,Wise,S.(1990) *Feminist Praxis: Research, Theory and Epistemeology in Feminist Sociology* (s.20-60).London and Newyork: Routledge.
- STGM (2013), 8 Kasım 2019, Erişim: [<http://www.stgm.org.tr/tr/icerik/detay/spod-lgbti-calismalari-kaynakcasi>]
- Tanesini,A.(2012).*Feminist Epistemolojilere Giriş* (G.Demiriz, B.Binay,Ü.Tatlıcan Çev.).İstanbul:Sentez.(1999).
- Tin,L.G.(2018).*Homofobi Sözlüğü*.(1.bs.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Üstün, İ.(2015,Ocak).*Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine/Eşitsizliğine Genel Bakış*.TMMOB I.Kadın Sempozyumu, Ankara. Erişim: 12 Mart 2019,[https://www.tmmob.org.tr/sites/default/files/kadin_son_1.pdf].
- Van Dijk,T.(2015).Söylem ve İdeoloji. Çok Alanlı Bir Yaklaşım.Bariş Çoban, Zeynep Özarıslan (Haz.).*Söylem ve İdeoloji*.(Nurcan Ateş,Çev).(s.15-100).İstanbul: Su Yayınları.
- Walby,S. (2016). Kültür. H. Osmanağaoğlu (Çev.). *Patriyarka Kuramı* (s.143-171).Ankara: Dipnot Yayınları.
- Walby,S.(2016)*Patriyarka Kuramı*.(Hülya Osmanağaoğlu Çev)..(s.173-233) Ankara: Dipnot Yayınları.(1997).
- Warner,M. (2016).Queer Gezegen Korkusu: Queer Politika ve Toplumsal Teoriye “Giriş”. S.Yardımcı ve Ö. Güçlü (Der.).*Queer Tahayyül*(s.149-178).İstanbul:Sel Yayıncılık.
- Weeks,K.(2012).Emek, Duruşlar ve Feminist Özneler. İ.Özkürallı (Çev.).*Feminist Öznelerin Kuruluşu*(s.169-209).İstanbul:Otonom Yayıncılık.
- Yurdakul,I.K.,Çolak,C.,Yaman,N.D.(2016).*Nitel Veri Analizinde Adım Adım Nvivo Kullanımı*.Ankara: Anı Yayıncılık.

YÖK Tezler

Arayıcı,Ö.(2019).*Cinsiyet Ayrımcılığının ve Ötekileştirme Pratiklerinin LGBTİ+ 'in Cinsiyet Algısına Etkisi: İstanbul ve İzmir Örneği*.Yüksek lisans tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Manisa.

Arık,F.(2014).*LGBT Bireylerin Stigma Yaşantıları ve Eşit Yurttaşlık Talepleri*.Yüksek lisans tezi,Akdeniz Üniversitesi,Antalya.

Çağlar,B.(2017).*Community Dissolution:Pursuing the Absence of Elder LGBTQ People in Turkey*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,Boğaziçi Üniversitesi,İstanbul.

Güzel,Ö.D.(2017).*Lezbiyen, Gey, Biseksüel ve Transeksüellerin Sosyal Dışlanma Deneyimleri*.Yüksek lisans tezi,Başkent Üniversitesi,Ankara.

İlaslaner,S.(2015).*Onur: 'Emotional Habitus' of LGBTI Activism in Turkey*.Yüksek lisans tezi,Sabancı Üniversitesi,İstanbul.

Özbek,Ç.(2015).*Demokrasinin "Yeni" Aktörleri:Ekolojik, Feminist ve LGBT Hareketleri Bağlamında Sivil Toplum Örgütleri*.Doktora tezi,Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi,Muğla.

Özlen,L.G.(2017).*Identity Politics and Solidarity Practices of Lesbian and Bisexual Women in Istanbul*.Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi,Sabancı Üniversitesi,İstanbul.

Yedikardeş,F.(2017).*Bireylerde Mağduriyet Riski ve Suç Korkusu:LGBTİQ Örnekleme*.Yüksek lisans tezi,İstanbul Üniversitesi,İstanbul.

Yenmez,F.(2014).*Yerel Basın'da LGBTT Temsili: Gaziantep Örneği (2009-2014)*.Yüksek lisans tezi,Gaziantep Üniversitesi,Gaziantep.

Yıldırım,A.(2018).*Reconsidering the Negotiation Among Intersecting Identities:LGBT+ Alevi in Istanbul*.Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi,İstanbul Bilgi Üniversitesi,İstanbul.

Yıldırım,Y.(2018).*Lezbiyen ve Biseksüel Kadınların Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı Hizmetleri İle İlgili Görüş ve Deneyimleri*.Yüksek lisans tezi,Mersin Üniversitesi,Mersin.

Yılmazbilek,M.(2012).*LGBTT Bireylerin Ataerkillik ve Hegemonya Deneyimlerinin Çözümlemesi:Eskişehir*.Yüksek lisans tezi,Anadolu Üniversitesi,Eskişehir.

ProQuest Tezler

Bertsch, K. N. (2014). *The Relationship Among Anti-Bisexual Discrimination Experiences and Coping on Bisexual Women and Men's Mental Health*. PhD Dissertation, Lehigh University, Pennsylvania.

Burke, S. E. (2016). *The Excluded Middle: Attitudes and Beliefs about Bisexual People, Biracial People, and Novel Intermediate Social Groups*. PhD, Yale University, Connecticut.

Dumaresq, J. (2014). *Leading from the closet: Toward A New Theory of Educational Leadership*. Ed.D., The State University of New Jersey, New Brunswick, New Jersey.

Dworkis, L. (2014). *Deconstructing the Social and Structural Rigidity of Norms and Binaries: Finding Places for Intersex, Genderqueer, and Bisexual Identities in Language and Disability*. M.A., The George Washington University, District of Columbia.

Fader, R. (2018). *The Space Between: Experiences of Bisexual Adults with a Monosexual Partner*. Psy.D., The Wright Institute, California.

Finnerty, P. S. (2017). *Affectionally Fluid Persons' Beliefs About Wellness*. Ph.D., Kent State University, Ohio.

Flores, D. D. (2016). *The Perspectives of Gay, Bisexual, and Queer Adolescent Males with Parent-Child Sex Communication*. Ph.D., III. Duke University, North Carolina.

Floro, M. (2018). *In Between: What the Experiences of Biracial, Bisexual Women Tell Us about Identity Formation*. Ph.D., Loyola University Chicago, Illinois.

Gibson, M. F. (2015). *Filtred Out: LGBTQ Parents Engage with Special Needs Service Systems*. Ph.D., University of Toronto, Canada.

Haug, R. M. (2018). *Perceived Belongingness, Self-esteem, and Outness Level on Psychological Distress among Lesbian, Gay, and Bisexual Individuals*. Ph.D., University of Northern Colorado, Colorado.

Hoening, J. M. (2016). *Sexual Identity Milestones Attainment: Understanding Differences among Lesbian, Gay, and Bisexual Young People*. Ph.D., The University of Arizona, Arizona.

Irvine, M. E. (2017). *The Adverse Impact of Biphobia on Bisexual Individuals*. Psy.D., Adler School of Professional Psychology, Illinois.

- Kalb,N.(2017).*Coping Motives as a Mediator in the Relationship Between LGBQ-Specific Stressors and Alcohol Consumption and Consequences Among LGBQ Emerging Adults*. M.A.,University of Toronto, Canada.
- LaBarge,D.(2015).*Improving Health Care by Listening To The Voices of Women Who Partner With Women*.Ph.D., Southern Illinois University at Carbondale,Illinois.
- Malik,S.E.(2016).*Differential Perceptions of LGBT Individuals: The Intersectionality of Sexual Orientation and Gender*.M.S.,Arizona State University,Arizona.
- Meyers,B.(2015).*Lambda men: Making Our Presence Known*. M.F.A.,Hofstra University,New York.
- Pascalle-Hague,D.(2015).*Exploring Bisexual-Identified Persons Experiences of Belonging*. Ph.D.,University of Kentucky,Kentucky.
- Price,E.W.(2017).*Coming Out: The Lived Experiences of LGB College Students Who Feel Supported by Their Parents*.Ph.D.,University of North Texas,Texas.
- Pollitt,A.M.(2017).*Inside and Outside: Heteronormativity,Gender,and Health in the Lives of Bisexual Youth*.Ph.D.,The University of Arizona,Arizona.
- Ranahan,M.E.(2017).*Planning For The Health and Social Inclusion of Lesbian,Gay, Bisexual, and Transgender Older Adults*.Ph.D.,State University of New York at Buffalo,New York.
- Simons,J.D.(2015).*Examining School Counselor Advocacy for Lesbian, Gay, and Bisexual Students: An Assessment of Factors Toward Action*.Pd.D.,University of Missouri-Saint Louis,Missouri.
- Stebing,C.E.(2018).*Perceived Unwanted Sexual Interest and Binegativity Among Gay Men and Lesbian Women*.Psy.D.,Indiana State University,Indiana.
- Walls,K.L.(2016).*Barriers to Safer Sex Practices for Lesbian and Bisexual Women*.Ph.D.,Ball State University,Indiana.
- Welch,J.C.(2016).*Intersections of Gay and Bisexual Identity with Fatness:Body Esteem, Internalized Homonegativity, and Protective Factors in Gay and Bisexual Men*.M.A.,University of Maryland,Maryland.
- Wicks,S.R.(2016).*The Social and Emotional Experiences of African American and Black Gay and Bisexual Males During The Coming-Out Process: A Generic Qualitative Study*.Ph.D.,Capelle University,Minnesota.

Yarı -Yapılandırılmış Görüşme Formu

Sosyo-Demografik Sorular

- 1) Yaşınız?
- 2) Eğitim durumunuz?
- 3) Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği açısından LGBTİ çevreden biri olarak kendinizi hangi grup içerisinde tanımlıyorsunuz?
- 4) Mesleğiniz?
- 5) Doğum yeriniz?
- 6) Kaç kardeşsiniz?
- 7) Kardeşiniz/ kardeşleriniz hayatta mı?
- 8) Varsa kardeşinizin/kardeşlerinizin meslekleri nedir?
- 9) Anne ve babanız hayatta mı?
- 10) Annenizin ve babanızın meslekleri nedir?
- 11) Ailenizle mi yoksa ayrı mı yaşıyorsunuz?
- 12) Ne kadar süredir ayrı/birlikte yaşıyorsunuz?

Açılma Sürecine İlişkin Sorular

- 13) Kendinizi ilk ne zaman fark ettiniz?
- 14) İlk açılmayı kime gerçekleştirdiniz?
- 15) İlk açılmayı nasıl deneyimlediniz?
- 16) İlk açılmayı deneyimlerken (aile, akraba, arkadaş, vb.) yakın çevrenizle olan

ilişkilerinizde ne gibi değişimlere tanık oldunuz? Bu durum size nasıl etkiledi?

17) LGBTİ kimliğinizden dolayı ilk baskı ile ne zaman ve nasıl karşılaştınız?

18) Baskı uygulayan kişiler ağırlıklı olarak yakın çevrenizden insanlar mıydı yoksa ilk kez karşı karşıya geldiğiniz kişiler miydi?

19) Bu kişi ve olayların sizde kalıcı iz bırakan özellikleri nelerdir?

20) Baskıların artış gösterdiği ve ayrımcılığın yaşandığı sürecin/süreçlerin önüne geçmek için size destek olan kişiler oldu mu?

21) Süreci yönetmek için nasıl destek olundu?

22) Destek olma süreci aynı şekilde devam etti mi?

23) Dayanışma süresince zorluk yaşadınız mı?

24) Yalnız kalma süreci oldu mu?

25) Yalnız kalma süreci olduysa bununla nasıl başa çıktınız?

26) Kapanma sürecine geçiş yaşadınız mı?

27) Kapanma sürecine geçiş yaşadıysanız bunu nasıl deneyimlediniz?

28) Yakınıınızda kapanma sürecine ilişkin deneyim yaşayan oldu mu?

29) Olduysa yakınıınızda kapanma sürecine geçiş yapan kişi LGBTİ çevreden biri olarak hangi grupta yer alıyordu ve süreci nasıl deneyimledi?

30) Söz konusu kişinin deneyimi ve sizin yaşadığınız baskılar arasında benzerlikler ya da farklılıklar var mı? Kısaca bahseder misiniz?

Aktivizm İle İlgili Sorular

31) Aktivist bireylerle temasa ilk ne zmana ve nasıl geçtiniz?

32) Bir aktivist olarak ya da aktivist bireylerle ilk nerede faaliyette bulundunuz?

33) Faaliyette bulunduğunuz süre içerisindeki çalışmalarınız nelerdi?

34) Yürüttüğünüz çalışmalar farklı aktivist gruplar ve bileşenler tarafından nasıl karşılandı? Ne gibi eleştiriler aldınız?

- 35) Şu an LGBTİ hareketi içerisinde yürütmekte olduğunuz çalışmalar nelerdir?
- 36) Yürütmekte olduğunuz çalışmalara ilişkin hangi çevrelerden ne gibi öneriler almaktasınız? Ne gibi sorunlarla karşılaşmaktasınız?
- 37) Önceki ve mevcut çalışmalarınızı kıyasladığınızda mesleki yetkinliğinizin aktivist kimliğinize ve/veya LGBTİ hareketine ne gibi katkısı olmuştur/ olmaktadır?
- 38) Size göre aktivizmin LGBTİ hareketi için önemi nedir?

Ayrımcılık İle İlgili Sorular

- 39) LGBTİ kimliği özelinde biseksüel biri olarak sağlık hakkına erişimde ne gibi zorluklar yaşıyorsunuz?
- 40) Eğitim hakkına erişim konusunda ne tür sıkıntılarla karşılaştınız ve karşılaşıyorsunuz?
- 41) Barınma ve çalışma hakkının elde edilmesine yönelik girişimlerinizde nelere maruz kaldınız ve kalıyorsunuz?
- 42) Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmaların hangilerine katıldınız?
- 43) Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmalar hakkındaki gözlemlerinizi ve düşüncelerinizi nelerdir?
- 44) Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşmalar bifobinin önüne geçilmesi sürecinde ve interseks bireylerin mücadelesinde nasıl bir role sahip?
- 45) Homofobi ve Transfobi Karşıtı Buluşma ve Onur Haftası etkinlikleri performativitenin kurulumunda etkili olmuş mudur? Neden?
- 46) Hegemonik erkeklik sizin için ne ifade ediyor?
- 47) Hegemonik erkeklik unsurunun zorlayıcılığı düşünüldüğünde LGBTİ hareketi içerisinde dayanışmayı güçlendirmek için sizce hangi pratikler uygulamaya koyulmalı? Neden?
- 48) Kendinizi feminist hareket içinde nerede görüyorsunuz?
- 49) Nefret söylemi ve ayrımcılıkla mücadelede LGBTİ kimlikli kişiler feminist gruplar tarafından yeterli desteği görmekte midir? Neden?

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 11/03/2020...

Tez Başlığı : Biseksüel Aktivistler Açısından Toplumsal Cinsiyetin Performatifliği ve ayrımcılıkla Baş Etme Stratejileri

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 375 sayfalık kısmına ilişkin, 11/03/2020 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 4 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- Kaynakça hariç
- Alıntılar hariç
- Alıntılar dâhil
- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

11.03.2020

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Müge YILMAZ
Öğrenci No: N10249169
Anabilim Dalı: SOSYOLOJİ
Programı: SOSYOLOJİ
Statüsü: Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Doç. Dr. Ayça GELGEÇ BAKACAK

(Unvan, Ad Soyad, İmza)

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
Ph.D. DISSERTATION ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
SOCIOLOGY DEPARTMENT

Date:03/11/2020

Thesis Title : The Performativity of Gender and Coping strategies with Discrimination in Bisexual Activist

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 03/11/2020 for the total of 375 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 4 %.

Filtering options applied:

- Approval and Declaration sections excluded
- Bibliography/Works Cited excluded
- Quotes excluded
- Quotes included
- Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

11.03.2020

Date and Signature

Name Surname: Müge YILMAZ

Student No: N10249169

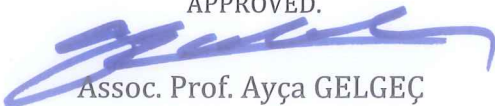
Department: SOCIOLOGY

Program: SOCIOLOGY

Status: Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Assoc. Prof. Ayça GELGEÇ
BAKACAK

(Title, Name Surname, Signature)

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
Rektörlük

Tarih: 31.05.2018 18:40
Sayı: 35853172-300-E.00000073749
E.00000073749

Sayı : 35853172-300
Konu : Müge YILMAZ Hk.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 17.05.2018 tarihli ve 12908312-300/00000053123 sayılı yazı.

Enstitünüz Sosyoloji Anabilim Dalı Doktora Programı öğrencilerinden Müge YILMAZ'ın Doç.Dr. Ayça GELGEÇ BAKACAK danışmanlığında hazırladığı ;“Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Tartışmaları Bağlamında LGBTİ'lere Yönelik Nefret Söylemi: İnterseks ve Biseksüel Aktivistler Açısından Toplumsal Cinsiyetin Performatifliği, Ayrımcılık ve Baş Etme Stratejilerine Dair Bir Değerlendirme” başlıklı tez çalışması Üniversitemiz Senatosu Etik Komisyonunun 22 Mayıs 2018 tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan uygun bulunmuştur.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

e-imzalıdır
Prof. Dr. Rahime Meral NOHUTCU
Rektör Yardımcısı

Evrakın elektronik imzalı suretine <https://belgedogrulama.hacettepe.edu.tr> adresinden a9e193ba-0584-4586-b80a-817be949a957 kodu ile erişebilirsiniz.
Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanunu'na uygun olarak Güvenli Elektronik İmza ile imzalanmıştır.

Hacettepe Üniversitesi Rektörlük 06100 Sıhhiye-Ankara
Telefon:0 (312) 305 3001-3002 Faks:0 (312) 311 9992 E-posta:yazimd@hacettepe.edu.tr İnternet Adresi: www.hacettepe.edu.tr

